ئۇيغۇرشۇناسلىرى سۆزلۈگى

غۇلام غوپۇرى تۈزگەن

مىللەتلەر نەشرىياتى

ئۇيغۇر شۇئلىرى سۆزلۈگى

غۇلام غوپۇرى تۆزگەن

مىللەتلەر نەشرىياتى

تەھرىر: مىرسۇلتان
مەسئۇل تەھرىر: رەقىپ ۋاھاپ
مەسئۇل كوررېكتور: مەرىيەم ئىسمائىل

ئۇيغۇر شۇملىرى سۆزلۈگى

تۈزگۈچى: غۇلام غوپۇرى
مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى
شىنخۇا كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدۇ
مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
1986 ـ يىل 1 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم نەشر قىلىندى
1986 ـ يىل 1 ـ ئايدا بېيجىڭدا 1 ـ قېتىم بېسىلدى
باھاسى: 1.50 يۈەن

مۇندەرىجە

«سۆزلۈك»نىڭ تۈزۈلۈش تەرتىۋى ..... (1)
«سۆزلۈك»نىڭ ئېلىپبەسى تەرتىۋى ..... (1)
«سۆزلۈك»تىكى قىسقارتىلغان سۆزلەر ..... (2)
ئۇيغۇر شۇنىلىرى توغرىسىدا..... (1)
«سۆزلۈك»نىڭ تېكىستى..... (1)

«سۆزلۈك»نىڭ تۈزۈلۈش تەرتىۋى

1. «سۆزلۈك»كە جەمئى 4 مىڭغا يېقىن سۆز ۋە سۆز بىرىكمىسى كىرگۈزۈلدى. مەتبۇئات ۋە نەشرىياتچىلىقتىكى ئەھمىيىتى كۆپرەك كۆزدە تۇتۇلغىنى ئۈچۈن، قائىدىلىك فونىتىكىلىق نۆۋەتلىششىتە كۆرۈلىدىغان سۆزلەر ئاساسەن كىرگۈزۈلمىدى.

2. «سۆزلۈك»كە كىرگۈزۈلگەن ھەر بىر سۆزنىڭ مەنىسى ھازىرقى ئەدەبىي تىلدىكى سۆزلەر بىلەن چۈشەندۈرۈلدى. سۆزلەرنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىگە كۆپىنچە شۇ سۆزلەر قاتناشقان ماقال ـ تەمسىل، بېيىت، قوشاق ۋە تېپىشماقلاردىن مىسالار كەلتۈرۈلدى. مەنداش سۆزلەرنىڭ ئالدىنقىسى چۈشەندۈرۈلدى، كېيىنكىسى چۈشەندۈرۈلمەي، ئالدىنقىسىغا قاراشقا تاپشۇرۇلدى.

3. شۇ ۋايونى بىرقەدەر ئېنىق بولغان سۆزلەرنىڭ تەۋەلىگى قىسقارتىلىپ كۆرسىتىپ قويۇلدى، ئېنىق بولمىغانلىرى ياكى بىرقانچە رايوندا تەڭ قوللىنىلىدىغانلىرىنىڭ تەۋەلىگى كۆرسىتىلمىدى.

4. سۆزلەرنىڭ باشقا ـ باشقا مەنىلىرى چېكىتلىك پەش بىلەن ئايرىلدى. كەلتۈرۈلگەن مىسالارنىڭ ئالدىغا قوش چېكىت قويۇلدى ياكى "م:" بەلگىسى بېرىلدى. كۆچمە مەنە ئۈچۈن سۆزنىڭ ئالدىغا "كۆچمە:" بەلگىسى بېرىلدى.

5. «سۆزلۈك»كە كىرگۈزۈلگەن سۆزلەر ھازىرقى ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئېلىپبە تەرتىۋى بويىچە بېرىلدى.

«سۆزلۈك»نىڭ ئېلىپبە تەرتىۋى

ئا..... (1)
ئە..... (19)
ب..... (25)
پ..... (44)
ت..... (59)
ج..... (86)
چ..... (98)
خ..... (120)
د..... (126)
ر..... (140)
ز..... (143)
س ..... (146)
ش..... (169)
غ..... (179)
ق..... (186)
ك..... (205)
گ..... (222)
ل..... (228)
م..... (234)
ن..... (243)
ھ..... (246)
ئو. و..... (252)
ئۇ. ۇ..... (259)
ئۆ. ۆ..... (264)
ئۇ. ۇ..... (270)
ۋ..... (272)
ئې. ې..... (274)
ئى. ى..... (278)
ي..... (285)

«سۆزلۈك» تىكى قىسقارتىلما سۆزلەر

ل ــ لوپنۇر
خ ــ خوتەن
قە ــ قەشقەر
قۇ ــ قۇمۇل
ت ــ تۇرپان

ئا ــ ئاقسۇ
غ ــ غۇلجا
كۇ ــ كۇچار
كۆچمە ــ كۆچمە مەنىسى

ئۇيغۇر شۆبىلىرى توغرىسىدا

شۆبىلەر بىر مىللەتكە ئورتاق بولغان مىللى تىلنىڭ ئۇلى. بەزى مىللى تىللار برقانچە شۆبىنىڭ ئۇزاق تارىخىي جەريانىدا بىر بىرىگە تەسىر كۆرسىتىپ، ئۆزئارا ئايرىمىلقلارنى ئازايتىپ، ئورتاقلىقنى كۆپەيتىپ، بىر بىرىگە يېقىنلىشىشى ئارقىسىدا، ئۇلاردىن مەلۇم بىر شۆبىنى ئاساس قىلغان ھالدا شەكىللىنىدۇ. ئاساس قىلىنغان بۇ شۆبە تىلشۇناسلىقتا "يېتەكچى دىئالېكت" دېيىلىدۇ. ئالايلى، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى قەشقەر، ئاقسۇ، قۇمۇل، تۇرپان، ئىلى ۋە ئۇرۇمچى شۆبىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەركىزىي دىئالېكت ئاساسىدا شەكىللەنگەن، ئۇرۇمچى شەھىرى 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن بۇيان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سىياسى، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي مەركىزى بولۇپ كەلگەچكە، ئۇرۇمچى تەلەپپۇزى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ يېتەكچى تەلەپپۇزى بولۇپ قالماقتا.

تىل ئىجتىمائى ئالاقە قورالى بولۇش سۈپىتى بىلەن كۆچمۇك تۇراقلىقتا ئىگە بولغانلىقتىن، ئورتاق مىللى تىل بىلەن يەرلىك شۆبىلەر ئوتتۇرىسىدا، مىللى ئەدەبىي تىلنىڭ پۈتۈنلەي ئومۇملاشقىنىغچە بولغان خېلى ئۇزاق بىر دەۋر ئىچىدە، تىلنىڭ ئۈچ تەرىكىبىي قىسمى بويىچە بەزى ئۆزگىچىلىكلەر مەۋجۇت

بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ ئۆزگىچىلىكلەر ئىچىدە فونېتىكىلىق ۋە لېكسىكىلىق پەرقلەر كۆپرەك، گىراماتىكىغا ئائىت پەرقلەر ئازراق بولىدۇ. شۇنىڭدەك ئورتاق مىللى تىل بىلەن ھەرقايسى شۇبىلەر ئوتتۇرىسىدىكى بۇنداق پەرقلەرنىڭ دەرىجىسى ئوخشاش بولمايدۇ، يەنى بەزى شۇبىلەر بىلەن مىللى ئەدەبىي تىل ئوتتۇرىسىدىكى پەرقلەر ئانچە زور بولمايدۇ، بەزىلىرىدە بولسا بۇنداق پەرقلەر خېلى گەۋدىلىك بولىدۇ.

ئۇيغۇر تىلىنى ئالساق، ئالدى بىلەن لوپنۇر دىئالېكتى، ئاندىن قالسا خوتەن دىئالېكتى بۇ جەھەتتە ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. مەسىلەن، لوپنۇر دىئالېكتىدا سۆزنىڭ بىرىنچى ۋە ئىككىنچى بوغۇملىرىدىكى "ئا، ئە" تاۋۇشلىرىنىڭ ئاجىزلاشماسلىغى، سۆزنىڭ بىرىنچى بوغۇمىدىكى "ئو، ئۆ" تاۋۇشلىرىنىڭ كېيىنكى بوغۇملاردىكى سوزۇق تاۋۇشلارغا لەۋلەشتۈرۈش تەسىرىنىڭ كۈچلۈك بولۇشى، ئۇزۇك تاۋۇشلارنىڭ ئوڭ ئاسسىمىلاتسىيىسىنىڭ كۈچلۈك بولۇشى، ھازىرقى كەلگۈسى زامان پېئىلىنىڭ بىرئاز قەدىمقى شەكلىدە قوللىنىلىشى قاتارلىقلار، خوتەن دىئالېكتىدا "ل" بىلەن ئاخىرلاشقان پېئىللار ھازىرقى كەلگۈسى زامان بىلەن تۈرلەنگەندە "ل" تاۋۇشى بىلەن كەلگەن بوغۇمنىڭ چۈشۈپ قېلىشى، پېئىل يىلتىزلىرىنىڭ كەينىگە غاق // قاق // گەك // كەك // ،غۇلۇق // قۇلۇق // گۇلۇك // كۇلۇك، لىغ // لىگ قاتارلىق قوشۇمچىلار قوشۇلۇپ سۈپەتداش ياسىلىشى ۋە بۇنداق سۈپەتداشلارنىڭ جۈملىدە خەۋەر بولۇپ كېلىشى قاتارلىقلار ئەدەبىي تىل بىلەن فونېتىكىلىق ۋە گىراماتىكىلىق جەھەتلەردىكى ئالاھىدە پەرقلەرنى شەكىللەندۈرىدۇ.

مەركىزىي دىئالېكت دائىرىسىگە كىرگەن ھەرقايسى شۇبلەردىمۇ بۇنداق پەرقلەر بار، لېكىن يۇقۇرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەن دىئالېكتلارغا نىسبەتەن ئانچە چوڭ ئەمەس.

شۇبلەردە مىللى ئەدەبىيي تىلدىكى سۆزلەرنىڭ كۆپىنچىسى قوللىنىلغاندىن تاشقىرى، مىللى ئەدەبىي تىلدىكى سۆزلەرگە ئوخشىمايدىغان بىر تۈركۈم سۆزلەر قوللىنىلىدۇ. مانا شۇنداق سۆزلەر "شۇبە" دىيىلىدۇ. بۇنداق سۆزلەر مىللى ئەدەبىي تىل بىلەن شۇبلەر ئوتتۇرىسىدىكى لېكسىكىلىق پەرقنى شەكىلەندۈرىدۇ.

شۇبە سۆزلىرىنىڭ قوللىنىلىش دائىرىسى ئوخشاش بولمايدۇ. بۇلارنىڭ بەزىلىرى بىرلا شۇبە رايونىدا، يەنە بەزىلىرى بىرقانچە شۇبە رايونىدا قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن، ئالۇن-ئالۇۇن (ساراپ)، ئارۇاق (سېھىر)، گۆسمە (غەيۋەت)، قارنى يورۇق (كاۋاۋچىن، خاجۇ)، ئايغا باقار (ئاپتاپېرەس)، چاقچىلقاي (ئالدىراشلىق)، شىراغول (گەپ ئۆتمەس)، تاسقىر (سار)، سۇمال (تاغار)، چىقار (مەنبە، كېلىپ چىقىقان يېرى)، چىقما (مەھسۇلات)، خالو (نوغۇچ)، لالو (زەمبىل)، چىڭكىرىش (چىدامليق-پۇختا)، شومچى (كۆز-كۆز قىلغۇچى، داغۋاز)، سوتۇق (ئاھاڭ، كۇي) دىگەن سۆزلەر قۇمۇلدىلا قوللىنىلىدۇ. جوغدۇن (تىنىك)، ئۇكەركە (ئەجەپ، چىرايلىق) دىگەن سۆزلەر قۇمۇلنىڭ بەلگىلىك بىر تاغ رايونىدىلا قوللىنىلىدۇ. سۇرمۇل (ئىشنىڭ ئېپى)، سارسماق (دۇشكەللىمەك، خارلىماق)، مۇكۇل-تىقىل (قاتتىق-قۇرۇق، ئاددى) دىگەن سۆزلەر تۇرپاندىلا قوللىنىلىدۇ. سونۇ (غەلىتە، ئاجايىپ)، سونۇرقىماق (ئەجەپ-

لەنـمەك)، سرتـق (خەۋەر، ئۇچۇر، نەتـجە) دىگەن سۆزلەر قۇمۇل، تۇرپان، كورلا ئەتراپـلىرىـدا (سرتىق سۆزى ئاتۇش، مەكتىلەردە "سيتىق" شەكلىدە كۆرۈلىدۇ) قوللىنىلىدۇ. ساقاق (بېلىقنىڭ نەپەس ئەزاسى)، جۇلاق (هىلە-نەيـرەڭ)، جۇسۇن (پىگورا، تۇرق، ئوبراز)، چاقچىغار (چولپان)، غارغالتا (پورت، ماتۇ)، ئىنە (ئانا)، ئوغـچا (باسـماق، تۇزاق) دىـگەن سۆزلەر لوپنۇردىلا قوللىنىلىدۇ. قورامـساق (كونا، قەدىمـقى)، سارىغۇچ (ئايالار رومىلىسنىڭ بىر خـىلى)، توسىرىـماق (هالـسىرىماق، كۆچەنمەك)، چۆپچۇل (غورىگۇل، ئادەى)، كېتىۋال (ئاقساقال) دىگەن سۆزلەر قەشقەردىلا قوللىنىلىدۇ. جىجىۋىللىق (تەرسالىق، تېرىككەكلىك)، چۆرۈلمە (قىزغا بېرىلىدىغان تويلۇق كىيىم-كېچەك)، بوسۇت (توي قىلغۇچىلارغا بېرىلىدىغان سوغا)، تومـ بالقا (قوپال)، تالجىقماق (تېلىقماق، قاتـتىق هېـرىش)، ئۇقاق تارتماق (كۆيۈنمەك، غەم يىمەك)، دىـگەنگە ئوخـشاش سۆزلەر غۇلجىدىلا قوللىنىلىدۇ. ئازما (شاقىراتـما)، بوغۇناق (چاك-توزان)، ئورۇنجا (پايىتما)، ئوتىچى (تېـۋىپ)، سۇنجاق (پۇتـ نىڭ سوڭى)، خارەت (ياغاچـچى) دىـگەن سۆزلەر خوتەنـدىلا قوللىنىلىدۇ.

شـۇـلەرگە خاس سۆزلەرنىڭ كېـلىپ چىقـشى ئوخشاش بولـمايـدۇ. ئۇيـغـۇر شـۇـلىرىـدە قوللىنىـلۇاتـقان بىر قىسـم سـۆزلەر ئەسـلىدە قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىغا خاس سۆزلەر ئىدى (بۇ سۆزلەر ئۇيغۇر تىلىغا چەت تىللاردىن، بولۇپمۇ ئەرەپ، پارس تىللىرىدىن كۆپلەپ سۆزلەرنىڭ قوبۇل قىلىنـشى بىلەن چەتكە قېقىلىپ، هازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىدا قوللىنىلمايـ

دىغان، پەقەت ئايرىم جايلاردىلا قوللىنىلىدىغان بولۇپ قالغان)، يەنە بىر قىسمى بولسا كېيىنكى دەۋرلەردە ھەرقايسى جايلاردا ياساپ قوللىنىلغان سۆزلەردۇر. قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىدىن قالغان سۆزلەرنى ئالساق، قۇمۇلدا قوللىنىلىدىغان: ئاسىغ (پايدا)، ئەلكۇن (خالايىق، جامائەت)، ياقا (ئىجارە)، ئۆيلەك (چىمەن)، ئۈيا (قېرىنداش، تۇققان)، ئەردەم (ئەدەپ ـ ئەخلاق)، كۆلۈك (يۈك توشۇيدىغان ئۇلاق)، كۆندۈك (سېغىزدىن ياسالغان ئاشلىق ساندۇغى)، تۇرما (لوبو) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر؛ خوتەندە قوللىنىلىدىغان: ئالتىن (ئاستىن)، ئاران (ئېغىل)، ئاغماق (يۇقۇرىغا ئۆرلىمەك)، ئاياق (ياغاچتىن ئويۇپ ياسالغان قاچا)، ئوماي (ئەش ـ ھەمرا)، تۇم (سوغۇق) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر؛ لوپنۇردا قوللىنىلىدىغان: ياڭكۇ (ئەكس سادا)، ئوتاچى (تېۋىپ)، قاراچى (پۇقرا)، سات (پەيت ـ پۇرسەت) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر، شۇنىڭدەك باشقا جايلاردا قوللىنىلىدىغان: بېغىرساق (ۋاپادار، سادىق)، يېقى ـ يوقى (شىرەم) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر بۇنىڭ مىسالىدۇر. ئۆرمەك (قىل تاغار)، تۇگۈۋاش (جووۋا)، تۇگمىگۇل (ھىندىستان گۈلى)، ئۇسقاق (چۆمۈچ)، باسقۇچ (شوتا، پەلەمپەي)، چىمالتا (گوجەي)، يۆگۈمەچ (خۇاجەر، ھونان)، سايلاتما (پىشايۋان) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر قۇمۇل، لوپنۇر ۋە باشقا جايلاردا كېيىنكى ۋاقىتلاردا ياساپ قوللىنىلغان سۆزلەردۇر. تولچىراق (قول ئېلىكتىرى)، قوپارغۇ (دامكىرات)، ئوزغۇن (بىرىنچى، چىمپەيۇن)، قالدۇرۇق يەر (شەخسى ئىگىدارچىلىغىدىكى يەر)، ئاق ئوغۇت (خىمىيىۋى ئوغۇت) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر يېقىنقى

يىللاردا ھەرقايسى جايلاردا ياسالغان سۆزلەر بولۇپ، بۇلارنىڭ بىر قىسمى ئەدەبىي تىلغا كىرگۈزۈلۈپ، تۇرلۇك ئەسەرلەردە ئىشلىتىلمەكتە.

شۇنىڭدەك تۆپ سۆزلەردىن باشقا، ياسالما سۆز، جۈپ سۆز، بىرىككەن سۆز ۋە تۇراقلىق سۆز بىرىكمىلىرىمۇ كۆپ ئۇچرايدۇ، مەسىلەن، يادايى-چۈدايى (ئاددى، غورىگۈل)، قەل-قامىشق (قاملاشقان)، قارا گۈجۈر (قارىسىغا)، ئارۇڭ-سارۇڭ (قاملاشمىغان، ئىسكەتسىز)، قىغىل-تاغىل (غاراڭ-غۇرۇڭ)، ئۆگەن-سۆگەن (نۇقسان)، مول-كول (ئېشىپ-تېشىپ تۇرغان)، چېقىل-چۇقۇل (جاپا-مۇشەقىقەت تارتىپ قېلىش) دېگەنگە ئوخشاش جۈپ سۆزلەر؛ قاپچى (يالغانچى)، شومچى (كۆز-كۆز قىلغۇچى، داغۋاز)، قاقما (مېتىن)، پاسىلداق (قوماچ)، ئاسقۇ (گۆش ئاسىدىغان كانارا)، ئارىچى (سالاكەش) دېگەنگە ئوخشاش ياسالما سۆزلەر؛ كۆكتاشقا مىنىمەك، ئوچاق بېشىدىكى داڭقان، چېچىگى چاي بولماق دېگەنگە ئوخشاش تۇراقلىق بىرىكمىلەر بۇنىڭ مىسالى.

شۇنىڭدەك خاس سۆزلەر ئۆزلىرىنىڭ فونېتىكىلىق ۋە سىمانتىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىگە قاراپ تۆۋەندىكى بىرقانچە تۈرگە ئايرىلىدۇ.

1. بىلدۇرگەن مەنىسى ئەدەبىي تىل بىلەن ئوخشاش، ئەمما تاۋۇش قۇرۇلمىسى ئوخشىمايدىغان سۆزلەر، مەسىلەن، لوپنۇردا: ئايلۇ (قارانچۇق)، ئارغا (ئاۋۇنچۇق)، ئاغالا (ھۆرمەتلە، ئەتىۋارلا)، ئىككىلىك (ھالقا، زىرە)، قارىشقا (بۆرە)، لاڭقا (ياغاچ توسما)؛ خوتەندە: ئادارگۈل (شەپەقگۈل)، كاڭكا (چوڭ

سۆەت)، قاۋۇن (مالنىڭ دوۋۇسۇنى)، ئۇدۇڭ (كۆيۈڭ، ئىشقى ـ مۇھەببەت)، قۇز (تەسكەي)؛ غۇلجىدا: ئاپچىرماق (كىرىشىپ كەتمەك)، جۇسۇنلىماق (تەققى ـ تۇرقىغا زەڭ قويماق)، چەلگىنىش (ماي باغلاش)؛ قۇمۇلدا: ئالاڭلىق (پاراكەندىچىلىك)، بۆكمەسـ لىك (تەسلىم بولماسلىق)، جورۇڭقاي (شەجەرە، نەسەبنامە)، جولو (تىزگىن)، گاشات (غەم ـ غۇسسە)، ئۇيقاش (قاپىيە، قاملىشىش)، كېكىتمە (ھەجۋى)، بۇلتۇلاش (باھانە كۆرسـ تىش)، بەلدىر (دوقمۇش، تۆت كوچا ئاغزى)، چۇچۇلماق (يېشىنىش، كىيىم سالماق)، چامچا (يەكتەك، ئۇزۇن چاپان) قاتارلىقلار.

2. تاۋۇش قۇرۇلمىسى ئەدەبىي تىل بىلەن ئوخشاش بولـ سىمۇ، بىلدۇرگەن مەنىلىرى ئوخشىمايدىغان سۆزلەر. مەسىلەن، "چۆمۈچ، چۈشەن، سوقا، ئۇدۇم، چوڭ دادا" دېگەن سۆزلەرنى ئالساق، بۇ سۆزلەرنىڭ تاۋۇش قۇرۇلمىسى ئەدەبىي تىلدىكىگە ئوخشاش بولسىمۇ، لېكىن ھەرقايسى شۇنىلەردە ئوخشىمىغان مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ. ئالايلى، چۈشەن سۆزى لوپنۇردا "پاشا"نى بىلدۇرىدۇ، چۈشەننى ئۇلار "قارا سىگىمەك" دەيدۇ. "سوقا" سۆزى قۇمۇلدا چاي ئىچىدىغان "كورۇچكا"نى بىلدۇرسە، باشقا جايلاردا يەر ھەيدەشكە ئىشلىتىلىدىغان "سوقا"نى ياكى گۈرۈچ ئاقلايدىغان "سوقا"نى بىلدۇرىدۇ. "ئۇدۇم" دېگەن سۆز قۇمۇلدا ئاغزىنى ئۇشتۇش، بىر ئىشنى يامان تەرىپىگە جورۇش ياكى يامانلىقنى تىلەش مەنىسىنى بىلدۇرسە، باشقا جايلاردا "ئىرسىيەت، ئادەت" مەنىسىنى بىلدۇـ رىدۇ. مەسىلەن، قۇمۇلدا "ئۇدۇم قىلساڭ ئۇلارسەن" دېگەن

ماقال بار. بۇ "بىر ئىشنى يامىنغا ئويلىساڭ، شۇ ئىشقا ئۇلىشىپ قالسەن" دىگەنلىكتۇر. باشقا جايلاردا بىر ئىشقا ئادەتلىنىپ قالغان بولسا، "بۇ ئىش ماڭا ئۇدۇم بولۇپ قاپتۇ" دىيىلىدۇ. "چۆمۈچ" دىگەن سۆزنى ئالساق، جەنۇبىي شىۋىلەردە، بولۇپمۇ قەشقەردە تۆمۈر ياكى ياغاچتىن ياسالغان ساپلىق مەنىسىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئەمما چۆمۈچنى (يەنى قاپاق چۆمۈچنى) "نوگاي" دەيدۇ. "چوڭ دادا" دىگەن سۆز غۇلجا، قۇمۇلدا ئاتىسىنىڭ ئاكىسىنى بىلدۈرسە، قەشقەردە بوۋىسىنى يەنى ئاتىسىنىڭ ئاتىسىنى بىلدۈرىدۇ.

3. بىلدۈرگەن مەنىسى ئەدىبىي تىل بىلەن ئوخشاش بولسىمۇ، تاۋۇش قۇرۇلمىسىدا كۆپىنچە قائىدىلىك فونېتىكىلىق ئۆزگىرىش كۆرۈلىدىغان سۆزلەر. مەسىلەن، ئىۋەن — ئەۋەن — ئۆگەن؛ تۇۋرۇك — تۇۋۇلۇك — تۇپىلۇك — تۇۋەك؛ ئۇجمە — ئۇزمە — جۇجەم؛ كۆرتە — كۈدە؛ خوتەك — خوتۇق؛ تاۋار — تاگار — تۇگا؛ ۋەسىيەت ـ گۆسىيەت؛ سوپۇن — سوۋۇن — سوگۇن؛ بىر — بىي — بىز؛ قارا — قايلا — قالا؛ يانچۇق — ياچۇق؛ ئۆتۈك — ئۆتەك؛ بېلىق — بالىق؛ روجەك — ئورۇجەك؛ يىلتىز — ئىلىتىز؛ ساغرۇ — سارو؛ سالجا — شالجا؛ چاقسا — چاقچا — شاخشا دىگەنگە ئوخشاشلار.

4. ئوخشاش يىلتىزغا ئوخشىمايدىغان قوشۇمچىلارنى قوشۇش ئارقىلىق ياسىلىپ، يەنە ئەدىبىي تىل بىلەن ئوخشاش مەنىنى ئىپادىلەيدىغان سۆزلەر. مەسىلەن: شالداما — شالدۇرۇق؛ ئوتۇنخانا — ئوتۇنئۆي؛ ئوتاق — ئوتالغۇ؛ ئاتخانا — ئاتقوتان دىگەنگە ئوخشاشلار.

5. شۇه سۆزلىرى قاتاردا مەنە دائىرىسىنىڭ كەڭ-لىگى ياكى تارلىغى جەھەتتە پەرقلىنىدىغان سۆزلەرمۇ بار. "ئايماق" سۆزى ئەدەبىي تىلدا "ۋىلايەت، ئوبلاست، قەبىلە" دېگەن مەنىلەردە قوللىنىلسا، كەلپىن، يېڭسار قاتارلىق جايلار-دا "مەھەللە" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن، كۆجۇم ئايماق — ئادەم زىچ جايلاشقان مەھەللە.

ئەدەبىي تىل ئۆز تەرەققىياتىدا شۇنىلەردىن سۆز ئېلىپ، ئۆزىنى تولۇقلاپ ۋە تېخىمۇ بېيىتىپ باردۇ. شۇنىلەر تېگى-تەكتىدىن ئېيتقاندا، ئەدەبىي تىلنىڭ پۈتمەس-تۈگىمەس بۇلىقى. مەسىلەن، شۇنىلەردىن، قالدۇرۇق يەر، قولچىراق، ئاق ئوغۇت، موللاقچى ماشىنا قاتارلىق سۆزلەر ئەدەبىي تىلىمىزغا قوبۇل قىلىنىپ، كەڭ تۈردە قوللىنىلۇاتىدۇ. يانچى، يېغىلىق، ئايماق، كۈجە، قارنى يورۇق، ساقاق، چىرىم-تال، ئوشۇقماق، چاقچىلاقاي، تاڭسۇق، بۆلەكچىلا، ئوزغۇن، سونۇرقىماق، سونۇ، سىرتىق، بۆلەك، قوپارغۇ، جوسۇن، ئۇختا، ئۇقاق، ئەردەم، يالجماق، دۆگجىمەك، سولتايماق، سونايلانماق، سويلىماق، ئوتاچى، تىنىتىش، ئەلياتقۇ، پىچىم (تەقدىر، قىسمەت) دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەرنىڭ بىر قىسمى ئەدەبىي تىلىمىزدا خېلى ئومۇملىشىپ قالدى.

شۇنىلەرگە خاس سۆزلەر ئوبېكتىپ رېيالىلىق، ئۇنى بەلگىلىك ساندىكى ئامما قوللىنىدۇ. مۇنداق سۆزلەر ئۇزاق تارىخقا ئىگە. شۇڭا ئۇنى ئوپۇل-توپۇللا كونىراپ، ئىستىمال-دىن قالغان سۆزلەر دەپ، بىراقلا يوقاپ چىقىرىۋەتكىلى بولمايدۇ. شۇنىڭدەك، ئۇنى چەتكە قېقىشمۇ توغرا ئەمەس. بىز

چەتكە قاقتىنمىز بىلەن، ئۇلار بەربىر ئۆز يېرىدىكى ئاممىنىڭ ئۆزئارا ئالاقىسىدە خېلى بىر مەزگىل ساقلىنىپ تۇرىدۇ. يەرلىك كىشىلەر ئۆزىنىڭ ئوي-پىكىرلىرىنى ھامان ئۆزىنىڭ يەرلىك سۆزى بىلەن ئىپادىلەشنى ياخشى كۆرىدۇ، بولمىسا، بىر خىل چۈشىنىكسىزلىك، سۈنئىيلىك، يېقىمسىزلىق ھىس قىلىدۇ. ئالايلۇق، "سىرتىق" سۆزى قۇمۇل-تۇرپاندا ئۇمۇمى يۈزلۈك ئىشلىتىلىدىغان سۆز بولۇپ، خەۋەر، ئۇچۇر، يىپ ئۇچى، نەتىجە دېگەن مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن، بىرەر ئىش ياكى ئادەمنىڭ خەۋىرىنى ئالالمىغانلىقىنى "سىرتىغىنى ئالالمىدىم" دەيدۇ. بىرەر پۇل ياكى مالنىڭ ھىساۋىنى چىقىرالمىغانلىقىنى "بۇ پۇلنىڭ سىرتىغىنى چىقىرالمىدىم" دەيدۇ، بىرەر ئىشنىڭ مەخپىيەتلىكىنى ساقلىماقچى بولسا، "بۇ ئىشنىڭ سىرتىغى چىقىپ كەتمىسۇن" دەيدۇ. ئۇلار بۇ ئۇقۇملارنى مۇشۇ سىرتىق دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلىمەي، ئەكسىچە "خەۋەر"، "ئۇچۇر"، "نەتىجە"، "مەخپىيەت" دېگەن سۆزلەر بىلەن ئىپادىلسە، قانداقتۇ بىر خىل ياسىملىق، ئىنىقسىزلىق، چۈشىنىكسىزلىك ھىس قىلىدۇ، ئۇلارغا بۇ سۆزلەر "سىرتىق" سۆزىدەك تەبىئى، يېقىملىق تۇيۇلمايدۇ. چۈنكى، بۇ سۆز "خەۋەر"، "ئۇچۇر" دېگەن سۆزلەرگە ئوخشاش بىرلا مەنە بىلەن چەكلىنىپ قالماي، بىرقانچە مەنىلەرنى بىرەلەيدۇ. لوپنۇرلۇقلارنىڭ ھىلە، نەيرەڭ مەنىسىنى بېرىدىغان "جۇلاغ" دېگەن سۆزنىمۇ خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش. ئۇلار "بۇ سېنىڭ ھىلە-نەيرىڭىڭ" دېگەن ئۇقۇمنى "بۇ سېنىڭ جۇلاغىڭ" دەپ ئىپادىلەشنى ياخشى كۆرىدۇ. چۈنكى، بۇنداق ئىپادىلەش ئۇلار ئۈچۈن تەبىئى، يېقىملىق،

چۈشىنىشلىك ۋە چوڭقۇرراق تۈيۈلىدۇ. مەسىلەن، "ئۇمۇنماق"، "ئۇمۇنۇپ قالماق" دېگەن سۆزنى ئالايلى، بۇ سۆز ئورنىغا ئەدەبىي تىلدا تولاراق "تاما قىلماق"، "ئارزۇ قىلماق"، "تەلەپ قىلماق"، "ئۈمىت قىلماق" دېگەن سۆزلەر ئىشلىتىلىدۇ- دە، نەتىجىدە "ئۇمۇنماق" سۆزى ئاڭلىتىدىغان ئۇقۇمنىڭ نازۇك تەرەپلىرىنى ئىپادىلەپ بەرگىلى بولمايدۇ، بۇ نازۇك تەرەپلەرنى پەقەت شۇ سۆزنىڭ ئۆزىلا ئىپادىلەپ بېرەلەيدۇ، خالاس. شۇنىڭدەك، يۇقۇرىدا ئېيتىلغان: ئۇدۇم قىلماق، ئۇدۇم بولۇپ قالماق، ياداي-چۈداي، يادايچىسىغىلا دېگەنگە ئوخشاش سۆز- لەرمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلەر بولۇپ، بۇنداق سۆزلەرنىڭ ئەدەبىي تىلدا تەڭدىشىنى تېپىش تەس. تېپىلغاندىمۇ بەربىر ئۆز ئەينىدىكىدەك نازۇك تەرەپلەرنى ئىپادىلەپ بېرەلمەيدۇ. شۇڭلاشقا يەنە شۇنداق سۆزلەر باركى، ئەدەبىي تىلدا زادىلا تەڭدىشى يوق. مەسىلەن، لوپنۇر دىئالېكتىدا قوللىنىلىدى- غان مانجار (بېلىق تۇتۇش ئۈچۈن تالدىن توقۇلغان بىر خىل ئاغزى تەتۇر سەۋەت)؛ خوتەن دىئالېكتىدا قوللىنىلىدىغان تاناي (سۇ ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۇستى يېپىق ئېرىق) دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر؛ بىر قىسىملىرىنىڭ ئەدەبىي تىلدا تەڭدىشى بولسىمۇ، بىلدۇرگەن مەنىلىرى ئارىسىدا نازۇك پەرق- لەر بولغانلىقتىن، ئىستىلىستىكىلىق نۇقتىدىن ئەدەبىي تىلدىكى تەڭدىشى بىلەن تەڭ قوللانغىلى بولمايدۇ. مەسىلەن، "ئېجىل" دېگەن سۆزنى ئالساق، بۇ سۆزنىڭ لوپنۇر دىئالېكتىدا بىلدۇ- رىدىغان مەنىسى ئەدەبىي تىلدىكى "ئاشنا، يار، نىگار" دېگەن سۆزلەر بىلەن ئوخشاپ كېلىدۇ. لېكىن بۇ سۆز غۇلجىدا

"بول" یارده‌مچی پیشلی بىلەن قوشۇلۇپ، مەلۇم بىر شەخسكە (مەيلى ئۇ چوڭ بولسۇن، كىچىك بولسۇن، مەيلى ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن) "كۆنۈكۈپ قېلىش، ئۇگىنىپ قېلىش" دىگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. يۇقۇرىدىكى سۆزلەردە بۇنداق مەنە بولمىغانلىغى ئۈچۈن "ئېچىل بولۇپ قالماق"نى "ئاشنا بولۇپ قالماق، يار بولۇپ قالماق" دىگەن بىرىكمىلەر بىلەن ئوخشاش ئىپادىلىگىلى بولمايدۇ.

بۇنداق سۆزلەر ئەدەبىي تىلىمىز ئۈچۈن زور بىر بايلىق مەنبەسى. بىز ئۇلارنى قىزغىن توپلاپ، تەتقىق قىلىپ، ئەدەبىي تىل دەرىجىسىگە كۆتىرىپ ئومۇملاشتۇرۇشىمىز كېرەك، شۇنداق قىلغاندىلا، ئەدەبىي تىل بىلەن شۇىلەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى بارا-بارا ئازايتىپ، ئەدەبىي تىلىمىزنى تېخىمۇ بېيتقىلى ۋە ئۇنىڭ ئىپادىلەش كۈچىنى تېخىمۇ ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

قولىمىزدىكى بۇ «ئۇيغۇر شۇىلىرى سۆزلۈگى» مانا مۇشۇ مەقسەتتە تۈزۈپ چىقىلدى.

بۇ سۆزلۈك پۈتۈن ئۇيغۇر تىلىدىكى شۇىلەرگە خاس سۆزلەرنىڭ پەقەت بىر قىسمىنىلا ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تەتقىقات ۋە ئىزدىنىشنىڭ چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق بولمىغانلىغى سەۋەپلىك، بىرمۇنچە سۆزلەرنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرى خاتا ياكى نامۇۋاپىق بولۇپ قالغان بولۇشى، بىر قىسىم سۆزلەرنىڭ قوللىنىلىش دائىرىسى كەڭ ياكى تار بولۇپ قالغان بولۇشى مۇمكىن. ھۆرمەتلىك كىتاپخانىلارنىڭ تۈزىتىش ۋە تولۇقلاش يۈزىسىدىن قىممەتلىك پىكىرلىرىنى بېرىشىنى سورايمەن.

شۇنىڭ بىلەن بىللە مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، سۆزلۈكىنى ئىشلەش داۋامىدا مېنى يازما ۋە ئاغزاكى ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىگەن ھەممە يولداشلارغا سەمىمى مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن.

غۇلام غوپۇرى

ئا

ئابا ل. "ئاۋا"غا قارالسۇن.

ئاباختا قاماق، تۇرمە، سولاق ("ئاۋاختا"مۇ دېيىلىدۇ). م: ئۇنىڭ دادىسى ئاباختىدا ئۆلۈپ كەتكەن.

ئاپا قۇ. ھەدە، ئاچا، ئىگىچە.

ئاپپاق قۇ. خانىم، ئاغىچا، ئاپپاي، ئايىم (بۇ سۆز ئەسلىدە ۋالىڭ ـ غوجىلارنىڭ ۋەزىر ـ تۆرىلىرىنىڭ ئاغچىلىرىغا بېرىلىدىغان ھۆرمەت نام بولۇپ، كېيىنكى چاغلاردا چوڭ ياشلىق مۆتىۋەر ئاياللار ھۆرمەتلىنىپ مۇشۇ نام بىلەن ئاتىلىدىغان بولۇپ قالغان).

ئاپچىرىماق غ. كىيىم ـ كېچەك ۋە رەختلەرنىڭ سۇ تېگىش بىلەن كىرىشىپ كېتىشى؛ ياغاچتىن ياسالغان نەرسىلەرنىڭ قۇرۇپ قىسقىرىپ، كىچىكىلەپ كېتىشى. م: كۆڭلىگىڭىز ئاپچىراپ قاپتۇ؛ ئىشىك ئاپچىراپ كېتىپتۇ.

ئاپچىماق قۇ. يۇقۇرىدىكى "ئاپچىرىماق" سۆزىنىڭ مەنىلىرىنى بىلدۈرگەندىن باشقا، يەنە سۇ قويۇلغان يەرلەرنىڭ شامالدا قۇرۇشۇپ قېلىشىغمۇ قوللىنىلىدۇ.

ئاپقۇناق قۇ. داپخان (تونۇرنىڭ كۈل چىقىرىدىغان تۆشۈگى).

ئاپىتوللاۇغ خ. مەزمۇت، قاۋۇل. م: ئاپىتوللاۇغ ئادەم ـ بەك قاۋۇل ئادەم.

ئات ئارقانلىماق غ. ئاتنى ئوتلاققا ئېلىپ چىقىپ، بىر پۈتىنى ئۈزۈن ئارغامچا بىلەن چۈشەپ قويۇپ بېقىش ئۇسۇلى.

ئاتان ئاختا قىلىنغان تۆگە.

ئات بېشى ئا. يېڭناغۇچ.

ئات چېپىى غ. بۇۋاقلارغا ئات قويۇش شەرىپىگە بېرىلىدىغان زىياپەت.

ئاتقوتان ل. ئات ئېغىلى، ئاتخانا، ماخو.

ئات قۇلاق كۆل بويلىرىدا ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

ئاتقۇنە قۇ. ئات، نام، ئاتاق، تەخەللۇس سۆزلىرىنىڭ ئەركىلەتمە ئېيتىلىشى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېلىپ بويلۇق ئاي سەنەم،
ئاتىڭ نەدۇر يار سەنەم.
ئاتقۇنەڭنى بىلمەيمەن،
زاتىڭ نەدۇر يار سەنەم.

ئاتلاق تاغ سىرتى، تاغ قىرى.

ئاتمغا قۇ. ۋاڭ ـ غوجىلارنىڭ بالىلىرىنى ئەمىتىپ چوڭ قىلىدىغان ئېنىڭ ئانىلارنىڭ ئەرلىرى "ئاتمغا" دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاتمغاز غ. ئاتاغاز، ئەركەك غاز.

ئاتىلا قە. بۇغداي ئۇنى بىلەن جىگدە ئۇنىنى ئارد-لاشتۇرۇپ ياسايدىغان بىر خىل ئۇماشقا ئوخشاش تاماق.

ئات يارىتىش غ. ئاتنى بەيگىگە سېلىشقا تەييارلاش.
ئاجرىق قۇ. بىر خىل ئوتنىڭ نامى؛ چىمەن، ئوتلاق مەنىسىدىمۇ كېلىدۇ ("ئەجرىق"مۇ دېيىلىدۇ).
ئاچارا قۇ. چات ئارا، چاتىراق.
ئاچا قۇلاق خ. گىلەم دوكىنىنىڭ يان تەرىپىدىكى ياغاچ.
ئاچاكا ئا. ئاچا، ھەدە.
ئاچچىغى تۇتۇلدىن كەلمەك قە. بۇ، قاتتىق خاپا بولغانلىقنى بىلدۈرۈشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە. م: شۇ تاپتا ئاچچىغىم تۇتۇلدىن كېلىۋاتىدۇ، جۇما.
ئاچماق خ. ئېچىق، باشلام، ئاچما، ئېرىق ـ ئۆستەڭلەرنىڭ ئېچىقى.
ئاختۇرما قۇ. تۇرۇپ، لوبو، ئاقتۇرما.
ئاخشىمارا قۇ. ھەپىرەك، ئاخشىمى ئېچىلىدىغان بىر خىل گۈل.
ئاخلاق يەر خالى يەر.
ئاخۇنباش قە. موگو، يەر مەدىگى.
ئاخۇندشوت قۇ. ئاقباش ئوت (تاغ چوققىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت بولۇپ، تۇغۇتلۇق ئاياللارنىڭ بەدىنىنى يۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ).
ئاداپ ئۆي ھايۋانلىرىغا ئاشنىڭ سۇيى بىلەن كېپەك، نان ئۇۋاقلىرىنى قوشۇپ سۇيۇق قىلىپ چېلىپ بېرىلىدىغان ئاش.
ئادارگۈل خ. قىپقىزىل چوغدەك ئېچىلىدىغان بىر خىل گۈل (شەپەق گۈلگە ئوخشايدۇ).
ئاداسقا غ. ئاتا ـ ئانىلاردىن تەۋەرۈك بولۇپ قېپقالغان كونا

نەرسىلەر، كونىراپ كەتكەن نەرسىلەر ("ئاداسقۇ"مۇ دېيىلىدۇ).
ئادەمنىڭ تۆكسىنى ئادەم يىمەك غ. بۇ، ئادەمنىڭ بەك كۆپلۈگىنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.
ئارا ل. پۈرسەت، بوش چاغ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:
خۇدا بۇرىسا باي بولۇپ مال ساتۇرمىز.
ئارا تاپساق بىللە ئۆيدە ياتۇرمىز.
ئارا بولماق دال بولماق، ئەسقاتماق، مەدەت بولماق، ئورنىنى باسماق، بەرىكەت قىلماق. م: ئۇزۇكچىلىكتە بىر چىنە ئۇن ئون چىنە ئۇنغا ئارا بولدى ئەمەسمۇ!
ئارا-تۇرا قۇ. بەزىدە، بەزى-بەزىدە، گاھ-گاھ، گاھىدا؛ ۋاقتىلىق.
ئارا تۇرماق دال بولماق، پانا بولماق، كاپالەتلىك قىلماق، ئەسقاتماق، قۇتقۇزماق. م: بېشىمغا كۈن چۈشكەندە يەنىلا ئۆز قېرىنداشلىرىم جېنىمغا ئارا تۇردى؛ سەن بۇ ئىشقا ئارا تۇرالامسەن — سەن بۇ ئىشقا كاپالەتلىك قىلالامسەن؟
ئارا-چۈلا قۇ. پۈرسەت، ۋاقىت، ئىمكانىيەت، بوش چاغ، چۈلا. م: مەن سىزگە ئارا-چۈلا بولغاندا كېلىپ بېرەر كۈن قارىشىپ بېرەي.
ئارا-سىرا قۇ. ئاندا-ساندا، گاھ-گاھ، بەزىدە.
ئارا سېلىندى قۇ. ئارىدا قالماق، ئارىدا قالغان ئىش، ئىككى تايىن ئىش.
ئاراشتا قالماق ئارىدا قالماق، ئىككىلەنمەك.
ئارامچان قۇ. ئارامىلىق، ئارامخۇدا.
ئاران خ. ئىغىل، قوتان.

ئارپا تەكسى خ. ئارپا پىششىغىدا پىشىدىغان بىر خىل شاپتۇل ("تەكە" دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

ئارتۇك ـ سارتۇك ساڭگۇل ـ سۇڭگۇل ت. (نۇرغۇن نەرسىلەر ـ نى رەتسىز كۆتىرىۋالغانلىقنى بىلدۈرىدىغان قوش سۆز).

ئارتىق ئۇلاققا ئارتىلىدىغان يۈك، نەرسە.

ئارتىق ياغاچ ئىككى تام ياكى ئىككى تۈۋرۈك ئارىسىغا توغرا قويۇلىدىغان ياغاچ، لىم.

ئارچىمبەل گەزلىمە، رەخت. بېيىتتا مۇنداق كەلگەن:

ئارچىمبەلىدە تون كىيىپسىز،
ياقاسىنى بۇزماڭ.

ئارداپ قۇ. "ئاداپ"قا ئوخشاش.

ئارداق قۇ. بۇزۇلغان، سېسىغان. م: قوغۇن سېسىپ ئارداپ كېتىپتۇ.

ئاردىماس قۇ. خورىماس، غەم يىمەس، ھار ئالماس.

ئارزۇقماق قە. ئەندىكمەك، ھولۇقماق.

ئارغا ل. ئويۇنچۇق، ئاۋۇنچۇق.

ئارغۇن شالغۇت، قوتاز بىلەن كالىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن چىققان كالا؛ ئاغمىخان.

ئارقان ئۆزەر غ. مىجەزى، چۈس، كاج ئادەملەرنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

ئارقىلىق قە. ھاجەتخانىنىڭ يەنە بىر خىل ئاتىلىشى؛ خالى ـــ پىنھان جاي.

ئارقىن قۇ. سۇ يالاپ ئويۇۋەتكەن چوڭ جىرغاي.

ئارۇن خ. ئاز، ئازراق، م: ماڭا نېسىگىدىن ئارۇن بەر ـــ ماڭا

نېنىڭدىن ئازراق بەر.

ئارۇاق قۇ. سېھىر، ئەفسۇن، كۆز باغلاش: ھىلە، نەيرەڭ.

ئارۇاڭ ـ سارۇاڭ غ. كېلەڭسىز، رەتسىز، چۈۋالچاق، چىڭ-ئىلماچ، چېچىلاڭغۇ، ئىسكەتسىز. م: ئۇ كۆتەكنىڭ ئارۇاڭ ـ سارۇاڭ پۇتاقلىرى ئارىسىغا كۈچ بىلەن پالتا ئۇردى.

ئارۇۇ قۇ. ئەتىۋار، ئەزىز، ئىناۋەت. م: ئارۇۇلۇق بالا ـــ ئەتىۋار بالا؛ ئارۇۇسى يوق ـــ ئىناۋىتى يوق. ئارۇۇلىماق ـــ ئەتىۋارلاماق، ئايىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاخشىمى ئارىلاپ كەلگىنىڭ،
ئۆزۈڭنى ئارۇۇ قىلغىنىڭ.
گەپ قىلالماي تۇرغىنىڭ،
ئەقلىڭنى جۇرالماغىنىڭ.

ئارۇۇن قۇ. ئاۋۇن، كۆپ، مول.

ئارىچى سالاكەش، ۋاستىچى، ئارىلاشقۇچى. م: ئارىچىغا ئالتى تاياق (ماقال).

ئارىچىلىماق سالاكەشلىك قىلماق، سۇلھى-سالا قىلماق، ئارىلاشماق، ئارىغا كىرمەك.

ئارىستە قە. بوش، خالى. م: ئىشتىن ئارىستە بولسام چوقۇم بارىمەن.

ئارىسىدىن ئالا مۇشۇك ئۆتۈپ كەتمەك غ. بۇ، رەنجىشىپ، قېيىدىشىپ قالغانلىقنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.

ئارىش ئاچال، يولنىڭ، سۇنىڭ ئىككىگە ئايرىلغان يېرى. م: يول ئارىش.

ئارىلىق[1] پارا. م: بېگىمگە ئارىلىق بەرمەي ئىشىڭنى پۈت-

تۇرەلمەيسەن.

ئارىلىق[2] قۇ. كاربدور، تاشقارقى ئۆي.

ئازغۇن قە. ئاسىي، خيانەت قىلغۇچى، ئازغۇچى. م: قاچقۇنغا شەپقەت يوق، ئازغۇنغا ھۆرمەت (ماقال).

ئازلۇق ئارزۇلۇق، ئەتىۋارلىق. م: ئازلۇق بالا ــ ئەتىۋارلىق بالا.

ئازما خ. شارقىراتما؛ ئىگىزدىن سۇ چۈشۈپ ئويۇۋەتكەن جاي.

ئازنماق ل. ئاتنىڭ كىشنىشى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئارغىماغى ئازنايدۇ ئىشكىتە،
تورغۇيۇمۇ نەرى كەم دېمەتتىكىتە،
جانىم ئايلام ئاسسا ئولتۇرۇپ خيال قىل،
نەزمى سالدىم چىداماي ئېچىلمىگە.

ئاس قۇ. ئېھتىمال، بەلكىم شۇنداق بولسا كېرەك، شۇنداق چاغۇا دىگەن مەنىلەرنى بىلدۈرۈپ، جۈملە ئالدىغا ياكى كەينىگە كېلىدىغان قوشۇمچە سۆز. م: ئاس، شۇنداق چاغۇا، شۇنداققا ئوخشايدۇ، ئاس.

ئاسسىغ قۇ. پايدا، نەپ، مەنپەئەت. م: بۇ ئىش ساڭا ئاسسىغ بەرمەيدۇ ــ بۇ ئىش ساڭا پايدا بەرمەيدۇ؛ بۇ نەرسە ساڭا ئەسقاتمايدۇ.

ئاسقا[1] گۆش ئاسىدىغان ئىلمەك، كانارا ("ئاسقۇ"مۇ دىيىلىدۇ).

ئاسقا[2] قۇ. ئات ـ ئۇلاقلارنىڭ پۇتى قىسىلىپ قىلىپ، ماڭغىلى بولمايدىغان تاشلىق يەر. م: ئاتلار ئاسقىغا كىرىپ

قالسا چىقالمايدۇ.

ئاسقاق كۆكتات تېرىلىدىغان يەرنىڭ توپىسىنى يۇمشىتىش، تاش-چالمىلىرىنى ئۇلگۇپ چىقىرىۋېتىش ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان سايمان، تىرنا.

ئاسماقچىلاماق ئىلمەك سالماق. م: ئاسماقچىلاپ سوزاش — ئۇدۇل سوزىماي، ئەگمىتىپ، بىلىندۇرمەي سوزاش.

ئاسغىدىماق ل. ئەتىۋارلىماق، كۆزى قىيماسلىق، قىسىنماق. م: يېگەنىمدىن ئالىپ كەلدىم ئاسغىداپ — سىزنى ئەتىۋارلاپ ياكى قىسىنىپ، يەۋاتقان تامىغىمدىن سىزگە ئېلىپ كەلدىم.

ئاسقىماق قە. ئالدىرىماق، تەمتىرىمەك، جىددىلەشمەك، ھولۇقماق؛ دەككە-دۈككىگە چۈشمەك، چۆچۈمەك. م: ئاسقىماي سۆزلەك؛ يۈرىگىم ئاسقىپلا كەتتى.

ئاشسۇ قە. تويىدا قىز تەرەپكە بېرىلىدىغان قوي، ماي، گۈرۈچ، ئوتۇن-ياغاچ قاتارلىق نەرسىلەر.

ئاشقورا قۇ. چوڭ چىنە، ئاپقۇرا، ئاشخورا.

ئاشقۇنچە قۇ. ئارتۇق، ئوشۇق؛ ياخشى، ئوستۇن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يىپ ئەمەس، يىپەك ئەمەس،
بۇيىگىزغا كىيگىنىگىز.
بىزدىن ئاشقۇنچە ئەمەس،
ماختاپ يۈرۈپ سۆيگىنىگىز.

ئاشورىغى قۇ. ئاچكۆز، تويماس.

ئاشۇت قۇ. ئاش-پاش، ئاش-ئوزۇق.

ئاغا ل. يۇرت چوڭى، ئاقساقال، ھاكىم. ئاغاسىز ئەل بولماس، ياقاسىز تون (ماقال).

ئاغاچا ل. خانىم، خېنىم، ئاغىچا، ئايىم.

ئاغاداش يېقىن كۆرگەن كىشىنى (تەكتۇشىنى) چاقىرغاندا ئاتاپ ئېيتىلىدىغان سۆز. ("ئاداش"قا ئوخشاش).

ئاغالاماق ل. بەزلىمەك، گوللىماق. م: بالانى سەن ئاغالاپ تۇر، مەن تالاغا چىقىپ كىرەي، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كېتەدىمەن ئەسكى تارىم ياقالاپ،
يۇرۇيدىمەن مەن دەردىمنى ئاغالاپ.
قاتۇن ئالماي بوي يۇرۇپ - ئۆلۈپ كەسسەم،
سىزگە ئوخشاش بىر خانىمنى تاماللاپ.

ئاغىچا غ. قازان يۇغۇچ.

ئاغدارما قە. موللاقچى ھارۋا.

ئاغرىقچىلىق ت. كۆڭۈل قېلىشلىق، كۆڭۈل ئاغرىغى، رەنجىش.

ئاغزى پالۋان ئاغزى كۈچلۈك، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان.

ئاغزىدىن ئاق ئىت كىرىپ، كۆك ئىت چىقماق ئاغزىنى بولۇشىغا بۇزماق، ئاغزىنى بەزەپ قىلماق.

ئاغزىغا ئىنەك تەپمەك ئاغزى تۇڭاقلىنىپ قالماق، گەپ قىلالماي قالماق. م: ئاغزىڭغا ئىنەك تەپكەنمۇ، نېمە ئىندىمەيسەن؟

ئاغلاقچى ھەيدىگۈچى، سۈيلىگۈچى؛ نازارەتچى ("چېقىمچى، گەپ توشۇغۇچى" مەنىسىدىمۇ كېلىدۇ).

ئاغماق ئۆرلىمەك، كۆتىرىلمەك. م: يۈرىگىم ئاغدى — يۈرىگىم خۇددى يۇقۇرى ئۆرلىگەندەك بولدى.

ئاغۇانا ياغلىق قە. ئاق شايىنى تۇگۈپ، ئاق قالغان يېرىنى

يەنە رەڭگە چىلىغاندا يەنە بىر خىل رەڭ ئالىدۇ. مۇشۇنداق ئىشلەنگەن ياغلىق ئاغۇانا ياغلىق دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاغى قە. بانا، سەۋەپ؛ ئارا تۇرماق، ئارا بولماق ("ئاغۇ"مۇ دىيىلىدۇ) م: سەن تولا ئاغى قىلما؛ ئۇ سوغۇق ۋە ئاچلىققا ئاغى بولامدىكەن دەپ ئويلىدى بولغاي، تاماكا چەكمەكچى بولدى.

ئاغچا قە. خېنىم، خانىم. تارىشا ئوتۇن ئوتۇن ئەمەس، ئاغچا خوتۇن خوتۇن ئەمەس (ماقال).

ئاغدىماق قە. قېيىدىماق، ياماڭلىماق.

ئاغىل ـ تاغىل ئىگىز ـ پەس، قالايمىقان چىقىقان ئاۋازنى سۈپەتلەپ ئېيتىلىدىغان سۆز. م: ئۇلار ئاغىل ـ تاغىل سۆزەن سېلىشىپ كىرىپ كەلدى.

ئايغا باقار قۇ. ئاپتاپپەرەس.

ئاقبالداق قە. قازاندا قورۇپ پىشۇرۇلغان قوناق، قوماچ.

ئاق بۇغداچ قە. بىر خىل كۆكتات.

ئاق پوستەك كۇ. قوغۇنىنىڭ بىر تۈرى (رەڭگى قاپاقسا ئوخشايدۇ).

ئاق پۇسمىلاق غ. ئاق پىشماق، ئاق ھەم دۇغلاق. م: ئايخانىڭ ئاق پۇسمىلاق يۈزى گۈزەللىرىگىچە قىزىرىپ كەتتى.

ئاق پىچە قە. پۇتنىڭ ئۈچى بىلەن تەڭ قىلىپ تىكىلگەن ئايالچە پىرىچە.

ئاق تاغلىق، قارا تاغلىق بولۇشۇپ كەتمەك ئالاقىنى ئۈزۈل ـ كېسىل ئۈزمەك، ئادا ـ جۇدا بولماق.

ئاق توغاچ قە. توغاچنىڭ بىر تۈرى.

ئاق تومۇر نېرۋا تومۇر.
ئاق تۇماق قە. ئاق تېرىگە زەي تۇتۇپ تىكىلگەن تۇماق.
ئاقتىن ئاق، سېرىقتىن ساق ساپ، پاك، ھىچقانداق مەسىلە يوقلۇغىنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.
ئاق چاڭگاك ئوغرى تىكەن.
ئاق چەشكە قۇ. توم زەنجۈبىلنىڭ قۇرۇتۇلغىنى.
ئاقچى ئاقۇچ، ئاق ئارىلاش: قوغۇنىنىڭ بىر تۈرى. قوشاقىتا مۇنداق كەلگەن:

سېغىزخان ئاقچى ئىدى،
قۇيرۇغى ساقچى ئىدى.
تۇلىكە تۇمەن بېگى ئىدى،
قۇيرۇغى مىڭ بېگى ئىدى.

(بۇ سۆز ئەرلەرگە ئات بولۇپمۇ كېلىدۇ).
ئاق سانجماق غ. چاچقا ئاق كىرمەك.
ئاق سەي قە. بەسەي.
ئاقسىرىماق قە. ياخشى تاماق يېگۈسى كەلمەك، ياغسىرىمەك، گۆشسىرىمەك.
ئاق قار غ. قىش پەسلىدىكى مەۋسۇملەرنىڭ بىرى بولۇپ، يېڭىچە 12 ـ ئاينىڭ 7 ـ، 8 ـ كۈنلىرىدىن باشلىنىدۇ. بۇ مەۋسۇم "سېرىق قار" مەۋسۇمى بىلەن "قارا قىش" مەۋسۇمىنىڭ ئارىلىغىدا كېلىدۇ.
ئاققاراق ل. كۆز ئېقى.
ئاققاش بۇلبۇل خ. تۇمۇچۇق.
ئاق قۇغلۇق خ. سەللىگۈل.

ئاققىنە قۇ. "ئاق" سۆزىنىڭ يېقىملىق ياكى ئەركىلىتىپ ئېيتىلىشى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاققىنە گۈمبەز ئىچىدە،
ئاقبېپ ياتقان ئانام.
چۆرىسىگە گۈل تېرىپ،
بىزنى يېتىم قىلغان ئانام.

ئاق كۆڭ بوشىنىدىغان كۆڭ، تۇغىدىغان كۆڭ، تۇغۇت كۆڭى. م: ئاق كۆڭى يېقىنلىشىپ قالدى: ئاق كۆڭى توشماستىن تۇغۇپ قويدى.

ئاق لەگلەك قە. ئاق تۇرنا.

ئاقلىماق قە. ئىشقا ئاشۇرماق، يورۇققا چىقارماق. ئەل تىلىكىنى ئەر ئاقلار، يەر داۋاقنى ئەل ساقلار (ماقال).

ئاق ھەدە غ. چوڭ ياشلىق ئاياللار ھۆرمەتلىنىپ شۇنداق چاقىرىلىدۇ.

ئاق ئوغۇت قۇ. خىمىيىۋى ئوغۇت.

ئاقۇششاق قۇ. شالدا بولىدىغان كۆرمەك.

ئاقۇۋۇاق قۇ. يېقىلغۇ قىلىنىدىغان، قامقاقتا ئوخشاش بىر خىل ئۆسۈملۈك.

ئاق ئۆپكە قە. يالاڭتۇش، سەرالىق.

ئاق ئۆي قۇ. كىگىز ئۆي.

ئاقۇبلەك قۇ. بەسەي، يېسۈبلەك.

ئاق ئىش ئىنچىكە ئىش، ھۈنەر ـ سەنئەتلىك ئىش، مۇرەككەپ ئىش.

ئاق يەم غ. قارچۇغىنىڭ پوكىنىنى تازىلاش ئۇچۇن، قەنگە

مىلاپ بېرىلىدىغان يەم.

ئاق يۇلتۇز قۇ. زۆھرە يۇلتۇز، ژېنىرا.

ئاكىچا كۇ. ئۆزىنىڭ ئاكىسى ياكى ئۆزىدىن چوڭلار: قېيىنئاتىسىنىڭ ئىنىسى.

ئاگاي ل. قەبرە، مازار.

ئاگرى ل. ئاجىز، ئاغرىقچان، ئورۇق، ناچار؛ نامرات.

ئاگىلىشتۇرۇ قۇ. ئاللىبۇرۇن، ئاللىقاچان، ئاۋال.

ئاڭقا خ. يارىماس. م: ئاڭقا ئادەم. (بۇ سۆز كەلپىندە دىققەتسىزلىك، ئېھتىياتسىزلىق مەنىسىدە كېلىدۇ).

ئاڭقىش قۇ. چاڭقاش، ئۇسساش.

ئاڭكۇق ل. ھاڭغۇق، بويۇنتۇرۇق.

ئاڭۇاچۇن ت. شۇڭلاشقا، شۇڭا.

ئاڭۇاشقا غ. شۇڭلاشقا، شۇڭا.

ئاڭۇالا قۇ. شۇڭا، شۇڭلاشقا.

ئالاباغىر ل. قارا كۆڭۈل، ۋاپاسىز.

ئالابوياق ل. تۇراقسىز، شاللاق.

ئالا تارتماق غ. ئېتىزنىڭ سۇ چىقمىغان يېرىگە سۇ چىقىرىش ئۈچۈن ئېرىقچە ئالماق.

ئالارمەن ل. قول سوزغۇچى، قول سۇنغۇچى.

ئالاق-پالاق ل. ئالاقزادە. م: ئالاق-پالاق بولمۇ — ئالاقزادە بولما.

ئالا-قۇرا قۇ. ئالا-بۇلماچ، ئالا-بۇلا.

ئالاكا ت. ئاكا، ئاغا.

ئالاڭ قۇ. ئالا، ئالا-بۇلا؛ شالاڭ. م: بۇغدايلار ئالاڭ

ئۇنۇپ قاپتۇ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاسمانلار ئالاڭلاپتۇ،
يۇلتۇزلار شالاڭلاپتۇ.
مەن يارغا نىمە قىلغان،
ئۇ مەندىن يامانلاپتۇ.

ئالاڭغىرسىماق قۇ. ئېچىرقىماق؛ ھالسىرىماق، دەرمانسىزلاشماق.

ئالاڭلىق قۇ. پاراكەندىچىلىك، خاتىرجەمسىزلىك، مالىمانلىق، قالايمىقانچىلىق.

ئالاياق غ. تۆت پۇتى ئاق ئات.

ئالتۇنچى قۇ. زەرگەر.

ئالتۇنلۇق قۇ. ئۇلۇقلار مازارلىغى.

ئالتىن ئاستى، تېگى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاڭ سەھەردە ناغرا چالدى،
ئاڭلاندى ئۇنى.
ئالتىندا كۆك ئارغىماق،
يەتكەندۇ كۇنى.

ئالتۇارىم قۇ. ئالا-جوقا، تۇراقسىز. م: بۇ تولىمۇ ئالتۇارىم كىشى ئىكەن.

ئالچاڭلاپ كەتمەك قە. بەك تەكەببۇرلىشىپ كەتمەك (كۇچاردا "ئالچاڭشماق" دېيىلىدۇ).

ئالچۇ خ. ئالىچۇق، كەپە.

ئالچى ئوشۇقسىمان ئويۇق تەرىپى. م: ئوشۇقى ئالچى قوپماق — ئىشى ئوڭدىن چىقماق، تەلىيى ئوڭدىن كەلمەك.

ئالدى پەش خ. شاپاشلىغاق، ئالدىدا چاپىدىغان.
ئالدىراشقاپ ئا. ئالدىراپ، ئالدىراپ ـ سالدىراپ. م: ئۇ ئالدىراشقاپ چىقىپ، كەتتى.
ئالدى يوغام خ. "ئالدى پەش"كە ئوخشاش.
ئاللا ئېيتماق غ. كېچىدە قوشاق ئېيتىپ، كىشىلەرنى زورغا ئويغاتماق.
ئاللىق قۇ. "ئارىلىق"قا ئوخشاش.
ئالمان غ. تېز، ئىتتىك، چاققان؛ باتۇر. م: ئالغۇچە ئالمان، بەرگۈچە بەزگەك (ماقال)؛ ئالمان بۇركۈت، ئالمان ئىت. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالمان قارچۇغام بولسا،
قوندۇرسام بىلەكىمگە،
تاڭسام مەن يۈرەكىمگە.

ئالمەت قۇ. بەك، تولىمۇ، خويمۇ، قالتىس (بۇ "ئالامەت" سۆزىنىڭ قىسقارتىلمىسى).
ئالۋاستى كۆلەڭگۈسى قە. ۋەھىمە، قورقۇنچ، سارسىم.
ئالۋۇن قۇ. ئېزىتقۇ، سەراپ (بۇ سۆز لوپنۇردا "ئالۋىن" دېيىلىدۇ).
ئالۋىده بولماق قە. بىسەرەمجان بولماق. م: كۆڭلۈم ئالۋىده بولۇۋاتىدۇ.
ئالىپاساق قە. ئالا ـ چىپار، قارا ـ قۇرا. م: بۇ كىتاپ ئالا ـ پاساق بېسىلىپ قاپتۇ.
ئالىپته قە. كاتتا، چىرايلىق. م: سەن بۇگۈن نىمانچىۋالا ئالىپته بولۇپ كەتتىڭ.

ئالماتاغمل قه. سېرىق يىلەن ئاق ئارىلاشقان ئالا، ئالا-بۇلماچ.
ئالمچا كەتەكچە قىلىپ بويالغان ماتا.
ئالمچاقماق ل. ئالاق-جالاق، ئالمچەكمەن. م: كۆزۈم ئالمچاقماق بولۇپ كەتتى.
ئالمغەلەپ قه. ئالمجوقا، شەككاك.
ئالمقاراق ماللاردا بولىدىغان بىر خىل كېسەللىك.
ئالمقاغا يالغانچى، ئالدامچى: تۇتروقسىز.
ئالمقول سوغاق قول، يات قول.
ئالمقۇراق قه. تۇرلۇك رەڭدىكى نەرسىلەردىن قۇرالغان. م: ئالمقۇراق چاپان ياكى كۆرپە.
ئالمكۈلۈك غ. ئالمقوغۇز.
ئاماچ خ. قارا، نىشان، ئوق ئېتىش سىنىقىدا ئىشلىتىلىدىغان نىشان.
ئانجىرغا ئوروق، ئاۋاق، يىگىنى چىرايىغا چىقمايدىغان.
ئاننای قۇ. ۋىيەي (ھەيرانلىق ۋە ھەسرەتنى بىلدۈرىدىغان سۆز). م: ئاننای! بۇنىڭ قىلمۇاتقىنىنى قارامسۇ.
ئانمغاز غ. ئاناغاز، چىشى غاز.
ئانىكا[1] كۇ. موما (ئانىسىنىڭ ياكى ئاتىسىنىڭ ئانىسى).
ئانىكا[1] خ. "ئانا" سۆزىنىڭ ئەكىلەتمە شەكلى.
ئانىكام قاق دىگۈزۈۋەتمەك قه. ۋاي جېنىنى چىقىرىۋەتمەك، جۇگۇ-جۇگۇ دىگۈزۈۋەتمەك.
ئانىلار چېيى غ. ئېغىر ئايال خوتۇنلار بوشىنىش ئالدىدا بېرىلىدىغان چاي.
ئاۋا ل. ئاتا، دادا. م: سېنىڭ ئاۋاڭ مېنىڭ ئاۋامدىن چوڭ.

قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاۋاڭگى ئاشنى چىقار،
ئارام كالانى ياغغا.
(هارام كالىنىڭ يېغى بىلەن،
داداڭنىڭ نەزىرىسىنى بەرگىن).

ئاۋاپ خ. ئالدامچى.

ئاۋارىز قۇ. ئارزۇ، ئارمان، تەلەپ، پۇخا. م: ئاۋارىزى قانمىدى ــ ئارمىنى چىقمىدى، پۇخادىن چىقمىدى.

ئاۋلاق ل. بۇ سۆزنىڭ ئىككى مەنىسى بار: بىرى، ئوۋ قىلىنىدىغان جاي، ئوۋ ھايۋانلىرى ياشايدىغان جاي. يەنە بىرى، پىسە كېسەللىگى.

ئاۋۇتماق كۆپەيتمەك؛ بەزلىمەك. م: گەپنى ئاۋۇتماق ــ گەپنى كۆپەيتمەك؛ كۆكۈلنى ئاۋۇتماق ــ كۆكۈلنى بەزلىمەك.

ئاۋۇرماق ئېتىلىپ كەلمەك. م: ئىت ئۇنىڭغا ئاۋۇرۇپ كەلدى.

ئاۋۇشقا ل. قېرى بوۋاي، چال (خوتەنده ئوبۇشقا دېيىلىدۇ).

ئاۋۇغاي ل. ئاۋاق، ئورۇق. م: ئاۋۇغاي بالا ــ ئاۋاق بالا.

ئاۋۇلماق قۇ. غەيۋەت قىلماق، يامانلاپ بەرمەك. م: مېنى ئۇنىڭغا ئاۋۇلاپ بېرىپتۇ ــ مېنى ئۇنىڭغا يامانلاپ بېرىپتۇ.

ئاۋۇنچۇق ل. ئويۇنچۇق، كۆكۈل ئالدىغان يالىكى بەزلەيدىغان نەرسە.

ئاۋۇي ئابروي، ئىززەت ـ ھۆرمەت. م: ئۇنىڭ ئاۋۇيىنى قىلىپ بېرىمە دېمىدىم.

ئاياق خ. ياغاچ چۆچەك. م: ئايدا كەلگەنگە ئاياق، كۈندە كەلگەنگە تاياق (ماقال).

ئاياق سالماق غ. بۇغدايىنى تېپىش ئۈچۈن خامانغا ئوتتۇرىسىغا بۇغداي ئۆنچىسىنى دائىرە شەكىلدە يېيىپ قويماق.

ئاي جىجەم قۇ. ئاي موماي. م: ئاي جىجەم كەلدى. ــ ئاي موماي كەلدى.

ئايغاق غ. خەۋەر يەتكۈزمەك، مەلۇم قىلماق. م: ئېغىز ئايغاق، تىل تايغاق (ماقال).

ئايغاقچى تىڭشىچى؛ چېقىمچى؛ خەۋەرچى.

ئايغىنەم قۇ. "ئاي" سۆزىنىڭ كىچىكلىتىپ ئېيتىلىشى، ئايدەك چىرايلىغىم، ئامرىغىم.

ئايقىن ـ يايقىن غ. ئوچۇق ـ ئاشكارا، ئاڭقاي ـ تاڭقاي.

ئايگۈل خ. گىلەمنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان گۈل.

ئايلا ت. ئاچا، ھەدە.

ئايلۇ ل. قارانچۇق.

ئايلى تاتقۇچ قۇ. شالداما، شالدۇرۇق.

ئايماق ئا. مەھەللە، يېزا. م: كۆچۈم ئايماق ــ توپ مەھەللە.

ئايمىقى خ. كۈزدە كۆممەي، قىشنىڭ سوغىغا كۆندۈرۈلگەن تەك (تال) ئايمىقى تەك دېيىلدۇ.

ئاي ـ ھاي سالماق توۋلىماق، قىچقارماق، چاقىرماق.

ئايىقى سۈيۈلۈپ قالماق غ. بېرىش كېلىشى كۆپىيىپ قالماق، ئايىقى چاققانلىشىپ قالماق.

ئە

ئە-ئە قۇ. ئەجەپلىنىش، ياراتماسلىق تۇيغۇلىرىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق. م: ئە-ئە، قويسىلىرا نېرى — ئوئەش، قويسىلىچۇ نېرى.

ئەپپەي ت. ۋىيەي، ۋايجان (قورقۇش، ئەجەپلىنىش ۋە ھاياجاننى بىلدۈرىدىغان ئىملىق). م: ئەپپەي بۇ نىمە قىلىق!

ئەتتىكەن تىكىنەك (تىرناق ئەتراپىغا چىقىدىغان يارا)

ئەر كۆچمە: باتۇر، قەھرىمان؛ مەرت.

ئەرەك-سەرەك ت. ھەر خىل-ھەر ياكىزا، ئوك-تەتۇر. م: ئەرەك-سەرەك گەپلەرنى قىلىپ يۈرمە.

ئەرتە غ. بالدۇر، ئىلگىرى، بۇرۇن، ئاۋال. م: ئېكىننى ئەرتە ئەككەن، ھوسۇلنى ئەرتە ئورار (ماقال).

ئەرتەك قە. رىۋايەت، ھىكايە. م: ئەل مېنى ياخشى دەپ ئەرتىكىمنى قىلسۇن.

ئەردەشمەك قۇ. قىرىشماق؛ ئەۋج ئالماق، ئېغىرلاشماق. م: كېسەل ئەردىشىپ قالدى، ھېچ قويۇش بەمىيتتۇ.

ئەردەم قۇ. ئەدەپ-ئەخلاق.

ئەرگۈل نوختىنى چۈلۈۋۇر بىلەن ئۇلاشتۇرۇپ تۇرىدىغان تۆمۈر بۇرما؛ گايكا.

ئەرۋا قېقۇەتكەندەك ئورۇق، ئاجىز، جانسىز، روھسىز هالەتنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

ئەرۋائىشى غ. نەزىر ئېشى (كوچىغا قويۇپ قويۇلىدۇ).

ئەرۋەش قە. ئەپسۇن، سېھىرى. م: ئەپسۇن-ئەرۋەش ئوقۇدى.

ئەرىن قۇ. كالپۇك، لەب: ئەر دىسە، ئەر نىتى چىشلەپتۇ — باتۇر دەپ ماختاپ قويسا، قۇشقىنىغا ئولتۇرۇپتۇ (ماقال) بىيىتتا مۇنداق كەلگەن:

ئەرىنلىرىنىڭ تاتلىقلىغى تىلىنى يارادۇ،
كىرپىكلىرى جىلۋە قىلىپ جانىنى ئالادۇ.

ئەزمىدە قۇ. ھەزىم، سىڭىرىش. م: مەن بۇ تاماقنى ئەزمىدە قىلالمايمەن.

ئەزمىسىنى ئەزمەك گەپنى چاينىماق، ئارقا-ئالدىغا يانماق، دېلىغۇلدا بولماق.

ئەس سېزىم، ھۇش، ھىسسى خاتىرە.

ئەستى قۇ. ئېھتىمال، بەلكى، تايىنلىق. م: ئەستى شۇنداق — تايىنلىق شۇنداق.

ئەكچە قە. ئوكچە. م: ئۇلار ئىككىسى ئەكچە پاراڭلاشتى.

ئەكچىمەك قۇ. سۇيى قاچماق، چالا قۇرىماق.

ئەكمەك غ. تېرىماق، تىكمەك. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: ئارپا ئەككەن ئارپا ئالار، بۇغداي ئەككەن بۇغداي ئالار؛ بەرسەك ئالىسەن، ئەكسەك ئورۇسەن؛ بىرنى كەسسەك، ئوننى ئەك.

ئەگرۇم خ. ئازگال، سۇ يىغىلىپ قالىدىغان يەر.

ئەگۈز غ. قار سۇيى.

ئەگۇش داشقال.
ئەگون ئەگمىلىك دەرۋازا.
ئەگمەك قۇ. كېسەل يوقلىماق، ھال سوراپ كەلمەك، كۆرۈشۈپ كەلمەك. م: بالىلارنى ئەگىپ كەلدىم ــ بالىلىرىمنىڭ ئۆيىنى يوقلاپ كەلدىم.
ئەگىدىپ يۈرمەك قە. پېيىگە چۈشمەك، پايلاپ يۈرمەك.
ئەگگى ـ تەگگى ئەگگى ـ تەگگى بولماق ــ بەشى قايماق، ئېسى چىقماق.
ئەگگىز سوغۇقى ئاشقان.
ئەگگىزە ت. ئاندىن كېيىن، ئاندىن.
ئەگگىز بالا قاغىش بالا، ئورۇنسىز جىدەل قىلىدىغان بالا.
ئەگلىك ئوت تاغلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل دورا ئوت.
ئەل غ. چاما، ئىمكانىيەت، ئامال. م: ئەلىمنىڭ كېلىشىچە ئىشلەيمەن.
ئەلەس ـ بۇلەس قە. ئالىچەكسەمەن. م: كۆزلىرى ئەلەس ـ بۇلەس بولغىلى تۇردى.
ئەلەس قۇ. ئالغاي.
ئەلەڭگۇ غ. ئېزىتقۇ، ئالۇۋۇن؛ يالقۇن. م: ئەلەڭگۇلىمەك ــ يالقۇنلىماق.
ئەلەنجە قۇ. ئامال. ئىلاج، چارە.
ئەلتەك ئەلگە ئارىلاشقاق، يېتىرقىمايدىغان. م: ئەلتەك بالا.
ئەلكۇن قۇ. ئاسما، خالايىق، جامائەت. م: ئەلكۇن ئالدىدا سەتچىلىككە قالىدىغان ئىشنى قىلمايلى.
ئەلكىزەر قە. سەرگەردان، مۇساپىر، بۇرالقى.

ئەلىمەلە جامائەت، ئەل، خالايىق. م: بۇ ئىشنى ئەلىمەلە ئۇقۇپ قالمىسۇن ــ بۇ ئىشنى جامائەت ئۇقۇپ قالمىسۇن.

ئەلمى ـ تەلمى ئەھۋالى. ئوي ـ چۈقۇرى، ئېپى ـ جېپى. م: بۇ يەرنىڭ ئەلمى ـ تەلمى بىلەن تېخى تونۇشۇپ كېتەلمىدىم.

ئەلياقتۇ كەچ سائەت 9 ـ 10 بولغان ۋاقىتلار.

ئەلۋەك مول، كۆپ، ئاۋات. م: ئەلۋەكچىلىك ــ مولچىلىق، ئاۋاتچىلىق.

ئەم قە. شىپا، داۋا. م: كۆك ئىنەكنىڭ سۈتى يۆتەلگە ئەم (شىپا) بولىدۇ.

ئەمەك ئەرمەك. م: ئەرمەك بولماق، ئىچ پۇشۇغىنى چىقارماق.

ئەمچى تېڭىپ، دوختۇر. م: كۆپ ئاغرىغان ئەمچى بولار، كۆپ كەزگەن يولچى (ماقال).

ئەمزەك ئەمچەكنىڭ توپچىسى (تۇگمىسى)؛ ئىمىزگە.

ئەمسۈرۈل قۇ. غەيرى، باشقىچىلا، ئېگىز ـ پەس، قاملاشمىغان. م: ئەمسۈرۈل گەپ قىلمىساڭچۇ.

ئەمسۇر ت. ھۇشسىزلىق. م: بالا ئەمسۇر بولۇپ قالدى ــ بالا ھۇشىدىن كېتىپ قالدى.

ئەمگەك قۇ. كۆچمە: جاپا، غۇربەتچىلىك، قىيىنچىلىق. م: ئەمگەك تارتماق ــ جاپا تارتماق.

ئەمگەكلىك قۇ. شور پىشانىلىك، تەلەيسىز، جاپا كەش.

ئەمگەكشا قۇ. جاپاكەش.

ئەمگىگى قېيىشماق قۇ. نەسى باسماق، ئىشى تەتۈرگە ئۆرۈل-

مەك، ئىشى ئوڭماسلىق، ئىلگىرى كەلمەسلىك. م: بۇ بالىنىڭ ئەمگىگى قېيىشىپ، كېسىلى قويۇش بەرمەي كەتتى.

ئەمگىمەك قۇ. چارچىماق. هارماق، تالماق.

ئەملىك مال قۇ. كۆندۈرۈلمىگەن مال. م: قۇ. ئەملىك ئات، ئاساۋ ئات، توسۇن ئات.

ئەملىمەك داۋالىماق، كېسەلگە دورا بەرمەك. م: چېچەك ئەملىمەك ــ چېچەك چەكمەك (سالماق).

ئەنە قەي ئا. قارا، هوي (هەيرانلىق، ئەجەپلىنىش، نارازىلىق تۇيغۇلىرىنى بىلدۈرىدىغان سۆز). م: ئەنەقەي، مەنەت بالا بولاپ قېپسەن!؛ ئەنەقەي، مۇنىڭ قىلغان ئىشىنى! (كەلپىندە)

ئەن تارتقۇ خ. گىلەمنىڭ ئەن تەرىپىنى تارتىدىغان كالتەك.

ئەن تارتقۇ سىخى خ. ئەن تارتقۇ يىپى باغلىنىدىغان ئىلمەك.

ئەن تارتقۇ شانسى خ. ئەن تارتقو ياغىچىغا باغلىنىدىغان شانا.

ئەندەك قە. بىر دەم، كىچىككىنە، جىنىدەك. م: ئەندەك تەخىر قىلىپ تۇرۇڭ.

ئەندۇ قۇ. خاتا، ناتوغرا. يامان، يېڭىلىش، چاتاق. م: ئەندۇ گەپ قىلما؛ كىچە ئەندۇ يېتىپ قاپتىمەن، بوينۇم قىڭغىر بولۇپ قېپتۇ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تىرداندا ئوقۇم جىق ئىدى،
ئاتقاندا كۆڭلۈم توق ئىدى.
يارىم ياندا تۇرغاندا،

ئەندۇ خيالالار يوق ئىدى.

ئەندۆرىمەك قۇ. بېشى قايماق، تېنىمەك، تەمتىرىمەك، ئاداشماق. م: بۇ كوچىغا كىرىپ ئەندۆرەپ قالدىم، ھېچ بىلالمىدىم (بەزى جايلاردا «ئۆندەرىمەك» مۇ دېيىلىدۇ).

ئەندىكمەك ئەنسىرىمەك، چۆچىمەك، قورقماق.

ئەن سالماق قۇ. ۋاقىرىماق. م: بالام نېمە ئەن سەپكەتتىڭ؟

ئەنسەپ يىغلىماق قۇ. ۋاقىراپ يىغلىماق. م: بالىغا قاراپ قوي، ئەنسەپ يىغلاپ كەتتى.

ئەۋەي غ. ناھايىتى، قەۋەت؛ ئەجەپلىنىش تۇيغۇسىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق.

ئەۋزەر يولى قە. يەر ئاستى يولى.

ئەۋزاي غ. چىراي، تۇرق؛ پەيل. م: ئۇنىڭ ئەۋزايى ياماق ("ئۇزاي" مۇ دېيىلىدۇ).

ئەۋمەك خ. ئەندىشە قىلماق، ئۆيمەك. غەم قىلماق. م: ئوغلامدىن بەك ئەۋدىم.

ئەينولا كۆچمە: ئالدامچى.

ب

باتچی غ. ماختانـچاق؛ مننه‌تـخور؛ دامـلامچی، کۆز ـ کۆز قىلغۇچى.

باتخور غ. "باتچی"غا ئوخشاش.

بات قىلماق ت. کۆز ـ کۆز قىلـماق، داملـماق؛ مـنـنه‌ت قىلماق.

باتنخور ت. قېيىدىغاق، يامانلىغاق.

باجماق قۇ. باشـقۇرماق، بېجىرمەك. م: بۇ بالا كىچـك، تېخى هارۋا باجىغچىلىك بولمىدى.

بادارغا ل. بادىرا، چەنزە، بادىرا ياغاچ.

باداك خ. ئاشـلىق قاچـىلاش ئۈچۈن بورىـدىن ياسالـغان يۇمىلاق قاچا؛ سامان قاچىلاش ئۈچۈن بورىدىن ياكى تال ـ چۈبتىن قۇراشـتۇرۇپ هارۋىـغا ئورناشـتۇرۇلغان يۇمىلاق ياكى تۆت چاسا ساندۇق.

باداك قوساق قە. يوغان قوساق.

بادراك كۆز پۇلتىيىپ چىققان كۆز.

بارا قۇ. بارقا پاخلان ياكى ئوغلاق تېرىسى.

باران قۇ. شەپە، قارا؛ ھەيۋە. م: يىراقـتىن بىر نەرسىنىڭ بارانى كۆرۈنۈۋاتىدۇ.

بارانا ل. تىرنا.
باراۋەت باغ سەيلىسى زىياپىتى.
بارقا ت. قىرقىش ۋاقتىغا يەتكەن قوزىنىڭ تېرىسى.
بارتو ت. غوجىدار، گۇمنجا، ئىگىلىك ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى.
بارداق سۇ كاسىسى، ئاياق.
باردامچى قە. ئۆيدە بار نەرسىلەرنى ئەتەي ساقلاپ قويۇپ، بالا-چاقىلىرى ياكى ئۆتەر-كېچەر تۇققانلىرى كەلگەندە قويۇپ بېرىشنى ياكى كىيىم-كېچەك بولسا كىيدۈرۈپ قويۇشنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەم.
بارغىرا قۇ. بىر خىل ئوت.
بارغىندى قۇ. بارغۇچى.
بارلىق ياي، بىساتلىق، مال-مۇلۈكلۈك. م: بۇ خېلى بارلىق ئۆي ئىكەن.
بازارلاپ كەلمەك قە. بازارغا بېرىپ، سودىلىق ئېلىپ كەلمەك.
بازارلىق قە. خېرىدارلىق؛بازاردىن ئېلىپ كەلگەن سوغا-سالام. م: بازارلىق مال ــ خېرىدارلىق مال؛ مەن سىلەرگە بىر ئاز بازارلىق ئېلىپ كەلدىم.
بازار-ئوچا قە. بازار، شەھەر. م: بازار-ئوچاغا بېرىپ، نەرقى-ناۋانى ئۇقۇپ كېلەيلى.
بازار-ۋېلىق قۇ. "بازار-ئوچا"غا ئوخشاش. م: بۇگۈن بازار-ۋېلىققا بېرىپ، ئاز-تولا رەخت-پۇچۇك ئېلىپ كەلدۇق. (بۇ سۆزنىڭ توغرا ئېيتىلىشى "بازار-بالىق").

بازغاشماق قه. سوقۇشقاق خورازدەك ھۆرپۇيۇشمەك.
بازلماق قه. قانات سۆرىمەك.
بازلىماق قۇ. بەزلىمەك: بۇ بالا بەك يىغلاپ كەتتى، بىر-ئاز بازلاپ قويسىڭىزچۇ.
باستۇرما قه. كوچىلارنىڭ ئۇستىگە يېپىلدىغان تۆت يېقى ياكى ئىككى يېنى ئوچۇق لاپاس.
باسقاق قه. پىستان، پىسىلداق.
باسقۇ ل. شوتا ("باسقۇچ"مۇ دېيىلىدۇ).
باسماق[1] ئا. تاختا مۇشۇك (بەزى جايلاردا قۇشقاچ تۇتىدىغان نەرسىنى "باسماق" دەيدۇ).
باسماق[2] كۇ. سەندەل ئاياق، ساپما ئاياق، باشماق.
باسماقدىماق بېسىۋالماق، دەسسىمەك: ئۇ خوجۇن-قاچىلىرىنى يەرگە قويۇپ بولغىچە، تۆتى تۆت ياقتىن كېلىپ باسماقدىۋالدى؛ بۆرە توشقاننى باسماقداپ تۇرۇپ يىگىلى تۇردى (ئېغىزدا "باسمادىماق" دېيىلىدۇ).
باسق ل. پىچەن ئوروپ قۇرۇتۇپ قويۇلغان ئوت-چۆپ، قومۇش-قوراي ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئوت-چۆپلەر. م: باسق ئورۇمى-قىشلىق ئوت-چۆپ ئورمىسى.
باشاق م قۇ. پالەك، باشاق كۆك.
باشاماق قۇ. كەپسز، بەكۆاش، گەپكە كىرمەيدىغان. م: باشاماق بالا-بەكۆاش بالا.
باش بۇرنى ئالدى، ئەۋۋىلى، دەسلىۋى. م: ئۇ ئوتياش، قوغۇن-قاپاق، مىۋە-چىۋىنىڭ باش بۇرنىنى ئۇلارغا بېرەتتى.

باش بېقىشماق ئا. كۆچمە: غەيرەت قىلىشماق.
باشتۇڭاۋۇق بەڭگۇاشلىق، باشباشتاقلىق، ئۆزىبېشىمچىلىق.
باش سۇ قە. بۇغدايغا قويۇلىدىغان ئۇچىنچى قېتىملىق سۇ (باش ئالدۇرۇش ئۇچۇن قويۇلىدۇ).
باش سۇقماق ئۇنىڭ ـ بۇنىڭ ئالدىغا بارماق، كىرمەك. م: ئۇ كۆپ يەرگە باش سۇقۇپ، ئاخىرى بىر ئورۇنغا ئورۇنلاشتى.
باش سىغدۇرماق پاناجاي تاپماق.
باشكىنە قۇ. "باش" سۆزىنىڭ كىچىكلىتىپ ئېيتىلىشى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بۇگۇن كېچە يار قېشىغا،
يەتكۇزسەڭ بوز ئات.
باشكىنەڭدىن يۇگەن ئېلىپ،
قىلمەن ئازات.

باشلاق خ. باشلام، سۇ بېشى، ئېچىق.
باشلىق قۇ. رەتلىك، تەرتىپلىك، جاي ـ جايىدا. م: ئۆي دىگەن باشلىققىنە بولسا نىمىدىگەن ياخشى!
باش ئۇن قۇ. 1 ـ دەرىجىلىك ئاق ئۇن.
باشماق قۇ. "باجماق"قا ئوخشاش.
باش يېدى قۇ. ئالغانلىكى خوتۇنى ئۆلۈپ كېتىدىغان ئەرلەر ياكى تەككەنلىكى ئېرى ئۆلۈپ كېتىدىغان خوتۇنلار شۇنداق دەپ ئاتىلىدۇ.
باغجار قە. بۇجىغۇر، بۇدرە. م: ئىشىك ئالدىدا قوساقلىرىنى كۆتىرەلمەي تۇرغان قاشقىلىق ئىنەك بىلەن باغجار قوزىلىق

قوي تۇراتتى.

باغرۇ ت. باغرى قاتتىق، رەھىمسىز.

باغدال غ. چىپار، چىكسىم ـ چىكسىم، چار. م: باغدار خوراز ـــ چار خوراز.

باغلاق غ. مال باغلاپ قويۇلىدىغان جاي.

باغلانچى خ. ئاغامچا، ئارقان.

باغى ـ تاغى بولماق قە. مالىمان چىقارماق، بۇزۇلماق، قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرماق. م: بىرنەچچىسى باغى ـ تاغى بولۇپ، چوماق ـ توقماق كۆتىرىپ توپىلاڭ چىقاردى.

باكانىياز خ. يىكارچى، بىكار تەلەپ، ئاقنانچى.

بالاخور چاتاقچى، ئىش تېرىغۇچى، ۋەقە تۇغدۇرغۇچى.

بالداق ئەپسەش. قۇشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سۇغا چىقتىم كۆلۈڭگە،
بالداق سىلىپ مۇرەمگە.
دىدارىڭنى كۆرەي دەپ،
نەچچە باردىم مەلەڭگە.

بالۇقا ل. بولقا.

بالىچان قە. بالىغا ئامراق. م: بالىچان ئادەم ـــ بالىغا ئامراق ئادەم.

بالچۇق ت. ئۇزۇك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۇ يېقىمۇ ئالچۇق،
بۇ يېقىمۇ ئالچۇق.
ھەجەپ ئوبدان ياراشتى،
يارىم بەرگەن بالچۇق.

بالكا خ. بالا (ئەكسىلەتمە سۆز).
بايتاسۇن قۇ. تاغنىڭ ئىگىز يەرلىرىدە ئۆسىدىغان ئارچىسىمان ئۆسۈملۈك.
بايخان غ. ئۇلاققا چەيلىتىپ يۈمشىتىش ئۈچۈن خامانغا دۇگىلەك شەكىلدە رەتلىك-تەكشى دۆۋىلەنگەن بۇغداي ئۇنچىسى (بەزى جايلاردا "پايخان" دېيىلىدۇ).
بايخاندىماق غ. "بايخان"نىڭ پېئىل شەكلى.
بايران ل. ۋەيران. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بۇلبۇل سايراپ ئۆتتىمۇ،
باغنىڭ بايران كەتتىمۇ.
يار ئۇستىگە يار تۇتۇپ،
باشىڭ كۆككە يەتتىمۇ.

بەتكەردە خ. مۇتەھەم، ئۇشۇق؛ لۇكچەك.
بەجىنگۇل قۇ. قات-قات ئېچىلىدىغان ئىگىز غوللۇق گۈل.
بەردەڭگى غ. قارامىلتىق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سادىرىن ئاتار بولسا،
بەردەڭگى بىلەن ئاتسۇن.
مەن جاڭجۇڭغا خەت يازدىم،
كاللامنى كېسىۋەتسۇن.

بەرىدىم قە. چىدام: بەردەمرەك بولۇڭ — چىداملىغراق بولۇڭ.
بەشبىغز قۇ. گەپكە ئارىلاشقاق، يېتىم ئاقساقال، ساقالغا ياماشقۇچى.
بەقەم قىش-ياز كۆكىرىپ تۇرىدىغان غوللۇق دەرەخنىڭ بىر

خىلى (غولى قارامتۇل قىزىل، ياغمچى چىك كېلىدۇ).

بەگچەك قە. بەگ بالىسى، بەگزادە؛ تاز.

بەلپۇرمە خ. گارمون يوپكا (يېڭىدىن ياسالغان سۆز).

بەلتارتما قە. تاسما بەلۇاغ.

بەلچە[1] خ. موزدوزنىك كۆن-چەملەرنى تىلىدىغان، شىلدىغان پىچقى.

بەلچە[2] مەش، ئوچاقتىن كۈل ئالىدىغان كىچىك گۈرجەك.

بەلچە[3] قۇ. تاغ باغرى.

بەلچەك خ. كىچىك كۈرەك.

بەلچىر قۇ. ئىككى ئېقىننىڭ قوشۇلغان يېرى.

بەلدەك قۇ. ئەپكەش، بالداق.

بەلدەم قۇ. بوغۇم، ئۆگە.

بەلدىر قۇ. تۆت كوچا ئاغزى، دوقمۇش، تۆت چاسا.

بەلدىمەك بەرتىمەك، تاياقنىڭ شويىنا چىگدىغان يېرىگە بەرتىك چىقارماق.

بەلكۆينەك قۇ. يوپكا (يېڭىدىن ياسالغان سۆز).

بەلگۈرجەك قۇ. "بەلچە[2]"گە ئوخشاش.

بەلگۈنەك قۇ. ئېدىر باغرى.

بەللىك[1] ل. ئىشتاننىڭ بېلى، لېپەز.

بەللىك[2] قۇ. ھارۋا بەلۇىغى.

بەللىمەك نىشانغا ئالماق-قورولغا ئالماق؛ مىلتىققا ئوق سالماق (بەتلىمەكمۇ دېيىلىدۇ).

بەمەل غ. ئۆگە، بېغىش.

بەمەلچەك غ. "بەمەل"گە ئوخشاش.

بەيگە ئالماق غ. بىرىنچىلىكنى ئالماق، بىرىنچى بولماق، ئوزۇپ چىقماق.

بەۋاكەلمەك قە. تەك كەلمەك، توغرا تۇرماق. م: ھۇجۇمغا بەۋا كېلەلمىگەن دۇشمەن ئەسكەرلىرى قېچىشقا باشلىدى.

بوتا ھاۋانچا تېشى (بەزى جايلاردا "بۆتە" دېيىلىدۇ).

بوتو ل. بوتا، تايلاق.

بوجا [1] قۇ. ئىشەنچ، كاپالەت، مۆلچەر. تۇغۇتقا بوجا يوق (ماقال).

بوجا [2] غ. ھارۋىغا قېتىلغان ئاتنىڭ ئۇزۇن تىزگىنى.

بوچا خ. قاتلىپ قۇرۇتۇلغان گۆش.

بودا قۇ. چوڭ مال، قارامال.

بوداق قە. قىياس، مۆلچەر، پەرەز. م: ئۇ ئويلاپ باشقىچە بىر بوداققا كەلدى.

بودەك خ. سېمىز، بۇدرۇق.

بودولغو ل. تاقابىل. م: بودولغو كەلمەك ــ تاقابىل كەلمەك.

بوران چېچىگى قۇ. مامكاپ، كۆسەيخۇا.

بوران قوپتى قۇ. بوران چىقتى. كەمبەغەل تالقان يىسە بوران قوپۇپتۇ (ماقال).

بۇرۇل غ. خالدار (چىپار). بۇرۇل ئات.

بوزاڭ توپا خ. يول توپىسى.

بوزغۇن تۇلەك ئۇچار ـ قاناتلارنىڭ بىرىنچى قېتىم تۇك تاشلىشى (ئىككىنچى قېتىم تۇك تاشلىشى "كۆك تۇلەك"، ئۇچىنچى قېتىم تۇك تاشلىشى "قارا تۇلەك" دېيىلىدۇ).

بوزقىيا تۇمان قىروسى (تۇمانلىق قىش كۈنلىرى تال ـ دەرەخ

شاخلىرى ياكى سىمتاناپ تۇۋرۇكلىرىگە باغلىنىپ كېتىدىغان قارغا ئوخشاش قىرو).

بوزلۇق غ. ئېچىلمىغان تىك، بوز يەر.

بوزلماق ئىگىرمەك، بۇۋۇللىماق (تۆگىنىڭ بوزلىشى).

بوزلاپ يغلماق ھۆڭگىرەك ئېتىپ يىغلىماق، قاتتىق يىغلىماق، تۆگىدەك بوزلاپ يىغلىماق.

بوسۇت غ. تويدا كىشىلەر ئادەمگەرچىلىك يۈزىسىدىن قويىدىغان سوغا ـ سالام.

بوسۇرما تەلپەك قە. تۇماق ياكى تەلپەكنىڭ بىر تۈرى.

بوسۇق[1] قۇ. بوسۇغا.

بوسۇق[2] ل. بوغۇرساق.

بوسۇنچۇق غ. بوزەك، ئاناي.

بوشقا قۇ. ئوردىدا ئۇششاق ئىشلارغا يەنى لاۋازىمات ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغۇچى كىشى ("بوشقى" مۇ دىيىلىدۇ).

بوش مەيسە قە. بوشاڭ، ئىزلەڭگۇ.

بوغا غ. ھارۇغا قېتىلىدىغان ئاتنىڭ بوينىغا سېلىنىدىغان جۇمبۇ.

بوغجما خ. بوپا، بوقچا.

بوغچا ل. تويلۇق؛ بوپا، بوغجما.

بوغداش قە. بىر خىل كۆكتات.

بوغماق[1] ل. باغلام.

بوغماق[2] كۇ. بوغماق، قىلتاق (ئۇششاق جانىۋارلارنى تۇتۇش ئۈچۈن قويۇلىدىغان بىر خىل توزاق).

بوغماق[3] خ. سېمىز، دوغلاق.

بوغۇچ قه. بوقۇش، پۆپۈك.
بوغۇم قۇ. ئىنىم، ئۇكام، سىڭلىم.
بوغۇن[1] خ. چىڭگىلىككە ئوخشايدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك.
بوغۇن[2] قۇ. ھەرە (ھەسەل ھەرىسى).
بوغۇناق خ. چاك ـ توزاك.
بوغۇنۇقماق خ. خاپا بولماق، بوغۇلماق.
بوغۇن ياتقىغى قۇ. ھەرە كۆنىگى.
بوقتاق قۇ. كىچىك داۋان ياكى توغرا قىر.
بوقتۇغ ل. جەينەكتىن يۇقۇرى مۇرىگىچە بولغان ئارىلىق.
بولاق بولدۇرۇلغان، كۆپكەن. م: بولاق مانتا.
بولجا[1] خ. دەرەخ كۆتىگى.
بولجا[2] مۆلچەر، قىياس.
بولجا تېرەك خ. يىلتىزىدىن كۆكلەپ چىققان تېرەك.
بولجالماق مۆلچەرلىمەك، قىياس قىلماق.
بولۇق غ. ھوسۇللۇق، ئوخشىغان. م: بولۇق بۇغداي — ھوسۇللۇق بۇغداي.
بولۇم لاياقەت، ئىقتىدار، قابىلىيەت. م: بولۇملۇق كىشى — قابىلىيەتلىك كىشى. بولۇمسىزنى بولدۇرالمىدىم، خۇرجۇن ـ قاچىسىنى تولدۇرالمىدىم (ماقال).
بونجا قە. ئىككى ـ ئۈچ يىللىق كۆچەت.
بوي قۇ. بويتاق، تۇل. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەڭتۇشلار ئۆيلىنىپ كەتتى،
بىز يۇرۇيمىزمۇ بوي.
ساقال ـ بۇرۇت قولغا كەلدى،

قىلمايمزمۇ توي.

بوياق قۇ. زاراڭزا.

بويانديماق قە. بويىنىنى سوزۇپ قارىماق.

بوي ئاينەك قۇ. تام ئەينەك (تامغا يۆلەپ قويۇلىدىغان تىك ئەينەك).

بويتاسما ۋۇجاڭدەي (ئەسكەر باشلىقلىرى بويىغا ئاسىدىغان تاسماباغ).

بويسۇره غ. بوي سۇرۇشتۇرۇپ، بويىغا قاراپ. م: باللارنى بويسۇره قىلىپ تىزماق.

بويلاشماق بوي ئىگىزلىگىنى سېلىشتۇرماق. م: ئىككىسىز بويلىشىپ باقايلى، قايسىمىز ئىگىز ئىكەنمىز.

بويلىماق بويۇننى سوزۇپ قارىماق؛ تەگمەك، يەتمەك؛ ئۇ يېراقتا بويلاپ قارىدى؛ ئاغامچا قۇدۇقتا بويلىمىدى؛ مەن سۇغا بويلىمىدىم (مەن سۇنىڭ تەكتىگە يېتەلمىدىم).

بويۇنچاق قۇ. خامۇت (كالىنى ھارۋا ياكى ساپانغا قوشقاندا، بويىنىغا سېلىنىدىغان جەينەكسىمان ياغاچ ئەسۋاپ).

بۇتناش باتناش، قېيىداش، ئاغرىنىش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېرىق ـ ئۆستەڭ ئاتلايسەن،
يۇقۇرى ـ تۆۋەن قاتنايسەن.
ئىشىك ئوڭغا تارتمىسا،
ماڭا نېمە بۇتنايسەن.

بۇرالقا قۇ. مۇساپىر، ياقا يۇرتتىن كېلىپ قالغان، ئىشكىمۇ ـ ئىشىك دوقۇرۇپ يۈرگۈچى ("بۇرالقى"مۇ دېيىلىدۇ).

بۇردا بولماق خاپا بولماق، ئاچچىغلانماق.
بۇردۇ ل. ئالدام (تۇرپاندا بۇردا دېيىلدۇ، **بۇردا قىلماق** ـ ئالدىماق، ساختا قىلماق).
بۇرنى بۇرودىغان قۇ. ئىشى ئوڭمىغان، تەلەيسىز.
بۇرنى كۆپمەك غ. بالاغەتكە يەتمەك (سەلبىي مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ).
بۇرنىنى تارتالماي قالماق بەك ئالدىراشچىلىق بولۇپ كەتكەنلىكنى بىلدۈرىدۇ.
بۇرنىنىڭ تۆپىسىگە ئېلىپ قويماق غ. پىسەنت قىلماسلىق، ئېتىۋارغا ئالماسلىقنى بىلدۈرىدۇ.
بۇرۇتىنى يېكەندە ئالماق غ. ئەپلىمەك، جايلىماق، جاجىسىنى بەرمەك.
بۇرۇغدىماق قۇ. كۆزگە چۈشكەن ئاقنى ئەملەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىر خىل ئاددى ئۇسۇل.
بۇرۇقماق غ. غەرق بولماق. م: ئىستا بۇرۇقماق؛ هاراقتا بۇرۇقماق ــ هاراقتا غەرق بولماق.
بۇرۇندۇق ل. چۈلۈك (تۆگىنىڭ).
بۇز ئادەم قۇ. ئىش بۇزار، چاتاقچى: بۇ بالا بۇز ئادەم چىقىپ قالدى ــ بۇ بالا ئىش بۇزار ئادەم چىقىپ قالدى.
بۇزۇم بېشى قۇ. بەگزاش، ئىش بۇزدى، چاتاقچى.
بۇس ـ بۇلغۇناق قە. بۇس ـ تۇتۇن. م: بۇس ـ بۇلغۇناق تۇتۇن دىمىغىنى ئېچىشتۇرماقتا ئىدى.
بۇغداي ئۇمىچى قە. بۇغداي ئۇنىنى سەل نەمدەپ ئالقاندا ھىمىرىپ ئېتىلىدىغان ئۇماش.

بۇغدىيەك قە. كېكىرتەك؛ بىر خىل ئوت.
بۇغۇل قە. "بورۇل"غا ئوخشاش.
بۇغۇنۇتتە قۇ. بۇ يەردە، مەشەدە.
بۇقا باغلىماق غ. بىخ چىقارماق. م: دەرەخ بۇقا باغلاپتۇ، بۇ يىل مۇ، ئوخشىغىدەك.
بۇل ئاشلىقنىڭ يامغۇردا قېلىپ بۇزۇلۇشى. م: بۇ بۇغداي بۇل بولۇپ قېپتۇ.
بۇلبۇلەك خەرەك.
بۇلتۇلماق قۇ. گوللىماق، بەزلىمەك، بانا قىلماق، ئاغىنا قىلماق. م: سەن بالىنى بۇلتۇلاپ تۇر، مەن تالاغا چىقىپ كىرەي.
بۇلجىماق قىمىرلىماق، قوزغالماق، مىدىرلىماق، تەۋرىمەك.
بۇلغۇچلىماق سلكىشلىمەك، ئىت ـ بۆرىلەرنىڭ بىر نەرسىنى چىشلەپ تۇرۇپ سلكىشلىشى، كالىنىڭ مۈڭگۈزىنى ئۇياق ـ بۇياقتا پۇلاڭلىتىشى.
بۇلغىماق قۇ. پۇلاڭلاتماق، شىلتىماق. م: قولۇڭنى تولا بۇلغىماي گەپ قىل.
بۇلۇقتۇرما تۇرۇم ـ تۇرۇم، تۇرۇلۇپ ـ تۇرۇلۇپ. م: تۇرخۇندىن ئىس بۇلۇقتۇرما بولۇپ چىقىۋاتىدۇ.
بۇي سالماق خ. ئىسرىق سالماق.
بۇيسۇ ل. ئەتىرە، ئادىكولۇن.
بۇتۇن غ. يوچۇن، يات.
بۇجەن توشقان بالىسى (بەزى جايلاردا "بىجەن" دىيىلىدۇ).
بۇرە بېگى قۇ. ياۋا ھايۋانلارغا مەسئۇل بولغۇچى بەگ.
بۇرە تېرىسىنى كەيمەك غ. ھاۋا تۇتۇلغانلىغىنى ياكى

ئادەمنىڭ غەزەپلەنگەنلىگىنى بىلدۈرىدۇ.

بۆره سامسغى بىر خىل سېمىز ئەتلىك تەييارتاپ ئوت.

بۆره سويمسى قە. كەپە قوغۇن (قومۇلدا "كەلپىغون" دىيىلىدۇ).

بۆرەكچە هالقا قە. بۆرەك شەكلىدىكى زىرە.

بۆرتە ئات غ. ئېشەك رەڭگى ئات.

بۆرتمە غ. قاپارتما: بۆرتمەگۈل ــ قاپارتماگۈل؛ بۆرتمە شال ــ قاپارتماگۈل چىقىرىپ ئىشلەنگەن رومال.

بۆزچى ل. توقۇمىچى، باپكار. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەكتەك ئېتەر تۆمۈرچى،
پۇلنى ئۇسار كۆنچى.
بېلىگچە ئورا كولاپ،
جان تالىشار بۆزچى.

بۆسكەك غ. قوپال، ئارقان ئۈزەر.

بۆشۈك تەۋرەتكە قۇ. ياچىۋەك.

بۆكەيمەك قۇ. ئېڭىشمەك، دوڭغايماق.

بۆكتۈرگە غانجۇغا.

بۆكتەرلمەك غانجۇغلىماق.

بۆكسە قۇ. پەس، تۆۋەن.

بۆكسى بولماق قۇ. ئېڭىشمەك، پۈكۈلمەك، پەسلىمەك.

بۆكمەك قۇ. بوي ئەگمەك، بوي سۇنماق، تەسلىم بولماق، ئەل بولماق؛ كەمتەر بولماق.

بۆلەك قۇ. خالىتا، سوۋغا. م: خالتا ــ ۋېلەك ئەۋەتتۇق ــ سوۋغا ــ سالام ئەۋەتتۇق.

بۆلەك چىقماق ئۆيى ئايرىپ چىقماق.
بۆلەنچۈك قە. سەگۈنچۈك.
بۆلگە ل. سوۋغا، سوۋغا-سالام، خالتا، خالتا-ۋېلەك.
بۆۋەر قۇ. كۈنگەي، كۈنباقار تەرەپ.
بۆۋەك خ. بوۋاق.
بۆۋەكچىلىك غ. گۆدەكلىك، تەربىيسىزلىك، ياشلىق، باللىق.
بۇجۇ قۇ. جىن، ئالۋاستى (كىچىك بالىلارنى قورقىتىشقا قوللىنىدىغان سۆز).
بۇگۈلۈك غ. ياغاچ چاك، كاك كارۋىتى، بەنچاك.
بۇلدۇرگە قۇ. قامچىنىڭ قارسىلدىتىدىغان چۈچىسى؛ ئوقنىڭ بۇلدۇرگىسى.
بۇۋىقاپاق "بوز قىيا"غا ئوخشاش.
بېتالدى غ. ئۆز ئالدىغا، ئۆز مەيلىچە؛ بىكارغا، بوشقا.
بېتەمتىرا قۇ. ئالدىراڭغۇ.
بېجىمبوش قە. بوشاك، غەيرەتسىز.
بېدىرىماق قۇ. قىسىلماق، ئازار يىمەك، خارلانماق.
بېزەك زىننەت، ياسداق، ياسانچۇق، ساختا.
بېسىق غ. ئېغىر؛ پەسكارغا چۈشۈپ قالماق. م: دادىسىنىڭ پەيلىگە قاراپ، ئوغلى خېلى بېسىقغا چۈشۈپ قالدى.
بېسىقلىق خ. ئۆنجە. م: ماۋۇ خاماندىكى بېسىقلىق كىمنىڭ؟
بېسىلغاق بىر خىل ئۆسۈملۈك.
بېشى باغلاقلىق غ. بىراۋغا ياتلىق قىلىشقا پۈتۈشۈپ قويغان قىز بېشى باغلاقلىق قىز دېيىلىدۇ.
بېشى بوش غ. بىرسىگە باغلانمىغان، دېيىشىپ قويغان

يېرى يوق، لايغى يوق، پۈتۈشمىگەن.

بېشى تۆرىمەك بېشى ئايلانماق، ئېزىپ قالماق. م: بۇ ئايلانما كوچىلارغا كىرىپ بېشىم تۆرەپ قالدى.

بېشىدا چېقىلغان چاقماق غ. بىراۋنى بوزەك تاپماق ياكى ئەخمەق قىلماق.

بېشىدا دەنشاك يولماق ھىلە-مىكىر ئىشلەتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

بېشىدا ياڭاق چاقماق بوزەك تاپماق، قېينىماق.

بېشىغا چاڭگا تىزماق قە. كولىدۇرلاتماق، قېينىچىلىقىقا سالماق، تەڭقىسلىقتا قويماق.

بېشىغا سۇ قۇيماق غ. زايا قىلماق، ئىسراپ قىلماق، بۇزۇپ چاچماق. م: قاراپ تۇرۇپ بەش يۈز كوينىك بېشىغا سۇ قۇيۇۋەتتى.

بېشىغا سىركە قۇيۇۋالماق قە. بېشىغا بالا تېرىۋالماق، ئۆزىگە ئىش تېپىۋالماق.

بېشىغا ئىسسىتما چۈشمەك قە. بېشى قاتماق، بېشىغا غەم چۈشمەك.

بېشىنى بەركەش، يەلكىسىنى ئەپكەش قىلماق قە. بىرەر ئىشنى جان پىدالىق بىلەن، جاپادىن، قورقماي تىرىشىپ ئىشلەشنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

بېشىنى غاجاپ ئولتۇرماق غ. كىشىگە ئارىلاشماي، يالغۇز ئوچاق بولۇپ ئۆتۈۋىشنى سۈپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

بېشىنى ئوچاق قىلىۋەتمەك قە. چوقان سېلىپ، تاپا-تەنە

بىلەن، باش-مىڭسىنى يەۋەتمەك، گاڭگىراتماق. م: ۋاي دۇيە-جاڭ، مۇبادا ئاشلىق ئوخشىماي قالسا، ئەزالار يىغلىپ، بېشى-ڭىزنى ئوچاق قىلىۋېتىدۇ، جۇمو!

بېشى ئوچۇق غ. "بېشى بوش"قا ئوخشاش.

بېشى ئىششىپ قالماق بىر ئىش ئۇستىدە ئەخمەقلىق قىلغاندىن كېيىن بىلدۇرىدۇ.

بېغىر باسماق غ. ئۆزلىشىپ قالماق.

بېغىرساق ت. ۋاپادار، سادىق، مېھرىبان.

بېغىش قۇ. تۇغما-ننىڭ نۆۋەتتىنى كۆتۈپ ئاپىرىپ قويىدىغان ئازغىنە ئاشلىق.

بېقىم قە. قاراش، خەۋەر ئېلىش، تەربىيە، غەمخورلۇق قىلىش، بېقىش. م: بۇ بالىنىڭ بېقىمى ياخشى بولماپتۇ؛ بېقىمسىز بالا — تەربىيە كۆرمىگەن بالا.

بېقىمتۇل قۇ. يېشىل بىلەن سېرىق ئارىلىغىدەكى رەڭ.

بېكىشمەك غ. پۇتۇشمەك. چېكىشمىگۈچە بېكىشمەس (ماقال).

بىجاقى كۇ. ئۇزۇمنىڭ بىر تۈرى.

بىجە ت. بۇجىغۇر. م: بىجە-قوزا، بىجە كۆرپە.

بىجىق خ. ئەمچەك (ئاياللارنىڭ).

بىجىك قۇ. قازناقنىڭ ئىچىدىكى نەرسە-كېرەك ئېلىپ قويۇلىدىغان تەكچە.

بىجىك كىرمەك قۇ. كىچىك بوۋاقلارنىڭ چېچى ئىككى چېكىسىدىن چۈشۈپ كەتمەك. م: بۇ بالىنىڭ چېچىغا بىجىك كىرىپ قەپتۇ.

بىجگەن قوغۇننىڭ بىر تۈرى ("مىجگەن"مۇ دىيىلىدۇ).
بىجىنار غ. ياغلىق ئۇرۇك، ئاق ئۇرۇك.
بىچاغ خ. ۋاقىتسىز، قەرەلسىز، خالىغان چاغدا.
بىچقىم قە. بولۇمسىز، ئىقتىدارسىز، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، ھاكۇاقتى.
بىچىم قە. يۈزدىكى ياكى ئالقاندىكى سىزىقچىلار.
بىخسماق غ. كۆكۈرۈپ قالماق، پاختىلىشىپ قالماق (بەزى جايلاردا "نىخسماق" مۇ دىيىلىدۇ).
بىرىماق ت. كۆكۈل غەشلىگى، كۆكۈلىنىڭ بىئاراملىغى. م: ئۇ بۇگۈن ناھايىتى بىرىماق كۆرۈنىدۇ.
بىرەپتات بولماق كەلىدى-بارىدى قىلىماسلىق، ئارازلىنىش، نەرى تۇر-بەرى تۇر بولۇپ قالماق.
بىرەن-سىرەن ئاندا-ساندا، بىرە-بىرە.
بىر پاساتلىق قە. بىر قېتىملىق. م: بىر پاساتلىق جەڭ.
بىر توغرام غ. بىر جايدا ئولتۇرالمايدىغان، شاختىن شاختا قونۇپ يۈرىدىغان ئادەملەرنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدۇ.
بىر توقاي غ. بىر تالاي، بىرمۇنچە.
بىر سەتەل قۇ. مىقدار سۆز (بىر سقىمدىن ئازراق).
بىر قىلماق يايماق، يېيىۋەتمەك، ئاشكارا قىلىۋەتمەك. م: ئۇ بۇ ئىشنى جاھانغا بىر قىلدى.
بىر كەلتۈرمەك "بىر قىلماق"قا ئوخشاش.
بىزە قۇ. بىرئاز.
بىزەزىر قۇ. ئانچە-مۇنچە، بىرئاز.

بىزمان سەل تۇرۇپ، بىرئازدىن كېيىن. م: بىزمانلىقا — بىردەمدىن كېيىن.

بىزىر قۇ. بىرئاز، سەل. م: بىزىر تۇرۇپ تۇر — سەل تۇرۇپ تۇر.

بىزىك قۇ. بىرئاز، كىچىككىنە، ئازغىنە.

بىزىندە قۇ. قولتارتقۇ (باللارنى بۆشۈككە تېڭىپ قويىدىغان باغ).

بىقورۇچىلىق قە. كىشىگە قارام بولۇپ قېلىش، كىشىنىڭ قولىغا قاراپ قېلىش.

بىيلەن قۇ. هورۇن، يالقاۋ، ئېزىنچەك، ئېزىلەڭگۈ، تەييار تاپ (تاغلىقلار سۆزى).

پ

پاپاماق ت. ئۆمىلىمەك (قۇمۇلدا "پۆپۈلىمەك" دىيىلىدۇ).
پاتاق ئاق قۇناقنىڭ يانچىغاندىن كېيىن قالغان دان شاكىلى.
پاتاڭ گەجگە، بويۇننىڭ ئارقا تەرىپى؛ بويۇن گۆشىدە بولىدىغان پەيسمان ماددا (بەزى جايلاردا "چاچ"مۇ دىيىلىدۇ).
پاتاڭگۇشلىماق غ. گەجگىگە ئۇرماق.
پاجاق غ. گىلەم توقۇش چەللىسىنىڭ تۆۋرۈكى.
پاخپاق زىرائەتلەرنىڭ قويۇق، ئۆسكىلەڭ، ئەمما دانسىز بولۇپ قېلىشى؛ قۇرۇق، پو. م: بۇ بۇغداي پاخپاق بولۇپ قېپتۇ؛ پاخپاق گەپ.
پاختىگى ئوڭدا ئۇچماق ئىشى ئېغىر قالغانلىقىنى، ئامىتى كېلىپ قالغانلىقىنى بىلدۈرگۈچى بىر ئىكىمە.
پاختۆەن پاختىدىن قىلىنغان ئوق، يالىغان ئوق. م: بۇ شەھەرنى بىر كۈندە ئالمىز دەپ پاختۆەن پونى ئاتقان ئىدى؛ پاختۆەن مىلتىق ــ بالىلار ئويىنايدىغان ئويۇنچۇق مىلتىق (ئوقى پاختىدىن قىلىنىدۇ).
پاخشە قە. چېقىلغان، بۇزۇلغان، سۇنۇق، سۇنۇق. م: پاخشە تۇخۇم، پاخشە خىش.
پاخما قە. پاخپايغان، جىڭگىلەك. ئالتۇن باشلىق ئاتاڭ بىلەن

قالغۇچە، پاخما باشلىق ئاناڭ بىلەن قال (ماقال).

پاخماچىگە ل. ئىلغانسىغان بېسىلىغاق چىگە.

پارەش قۇ. ئاشپەز (ئوردا ئاشپەزلىرى پارەش دېيىلىدۇ).

پارپاق كۇ. "پاخپاق"قا ئوخشاش.

پارتاڭچى ت. بەتخەج، ئىسراپخور.

پارلماق قۇ. تاللىماق، خىللىماق؛ پەرلىمەك، قارا چىراقنىڭ پىلىگىنى چىقىرىپ قويماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

چىراق نىمە كۆيمەيدۇ،
پارلاپ قويسا كۆيمەمدۇ.
يىراقتىكى يارلانى،
چىللاپ قويسا كەلمەمدۇ.

پاسار خ. قوناقنىڭ شېخى. م: پاسار ئوتنىنىڭ كۈلى چوڭ، ساپسا‌پچىنىڭ گېپى (ماقال).

پاساڭ[1] قۇ. ياستۇق ياغاچ؛ هارۋا شوتىسىنىڭ ئالدى-كەينىدىكى ئىككى يوتىسىنى تۇتاشتۇرىدىغان چېتىق ياغاچ.

پاساڭ[2] قە. غازاڭ (خازان). م: قوغۇنىنى پاساڭداش — قوغۇننى غازاڭ قىلىش.

پاسپاس[1] ل. پىستان، پىسپىس، پىسلداق.

پاسپاس[2] قۇ. ناچار، يارامسىز.

پاسلداق ل. قوماچ.

پاشا ل. چۈشىن.

پاشلىق ل. چۈشىنىلىق (پاشا ۋە چۈشىندىن ساقلىنىش ئۇچۇن تۆشەككە ئورنىتىلغان تور چىمىلدىق).

پاقا بەشگى ل. قۇلۇلە.

پاقا ئوتى سۇدا ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.
پاقۇل ل. قوماچ، پاسلىداق.
پاقلاشماق ئۇزاق ۋاقىت ئاقماي تۇرۇپ قالغان سۇنىڭ يۈزىدە پەيدا بولىدىغان لەش.
پاگى خىمىر تۇرۇچ.
پاڭ ساغرو، گاس.
پاڭپا قۇ. ئاختارمىلىقتىكى يوغان چالما (بەزى جايلاردا "پامپا" مۇ دىيىلىدۇ). ئاختارمىلىقتىن پاڭپا تېپىلماپتۇ (ماقال).
پاڭپارا قۇ. "پاڭپا"غا ئوخشاش.
پاڭپارماق قۇ. تولا سەمرىپ كېلەڭسىزلىشىپ كەتمەك. پومپىيىپ كەتمەك. م: بۇ خوتۇن سەمرىپ، پاڭپاراپلا كېتىپتۇ.
پاڭقاي غ. "پاڭ"غا ئوخشاش.
پاڭقۇش غ. دۆت، ھاڭۇاقتى.
پالاق بۇزۇلغان، سېسىپ قالغان، كۆكسىرىپ قالغان. م: پالاق تۇخۇم، نان پالاپ قېپتۇ.
پالادا قۇ. "پالاق"قا ئوخشاش.
پالاقمان قە. كامالەك، ياي.
پالاڭ پاخال. م: شال پالىڭى ـ شال پاخلى.
پالپاڭ كۇ. چالما، پامپا، پاڭپا.
پالتۇك غ. پەگا (ماڭدا)نىڭ بىر چېتى، كەش قويۇلىدىغان ئۇرۇن.
پالچىق ل. سۇ بار كېچىك.
پالقان قۇ. ئاياقنىڭ سوڭغا ئورنىتىلغان قەلەي.

پال كۆز غ. پۇلتىيىپ چىقىپ تۇرغان كۆز. م: ئۇنىڭ پال كۆزلىرىمۇ ھەمىشەم بىرلا نۇقتىغا قاراپ تۇراتتى.

پالوپا قۇ. پالەچ؛ پۇتلاشماق.

پانا چوڭراق ياغاچ شىنا.

پاناس خ. ئىزناكقا ئىشلىتىلىدىغان مېتال.

پاناقماق غ. پانا تارتماق، پاناغا ئېرىشمەك، يۆلەكچىگە ئېرىشمەك.

پانۇس ئوت ئېتىز بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

پاۋان خ. پالۋان ــ پەھلىۋان (بۇ سۆز باتۇر، قەھرىمان، كۈچلۈك؛ مەرگەن؛ ئوۋچى دېگەن مەنىلەرنى بېرىدۇ).

پاي بەرمەسلىك غ. چىداش بەرمەسلىك، پايىلىماسلىق.

پايتىمسىنى تەتۈر ئورىماق پالاكەت باسماق، تەلىيى قاچماق.

پايچەك خ. پاچاق.

پايخان خ. يانچىش ئۈچۈن خامانغا دۆۋىلەنگەن ئۆنچە؛ پاچاق سۆڭىگى. م: پايخان سالماق ــ ئۆنچە يايماق. پايخىنىڭنى چېقىۋېتىمەن.

پايخاناماق خ. چەيلىمەك، دەسسىمەك، يانچماق، پېتىقدىماق.

پايسوق خ. پوسۇققىدە، تۆيۈقسىز، تاسادىپى ("پارىسوق" مۇ دېيىلىدۇ).

پايكا خ. مەخسۇس چىلىمدا تاماكا ساتقۇچى.

پايلامسز قۇ. چىدامسز، تاقەتسز.

پايلىماس غ. چىدىماس. چىدىماسلىك ئۆيى پايلىماسلىك

قېشىدا (ماقال).

پايلماق ماريماق، پېيىغا چۇشمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

لەپ ـ لەپ قىلىپ قارلار ياغدى،
تاغلارنى بويلاپ.
ئۆتكۈر كۆزلەر ئوقيا بولدى،
دۇشمەننى پايلاپ.

پايمال قىلماق خ. دەسسەمەك، يانچماق، چەيلىمەك: دەپسەندە قىلماق، ئاياغ ئاستى قىلماق، دەخلى ـ تەرۇز قىلماق، زىيان يەتكۈزمەك. ("پاخنانلىماق"مۇ دېيىلىدۇ).

پەت قۇ. ھىلە، ئامال، نەيرەڭ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مەن بىر ئاناي ئادەم،
پەت ئۇرساڭ خۇدايىم بار،
سەن ساقلىمساڭ مېنى
ساقلىغۇچى ئىگەم بار.

پەتەك قە. پاكار.

پەتتە قە. توي خېتى.

پەتلە تۇگمە تۆشۈگى (چاپانىنىڭ پەتلىسى).

پەپىلقۇش خ. قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەم.

پەچمە قۇ. رەددىيە، دەككە، پەشۋا.

پەدەڭ تاماق يەيدىغان سىرلىق قاچا.

پەدىگەن قۇ. پەتىگان، چەيزە (تۇرپاندا "پېدىگەن" دېيىلىدۇ).

پەرەك خ. بۇرۇن تۆشۈگىنىڭ ئارىسىدىكى كۆمۈرچەك سۆڭەك.

پەرەڭ قېنىق قىزىل. م: **پەرەڭ ياغلىق ــ قىزىل ياغلىق.**

پەرسەك قۇ. ھەسسە، پائىز، پىرسەنت.

پەركا قۇ. ۋارونكا (بوتۇلكىغا ئوخشاش ئاغزى كىچىك قاچىلارغا ماي ۋە باشقا سويۇق نەرسىلەرنى قۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاپ)؛ سىركۇل (دۇگىلەك ــ چەمبىرەك سىزىق سىزىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاپ).

پەرلىگۈچ قە. قاراچىراقنىڭ پىلىگىنى چىقىرىدىغان ياغاچ (بەزى جايلاردا "پەلكۈش" دېيىلىدۇ).

پەرلىمەك چىراقنىڭ پىلىگىنى چىقارماق؛ ياغلىقنىڭ چۆرىسىنى پەرلىمەك.

پەزلەنمەك قۇ. تەمشەلمەك، تەيىارلانماق.

پەستەۋەت خ. پەسكەش، ئىپلاس. م: پەستەۋەت نا ئەھلىلەر.

پەشلىمەك قە. گۆشتنى ياغنى پەشلەپ ئالماق.

پەغەز خ. كەپتەر قونىدىغى. م: پەغەزگە ئاران قونغان كەپتەرنى ئۇچۇرۇۋەتتى.

پەقەش قۇ. يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقنىڭ پوقى. م: بوۋاق پەقەش قىلىپ قويدى.

پەگا قە. ئۆينىڭ تاپسىنىڭ ئايىغى، كەش سىلىپ قويىدىغان يېرى.

پەلەك قوغۇن، تاۋۇز، كاۋا قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غولى (بەزى جايلاردا "پەلەز" دېيىلىدۇ).

پەلتەك خ. تۆت پۇتلۇق ئۇزۇن ئورۇندۇق، بەلدىك.

پەلكەت قۇ. يامان، ئەسكى، ناچار. م: پەلكەت بالىكەن ــ ئەسكى بالا ئىكەن؛ پەلىكەت رەخكەن ــ ناچار رەخ ئىكەن. (بەزى جايلاردا كالاكىپاي مەنىسىدە "پالاكەت" دېيىلىدۇ).

پەلكۈش "پەرلىگۈچ"كە ئوخشاش.
پەلەك خ. ساغرا، كاسا.
پەلەمەك خ. گوللىماق، ئالدىماق.
پەنە قۇ. شىنا.
پەنجە خ. گىلەم توقۇشتا ئۆتكۈزۈلگەن يۇڭ يىپنى چىگىتە- دىغان سايمان.
پەيتارى خ. كۆچمە: ئورۇق ئادەم.
پەيجەمبى خ. تامبال.
پەيقۇ خ. ياستۇق.
پەينەۋرە ئەۋرە (نەۋرىنىڭ بالىسى).
پو قۇ. هور، پار، بۇغ، بۇس. م: قازانىدىن پو چىقىپ تۇرىدۇ.
پوپاي خ. سېمىز. پاكار ئادەم.
پوپىلماق قە. باسماقدىماق، دەسسەپ يانچۇەتمەك. ئاستىغا بېسىۋېلىپ يەرگە نىخشىماق (ئادەمنى)؛ دەسسەپ چىگدىماق (دۇملەنگەن ئوغۇتنى).
پوتا بەلۋاغ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا زوچو پوتىنى،
ئىككى چىگىپ باغلىدىلا.
يار ئۇستىگە يار تۇتۇپ،
بېغىر - يۇرەكنى داغلىدىلا.

پوتا ئويۇنى قۇ. مەشرەپتە ئەر-ئايالىلار بىر بىرىگە پوتا تاشلاپ ئويناىدىغان ئويۇن.
پوداق قە. سېمىز، پومپۇر.

پوراچ قه. تۇز، لازا قاتارلىق نەرسىلەرنى قويۇش ئۈچۈن ياغاچتىن ئويۇپ ياسالغان قاچا.

پورەك ئا. قوناق زاغرىسى.

پورپاك قۇ. توزاك، چاك، يۇمشاق، م: پورپاك توپا ــ يۇمشاق توپا.

پورپاك چىقارماق قۇ. غەۋغا چىقارماق.

پورنان قۇ. هورنان، جىگىموما.

پوزنەك قە. دۆڭە؛ پومزەك. م: بالامنىڭ قوڭۇزى پوزنەك بوپ قاپتۇ؛ پوزنەك ـ پوزنەك قەۋرىلەر، پوزنەك ـ پوزنەك دۆڭىلەپ قويغان ئوغۇتلار.

پوستەك[1] قە. تۇگمەن ھەققى؛ تېرە سۇپۇرگە (تۇگمەن ياكى موپاكدا ئۇن سۇپۇرىدىغان تېرە سۇپۇرگە).

پوستەك[2] قارىياغاچ تەگكىسى ــ قارىياغاچ پوستىگى.

پوستەكچى قە. تۇگمەنچى.

پوستۇما قە. يېغى بىلەن شىلىپ ئېلىنغان قۇيرۇق تېرىسى. م: پوستۇما كاۋاپ.

پوسما بوۋاقلارنىڭ باش كىيىمى، ئاق شاپاق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كىيىپ دەللە بېشىغا ـ
چاردەلە بىر پوسمىنى.
ئازدۇرۇپ يارىم قېشىغا،
قويدۇرۇپتۇ ئوسمىنى.

پوسمىلاق "ئاق پوسمىلاق"قا قاراڭ. م: پوسمىلاقتەك سۇمباتىلىق جامالىغا مەغرۇرلىناتتى.

پوسۇرلماق غ. قاتىرماق، پايپاسلماق.
پوسوققىتە قە. تۇيۇقسىز، ئۇشتۇمتۇت.
پوسونى چىقارماسلىق قۇ. تۇيدۇرماسلىق، مەخپى تۇتماق.
پوسونى قويۇپ بەرمەك قۇ. ئېيىۋنى ئاچماق، يامان گېپىنى قىلماق، يېغىرىنى ئاچماق.
پوق پاچاق لەقۇا، لۆم-لۆم، بېجىمبوش، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەم.
پوقلاق قە. ھاجەتخانا.
پوقى قىڭغىر قۇ. تەرسا، چىگىش، ئىچى يامان (ئادەمنىڭ مىجەز جاراكتېرىغا قارىتىلىدۇ).
پوقنى بوغۇزلماق قۇ. بىرەر ئىشقا خاپا بولۇپ ئۆزىچە قايناپ كەتكەنلىكنى بىلدۈرىدۇ.
پوكان[1] خ. ئۇچار قۇشلارنىڭ دانلىغى؛ گال، كاناي، بوغۇز؛ مەيدە، تۆش.
پوكان[2] ت. چالا پىشىشق (ئۇزۇملەر پوكان بوپتۇ، ئۇزۇملەر چېكىلىپتۇ).
پوكانچى خ. قاسساپ. م: پوكانچىلىق ــ قاسساپلىق.
پوكزەك پومزەك؛ توپ، كىچىك توپ. م: پوكزەك ئويناماق ــ توپ ئويناماق؛ قار پوكزىگى.
پوكۇللماق پوكۇللاپ گەپ قىلماق.
پولداق قۇ. مايماق خالتىسى.
پولداڭ-سولداڭ غ. ساڭگىل-سوڭگۇل.
پولدۇرۇڭ ئېسىقلىق تۇرغان نەرسە. كۆچمە: ئەگىشىۋالغۇچى (بىراۋ نەگە بارسا ئارقىسىدىن تەڭلا ئەگىشىپ يۈرگۈچى).

پوم قۇ. هورلۇق نان، هونان، جىگموما.
پومساق قە. دومىلاق. دۇغىلاق، سىمىز.
پوملاپ ـ سوملاپ ئەپلەپ ـ سەپلەپ، پەلـپەتـش، قولىنىڭ ئۇچىدىلا ئىشلىمەك. م: ئىشنى پومـلاپ ـ سوملاپ قولـدىن چىقارماق.
پوملاق قە. يۇمىلاق. م: پوملاق لاي، پوملاق كۆمۈر.
پوملىماق قە. يۇمىلاقلىماق، پوكزەكـلـىمەك؛ ئالدىماق، كۆز بويىماق، ئەپلىمەك.
پۇتا ل. يولغۇن.
پۇتردىماق قوزغالماق، تەۋرىمەك، سىلـكىنمەك.
پۇتقا چېتىق بولماق توسالـغۇ بولۇپ قالـماق، پۇتلىـكاشاك بولۇپ قالماق.
پۇتلاش توسالغۇ، ئوكۇشسىزلىق، پىشكەللىك. م: ئەسكى تامدا قۇشقاچ تولا، نامراتقا پۇتلاش (ماقال).
پۇتىغا چېتىۋالماق ئۆزى ئۆتـكۈزگەن گۇناغا باشقا بىرسىنى چېتىۋالماق.
پۇچقاق مۇشۇك قە. مەللـرەك، ئالابالـداق مـۇشـۇك، تاغىل مۇشۇك.
پۇچۇلماق كۆيمەك، شۇرلانماق. كۆچمە: دەرت تارتماق، يەڭـچىلمەك، ئەلەم چەكمەك.
پۇخسارىماق قۇ. دومسايماق. م: ئۇ نەچـچە كۈن بولدى، چىراينىنمۇ ئاچماي، پۇخساراپ يۇرۇيدۇ.
پۇدەستە قۇ. كۆكـلى قارا؛ تۇم قارا. قوشاقـتا مۇنـداق كەلگەن:

ھەشقىپچەك يۆگۈلۈپتۇ،
باغدىكى جېنەستىگە.
نىمىدەپ كۆڭلۈمنى بەردىم،
يار دىگەن پۇدەستىگە.

پۇرجا قۇ. پۇرسەت، ۋاقىت، چاغ، چولا (لوپنۇردا "پۇرجە" دىيىلىدۇ). م: بۇ ئىشقا ھازىرچە پۇرجام تەگمەيدۇ.
پۇرچۇلماق "بۇرچۇلماق"، "پۇچۇلماق"قا ئوخشاش.
پۇرقماق غ. ئاتنىڭ پۇرقىشى.
پۇرلماق قۇ. تالىماق، پۇرلاپ باسماق. م: ئىت مۇشۇكنى پۇرلىۋەتتى.
پۇرىتىپ قويماق ت. دارىتىپ قويماق، ئەسكەرتىپ قويماق.
پۇسكايماق دوقۇغايماق.
پۇشتاك كۇ. ئۇلاق.
پۇشۇقانماق قە. ئىچى پۇشماق.
پوقۇر - پوقۇر قۇ. كۆپ ئادەمنىڭ ئۇ ياق - بۇ ياقتا رەتسىز مېڭىپ يۈرگەنلىگىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق سۆز.
پۇلتايماق. غ. پۇلتىيىپ چىقماق. م: توشقاننىڭ كەدەك پۇلتىيىپ تۇرىدىغان كۆزلىرى.
پۇلتۇكۆز بادراق كۆز، پۇلتىيىپ چىقىپ تۇرغان كۆز.
پۇلۇق خ. كىچىك سۇەت، قوشۇغلۇق.
پۇمخ خ. سۇرەت قادايدىغان مىخ.
پۇيپۇلماق[1] كۇ. ئاياغ ئاستى قىلماق، بوزەك قىلماق؛ زىرائەتنى دەسسەپ ياتقۇزۇۋەتمەك.
پۇيپۇلماق[2] قۇ. بانا قىلماق، ئاغىنى قىلماق؛ **ئىشنى ئەپلەپ -**

سەپلەپ ئۆتكۈزۈۋەتمەك.

پۈپۈكى سۇغا چىلاشماق غ. "تەلپىگى سۇغا چىلاشماق"قا ئوخشاش.

پۈپۈلمەك قۇ. پەپىلمەك (بالىنى پەپىلەپ ئۇخلاتماق)؛ كىچىك بالىنىڭ ئۆمىلەپ مېڭىشى.

پۈرە ئىچىگە كۆكتات سېلىپ، قازاندا ياكى تاۋىدا پىشۇرۇلىدىغان سامسا تۇسىدىكى تاماق.

پۈشۈلۈ قۇ. گاچا، دۆت، ھاكۇاقتى، پاكقۇش.

پۈگە قۇ. مەلۇم بىر يەرگە ياكى يەر پاسىلىغا ئورنىتىلغان بەلگە ياكى دۆڭ.

پۈپۈلۈەتمەك قە. زايا قىلىۋەتمەك، قىرقىۋەتمەك. م: تايىنى يوق بىرنىمىلەرنى ئېلىپ بىرمۇنچە پۇلنى پۈپۈلۈەتتى.

پۈتەي ئېتىك، تۆشۈكسىز، ئېچىلمىغان.

پۈتمەك خ. ئىشەنمەك؛ يازماق؛ تۆشۈگى ئېتىلىپ قالماق.

پۈتۈجىمەك قۇ. ئېتىلمەك، تولۇقلانماق، پۈتۈنلەنمەك.

پۈرۈم ل. ياغاچتا ياسالغان ياغ قۇتىسى.

پۈزەك خ. ھەرە قىرىندىسى ("پۈزە"مۇ دېيىلىدۇ).

پۈگەت[1] ت. بوتۇلكىنىڭ پۈرۈپكىسى.

پۈگەت[2] قۇ. ئوقنىڭ شاكىلى (قېپى).

پۈگەستە قۇ. "پۈدەستە"گە ئوخشاش.

پۈۋەك بېلىق پۈۋىگى (بېلىقنىڭ ئىچىدىكى خالتىسىمان كۆپۈكچە)

پۈۋەكچە ئۆپكە كۆپۈكچىسى.

پىپەكلەمەك كۇ. چىكانكىلىماق، چىكان قىلماق، كېۋەز ۋە

شۇنىڭغا ئوخشاش ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇچىنى ئۇزۇۋەتمەك.
پىپەكدىۋەتمەك ئا. خورازنىڭ مېكيانىنى بېسىش.
پىت كۆز بېخىل، پىخسىق، چاكىنا.
پىتىر قۇلاق ياغاچ قۇلاق.
پىچەك غالتەك (يىپ غالتىگى). م: پىچەكلىك يىپ ــ غالتەك يىپ.
پىقىرغۇچ غ. نۇر (مۇزدا پىقىرتىپ ئويناىدىغان ئويۇنچۇق.)
پىپى[1] چىمشىر (ۋەلىسىپىتنىڭ چاقىغا يەل بېرىشتە ئىشلىتىلىدىغان كىچىك رېزىنكە نەيچە).
پىپى[2] خ. لىپىر، سۇنايىنىڭ پىپىسى.
پىتلىنىپ قالماق ھاللىنىپ قالماق، بېيىپ قالماق.
پىتىراڭغۇ غ. تارقاق، چېچىلاڭغۇ.
پىتىگە قۇ. كىچىك بالىلارنىڭ قوسىغى يوغىناپ، بويى ئۆسمەي قالسا، پىتىگە بولۇپ قېپتۇ دېيىلىدۇ.
پىچەن ئورۇپ قۇرۇتۇلغان ئوت، خەشەك؛ چىغىرىتماق.
پىچىلماق يېرىلىپ كەتمەك، م: پۇتۇم پىچىلىپ كەتتى.
پىچىم كېسىم، باھا؛ تەقدىر؛ بوي ـ تۇرق، جۇغ، پىگۇرا.
پىچىمچى قە. كىيىملىك كەسكۈچى.
پىرخار بولماق قۇ. بەك قېرىپ كەتمەك.
پىراۋەدى خ. يامان، ھەممە ئىشنى ئالا قويمايدىغان.
پىردەس خ. توشۇق، بەك جىق.
پىرغاي قۇ. تولغىماچ، بۇدرە.
پىرلاڭ قۇ. ئاق تۇرما (بالىدۇر پىشىدىغان توپچىسىمان تۇرۇپ).

پىرلىماق قۇ. كۆينەك ياكى ياغلىقنىڭ چۆرىسىنى ئىچىگە قايرىما قىلىپ تىكمەك (بەزى جايلاردا "پەرلىمەك" دېيىلىدۇ)

پىروزا كۆز خ. كۆك كۆز. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا كۆز ئاراسىدا،
پىروزا كۆز بىرە - بىرە.
پىروزا كۆز ئالدىدا،
قارا كۆز تەمەچ تېرە.

پىرىلداق شامال ياكى پۇرجىنا ۋە قول كۆچى ئۆز ئۆقىنى چۆرىسىدە تېز ئايلىنىدىغان ئويۇنچۇق.

پىژغىرىم قە. قاتتىق ئىسسىق، كۆيدۈرۈپ تۇرىدىغان ئاپتاپ، پىژ - پىژ ئىسسىق.

پىسپىس ل. پىستان، پىستىلداق.

پىستە خ. خاۋازا.

پىسى پوق قە. مىت - مىت، روھسىز، جانسىز، مىس - مىس.

پىسىر غ. ئېزىلەكگۆ، مىس - مىس.

پىسىنچا قۇ. گىرەچە.

پىشكى قە. ئازراق، بىزە (بەزى جايلاردا "پىتكى" دېيىلىدۇ).

پىقىراپ كەتمەك قۇ. خوتۇنلار تۇغۇتى يېقىنلىشىپ، قوساق-لىرى دومبىيىپ، بەك كېلەكسىزلىشىپ كەتسە، پىقىراپ كېتىپتۇ دېيىلىدۇ.

پىلەلە قۇ. پىيالا.

پىلدىر پەلەك قە. قوناق ئۇننىنى چىلان شەكلىدە يۇمىلاقلاپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق.

پىلىچەك قە. ماروزنا ئۇسىدىغان كىچىك ساپال كۇرۇشكا.

پىنە قۇ. شاكال، قاسراق، ئۇۋاق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سەن ئۆزەڭنى كىشى دەمسەن،
سەن تېرىقنىڭ پىنىسى.

پىنەك غ. نەشە.

پىننىاس كۆچمە: تەڭگە، پۇل. م: كىچىككىنە پىننىاس، ئالەمنى كېزىپ تىنىماس.

پىننە غ. رەيھان.

ت

تاپ ئۆلگەن هايۋانـنىڭ تېنى؛ ساپانـنىڭ ئـىزى، ئېرىقچە (ئېتىزغا تاپ سالماق، ئېرىقچە چىقارماق).

تاپا ئەيىپلىمەك، تاپا ـ تەنە.

تاپان ـ توزاق توزاق، قىلتاق.

تاپاندىماق غ. ئىزىغا چۈشـۈپ ماڭـماق، پېـيىغا چۈشمەك. م: بىر ئادەم كەينىمدىن تاپاندىماپ يۈرەتتى.

تاپانسۇ غ. سائەتلىك سۇ، ئادەم كۆلەڭگۈسىنى تاپان بىلەن ھىساپلاپ ئۆلچەپ تۇتۇلىدىغان سۇ.

تاپسا پەگـا. ئۆيـىنىڭ بوسۇغا بىلەن كاڭـنىڭ ئارىـلىغىدىكى يېرى.

تاپىنى تۆشۈك قە. كۆرۈنـگەن يەرگە قاتـراپ يۈرىـدىغان ئادەملەرنى سۈپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

تاپىنىغا دەسسەپ يۈرمەك بىراۋنىڭ كەيـنىـدىن كۆزىـتىپ يۈرمەك ــ پايلاپ يۈرمەك، تەقىپ قىلىپ يۈرمەك.

تات ل. دات، تات باسماق.

تاتاق قۇ. قەنت، كەمپۇت (بالىلارغا قوللىنىلىدۇ).

تاتقۇ ل. تاتما، سەرمە؛ قۇرۇتۇش ئۈچـۈن يېيىپ قويۇلغان ئاشلىقنى دۆڭلەشـتە ئىشـلىتىلىدىغان ياغاچ سايمان ("تاتقا"

مۇ دىيىلىدۇ).
تاتىقماق ل. تارتىنماق، ئەيمەنمەك.
تاتلىق تومۇرى سېلىشماق قۇ. ئىسسىق ئۆتۈشۈپ قالماق، ئىچ پەش تارتىشىپ قالماق.
تاتلىق-تۇرۇم غ. قەن-گېزەك.
تاتىلا ل. تىرنا. م: بۇغدايغا تاتىلا سالدۇق.
تاجىغماق قە. سىلكىشلىمەك، ياقىدىن ئېلىپ سىلكىشلىمەك. م: ئۇنىڭ ياقىسىدىن ئېلىپ راسا تاجىغدى.
تاخاپەن قۇ. تورۇسقا ئورنىتىلغان نەقىشلىك تاختا ياكى تاختاي تورۇس.
تاخايلا قۇ. تامغا ئورنىتىلغان كىچىك ياغاچ ئىشكاپ.
تاختا پەرە قە. دەرۋازىنىڭ ئۈستۈنكى تاختىيى.
تاختا گۈگۈت خ. تارشا گۈگۈت.
تاختىغا ياتقۇزماق قۇ. ماقۇل كەلتۈرمەك، كۆندۈرمەك، ئەپلىمەك، جۆندىمەك، باپلىماق. م: ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ، توختاخۇننى ئاخىر تاختىغا ياتقۇزدۇق.
تاخسا قۇ. تېپىز. م: تاخسا سۇ — تېپىز سۇ.
تادان قۇۋ، ھىلىگەر. م: تادان تۇلكە تۇمشۇغىدىن ئىلىنەر.
تارلاق كارىدور، ئىككى تاغ ئارىلىغىدىكى ئۇزۇن ئارىلىق.
تارلىق ت. ھەسەتخورلۇق، كۆرەلمەسلىك، كۈندەشلىك. م: ئانا بىر بالىسىنى ئەكىلەتسە، يەنە بىر بالىسى تارلىق قىلىدۇ.
تاراڭغا قە. تاياق، توقماق. م: مۇزغا تاراڭغا ئاتقاندەك.
تارتاماق ت. ئېتىدىن چۈشۈپ كەتمەك، ئېتى تارتىلىپ

كەتمەك، ئورۇقلىماق م: كېسەل بولۇپ بىرئاز تارتىلىپ قالدىم؛ ئازلاپ كەتمەك. م: ئېرىقتىكى سۇ تارتىلىپ قالدى، كالىنىڭ سۈتى تارتىلىپ قالدى.

تارپىين قۇ. تارمار، ۋەيران، چېچىۋەتمەك، تارقىتىۋەتمەك. م: بۇ بالا بەتخەجلىك قىلىپ، ئاتىسىدىن قالغان دۇنيانى تارپىين قىلىۋەتتى.

تارتقا قۇ. ياغاچ چىلەك، مالتاق (قۇدۇقتىن سۇ تارتىدىغان).

تار كوچا ت. يامان يول، خاتا يول. م: تار كوچىغا كىرىپ قالماق ــ يامان يولغا كىرىپ قالماق.

تارتىم مىقدار سۆز (بىر تارتىم گۆش).

تارلاق تار كەتكەن تۈزلەڭلىك، كارىدور (جىلغا تاغلار ئارىلىغىدىكى).

تارماق خ. تاماق، سامان ۋە يوپۇرماق يىغىدىغان سايمان.

تارماق چىش خ. شالاڭ ۋە ئۇزۇن چىش (ئادەمنىڭ چىشى).

تازا ت. چىقىم، خىراجەت. م: بۇ تويغا نۇرغۇن تازا قىلدۇق.

تازىمغا بارماق توي ئىشىدا قىز تەرەپ ماقۇل كەلگەندىن كېيىن، يىگىت تەرەپتىن رەھىمەت بىلدۈرۈپ قىز تەرەپكە نەرسە ـ كېرەك ئېلىپ بېرىش رەسمىيىتى.

تاسقارا قۇ. سار، ساڭقارا.

تاسقاقچىلىق قۇ. خار ـ زارلىق، جەۋرى ـ جاپالىق (تاسقاقچىلىق قىلىپ تارتىپ قالماق ــ جاپا تارتماق).

تاسقام مىقدار سۆز. م: بىر تاسقام ئۇن، بىر تاسقام بۇغداي؛ ئېلىشاڭغۇلۇق. م: بۇ ئادەمدە ئىككى تاسقام بار ئىكەن.

تاسقمر قۇ. "تاسقارا"غا ئوخشاش، شاه تاسقىرنى شۇكقار دىسه، توشقان ئېپتۇ دىگىن (ماقال).

تاش بۇرگۇن شېغىللىق قۇرغاق جايلاردا ئۆسىدىغان چاتقال تىپىدىكى ئۆسۈملۈك.

تاش تەرمەك قە. قىزلارنىڭ تاش ئويۇنى (غۇلجىدا "بەش-تاش" دىيىلىدۇ. قومۇل تۇرپان قاتارلىق جايلاردا "ئوقتاش" دىيىلىدۇ).

تاش چېچىگى مۇخ (قۇرام تاشلار ئۈستىگە يېپىشىپ ئۆسىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك).

تاشلىغ خ. يات، چەت يۇرتلۇق.

تاي مىقدار سۆز .م: بىر تاي پاختا ــ بىر تېڭىق پاختا، بىر تاي ماتا.

تاغاچا خ. تاغىسىنىڭ خوتۇنى.

تاغاق ياغاچ ل. بادىرا، چەنزە.

تاغانا خ. كىچىك ئانا.

تاغچى تاغلىق كىشى؛ تاققا مال ئېلىپ چىقىپ، يۇڭ-تېرىگە ئالماشتۇرۇپ كېلىدىغان سېتىقچى.

تاغچىلىق تاغ سودىگەرچىلىگى. م: ئانچە-مۇنچە تاغچىلىق قىلىپ كۇن كەچۈرۈۋاتىمىز.

تاغ خوخسى تاغ باغرىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل سامان غوللۇق ئوت.

تاقۇ ل. توخو.

تاقى قۇ. تاغچى، تاغلىق قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاققا چىقتىم كىيىك ئاتتىم،

تاقى پالگانلار بىلەن.

تاقىلدىغۇچ خ. تۇڭمەن تېشىنىڭ ئۈستىدە تاقىلداپ تۇرىدى-غان ياغاچ (بەزى جايلاردا چېقىلدۇرغۇچمۇ دېيىلىدۇ).

تاكا قۇ. ياۋا ئات (تاغلىقلار سۆزى).

تاكان ئادەم خ. قوپال ئىش قىلىدىغان ئادەم.

تاكتاكچى كۈزەتچى؛ مارلاقچى، پايلاقچى.

تاڭسۇق غەلىتە، ئاجايىپ، يات (بۇ سۆز ئادەمنىڭ قىلىقى، نەرسىلەرنىڭ تەمىنى سۈپەتلەشكە ئىشلىتىلىدۇ).

تاڭ كۆرمەك ئەجەپلەنمەك، ھەيران قالماق؛ مەسخىرە قىلماق.

تاڭلا ئەتە.

تاڭنەتە ئەتە، ئەتىلىككە.

تاڭ يوق ئەجەپ ئەمەس.

تال بويلۇق قۇ. زېلۋا بويلۇق، نازىنىن، قوشاقتا مۇندا‌ق كەلگەن.

ئاي يۈزلۈگۈم، تال بويلۇغۇم،
يىراقتا كەتسەڭ نەقىلاي.
ساڭا ئۈگەنگەن كۆڭۈلنى،
ئەمدى كىمگە خار قىلاي.

تالتايماق ئۆزىنى ئوڭدىسىغا تاشلاپ ياتماق.

تالتۇز مەخسۇس گۆر كولايدىغان سايمان.

تالتىق ل. تاتلىق.

تالجىقماق غ. تېلىقماق، ھېرىپ قالماق. م: ئات تالجىقىپ قالدى.

تالقالىق كۆ. تەكلىك، ئۈزۈم باردىكى.

تالقىتماق ل. چۈۋۈماق، يايماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا چاچـتى تالـقـتاي،
سايه بولسـۇن يولۇغا.
يار مـهـنى يامان دىـسـه،
ئەمـدى ئۇيـنار خـلـغا.

تام قۇ. ئاز، كەم.

تاماشا قۇ. بەك، بەكمۇ، ناھايىتى، ئاجايىپ. م: تاماشا ياخشى — بەك ياخشى.

تاماشا چىقارماق قە. چاندۇرۇپ قويغانلىقنى، كۆلكىگە قالغانلىقنى بىلدۈرىدۇ.

تامغاق ل. تاماق، كىكىرتەك.

تامشاق كۈدە شەكىللىك ئوت ("سوزۇنچاق"مۇ دىيىلىدۇ).

تانا ت. لىمدىن ئىنچىكە، بادىرىدىن توم ياغاچ.

تاناي خ. سۇ ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن قىلىنغان نو ياكى ئۈستى يېپىق ئېرىق.

تانماق ئازماق، سۈپىتى ئۆزگىرىپ كەتمەك. م: قوغۇن تېنىپ كەتتى.

تاۋار-تورقا تاۋار-دۇردۇن. ئون تاۋار-تورقىدىن بىر توخلا تېرىسى ئەلا (ماقال).

تاۋان تاشلىماق قە. بىراۋ بىراۋنىڭ نەرسىسىنى ئارىيەت ئېلىپ ئىشلىتىپ بۇزۇپ قويسا، ئىگىسى ئېلىشنى رەت قىلغانلىقنى تاۋان تاشلىدى دەيدۇ.

تاۋلاش ئا. تاپلاش.

تاۋلماق تەك كۆرمەك. م: ئازنى كۆپكە تاۋاپ ئالماق.

تەپچە ت. پاختىسى تېرىۋېلىنغان كېۋەز شادىسى.
تەپچىرىمەك سۆيۈق نەرسىلەرنىڭ قاچىلانغان قاچىدىن سىرغىپ چىقىشى. م: قاپاقتىن ياغ تەپچىرەپ قېپتۇ.
تەپمە ھالال ھارام بولۇپ قالغان مالنى تېپىپ مىدىرلىتىپ قويۇپ، ئاندىن بوغۇزلاپ ھالال قىلىماق، كۆچمە: ئاران-ئاران. م: ...تەپمە ھالال كۈن كەچۈرۈۋاتىدۇ.
تەتۈر قېينىماق ئازاپلىماق. م: تۈرلۈك بەختسىزلىكلەر ئۇنى تەتۈر قېينىدى.
تەتۈر ئۇستىخان قە. تەن تۈزۈلۈشى قاملاشمىغان، قوپال.
تەجىلىك ل. كۆچلۈك.
تەر بولماق قە. خاپا بولماق (تە بولماق).
تەرتە غ. ھارۋىنىڭ ئوقىغا بېكىتىلگەن ئۇزۇن ياغاچ.
تەرخەمەك غ. خاتىگا.
تەرسىلىك تارتماق خ. قېينالماق، ئازاپلانماق.
تەركىن سۇ توختام سۇ، تۇرغۇن سۇ.
تەركىن ئەيلىمەك ل. تەرك قىلماق، تاشلىماق.
تەرۋاز قە. تىرىككەك، كۆڭلى نازۇك.
تەز قۇ. ئاددى، ئادەتتىكىچە، چاغلىق، ئادىچە ئەمەس. م: بىر تەزلىك ئىش؛ بۈمۇ بىر تەزلىك، تېخى مۇشكۇلى ئالدىمىزدا.
تەسكەن قە. تىلغا چىقىدىغان بىر خىل ئۆسىمە. م: تىلىڭغا تەسكەن چىقسۇن!
تەسكىن خاتىرجەملىك، ئەمىنلىك، تىنچلىق، جىملىق، تەسەللى (كۆڭۈل ھالىتى)، تەسكىن بەرمەك ــ خاتىرجەم قىلماق،

كۆڭلىنى ياسماق.

تەشكۈت ت. لاپقۇت، ھەمكارلىق. م: دىخانىلار يەرلىرىنى تەشكۈتلىشىپ تېرىيدۇ.

تەق تەييار، ھازىر. م: تەق قىلىپ قويماق ــ تەييار قىلىپ قويماق؛ تەقلىمەك ــ تەييارلىماق. تەقمۇ ـ تەق قىلماق.

تەقى قۇ. ئالىي سۈپەتلىك قەدىمقى بۆك. تەقدە ياماق بولماس، ياخشىدا دىماق؛ تاز باشقا يېشىل تەقى (ماقال).

تەكە خ. بالدۇر پىشىدىغان شاپتۇل.

تەكەبس قۇ. سەكرەش. تاقلاش.

تەگۇ ئا. ئاۋۇ (كۆرسىتىش ئالماش).

تەگمش قۇ. مىراس. م: ئاتا تەگمىش ــ ئاتا مىراس؛ بۇ نەرسىلەر ماڭا ئاتامدىن تەككەن تەگمش.

تەگۈاز خ. كۆك ماتا.

تەڭگە تاز قە. چېچى چۈشۈپ ئالا ـ بۇلا بولۇپ قالغان ئادەم ياكى باش.

تەڭاە قە. يوغان ياغاچنى ئويۇپ ياسىغان قاچا.

تەڭلىمەك تاڭماق (چايقىلىپ كەتكەن باشنى تاڭماق).

تەلپەك خ. تۇماقنىڭ بىر خىلى.

تەلپەكساز خ. تەلپەك تىككۈچى.

تەلپىگى يەرگە چۈشمەك مەنسەپتىن چۈشۈپ كەتمەك.

تەلپىگى سۇغا چىلاشماق غ. ئىشى ئاقماس، گېپى ئۆتمەس بولۇپ قالماق.

تەمبەل قامەت، بوي ـ تۇرق (تەمبەللىك، قامەتلىك، بەستلىك).

تەلە ـ نەس باسماق قە. نەس باسماق، پالاكەت باسماق. م: بۇ ئىككى ھاياسزنىڭ كاساپىتىدىن ھەممىزنى تەلە ـ نەس بېسىپ، يولىمىز ئايىنماي، شوپۇرنىڭ ئىشى چەپ بولۇۋاتىدۇ.

تەم ـ تەم چېكىم ـ چېكىم؛ ئانىچە ـ مۇنىچە، ئاندا ـ ساندا. م: تەم ـ تەم مېڭىپتۇ، ئانچە ـ مۇنچە مېڭىپ قېپتۇ (كىچىك بالا). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەم ـ تەمگىنە چېچەك داغى باردۇر يۈزۈكدە،
مەن ساڭا ئاشىق بولدۇم شىرىن سۆزۈڭگە.

تەم ـ تۇم ت. "تەم ـ تەم"گە ئوخشاش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەم ـ تۇم گۈلى شۇل يارىمنىڭ
باردۇر يۈزىدە.
ئىشقى ئوتى، نۇرى باردۇر،
چولپان كۆزىدە.

تەمەن قالماق خ. تاس قالماق.

تەمكە قۇ. تاماكا، ناس. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دەرت كەلگەندە تاتۇرمىز،
تەمكە دېگەن خۇمارنى.
پۇلغا سېتىۋالغىلى بولماس،
كۆڭۈلدىكى شۇ يارنى.

تەمكىرەڭ قۇ. ناسرەڭ، توق يېپشىل.

تەممەت خ. پۇتۇنلەي؛ مۇتلەق، زادى.

تەن مەنسۇپ، تېگىشلىك، تەۋە؛ ھىساپ. م: بۇ ئۆي ماڭا تەن؛ بۇ شىرە بۇزۇلسا ماڭا تەن، ئۇڭلاپ بېرىمەن.

تەن پىچمى قە. تەن قۇرۇلۇشى، پىسگورا. م: تەن پىچمى خىلى قاملاشقان قىز.

تەننازلىق قە. ئۆزىنى چوڭراق تۇتۇپ قىلغان نازلىق.

تەيلىك خ. بەك قاتتىق، چىلك، كۇچلۇك؛ ئاچچىق. م: تەيلىك چاي ــ ئاچچىق ياكى قويۇق چاي؛ كەتمەننى تەيلىك چاپ ــ كەتمەننى قاتتىق چاپ.

تەيلىمەك غ. قاتلىماق، تەكشىلەپ قاتلىماق. م: كىرنى تەيلەش ــ قۇرۇغان كىرنى تەكشىلەپ قاتلاپ قويۇش.

توپا ـ تەرەت قۇ. توپا ـ چاك، پاسكىنا.

توپچا[1] قۇ. تۇگمە.

توپچا[2] غ. گىرە، گىرەچە.

توپچىگۇل قۇ. گۇلىيەسىمەن (غۇنچىسى تۇگمىدەك دۇگىلەك بولىدىغان بىرخىل گۇل).

توپقال كۆپچىلىك.

توپىسىنى تۇرپانغا ئۇچۇرماق قۇ. قويماي تۇگىتىۋەتمەك (پۇلغا قارىتىلىدۇ).

توتۇرماق قۇ. تېرىكتۇرمەك، خاپا قىلماق، قېرىشماق، چىشىغا تەگمەك.

تۇتۇقماق خاپا بولماق، ئاچچىغى كەلمەك، قاپىغى تۇرۇلمەك، غەزىۋى تۇتىماق. م: ئۇ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، بارغانسېرى تۇتۇقۇپ كەتتى.

توتى قاغا جىگدىچۇك، جىگدىچى قۇش، "جىگدە شاخشاق"قا ئوخشاش.

توخا پۇرچاق چىمەنلىك ۋە چاتقاللىقلاردا ئۆسىدىغان بىر

خىل ئۆسۈملۈك ("ياۋا كۆك پۇرچاق"مۇ دېيىلىدۇ).

توختارى يوق قۇ. تۇرالغۇسىز، بىقارار، تۇتۇرۇقسىز.

توختالغۇ تۇرالغۇ.

توختۇن قۇ. سالماق. ئېغىر ـ بېسىق، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان.

توخچان ت. خەتتەك ("ياۋا چىلگە"مۇ دېيىلىدۇ).

توخۇ ـ تۇمان قوش سۆز بولۇپ، توخۇ ـ ئۆدەك دېگەن مەنىدە كېلىدۇ.

توخۇ كۆزلۈك قىلماق كىچىك كۆزلۈك قىلماق، شەخسىيەتچىلىك قىلماق.

توخوناق خ. توقۇناق؛ بۇرۇنقى زامانىدا قاسقاندا ياكى تونۇردا پىشۇرۇلغان تاماقلارنى خامانغا ئاپىرىپ ساتقۇچى.

تور كۆچ، بېسىم، تەسىر. م: توري بار پالتا؛ ئۇنىڭ قولىنىڭ توري بار. چاپسىنى بارغا مۇش ئاتاي، جۇۋىسى بارغا تور كەتسۇن (ماقال).

تورچى ل. بېلىقچى.

تورقماق قۇ. ئىچى پۇشماق، پىغان تۇتماق.

تورقا ياۋاكەندىر تالاسى. م: تاۋار ـ تورقا.

تورو قۇ. توغرىغا (توغراق شۇلتىسى).

تورۇشىن ل. توڭغۇزتىڭ كۆچىكى.

تورۇلماق قۇ. ئالدىنى توساپ تۇرۇۋالماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يار بارادۇ يورغىلاپ،
ئالدىدا تۇردۇم تورۇلاپ.
ئالتى جۇپ قىزنى قويۇپ،

سۆيـدۇم سېـنى ئارزۇلاپ.

توز قە. توزۇنـدا. توزغا كـۆنـگەن ئـت قوپارغا ئاسـتىدا ئۆلەر (ماقال).

توسانچا قە. توساق. م: كۆۋرۈكـنىڭ سىمونت توسانچىسىغا يۆلىنىپ، ئەتراپقا زەڭ سالدى (بۇ سۆز قۇمۇلدا "توسۇنچا" دېيىلىدۇ).

توسۇن غ. شاش، ئاساۋ، شوخ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېتىگىـز توسۇن ئىكەن،
سۇنـدۇردى ئىگەرىمنى.
ئانام بولـسا ئالۇردۇم،
يارىم جان ـ جىگەرىمنى.

توسىرماق قە. ھالسىرىماق، كۈچسىرىمەك.

توشقان تېزەكلىمەيدىغان ھېچ نەرسە ئۇنـمەيدىـغان قاقاس چۆل يەرگە قارىتىلىدۇ.

توشقان ئوت تاغلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

توشقان ياڭمقى كاشتان.

توغ قۇ. چاڭ ـ توزاڭ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئانـدا يارىـم كېـلەدۇ،
توقـقۇز داۋانـلارنى داۋاپ.
ئاي يۈزىـگە توغ قونۇپـتۇ،
يامان ئاتـلارنى ساۋاپ.

توغام قاتـمۇ ـ قات، دوقـمۇش. م: ئۇلار ئاچا يولـنىڭ توغۇمىغا كېلىپ قالدى؛ ئۇ تۆت يولنىڭ توغىمىغا كەلگەندە، شەھەر تەرەپتىن يوچۇنلا كېينـگەن ئىكـكى كىشى چىقىپ

كەلدى، قوشاقتا مۇنداق دېيىلگەن:

قالماق خانىنىڭ خېتىدە، تۆتسۇن دندى ياچىنى. توغام- توغام يول توراپ، چىرىك قويدى بارچىنى.

توغراندا قە. توغرالغان نەرسە. م: بېدە توغراندىسى.

توغرىغا خ. توغراقتىن چىقىدىغان شۇلتا ("بەزى جايلاردا توغرىغۇ"مۇ دېيىلىدۇ).

توقا[1] ئا. تارازىنىڭ تېشى.

توقا[2] خ. تاسما بەلۋاغنىڭ ئۇچىدىكى ھالقا.

توقال غ. تاز، مۇڭگۇزسىز. م: توقال كالا ــ تاز كالا؛ كىچىك خوتۇن؛ "دوقال"غا قاراڭ.

توقاي غ. چاتقاللىق. م: بىر تۈلكىنىڭ شۇملۇغىدىن مىڭ توقايغا ئوت كېتىپتۇ (ماقال).

توقتۇق ل. توكتوك قۇش، تۆمۈر تۇمشۇق.

توقشۇرغۇچ ل. كۆسەي.

توقۇرقاق قە. ئۆز ئۆزىدىن قانائەتلەنمەك.

توقۇم تىكمەك ئىللەتنى باشقىلارغا ئارتىپ قويغانلىقنى كۆرسىتىدۇ.

توقۇناق تۇگۇن؛ ياغاچ ئىلمەك (ئۇلاقتا ئارتىلغان يۈكنى تاڭىدىغان ئاغامچىنىڭ ئۇچىغا بېكىتىلگەن يېرىم ھالقا شەكىلـلىك ياغاچ ئىلمەك). "توقۇناق بالا، ئىلمەك قازا"دىگەن ماقال مۇشۇ سۆزدىن كېلىپ چىققان.

توقۇاسۇق قە. كۆز-قارىنى توق.

توقى ل. ئاخلانغان چىگە، چىگىنىڭ ئەڭ ئىسلى (تورقى- تاۋاردىكى تورقىنى سۆزى مۇشۇنىڭدىن كەلگەن). تويغا

بارساڭ تويۇپ بار، توقى ـ تونكنى گىيىپ بار (ماقال).
توقچاق خ. توكتوك قۇش، جاڭگال دۇمباقچىسى (كۆچاردا "توقچەك" دىيىلدۇ).
توقچاق شاپتۇل خ. يېسى شاپتۇل.
توڭرا قە. پاسكىنا، قاسماق (بەزى جايلاردا توڭۇر) دىيىلدۇ).
توڭرا ـ قاسماق قە. پاسكىنا، مەينەت.
توڭكاي چىش قە. هوڭگۇل چىش (بۇرتۇپ چىققان چىش).
توڭگۇز تېرىغى سازلىقلاردا، سۇ توختاپ قالغان يەرلەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.
تولا ـ تېرىم ئانچە، كۆپ، تولا. م: كېسىلى يۇقۇپ قالمسۇن دەپ، ئۇنىڭ يېنىغا تولا ـ تېرىم يولىمايدىغان بولدۇم.
تولا ياماق قۇ. ناھايىتى، بەك، ئىنتايىن. م: تولا ياماق ئوخشايدۇ ـــ بەك ئوخشايدۇ.
تومبالقى قۇ. قوپال، يىرىك (غۇلجىدا "تومبالقا" دىيىلدۇ).
تومبۇك قە. ناغرا، دۇمباق.
تومنان خ. ئاقنان.
تومۇغ خ. دوزاق، جەھەننەم.
تومىلماق خ. چانماق. م: بۇگۇن بىر مو يەر تومىلىدىم.
تويۇن ئۇرۇك قە. ئۇرۇكنىڭ بىر خىلى (باشقا ئۇرۇكلەردىن كېيىن پىشىدۇ).
تۇتاتقۇ قە. كۆيدۇرۇپ ھەر پەيدا قىلىدىغان نەرسە. م: مانا بۇ نەرسە ساڭا تۇتاتقۇ بولسۇن، بېشىڭغا قەيەردە كۇن چۈشسە شۇ يەردە مەن ھازىر.

تۇتۇقماق غ. رەڭگى تۇتۇلماق، خاپا بولماق. م: ئۇ بارغاندا سىرى بەكرەك تۇتۇقۇپ كەتتى.

تۇتنقماق ل. ئۇيالماق.

تۇخۇم قورۇق قە. تۇخۇم قورىمىسى.

تۇخۇم قۇيماق خ. تۇخۇم تۇغماق.

تۇرا قۇ. قورغان، پوتەي، ئىستىھكام، مۇنار. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۇرا باشىغا چىقىپ، تۇرۇپ ئېيتاي
ناخشىنى تىڭشىغىلى كىشى يوق،
كىمگە ئېيتاي ناخشىنى.

تۇرپى قۇ. خىلمۇ-خىل. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۇرپى زىننەتلەر بىلەن،
قېرى كىشى ياش بولماس.
مەيدىدە قۇۋۇەت بولمىسا،
مانتا-پولو ئاش بولماس.

تۇرغۇچ قۇ. بېكەت، ئىستانسا، پۇنكىت. م: مەپە تۇرغۇچ.

تۇرغىچىلا بىر دەمدىلا، توساتتىن. م: ئۇنىڭ تۇرغىچىلا سەپرايى قوزغىلىپ قالدى.

تۇرقۇلۇق قۇ. تۇرخۇن، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يېڭى شەرنىڭ يولىدا،
ئوۋاڭ-دوۋاڭ تۇرقۇلۇق.
ھەرلا كىمنىڭ ياري بولسا،
سىڭىرا قاراپ تۇرغۇلۇق.

تۇرلاق كۇ. تۇرۇلغا (بەزى جايلاردا "تۇرلىغا"مۇ دېيىلىدۇ).

تۇرما قۇ. تۇرۇپ، لوپو.

تۇرۇم تۇلۇق جازىسىنىڭ تۇلۇقسىز چىشلىشىپ (سېپىلىپ) تۇرىدىغان يېرى (ئۇ بىر جۇپ بولۇپ، تۇخۇم شەكلىدىكىسى ئەركەك تۇرۇم، ئىچى كاۋىگى چىشى تۇرۇم دېيىلىدۇ).

تۇرۇمچاق ل. تاي، تايچاق، قۇلۇن.

تۇرمۇزە كۇ. تۇتۇكنىڭ ئىچىگە سانجىپ قويۇلىدىغان يىڭ.

تۇرۇپ قۇ. توساتىتىن، تاسادىپىي. م: تۇغۇلۇپ ئۆيىپ ئەمەس، تۇرۇپ ئۆيىپ (ماقال).

تۇسقا قۇ. ئۆتەڭ، بېكەت، چازا.

تۇش قۇ. ئۇدۇل، ئۇدۇل تەرەپ؛ تەڭ-باراۋەر، تەڭتۇش. م: تۇش-تۇشتىن چىقىپ كەلدى؛ تۇش كەلدىم. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قاشىڭ بىلەن كۆزۈڭگە،
ئاشنا بولدۇم ئۆزۈڭگە.
نەچچە يەردە تۇش بولدى،
ئۆيىتالمادىم ئۆزۈڭگە.

تۇغ تۇغان، توسما. م: تۇغ تۇتتى، تۇغ باستى.

تۇغۇچەك كۇ. خوتۇن-قىزلار چاچلىرىغا ئۇلايدىغان جالاغا قادىلىدىغان كۈمۈش تەڭگە (تۇرپاندا "چاچتەڭگە" دېيىلىدۇ).

تۇغۇش قۇ. جۇرئەت، دادىللىق؛ دەت، پەم. م: تۇغۇشى يوق — دېتى يوق؛ يۇرەكسىز.

تۇغۇشماق قۇ. ماس كەلمەك، باپ كەلمەك، ياراشماق، ئەپلەشمەك. م: قىزىل بويۇقا سېرىق بويۇق تۇغۇشماپتۇ؛ ئاكا-ئۇكا ئوخشىسى تۇغۇشالمايدۇ.

تۇگاتماسلىق ت. كۆزگە ئىلماسلىق، ئېتىۋارغا ئالماسلىق.
تۇگاينى يوق ت. ئېتىۋارى يوق، ئابرويى يوق.
تۇگان قۇ. ئېتىۋار، قەدىر ـ قىممەت. م: تۇگانى يوق ـ ئېتىۋارى يوق، قەدىرسىز (تۇرپاندا "تۇگاينى"دەيدۇ. م: تۇگاينى يوق گەپ، تۇگاينى يوق ئىش).
تۇگماق قۇ. ئېتىۋارغا ئالماق، قەدىرلىمەك، كۆزگە ئىلماق، ھىساپقا تۇتماق. م: سەن تۇگمىسالا مېنى، مەنمۇ تۇگمايمەن سېنى.
تۇلا مۆلدۈر ("تۇلۇ"مۇ دېيىلىدۇ).
تۇلغا قازان ئاسىدىغان ئۇچ پۇتلۇق تۆمۈر ئوچاق.
تۇلۇ ل. مۆلدۈر.
تۇلۇقچى قوڭغۇز ت. تېزەك قوڭغۇزى تېزەك ـ گەندە يەيدىغان بىر خىل قوڭغۇز، ئۇ تېزەك ـ گەندىلەرنى كۆمىلاچ قىلىپ، يۇمۇلىتىپ ئېلىپ ماڭىدىغانلىغى ئۈچۈن، "تولۇقچى قوڭغۇر" دەپ ئاتالغان).
تۇلۇقچى قوڭغۇزدەك سېمىز، بويۇنلىرى تۇرۇلۇپ كەتكەن، دۈپ ـ دۈگىلەك ئادەملەرگە قارىتىپ ئېيتىلىدىغان ئوخشاتما سۆز.
تۇم خ. سوغۇق.
تۇمشى قۇ. پىتنىخور، چېقىمچى.
تۇيغۇن قۇ. ئاق قارچۇغا. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۇيغۇن بىرلا قۇش،
ھەرگىز تۇشمەس تورىغا.
يەنە ناگايى چۈشەر،
شۇڭقار ـ لاچىن تورىغا.

تۇيۇق ت. بىلىنمىگەن قالماق. سېزىلىپ قالماق م: بۇ ئىش تۇيۇق بولۇپ قېپتۇ ــ بۇ ئىش سېزىلىپ قېپتۇ.

تۆپە غ. بۆك، تۇماق. م: قول سۇنسا يەڭ ئىچىدە، باش يېرىلسا تۆپە ئىچىدە (ماقال).

تۆت بەلدىر قۇ. تۆت كوچا ئاغزى، تۆت كوچا، كوچا دوقمۇشى؛ توغام.

تۆتۆ قۇ. كىكەچ، گاچا.

تۆتۆتلىمەك قۇ. دۇدۇقلىماق، كىكەچلىمەك، تىلىنى چاينىپ سۆزلىمەك.

تۆرەچىقارماق قە. قۇسۇر چىقارماق، ئېچۈەن تاپماق، چاتاق چىقارماق.

تۆرەل قە. دولقۇن پەللىسى، دولقۇن پەللىرىدىن شەكىللەنگەن ئىگىز ـ پەسلىك. م: دەريا ئىگىز ـ ئىگىز تۆرەل هاسىل قىلىپ هەيۋەتلىك ئاقماقتا؛ دەھشەتلىك كەلكۇن تۆرەل هاسىل قىلىپ، بىر ئۆرلەپ، بىر ئىزغا چۈشەتتى.

تۆركۇن ئۆز ماكانى، ئۆز ئېلى، ئۆز جەمەتى (ياتلىق قىلىنغان قىز ئۇچۇن ئۆز ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆيى "تۆركۇن"بولىدۇ).

تۆرۈك قۇ. دۇگىلەك، يۇمىلاق. م: تۆرۈك شىرە، تۆرۈك ئاي.

تۆرىمەك قۇ. گاڭگىراپ قالماق، بېشى ئايلانماق، ئازغىشىپ قالماق، م: بېشىم تۆرەپ قالدى.

تۆزمەك ل. قانماق، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۇچ يىل بولدى كۆرمەدىم،
ئۆزگىگە كۆڭۈل بۆلمەدىم.

مەيلىڭ يوقمۇ كۆلمەيسەن،
تۇزۇك ئويناپ تۆزمەدىم.

تۆشەك قۇ. كۆرپە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يۇقۇرى بېقىپ ئايىنى كۆردۈم،
چەرخى پەلەكتە.
تۆۋەن بېقىپ يارنى كۆردۈم،
مەخمەل تۆشەكتە.

تۆشلەك ل. تۆشلۈك، تۆشۈاغ.

تۆشۈك قازان، ئاش ـ تاماق ئىشلىرى. م: تۆشۈككە ئوبدان ـــ ئاش ـ تاماققا ئۇستا.

تۆگە قۇلاق تاغ جىلغىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

تۆگەن قۇ. مۇسادىرە؛ باش ئاغرىقىغا داۋا بولىدىغان پۇراق ـ لىق ئوت.

تۆگىنى ئۇسۇلغا سالماق قە. ئەخمەق قىلماق، ئوينىتماق، كولدۇرلاتماق.

تۆگىگە غ. تۆمۈر ھالقا؛ دەرۋازىنىڭ تۇتقۇچى.

تۆل[1] ئۇششاق مالىلارنىڭ بالىلىرى (ئوغلاق، قوزا). م: مالىلارنىڭ تۆلىلەش مەۋسۇمى ـــ مالىلارنىڭ قوزىلاش مەۋسۇمى.

تۆل[2] كۆچمە: ئەي، قاتار. م: دۇانىچىلىق قىلىپ بولسىمۇ باللارنى ئۆز قولۇم بىلەن تۆلگە قاتىمەن (چوڭ قىلىمەن).

تۆل ـ باقا ل. "تۆل"گە ئوخشاش.

تۆلۈچ ل. تۆلەم، قەرز. م: تۆلۈچۇمۇ تۆلەپ بەر.

تۆمۈرتكەن قۇ. ئۇجمە غورىسى؛ ئوغرىتىكەن.

تۆۋە[1] قۇ. ئۆگزە؛ تۆپە، تۆپلىك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۆۋىگە چىقسام قارۇرمەن،
قاپ ـ قارا سايىلار سايان.
ئەمدى ھەرگىز قارىماسمەن،
بىگۈپا يارلار سايان.

تۆۋە[2] ل. تۇماق، تۆپە. م: ئاۋاغنىك تۆۋىسى ــ داداغنىك تۇمىغى.

تۆۋەن قۇ. جەنۇپ، جەنۇپ تەرەپ ("تۆۋەينى"مۇ دېيىلىدۇ) قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاتىنى توقۇغىلا،
كېلىپ بۇ يەرگە.
مىنىپ قاچايلى،
تۆۋەن خوتەنگە.

تۆۋىنى قۇ. ئىچكىرىسى (جۇغگونىك ئىچكى ئۆلكىلىرى). م: تۆۋىنىگە چۈشۈپ چىقتىم ــ ئىچكىرىسىگە كىرىپ چىقتىم.

خاپا بولماق خ. ئىزا تارتماق، خىجىل بولماق. م: گەپ سورىغىلى خاپا بۇتكەن ئادەم ــ گەپ سورىغىلى ئادەم خىجىل بولىدىكەن.

تۈپەك ئۇلاق مۇئىلىك دەرەخلەرنى ئۇلاش ئۇسۇلىنىك بىر تۈرى. ــ مۇئىلىك دەرەخلەرنى ئۇلاش ئۇسۇلىنىك تۈپەك (تۈپ) ئۇلاق، لېپىر (نەيچە) ئۇلاق، ئويما (كۆز) ئۇلاق دېگەن تۈرلىرى بار)

تۈپۈك قۇ. چوپىسا (ياغاچ سىلىغلايدىغان يىرىك ئىكەك).

تۈتۈك كۇ. توقۇمىچىلار يىپ تۈرىدىغان كىچىك ياغاچ

بولۇپ، قوناق شېخى، ئاپتاپپەرەست غولى، قومۇش قاتارلىق-لاردىن ياسىلىدۇ، سەكسەن تۆتۈك يېپ بولغاندا ماتانىڭ ئۆرۈشىگە يارايدۇ.

تۆتۈن يۇتماق غ. ئاچچىق يۇتماق، دىلى غەش بولماق، ھەسرەت چەكمەك. م: ئايدىن تۆتۈن يۇتقاندەك چوڭقۇر تىندى.

تۆرپاك "تۆپۈك" كە ئوخشاش.

تۆرتەكلىمەك تۆرمەللىمەك، يۆگىمەك. م: قەغەزنى دۆگە-لەك قىلىپ تۆرتەكلىمەك، يۆگىمەك).

تۆرتۇلمە قۇ. دوقۇرۇپ يۇرمەك، بىر كىمنىڭ ئۆيىگە خېلى بولۇپ بارماق.

تۆركۈك قۇ. تۆۋرۈك.

تۆرگەك تۇرمە، تۇرۇلمە، تۇرۇم.

تۆرگۈچ قۇ. سىرغا.

تۆرگۈن قۇ. يۇرەكلىك، دادىل، جۇرئەتلىك، قورقماس.

تۆرمەك قە. بولدۇرغان خېمىرنى ياغ ياكى قايماق بىلەن تۆرمەللەپ، قورۇلغان قورمىنىڭ ئۈستىگە يېپىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق.

تۆرمەل[1] قۇ. ئارسىغا كۆكتات ئېلىپ، تۆرمەللەپ، جىمبىلدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل ھورنان.

تۆرمەل[2] غ. باغلام؛ توساق (سۇنى قاچۇرۇش ئۈچۈن شاخ-شۇمبىدىن ياسالغان توساق).

تۆزۈت تەكەللۇپ. م: تولا تۆزۈت قىلماي، قورسىغىڭنى ئوبدان تويغۇز.

تۆزۈتلۈك ت. ئىسكەتلىك، يارىشىملىق. م: بۇ چاپان خېلى تۆزۈتلۈك تىكىلىپتۇ.

تۆرمەل پاختا كۇ. ئېتىپ، يىغىپ قويۇلغان پاختا، ئۇچ پاختا.

تۆكۈچە قە. نان چەكىكۈچ (بەزى جايلاردا تۆكىكۈچ دېيىلىدۇ).

تۆگمىنى چېكىلمەك قوسقىنى ئاچماق، ئىشتىنى ئېچىلماق، بىر نەرسە يېگۈسى كەلمەك.

تۆگۈر ت. بىخ. م: دەرەخلەر تۆگۈر بوپتۇ — دەرەخلەر بىخ چىقىرىپتۇ.

تۆگۈنمەك قۇ. ۋازكەچمەك، ئۇمىت ئۈزمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

گۈپايىكى بارمۇ دەپ،
چەندان يۈگۈردۇم.
گۈپايىكى يوق ئىكەن،
ئەمدى تۆگۈندۇم.

تۆگۈۋاش قۇ. تۆگۈپ ئېتىلىدىغان تاماقلار. م: مانتا، جۇۋاۋا، چۆچۈرە، قازان سامىسىغا ئوخشاش تاماقلار.

تۆڭكەلمەك قۇ. ياتماق، ئۇخلىماق، جىمقماق.

تۆڭۈلمەك ل. ئۇمىت ئۈزمەك، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بىز تەرەپكە كەلمەيسەن،
بىرەر ۋاقىت يات قىلىپ.
تۆڭۈپقا كەتتىڭمۇ،
باغرىڭىزنى تاش قىلىپ.

تۇمبۇلۇك ئا. مومىغا كىيدۈرۈلىدىغان چەمبەر شەكىلىلىك ياغاچ.

تۇننۇك قۇ. تۇڭلۇك، دەرىزە.

تۇنۇن ل. تۇنۇگۈن.

تۇۋرۇك يىقىلماق قە. تايانچسىز قالماق، پاناسىز قالماق.

تېپىلاك ل. قۇرار ئات قىلى ياكى قوي يۇڭىدا يېپىسى قىلىپ توقۇلىدىغان ئاغامچا ياكى كاشا).

تېپىنماق قۇ. باي بولماق، پۇل-مالللىق بولماق.

تېنى چىرقماق تېنى شۇركۈنمەك، سەسكەنمەك، يىركەنمەك.

تېپىنىش غ. دەل، جايىغا، نەق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دۇشمەن چىقتى يېپىنىپ،
سادىر ئاتتى تېپىنىپ.
دالدا قىلغان قارا تاش،
جۇۋامنى ئالدى يېپىنىپ.

تېتىلمەك تېتىكلەشمەك، جانلانماق، سەمرىمەك، ھاللىنىپ قالماق.

تېتىمەي غ. ئۆلەرمەن، جانغا تۆرەيدىغان. م: ماڭا شۇ تېتىمەيلەرنىڭ تەرتىنى تۆكۈش قالغان (بۇ سۆز تۇرپاندا تېتىقسىز، قىلىغى سەت مەنىسىدە قوللىنىلىپ، "تەتىمەي" دىيىلىدۇ).

تېجىمەل دېدەك، مالاي، چاكار (قۇمۇلدا)؛ خەقلەرنىڭ ئۆيلىرىدە ئۇشتاق-چۇشتەك ئىشلىرىنى قىلىپ بېرىپ قوساق باقىدىغان ئادەم تېجىمەل دىيىلىدۇ (تۇرپان، غۇلجا قاتارلىق جايلاردا)؛ نەپ بەرمەيدىغان، بېخىل (قەشـ

قەردە)؛ بۇنداق ئادەملەرنىڭ ئاڭلىغان، كۆرگەنلىرى كۆپ بولغاچقا، "يولنى كارۋاندىن سوراڭ، گەپنى تېجىمەلدىن" دىگەن ماقال كېلىپ چىققان.

تېجىمەك قۇ. باشقۇرماق.

تېرىققا ئۇچكە قويماق چۆرلىك، پەم-پاراسەتلىك، تەدبىرلىك ئادەملەرنى سۈپەتلەيدىغان بىر كەم.

تېز قېلىپ. م: ئاندىن قىلغىر تۇغۇلغانىنى تېزگە سالساڭ تۇزەلمەس (ماقال).

تېشىرقىماق غ. يارىماق، ئات-ئۇلاقلارنىڭ تۇياغىنى تاش يالاپ كەتمەك.

تېكىلەتمەك قۇ. يەقتىماق، دۇم چۈشەرمەك، دومىلاتماق، ئاغدۇرماق.

تېكىنخور پارازىت، تەپىيارتاپ.

تېگىز تۇز، سىلىق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دەريا بولسا ئېگىز بولسا،
شاخلىرى تېگىز بولسا.
دوست بولسا ئادىل بولسا،
ئۇلگىچە ئايرىلماس بولسا.

تېگىل بولماق ھىساپ بولماق، كۇپايە بولماق. م: ئاز بولسىمۇ كۆپكە تېگىل قىلماق — ئاز بولسىمۇ، كۆپكە ھىساپلىق.

تېگىمەك قۇ. ئېگە بولماق، ئىرىشمەك.

تېلىغا تەگمەك زىتىغا تەگمەك.

تېنىقماق غ. ياتسىرىماق، بىركەنمەك، ئۆزىنى قاچۇرماق (تۇرپاندا يېتىرقىماق دىيىلىدۇ).

تېۋقا كۇ. ئۆي ئىچىدىكى تامنى بويلاپ چىقىرىلغان ئۇزۇن تەكچە (بۇ سۆز قۇمۇلدا "قىرمىزاق" دېيىلىدۇ).

تىبەر غ. بەلگە (قىز ـ يىگىتلەر تېپىشقاندا بىر بىرىگە بېرىشىدىغان بەلگە). بۇ سۆزنىڭ تېغ، سايمان مەنىسىمۇ بار. م: تېغ ـ تىبەر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

باغىڭغا كىرەر بولساڭ.
قولۇڭغا تىبەر ئالغىن.
شەرتىگە مۇساپىرمەن،
ھالىمدىن خەۋەر ئالغىن.

تىتاڭ تومۇر كۆچمە: ئەجەللىك يېرى، جان تومۇر.

تىتقىلماق ئاختۇرماق، كوچىلىماق. م: يانچۇقلىرىنى خېلى ئۇزۇن تىنتقىلاپ، ئاخىرى بىر تىيىن، ئىككى تىيىنلىك پۇل ـ [illegible] چىقتى.

تىتما ـ كاتاڭ قىلمۇەتمەك ئا. تىتما ـ تىتما قىلمۇەتمەك.

تىرەز قۇ. تېتىك، تىمەن، جانلىق. م: تىرەز مومايى؛ تىرەز ئات.

تىرتەك تەرسا، ئاچچىقى يامان.

تىرگەن ئېتىز قىرى.

تىرنا ل. كىچىك بېلىق.

تىزباسقا غ. چۆرۈلمە، چۆرۈلمىلىك (تويدا قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ۋە يېقىن تۇققانلىرىغا قويۇلىدىغان نەرسە).

تىزلاپچا قۇ. تىزلىق؛ قەدىمكى ئەسكەرلەرنىڭ تىزىغا تاقىۋالىدىغان بىر خىل قوغدىنىش قورالى (رەختتىن ئىشلىنىدۇ).

تىزلاق غ. پۇتقا سالىدىغان بىر خىل جازا قورالى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

زىندان تېمى ئىگىز ئىكەن،
چۆرىسى چىتلاق.
سەن يارىمنى كۆرەي دىسەم،
پۇتۇمدا تىزلاق.

تىزلامچا غ. باغ باغلىغاندا بىر پۇتقا كىيىلىدىغان بىر پۇشقاقلىق ئىشتان.

تىشلىق كۇ. ئاتنىڭ چىشى ئۇستىگە تارتىپ قويۇلىدىغان قوشۇمچە يۇگەن (يىپتىن ياسىلىدۇ).

تىكتاڭ قە. ۋاللەي، گاگار (بىر خىل بالىلار ئويۇنچۇغى بولۇپ، يېرىم مېتىر كېلىدىغان كالتەك ۋە بىر غىرىچ كېلىدىغان تاياقچىدىن تەركىپ تاپىدۇ).

تىكەن ت. قۇرۇتىلىدىغان ئۇزۇمنى ئاسىدىغان ئۇزۇن بادىرا ياغاچ (بۇ بادىرا ياغاچقا نۇرغۇن تۆشۈك تېشىلىپ، تۆشۈكلەرگە چوكىسمان ياغاچلار ئۆتكۈزۈلىدۇ، شۇڭا "تىكەن" دەپ ئاتالغان)؛ مىقدار سۆز. م: بۇ يىل بۇ باغدىن 100 تىكەن ئۇزۇم چىقتى.

تىككەيمەك گىدەيمەك، تەكەببۇرلۇق قىلماق.

تىك كېلىپ قالماق قارشى كېلىپ قالماق. م: مېنىڭ سۆزلىگەن سۆزگە تىك كېلىپ قالمىسۇن يەنە.

تىلغا دەزمال سالماق غ. ئويلىشىۋاتقاندا گەپ قىلماق.

تىكىر قۇ. دۆ (ئومىچۇكنىڭ چوڭى).

تىكىچى قۇ. پايلاقچى، مارلاقچى، چېقىمچى، ئىشپىيون. قو-

شاقتا مۇنداق كەلگەن: كوچىلاردا ماڭماڭلار، كوچىلاردا تىڭچى بار. سىز بىزنى كىچىك كۆرمەڭ، قۇرسىغىمىزدا بىگىسى بار.

تىڭگەن قۇ. تۇگمەن.

تىلتاس خ. لىقمۇ ـ لىق، پەۋەس.

تىل تاتىق ل. ماختىلىدىغان. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئەل ئاغزىغا تىل تاتىق،
بال شېكەرىم ياخشى قال.
يۈرىگىمنىڭ پارچىسى،
جان ـ جىگەرىم ياخشى قال.

تىلتاقىلماق رەت قىلماق، باش تارتماق، قوبۇل قىلماسلىق.

تىلسىز يېغا سۇ ئاپىتى، كەلكۇن. م: سۇمۇ بىر تىلسىز يېغا.

تىلقانات سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئېرىق ـ ئۆستەڭ بويلىرىدىكى نەم جايلاردا ئۆسىدۇ.

تىمتاس جىمجىت، تىپچ.

تىمجىمەك قۇ. ئاتنىڭ ھارۋىنى كۈچەپ تارتىشى. م: بۇ ئات ھارۋىنى تىمجەپ تارتىۋاتىدۇ؛ بۇ ئات تىمجىمەيۋاتىدۇ.

تىنتا قۇ. چىلەك.

تىنتماق غ. ئاختۇرماق، ئوبوسكا قىلماق.

تۈەزۈن خ. كىچىك پالتا.

تىيماق بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتتىن توختىماق، ئۆزىنى تارتماق؛ پەرھىز قىلماق؛ ئۆز مەيلىگە قويۇپ بەرمەسلىك؛ تىز ـ گىنلىمەك، بوي سۇندۇرماق. كۆزۈڭ ئاغرىسا قولۇڭنى تىي، قوسىغىڭ ئاغرىسا نەپسىڭنى (ماقال).

تىينكا ئا. ئەنە، ئاينا.

ج

جا قه. ياغاچ قۇرۇلما، جازا ـ چەللە: گۈندىيا ئۇستىگە ئاسما كۆۋرۈكتەك تۇرغۇزۇلغان جا سۇنىڭ دولقۇنىدا يېنىك تەۋرەپ غىچىرلاپ تۇرسىمۇ، دەماللىقا ئۆرۈلۈپ چۈشمەيتتى.

جاپ ـ جاپ قۇ. ۋالاقتەككۇر، كاس ـ كاس (غۇلجىدا "جاۋ ـ جاۋ" دىيىلىدۇ).

جاپسا قە. چاك، يېرىق، يوچۇق. م: مەن ئىشىكنىڭ جاپسىسىدىن قاراپ، تالادىكى ھەممىنى كۆرۈپ ئولتۇردۇم.

جاپسار ت. قىساق (تاغنىڭ جاپسىرى).

جادايى قە. ئەخمەق، قاپاقۋاش. م: بۇ تازا جادايى بىر نەمىكەن.

جادىكا خ. سالاسۇن، رىشاتكا.

جار قۇ. ئالۋاق، ھاشار. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

نوم دىگەن سۇ ئايىغى،
يۇلغۇن، توراقنىڭ سانى يوق.
ھوگا ئىسسىق جارى قاتتىق،
خەقلەرنىڭ ئىمكانى يوق.

جارا ل. كىرپە.

جاردىپ كەتمەك غ. ئىشى ئىنلگىرى باسماق، يالجىماق،

يايراپ كەتمەك.

جارىسلىق قۇ. زالىملىق، ياۋۇزلۇق، زورلۇق، زۇمىگەرلىك.

جاساق خانلىق تەرىپىدىن يەرلىك تارخان بەگ (ۋاڭ-گۇك)لەرگە بالىسىدىن بالىسىغا سوراپ يىيىش ئۈچۈن سويۇر-غال قىلىپ بېرىلگەن يەر ۋە پۇقرا؛ تەۋەلىك. م: بۇ مېنىڭ جاسىغىمدىكى يەر.

جاغ قە. ئىگە. م: جاغ سۆزىكى؛ يۇقۇرى جاغ، تۆۋەن جاغ.

جاغامباي قۇ. جاغالۇاي (قارچۇغىدىن كىچىكرەك بىر خىل قۇش).

جاغجاق ئوت تاغ باغرىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل سامان غوللۇق ئوت.

جاغىل غ. قىزغۇچ سېرىق. م: جاغىل ئۆچكە.

جاقا-جوندىاق قە. ئەبگار، كىيىملىرى جۇل-جۇل، چاچ-لىرى چۈۋۈق، پۇتلىرى يالاڭ ھالەت.

جاك قە. كۆلتۇك (ساپالدىن ياسىلىدۇ).

جاڭدىماق قە. تۇمۇدىماق، زۇكام بولماق.

جاڭغا قە. تېتىك، شوخ.

جاڭغا ئايغىر قۇ. باشقا ئايغىرلاردىن ئۆزگىچە بولغان، يىلقىنى ئوبدان باشقۇرىدىغان ئايغىر.

جاڭگال دۇمباقچىسى خ. توكتوك قۇش، تۆمۈر تۇمشۇق.

جالا ئات-ئېشەكلەرنىڭ نوختىسى، ھارۋا جابدۇقلىرىغا ۋە نەيزىگە زىننەت ئۈچۈن بېكىتىلىدىغان قىزىل يۇڭ پۆپۈك؛ ئايالارنىڭ چېچىغا قوشۇپ ئۆرۈۋېلىنىدىغان يالغان چاچ.

قوشاقتا مۇندىاق كەلگەن:

ئاق ئالما، قىزىل ئالما،
جالانى ئۆزۈن سالما،
ئەمدى سېنى ئالمايمەن،
كەلگەنلەرنى ياندۇرما.

جالاشلىق قۇ. كۆتىرىشلىك. م: بۇ ھارۋا جالاشلىق ھارۋا ئىكەن—بۇ ھارۋا يۈك كۆتىرىشلىك ھارۋا ئىكەن.

جالاق قۇ. بۇيرۇق، باشقۇرۇش. م: جالاقنا كىرمەيدىغان ئات؛ جالاقنا كىرمەيدىغان بالا—سۆزگە كىرمەيدىغان بەگ-ۋاش بالا.

جاللاپ جۇۋا-تېرە سودىگىرى.

جاما ت. زەي سۇنى چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن چېپىلغان ئېرىق، زەيكەش.

جاماگۇل قۇ. ياۋا كۈدە (ياۋا جۇسەي).

جامبۇ قە. داسمال.

جامبلكام دىمەك قە. خوش بولماق، دوپپىسىنى ئاسمانغا ئاتماق.

جان ئەتمەك ياشىماق، جان باقماق، كۈن كەچۈرمەك، ئۆز ئالدىغا تۇرمۇش كەچۈرمەك. م: بالام، سەنمۇ ئەمدى ئۆز جېنىڭنى جان ئەت.

جاننى ياقىغا ئالماق پانالانماق.

جاۋا ل. پالاز.

جايلىماق[1] پىچاق قاتارلىق تىغلارنى ئىتتىكلىتىش ئۈچۈن تاش قاتارلىق نەرسىلەرگە سۈركىمەك.

جايلىماق[2] قۇ. داجىماق، ئۆزىنى چەتكە ئالماق.

جه[1] قۇ. ئىسىت، ھەي، قويچۇ، قويساڭچۇ دېگەنىدەك نارا-زىلىق تۇيغۇسىنى بىلدۈرىدىغان سۆز ئالدى قوشۇمچىسى؛ يا، ياكى مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان يارىدەمچى سۆز. م: جە، نېرىچۇ سېنى—ھەي، قويساڭچۇ سېنى؛ جە ئۇنداق، جە بۇنداق—يا ئۇنداق، يا بۇنداق.

جه[2] غ. بولدى، بولامكىن، ھە، خوپ دېگەندەك مەنىلەرنى ئاڭلىتىدىغان يارىدەمچى سۆز. م: جە، بولدى ئەمدى—خوپ، بولدى ئەمدى.

جەدۋار قە. پارپا.

جەرگە قۇ. پاسىل، چېگرا، چەك.

جەددىدە قە. ئاۋارە، لابىدۇر؛ نامرات. م: جەرىدە كىيىم كىيگەنلەرنىڭ ھەممىسى تىلەمچى بولامدۇ؟ بۇلار نىمىدىگەن جەرىدە، نىمىدىگەن كەمبەغەل-ھە!

جەز[1] قۇ. 1. خىرىس؛ دوغلار خەۋەر يەتكۈزۈپ چالىدىغان مېتال ئەسۋاپ. م: ئىلان جەز قىلدى—ئىلان خىرىس قىلدى.

جەز[2] قە. سېرىق مىس؛ ئوق قېپى.

جەزلىك ئىگەرنىڭ ئىچكى توقۇمى (بەزى جايلاردا "ئىچمەك" دېيىلىدۇ).

جەزمەك ئا. جىلىتكىغا ئوخشاپ راق كېتىدىغان قىشلىق كىيىم.

جەگرەن خ. جەرەن، كىيىك.

جەڭگى ئېشەك قۇ. ئۇرۇشقاق ئېشەك.

جەلدىك غ. "جەزلىك"كە ئوخشاش.

جەلىگۈر يانچۇقچى.

جەمبىل بىر يىللىق خۇشبۇي كۆكات، ئاشكۆكى.
جەۋەندە قە. ئاق ئۇن بىلەن قوناق ئۇننى ئارىلاشتۇرۇپ ياققان نان (تۇرپاندا قوشۇق نان دېيىلىدۇ).
جوجەي قۇ. ئېغىزنىڭ جاۋىغىغا چىقىدىغان چاقا، گەز؛ ئېغىزدۇرۇق (يۇگەننىڭ ئېغىزدۇرۇقى).
جودا قۇ. سېھىرى، جادۇ، كۆز باغلاش، ئەپسۇن. م: جودىگەر — جادىگەر، سېھرىچى، ئەپسۇنچى.
جورۇق قۇ. ھورۇن، قاشاڭ، پاسسىپ (جورۇپ تۇرمىسا ئىشنى ئۆزلۇكسىز قىلمايدىغان ئادەم)؛ ھىساۋات، نەتىجە (پۇلنىڭ جورۇقىنى چىقىرىش).
جورۇقچىلىق قە. بۇيرۇقچىلىق.
جورۇقچاي قۇ. شەجەرە، نەسەپ تارىخى؛ پىلان، **ئۇسۇل**، تەدبىر، ئامال، دىت.
جورۇقى يوق قۇ. پەمسىز، دىتسىز، پىلانسىز، بولۇمسىز.
جورىماق بۇيرۇماق؛ باشقۇرماق؛ ئىشلەتمەك؛ بېغىشلىماق، باغلىماق؛ شىلتىمەك. م: ئەقىلنى جورىماق — ئەقىلنى ئىشلەتمەك؛ ئىشقا جورىماق — ئىشقا بۇيرۇماق؛ قولنى جورىماق — قولنى شىلتىمەك؛ بۇ ئۇتۇقلارنى ئۆزىنىڭ چىچەنلىگىگە جورىدى — بۇ ئۇتۇقلارنى ئۆزىنىڭ چىچەنلىگىگە بېغىشلىدى ياكى باغلىدى.
جوزام خ. ماخاۋ كېسىلىگى ("جەۋزام"مۇ دېيىلىدۇ).
جوسۇن ل. پىگورا، بەدەن تۇزۇلۇشى، تۇرق، قامەت، تۈس، شەكىل، ئوبراز: چىرايىك بۆلەك جوسۇن — قامىتىك نىمىدىگەن كېلىشكەن؛ جۇسۇنى كېلىشكەن ئايال — پىگورىسى

قاملاشقان ئايال(بۇ سۆز غۇلجىدا "جۇسۇن" دىيىلىدۇ).

جوغدا ئۇچار-قۇش ياكى باشقا ھايۋانلارنىڭ كوكۇلىسى.

جوغدار قە. تۆگىنىڭ بويىنى ۋە تىزىدىكى ئۇزۇن تۈكلەر (بەزى جايلاردا "جوغداي، جودار"مۇ دىيىلىدۇ).

جوغدار باش قە. پاخما باش.

جوغدار تۇماق قە. پاخما تۇماق.

جوغدۇقۇنماق غ. توڭماق، ئۇششۇمەك.

جوغدۇن قۇ. تېتىك، تىمەن، شوخ، تىرەز. م: بۇ ھەجەپ جوغدۇن مومايلار ئىكەن-ھە!

جوغۇلا قۇ. ئاتنىڭ كۆكرىگىگە تاقىلىدىغان قىزىل پوپۇك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئات بويىنىدا جۇغۇلا،
بېشىدا يۇگەن - نۇختا.
ئاچچىغىڭ تولا كەلسە،
سەۋرى قىل بىزە توختا.

جوگىنا خ. چىشى كەپتەر؛ بىر خىل دورا ئۈسۈملۈگى.

جوڭقۇرماق باشقۇرماق، ئىدارە قىلماق؛ ئىجرا قىلماق (جوڭقۇرۇش كومىتېتى — ئىجرائىيە كومىتېتى).

جولو قۇ. قىسقا ئاغامچا، چۇلۇ (چۇلۇۋۇر)، تىزگىن.

جولوقوق قۇ. دەرۋازا، تاشقارقى ئىشىك.

جون قۇ. نىيەت. م: جونى يامان—نىيىتى يامان، ئىچى يامان؛ جونى يامانىنىڭ قازىنى تۆشۈك (ماقال). بۇ سۆز غۇلجىدا "جۆن" دىيىلىدۇ ۋە "كۆرۈنۈش، قىياپەت" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ. م: جۆنى پەس—يامان كۆرۈنۈشلۈك.

جونماق بېگىز قولىنى تۇرتمەك، م: ئۇلار بىر بىرىنى جونۇپ سەتلەشتى؛ قولۇكنى جونماڭ—بېگىز قولۇكنى تەكلىمە.

جوۋاتماق ئاۋارە قىلماق، ھالسىراتماق.

جوۋالغۇ ئاۋارىچىلىق، بېسىرامجانلىق، غەشلىك. م: يول جوۋالغۇسى—يول ئاۋارىچىلىغى؛ كۆكۈل جوۋالغۇسى—كۆكۈل غەشلىگى.

جوۋىتالماسلىق كۇ. باشقۇرالماسلىق. م: بۇ ئاتنى جوۋىتالمىدىم.

جوۋىزىر كۇ. گەپ ئاڭلىماس، گەپ ئۆتمەس. م: بۇ بەك جوۋىزىر بالىكەن.

جوۋىماق ئاۋارە بولماق، ھالسىرىماق. م: ئۆزلىرى كۆپ جوۋاپلا، رەھمەت.

جوي قۇ. جاپا-مۇشەققەت (جوي-جاپا).

جۇپا-جۇپپاك قە. چىپ-چىپ. م: يۇزىدىن جۇپا-جۇپ-پاك تەر ئاقماقتا ئىدى.

جۇپپاڭلىماق قە. چىپلدىماق. م: ششىدىن جۇپپاڭلاپ ھاراق ئاققىلى تۇردى.

جۇجۇك قۇ. سۇكگۇچ.

جۇدۇنلىماق قۇ. ئاچچىغلانماق، غەزەپلەنمەك.

جۇگان قۇ. چوكان. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاشار يولى تاشلىقكەن،
جۇگانلارى قاشلىقكەن.
تاشارنىڭ جۇگانلارى،
قۇمۇللۇقتا ئاشقەكەن.

جۇل ئات يوپۇغى.

جۇلاق ل. نەيزەك، هىله، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

لىكسىرچاق توقۇماساك،
ياغىر چىقادۇر ئۇلاغىك.
مەن سېنى قوشماۋندىم،
ئۇ بىزگە قىلغان جۇلاغىك.

جۇلدا كەتكەن غ. ئۇغىنىپ قالغان. م: جۇلدا كەتكەن كىشىل ــ ئۇغىنىپ قالغان ئادەت (كىشىل).

جۇلدى ـ جاساق "جاساق"قا ئوخشاش.

جۇلقۇنماق يۇلقۇنماق، سىلكىنمەك. م: ئات تازا بىر جۇلقۇنۇۋالدى.

جۇلۇق ل. چەم. م: تېشىلسە جۇلۇق سالىپ ياماپمەن ــ ئاياق كىيىم تېشىلسە چەم سېلىپ ياماپمەن (بۇ سۆز باشقا جايلاردا "كونا، ئەسكى، هېرىپ، ـ چارچاش" دىگەن كۆچمە مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ. م: هېرىپ جۇلۇقۇم چىقتى؛ جۇلۇقى چىقىپ كەتكەن چاپان.

جۇمبۇ قە. بوغا (ئاتنىڭ بوينىغا سالىدىغان).

جۇمقۇلماق قۇ. تەييارلىماق، هازىرلىماق. م: ئىش ـ كۈش ـ لەرنى جۇمقۇلاپ قويدۇڭمۇ؟

جۆجىلە قە. ئارىلاشماق، ئىشتىراك قىلماق.

جۆنتمەك قۇ. كاپشىماق، ۋالاقشىماق، ئويلىماي گەپ قىلماق.

جۆندەك خ. كونا، جۇل ـ جۇل، يىرتىق. م: جۆندەك چاپان ــ يىرتىق چاپان (قەشقەردە "جونداق" دىيىلىدۇ).

جۆۋەندە قە. "جەۋەندە"گە ئوخشاش.

جۇتىرەڭچىلىك قە. جۇتچىلىق، قەھەتچىلىك، قىسچىلىق. ئەتىياز كۈنلىرى ئوزۇق-تۈلۈك قىسلىشىپ، يىمەك-ئىچمەك غورىگىللىشىپ كەتسە، "جۇتىرەڭچىلىك بولۇپ كەتتى" دىيىلىدۇ.

جۇجەك قۇ. چۇجە.

جۇجەم ئۇجمە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كۆك كەپتەر ئوتۇرادۇ،
ئاق جۇجەمنىڭ باشىدا.
بىزنىڭ يارلا ئوتۇرادۇ،
ئىگىز تاغنىڭ باشىدا.

جۇزنەك دەريا بويلىرىدا ۋە ئورمان ئەتراپلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

جۇسۇنلىمەك غ. زەڭ قويماق، بىر نەرسىنىڭ تۇرقىنى، شەكلىنى ئېنىق بىلۈالماق.

جۇكتۇ قە. بېخىل، پىخسىق.

جۇن قۇ. نەم (ياغاچ)، ھۆل بىلەن قۇرۇقنىڭ ئارىلىغىدىكى نەرسە.

جىمە ل. تاپا-تەنە، غەيۋەت-شىكايەت، سۆز-چۆچەك (بۇ سۆز باشقا جايلاردا "تاپا-جىمە. تاپا-تەنە" دىگەن جۈپ سۆز تەركىۋىدە كېلىدۇ). لوپنۇر قوشاقلىرىدا مۇنداق كەلگەن:

بارساڭلار سالام دەڭلار،
بىزنى سۇراغان يارغا.
ئاتىنى چىقارماڭلار،

كۆڭلۈم تۇغمايدۇ ئاڭغا.
خالۇ يەر بىلەن ئۆسۈن،
جېمەسى بولۇر ماڭغا.

جى خ. ۋەسىقە، ھۆججەت، تىلخەت. م: تىلىدىن جى ئاپتۇ ــ تىلىدىن خەت ئاپتۇ.

جىپسا ياپسا؛ ماس، مۇۋاپىق. م: جىپسا كەلمەك ــ ماس كەلمەك، لايىق كەلمەك.

جىجە ل. موما، چوڭ ئانا. م: جىجەم كەلدى ــ مومام كەلدى.

جىجۇۋي غ. تېتىك، جانلىق.

جىجىلاق غ. جىدەلخور، يىغلاڭغۇ.

جىرغىلاق خ. باللار ئويناىدىغان تۆمۈر چەمبىرەك.

جىرىس چالا تاسقالىغان ئۇن (قېلىن ئەگىلەكتە تاسقاپ يۇمشىغى ئايرىۋېلىنغاندىن كېيىن، شالاڭ ئەگىلەكتە تاسقاپ، يىرىك كېپىگى ئايرىۋېتىلگەن يۇمشاق كېپەكلىك ئۇن).

جىرىم باغلىماق غ. مۇز تۇتماق. م: سۇلار جىرىم باغلىغاندا.

جىرىم ــ جىرىم قە. تال ــ تال، يول ــ يول. م: ئالىقىنىدىكى جىرىم ــ جىرىم سىزىقلار.

جىس قە. خىلۋەت، قورقۇنچلۇق، سوغۇق چىراي، يىرگىنىشلىك. م: جىس چىراي ئادەم؛ جىس يەر؛ جىسكىمەك ــ يىركەنمەك، قورقماق، ھەزەر قىلماق.

جىغا قە. جىرغا، چىرغا.

جىغماق قە. تاشلىماق، چۆرۈمەك. م: ئەركىن جىلىتىسىنى ئۆگزىگە جىغۋېتىپ، بازارغا چاپتى.

جىگدە شاخشاق قە. "جىگدىچى قۇش"قا ئوخشاش.
جىگدىچۇك غ. جىگدىچى قۇش (بەزى جايلاردا "تۇتى قاغا" دىيىلدۇ).
جىك باسماق غ. سالمىغى بولماق، تۇتامغا چىقماق، ئاساسلىق. م: جىك باسمايدىغان گەپلەر — تۇتامغا چىقمايدىغان ئاساسسىز گەپلەر؛ ئوتتۇرىغا **قويۇلغان** پاكىتلار جىك باسدۇ.
جىگگىل قە. بۇدرە، بۇجىغۇر.
جىك موللاك قە. قوناق ئۇننىنى پوم قىلىپ، ئىچىگە قوي يېغى، ياڭاق مېغزى قاتارلىق نەرسىلەرنى سېلىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل نان.
جىلا[1] خ. سالاسۇن، رىشاتكا.
جىلا[2] قۇ. جۇلا، يالتىراق. م: بۇ جىلالىق تاگار (تاۋار) ئىكەن.
جىلە غ. قىلتاق.
جىلتا غ. بوخچا؛ جۇۋاۋا ياكى مانتىنىڭ جىلتىسى ("جىلتە"مۇ دىيىلدۇ).
جۇجىل غ. ئەپچىل، چاققان؛ چىرايلىق. م: جۇجىل يىگىت ئىكەن — چىرايلىق يىگىت ئىكەن.
جىلدىماق قە. تىپچەكلىمەك، تىپىرلىماق، تاتلىماق، م: كېيىك يەرنى جىلداپ، ئاۋال ئالدى پۇتىنى، ئاندىن ئارقا پۇتىنى پۇكۇپ، بويىنىنى سوزغىنىچە جىم يېتىپ قالدى.
جىلمايماق غ. كۇلۇمسىرىمەك. م: يۇلتۇزلۇق ئاسمان جىلمىيىپ يۇز ئاچتى.

جىمىرلىماق مەۋج ئۇرماق. م: جىمىرلاپ ئېقىۋاتقان دەريانىڭ سۈيى.

جىن تاماكىسى "يەر توزغىغى"نىڭ ئىككىنچى بىر ئاتىلىشى، ئوتلاقلاردا بولىدۇ.

جىنىتەك كىچىك بالىلارنىڭ ئەكىلەتمە نامى (قاراڭ، ماۋۇ جىنىتەكنى!)

جىندەك قە. بىرئاز، كىچىككىنە. م: جىندەك ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ.

جىن شوخلىسى "ئىت ئۈزۈمى"نىڭ باشقىچە ئاتىلىشى بولۇپ، ئېتىزلاردا، ئېرىق بويلىرىدا ئۆسىدۇ.

جىن چاتقىلى تاغلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل چاتقال.

چ

چاپانچی قه. یالاقچی، تەخسەکەش، خوشامەتچی، کۆتەرمنچی.

چاپان کۆتەرمەك کۆتەمسچىلىك قىلمان، تەخسەچىلىك قىلماق، خوشامەت قىلماق.

چاپان یاپماق قه. یوشۇرماق، یانباسماق، ئېيىۋىنى یاپماق.

چاپپۇش ل. قۇلاقچا، ئولپاق.

چاپتکەش شوخ، کەپسز؛ چېپىلغاق. م: چاپتکەش مۇشۇك ــ هەممە نەرسگە چېپىلدىغان مۇشۇك.

چاپچا خامان ئىشلىرىدا ئىشلىتىلدىغان بىر خىل سايمان، یاغاچ چىشلىغى یاغاچ چاپچا، تۆمۇر چىشلىغى تۆمۇر چاپچا دىيىلدۇ (بەزى جایلاردا "ئارا" دىيىلدۇ).

چاپچىل قاینماق قۇ. ئالدىراشچىلىق بولماق.

چاپراس چەمبەرچەس، گىرەلەشكەن، ئۆتۇشكەن؛ م: چاپراس قىلىپ باغلماق ــ گىرەلەشتۇرۇپ باغلماق: چاسا، م: چاپراس سزىقلىق قەغەز، كەتەكچە سزىقلىق قەغەز.

چاپسا خ. كىچىك كۇرەك.

چاپقاق ئوغرى. م: چاپقاق مۇشۇك ــ ئوغرى مۇشۇك.

چاپتىدىماق غ. بوران ــ شۇنىرغانىنىڭ ئايلىنىپ ئۇرۇشى.

م: بوران چاپقىداپ ئۇرغىلى تۇردى.

چاپما خ. پۇتەي چىقىرىلغان، پۇتۇن ئويۇلغان. م: چاپما ئۇلاق ــ پۇتۇن ئويۇلغان ياغاچ ئوقۇر؛ چاپما قەيىق ــ پۇتۇن ئويۇپ ياسالغان قەيىق.

چاپمۇ-چاپ ت. يۈزمۇ-يۈز. م: بازاردا چاپمۇ-چاپ ئۇچرىشىپ قالدىم.

چاپى خ. شادلىق قوش كارۋات.

چات غ. ئاچال، ئېغىز (تاغ ئاغزى). م: ئىككى تەرىپى ئىگىز تاغلار بىلەن ئورالغان كەڭ چاتقا جايلاشقان تاغ يېزىسى.

چاتاق پۇتاق، شاخ. م: چاتماق ــ پۇتماق.

چاتىر كۇ. نۆشۈدۇر.

چاجا قۇ. سالجا. م: ئاتتا ئۆت يوق، چاجىدا كۆت (ماقال).

چاجۇپ غ. جىنازىغا ئۆلۈكنى سالىدىغان تاختاي.

چايجۆش چۆگۈن (تۇشتا سوقۇلغان ئاپتۇئۇسمان چاي چۆگۈنى).

چاچا قۇ. پوپۇك، چۇچا. م: چاچلىق ياغلىق (چۇچلىق ياغلىق).

چاچاپ كەتمەك قۇ. سەسكىنىپ كەتمەك، بىر نەرسىنى تولا يەۋېرىپ، يىگۈسى كەلمەس بولۇپ قالماق. م: گۆشنى تولا يەپ، گۆشتىن چاچاپ كېتىپتىمەن (بۇ سۆز غۇلجىدا "چاقاپ كېتىپتىمەن" دىيىلىدۇ).

چاچقا توي-تۆكۈندە كىلىنىڭ بېشىدىن چېچىلىدىغان، جەسەتنى كۆمۈش ئالدىدا جامائەتكە تارقىتىپ بېرىلىدىغان

قەن ـ گەزەك ياكى پۇل.

چاچلىق بالا ت. قىز بالا (ياتلىق قىلىنمىغان قىز).

چاچ گۆيەك قۇ. چاچقا تاقىلىدىغان بېزەكلىك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا ياغاچ قاشتا بولۇر،
چاچ گۆيەك چاچتا بولۇر.
يارنىڭ دەردى ھەرقاچان،
يۈرەك بىلەن باشتا بولۇر.

چار قە. ئەيىپ، ئېغىزەن، ئالىلىق. م: چار چىقارماق ــ ئېغىزەن تاپماق؛ چار قالماق ــ ئالا قالماق، چۈشۈپ قالماق.

چارا تەلەڭگىسىمان يۇمىلاق ياغاچ تاۋاق (بۇنىڭدا خېمىر يۇغۇرغىلىمۇ، ئاش ئۇسقىلىمۇ بولىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاش قىلدى قاپ ـ قارا،
ئۆزى ئىچتى بىر چارا.

چارە قە. ئۇسۇل، ئارتۇق. م: گۇلىۋمخان ئاچا ئۇنى ئۆز ئوغلىدىنمۇ چارە كۆرەتتى.

چارتماق قۇ. پىچەن (ئوت)، "چېغىرتماق"مۇ دېيىلىدۇ.

چارچاپ[1] قە. ئۇستىگە كوزا، كۈپ ياكى تەلەڭگە، داس قويۇلىدىغان، ياغاچتىن ياسالغان، ئۇچ ياكى تۆت پۇتلۇق پاكار شەرەگە ئوخشاش قۇرۇلما.

چارچاپ[2] خ. شادلىق كەچمىك كارۋات.

چارچاڭ قۇ. قىرتاق، يېقىمسىز، قاڭسىق؛ قوپال. م: بۇ بەك چارچاڭ ھاراق ئىكەن؛ ئۇ چارچاڭ ناخشا ئېيتىدىكەن؛

ئۇ بەك چارچاك ئادەم ئىكەن.

چارچاي قارىقات.

چار چۆپ كۇ. "چاچاپ"قا ئوخشاش.

چاسامېتىر قە. كۇۋادىرات مېتىر.

چارسۇ قە. تۆت كوچا ئاغزى.

چا مېغىز خ. ياكاك مېغىزى بىلەن ئۇرۇك مېغىزىنىڭ ئارىلاشمىسى؛ ئالا مېغىز.

چار ئوت قە. سۇت ئوت.

چارۋاغ غ. دەريالاردا بېلىق تۇتۇش ئۈچۈن، ياغاچلارنى بىر بىرىگە چېتىپ قورشام قىلىپ قويۇلغان دائىرە، بىر ئۇچىغا كۇنجۇت باغلاپ قويۇلىدۇ. بېلىقلار كۇنجۇتنى پۇراپ، چار باغنىڭ ئىچىگە كىرىپ تۇتۇلىدۇ.

چا ساراڭ قە. جىك ساراڭ.

چاشەنبە قە. ساراڭ قېتىش، بېشىدا زاغۇنى بار.

چاغ ۋاقىت، دەۋر، پەيت (ئۇ چاغدا، ئۇ زامانلاردا)؛ مۇلچەر، ئېھتىمال (بۇ ئىشنى ئۆزەڭ چاغلاپ قىل، ھەققىنى ئۆزەڭ چاغلاپ بەر،... كەلگەن چېغى ــ كەلگەندۇ)؛ ھال، كۇچ ــ قۇۋۋەت (چېغىڭنى چاغلاپ ــ ھالىڭغا قاراپ ئىش قىل)؛ تەيىار، ھازىر (چاغ بولۇپ تۇرۇڭلار ــ تەيىار بولۇپ تۇرۇڭلار)؛ خۇرسەن، شاد (قاغىلار "قاق" ئېتىدۇ، ئۆز ۋاقتىنى چاغ ئېتىدۇ ــ ماقال).

چاغاناق قۇ. تەخسە مۇزىكا ("چاغناق"مۇ دېيىلىدۇ).

چاغاناي قۇ. قومۇش سۇناي ("چاغنا"مۇ دېيىلىدۇ).

چاغۇا قۇ. ئېھتىمال، بەلكى (باشقا جايلاردا "چېغىۋا"

دىيىلىدۇ. م: كەلگەن چېغىڭىزا ــ كەلگەن ئوخشايدۇ. ئەسلى ــ چېغى بار). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارلىق تاغلار يېقىنچۇن،
ھاۋالىرى سوق چاغۇا.
جۇگانلىرى بىچارە،
يىگىتلىرى يوق چاغۇا.

چاغىرچاي بەسەي تۇرىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك (كۆكتات).

چاقا قە. پۇل، ئاقچا، تەڭگە. م: ئۇنىڭ نەرقى ئون چاقا.

چاقاڭدى قە. ئوڭدا. م: چاقاڭدىسىغا چۈشتى ــ ئوڭدىسىغا چۈشتى.

چاقام ـ چاقام سۇغا باش چۆكۈرۈشتىن بۇرۇن ئېيتىدىغان باللار سۆزى. م: چاقام ـ چاقام، ئىلان پاقام.

چاقايماق قە. نۇرنىڭ تەسىرىدىن كۆزنىڭ چېقىلىشى. م: چىراق يورۇغىدا كۆزلەر چاقىيىپ يولنى ئىلغا قىلغىلى بولمايتتى.

چاقپىلەك بولۇپ كەتمەك قە. خوشاللىغى ئىچىگە پاتماي كەتمەك؛ يايراپ كەتمەك.

چاقچا غ. ناسۇال قۇتىسى.

چاقچۇق[1] قۇ. ئۆرۈك ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش يىمىشلەرنىڭ ئۇچكىسى، ئۇرۇقچا.

چاقچۇق[2] قە. ساپال قاچا. م: چاقچۇق چىنە ــ ساپال چىنە (بەزى جايلاردا فار ـ فور قاچىلارنىڭ سۇنۇقلىرىمۇ "چاقچۇق" دىيىلىدۇ).

چاقچىلقاي قۇ. ئالدىراش، ئالدىراشچىلىق؛ ئالدىراڭغۇ؛

بېسىق. م: چاقچىلقاي كۆنلەر: چاقچىلىقاي ئادەم. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاتنى مىندىم ئىگەرسىز،
باشى ـ كۆزى يۇگەنسىز.
چىرايلىق مېنىڭ يارىم،
چاقچىلقايدا كېپقاپسىز.

چاقسا قۇ. شادلىق ياغاچ قوۋۇق، دەرۋازا.

چاققۇ ل. چۈچۈن قۇرۇت.

چاقما كاۋا كاۋىنىڭ بىر تۈرى (بەزى جايلاردا "ئەنجان كاۋىسى" دېيىلىدۇ).

چاقىلاي قۇ. يۈزگە چىقىدىغان بىر خىل داغ (تولاراق ئەتىياز كۈنلىرى چىقىپ، كېيىن يوقاپ كېتىدۇ).

چاكان ياغلىق قە. بەلۋاغ، رومال. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاقسۇنىڭ يولى باغلىق،
بېلىمدە چاكان ياغلىق.
مەن كۆيسەم ساڭا كۆيدۈم،
سېنىڭ كۆيگىنىڭ چاغلىق.

چاكسا قە. ئېغىرلىق ئۆلچىمى، بىر جىڭ ئېغىرلىققا تەڭ.

چاكمۇخ تاغ ۋە ئورمان بويلىرىدىكى ئوتلاقلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

چاڭ چاڭگال، قول. م: كىشىنىڭ ھەققىغە چاڭ سالماق؛ سار چۈجىگە چاڭ سالدى.

چاڭقاغا قە. توڭقاغا.

چاڭقۇرۇن غ. ئالدىراشچىلىق؛ بېسىق. م: ئىشىم تولىمۇ

چاڭقۇرۇن بولۇپ كېتىپ كېلەلمىدىم.

چاڭگا ساقال بومبۇر ساقال.

چاڭگاك قوش قوللۇق ئارا؛ بېلىق تۇتىدىغان تۆت چىشلىق ئارا.

چالا ـ چوتا قە. چالا ـ بۇلا.

چالا ـ چۇشتە قە. چالا ـ بۇلا، چالا ـ پۇچۇق.

چالغىتماق غ. ئېلىشتۇرماق، بۇرىماق، قاچۇرماق. م: گەپنى چالغىتماق ـــ گەپنى بۇرىماق؛ ئۇ ئىشنى چالغىتماي ئىشلەيدۇ ـــ ئۇ ئىشنى ئېلىشتۇرمەي ئىشلەيدۇ؛ پىكىرىم چالغىپ كەتتى ـــ پىكرىم قېچىپ كەتتى.

چالما[1] ل. ئۇننى سۇغا چىلىپ ئېتىلىدىغان ئۇماچ. م: بۇغداي چالمىسى ـــ بۇغداي ئۇمىچى.

چالما[2] مال قىغىنىڭ كېسىگى.

چام قە. ئورۇنداشقا تېگىشلىك ھەسسە، بۆلەك. م: چام بۆلۈپ بەرمەك ـــ ئورۇنداشقا تېگىشلىك ھەسسىنى بۆلۈپ بەرمەك (كۆپىنچە ئورما، ئېرىق چېپىشلاردا ئىشلىتىلىدۇ).

چاما قۇ. ئۇماچ، يارما.

چاموللاق خ. تىك موللاق ئېتىش.

چامبۇل ئېشەك ئالا ئېشەك.

چامچا[1] قۇ. يەكتەكتىن ئۇزۇنراق كېلىدىغان يالاڭ ئۇزۇن چاپان (يازلىق). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن: ئىگىز ئازغان بويىدا، چامچائنى سەن مۇرەڭگە ئال. شۇغىنە ئايلا جۇگانىنى، ئالمىدەك يانىڭغا سال.

چامچا[2] ت. كۆڭلەك.

چاناچ تېره خالتا (تۇلۇم)، تورسۇق. م: بىر چاناچ قېمىز.

چاناق[1] خ. تۇگمەننىڭ دان چۇشىدىغان يېرى.

چاناق[2] ئا. كىۋەز غوزىسى (باشقا جايلاردا بۇغدايىنىڭ خانىسى، قېپى مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ. م: بۇغداي چانىغى؛ پاختا چانىغى).

چاندىر سىكىر؛ ئورۇق. م: چاندىر ئادەم ــ ئورۇق ئادەم؛ گۆشىنىڭ چاندىرى ــ گۆشىنىڭ سىكىر ئارىلاش كەلگەن، پىچاق ئۆتمەيدىغان يېرى.

چاۋا[1] ئۆسۈملۈكلەرنىڭ قۇرۇق شاخ-شاتلىرى، يوپۇرماقلىرىنىڭ ئۇۋاقلىرى. م: ئەخلەت-چاۋا، چاۋا-چاتقال (بەزى جايلاردا "چوۋا"مۇ دېيىلىدۇ).

چاۋا[2] ھايۋانلارنىڭ ئىچ يېغى. م: چاۋاياغ (بەزى جايلاردا "چارۋى" دېيىلىدۇ).

چاۋات ل. ئاچمانان، كاكچانان، چوۋات. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

شلىپە ناننى ياقمائلار،
كۆيۈپ كېتەدۇر چاۋات.
مېنى ئىچمىنى كۆيدۈرگەن،
مەللەڭدەكى ئاق ناۋات.

چاۋارتماق ل. چاۋارماق. م: جاۋاغايىم چاۋۇرتۇپ قېپتۇ ــ جاۋىغىيىم چاۋۇرۇپ قېپتۇ.

چاۋكا غ. ساغرىسى چىپار ئات.

چاۋۇپ كەتمەك تېگىپ كەتمەك، ئېغىر كەتمەك، تەسىر قىلماق. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

سۆزلەۋەرسەم گېپىم يەنە ئاۋۇپ كېتەر،
ئەمەل تۇتقان جاناپلارغا چاۋۇپ كېتەر.

چاپپەش غ. چاي ئوراپ قويىدىغان تۇگۇچ.
چايدام قۇ. چۆللەردە سۇ يىغىلىپ قالىدىغان كۆلچەكلەر.
چايدۇت ل. مەخسۇس چاي دەملەپ ئىچىدىغان تۇۋاقلىق چۆگۈن.
چايقاق ل. دولقۇن. م: سۇ چايقاغى — سۇ دولقۇنى.
چايلماق قە. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تازا باراخسان بولغان ۋاقتى. م: بۇغداي چايلاپتۇ؛ كۆكتاتلار چايلاپتۇ.
چەپ سول، تەتۇر (كۆچمە مەنىدە كىلىشمەسلىك، ئۇگۇشسىزلىق، پالاكەتلىك، نەس، كاج دېگەن ئۇقۇملارنى بىلدۈرىدۇ).
چەپەك قۇ. چەلپەك، پوشكال، قۇيماق.
چەپچەك قە. چۆگۈننىڭ تېشىلىپ كەتمەسلىگى ئۈچۈن تېگى تەرىپىدە مەخسۇس يەرگە قويۇشقا ياسالغان قىسمى. چۆگۈن ئالساڭ چەپچەكلىكنى ئال، خوتۇن ئالساڭ ئەمچەكلىكنى (ماقال).
چەپى ـ غەلەت قە. ئازدۇرماق، كۆز ئالدۇرماق. م: نازارەتچىلەرنىڭ كۆزىنى ھەر خىل يوللار بىلەن چەپى ـ غەلەت قىلىپ، ئىشنى جۆندەيتتۇق.
چەتمە قۇ. مەشۇت يېپ: بىر خىل چىقىرىشماق قىلىپ ئويناىدىغان ئويۇن.
چەتمەك ئا. قارا قۇشقاچ تۇتىدىغان ياغاچ توزاق.
چەتنەپ كەتمەك ئۆلۈپ كەتمەك. م: چۆجىلەرنىڭ ئونى

چەتـنەپ كەتـتى، ئونى ئەي بولـدى (بۇ سۆز كۆپىنـچە ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ بالىلرىنىڭ ئۆلۈشىگە قارىتىلدۇ).

چەچكە خ. بۆزچىنىڭ يىپ تاغىغى.

چەرتمەك قۇ. چەكمەك، چالماق، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دېپىنى چەرتسە بولۇر،
چېكسپ، سوقۇپ چەرتسە بولۇر.
دېپىنى چەرتەلمىسە،
چەرتكۈچىگە بەرسە بولۇر.

چەرچىن قە. ئۇشـشاق، ھەر خـىل. م: چـەرچـىن مال ـــ ئۇششاق مال.

چەشمە قۇ. كەشتە. م: چەشمە تىكىش ـــ كەشتە بېسىش.

چەك باسماسلىق يىڭ باسـماسـلىق، قاملاشـماسـلىق. م: بۇ گېپىڭ چەك باسمايدۇ.

چەكمەك قە. قېشىنى قاقماق، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئەندى مېـنى كېتىدۇ دەپ،
چەكمە قېشىڭنى.
غوربلاينىڭ بالىسىدەك
تۆكمە يېشىڭنى.

چەلەڭگۈچ قۇ. ئارىلاش، ئارىلاش ـ قۇراش.

چەلگىمەك يېـغى ئۆرلەپ تۇرماق، لەيـلـىمەك. م: ئاشـىنىڭ يېغى چەلگىپ تۇرۇپتۇ.

چەللە ئۇزۇم شاخلىرىنى ئارتىلدۇرىدىغان چەللە، باراڭ.

چەللىدە ئات چاپتۇرىدىغان پوچى، زاڭ مەنىلىرىنى بىلدۇرىدىغان بىرىكمە.

چەمەك خ. ئاچا ياغاچ، يىپ ئېگىرىدىغان چاقنىڭ ئاچا ياغىچى. م: دارۇاز بالا بادىرىلار چەمكىدىن ئۆتۈپ، تېخىمۇ تىك تارتىلغان دار ئۇستىگە كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بېغىمدىكى ئالمىنىڭ،
شاخلىرى جەينەكچە بار.
مېنى كۆيدۈرگەن خېنىمنىڭ
بەللىرى چەمەكچە بار.

چەنەۋرە خ. چەۋرە، ئەۋرىنىڭ بالىسى.

چەندان ناھايىتى، بەك؛ كۆپ قېتىم. م: مەن چەندان ئېيتتىم.

چەندەكچى ئا. ئۈرۈكنىڭ بىر تۈرى.

چوپا-چوپاك قە. چىپ-چىپ، چىلىق-چىلىق. م: چوپا-چوپاك تەر — چىپ-چىپ تەر ("جوپا-جوپاك"غا ئوخشاش).

چوتا قۇ. چوك ئاتا (تاغلىقلار سۆزى، قىسقارتما سۆز).

چوت پايپاق ئا. پىما.

چوجالماق خ. كىرىلمەك، سوزۇلماق.

چوچماقچى قۇ. توساتتىن، تۇيۇقسىز.

چوخچا قۇ. دۆۋە؛ دەستە. م: چوخچا-چوخچا نان — دەستە-دەستە نان.

چوخچىلماق قۇ. چوخچايتماق.

چور ت. سېغىز لايدىن ياسالغان ئۇشتەك.

چورۇپ قە. ئاياللارنىڭ ئاياق كىيىمى. م: پۇتىغا چىرايلىق ئالا-يېشىل گۈللەر تىكىلگەن قونجىلىق قىزىل چورۇپ

كىيگەن.

چورۇق[1] ت. چىگىت ئايرىيدىغان چىغىرىق ، دىيىلىدۇ).

چورۇق[2] كالا تېرىسىدىن ئىشلەنگەن ئاددى ئاياق كىيىم. كۆرگەن كۈنىگىنى ئۇنۇتما، شىرە چورۇقىگىنى قۇرۇتما (ماقال).

چوش ت. بىر يەردىن ئىككىنچى بىر يەرگە سۇ ئۆتكۈزىدىغان ياغاچ نو؛ بىر چۆنەكتىن ئىككىنچى چۆنەككە سۇ چۈشۈردىغان ئىگىزلىك؛ ئۆگزىدىن يامغۇر سۈيى ئېقىپ چۈشىدىغان نو؛ تۈگمەن سۈيىنىڭ يۇقۇرىدىن سۇ چۈشۈرىدىغان شاقىراتمىسى.

چوغ خ. قويۇق، نۇرغۇن، زىچ، كۆجۈم، توپ. م: چۇغ مەلە ــ توپ مەھەللە.

چوغا خ. رەستە، نۇرغۇن ئادەم توپلانغان جاي.

چوقاي[1] قۇ. مىراس بۆلگۈچى، تەقسىم قىلغۇچى.

چوقاي[2] قە. ھارۋىنىڭ چوقىيى. م: ھارۋىنىڭ چوقايلىرىغا قىزىل تۇغ قادىتىپ... ئۇ ھارۋىنىڭ چوقىيىغا مەككەم يېپىشىپ ئولتۇراتتى.

چوكان جۇۋان ــ ياتلىق قىلىنغان ياش ئايال (بەزى جايلاردا "چۆكەن" دىيىلىدۇ)؛ سۆگەتنىڭ يېڭى كۆكەرگەن ياش نوتىسى.

چوكانتال پەسىل مەۋسۇملىرىنىڭ بىرى بولۇپ، سۆگەتلەر چوكانلىغان مەزگىلگە توغرا كېلىدۇ.

چوكىلاك قە. چوكىلاك تاغلار ــ پاكار تاغلار.

چوك دادا قه. بوۋا (دادىسىنىڭ دادىسى)

چوكرون خ. تۇگىچەك.

چوكنه قۇ. چوك ئانا (ئانىسىنىڭ ياكى ئاتىسىنىڭ ئاچىسى).

چولامپاي قه. توكۇر، چولاق. بار بولاملىق، يوق چولامپاي (ماقال).

چولتاق چولتا.

چولدۇر قۇ. كىچىك ئوغۇل بالىلارنىڭ جىنسى ئەزاسى (بەزى جايلاردا "ئۇجۇك" دىيىلىدۇ).

چولماق رەخنىڭ كېسىلگەن يېرىنى يىپ-يىڭنە بىلەن ياكى مەخسۇس ئەسۋاپ بىلەن تورلىماق، يۆمىمەك.

چوماق قۇ. كۆتەك؛ ئۇمۇت (بىر ئۇچى كاللەك كالتەك).

چوۋاك خ. بېغى يوق سۈەت.

چوۋرۇ قۇ. چىغىر يول، گىلاكلاردىكى تار، قىيىن چىغىر يول، بۇنداق يوللاردا ھايۋانلار ماكالايدۇ، ئىككى كىشى ماكا لمايدۇ.

چوپۇر ئۆچكە يۇڭى.

چوجىر قه. يۇگەننىڭ ئېغىزدۇرۇقى. م: جىرەن قاشقا يۇگەننىڭ چوجىرىنى ئەپلەپ چىشلەپ ئالدى-دە، بويۇن بەرمەي ئاپقاچتى.

چوچا پوپۇك، گىلەمنىڭ چۆرىسىدىكى پوپۇكچە يىپلار.

چوچولماق[1] سايرىماق. م: تۇرغاي چوچولدى — تورغاي سايرىدى.

چوچولماق[2] قۇ. كىيىمنى سالماق، يەشمەك. م: چاپىنىڭنى چوچولىۋەت — چاپىنىڭنى سېلىۋەت.

چۇراپ دەس، دەرھال. م: چۇراپ ئورنىدىن تۇرۇپ زالدىن چىقتى.

چۇراڭ خ. ئىگىز، سوقا سۈەت.

چۇرقۇچ قۇ. بۇدرە. م: چۇرقۇچ چاچ — بۇدرە چاچ.

چۇرۇقلاي غ. تېرىككەك.

چۇرۇيول قۇ. تاغ-داۋانلاردىكى خەتەرلىك يول ("چۇرۇيول"مۇ دېيىلىدۇ).

چۇغلۇق غ. مۇدەننىڭ ياۋۇسى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاغدا ئېچىلىپ قاپتۇ،
سېرىق سەبدە بىلەن چۇغلۇق.

چۇغۇنتەك بىر خىل كىچىك قۇش.

چۇغۇندان ئېتىز ياقىلىرى، يول بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

چۇقاپ كەتمەك قۇ. ياغسىراپ كەتمەك؛ گۆش، ياغ يېگۈسى كېلىپ كەتمەك.

چۇل-چۇل كۈكۈم-تالقان بولۇپ كەتكەن، پارچە-پارچە بولۇپ كەتكەن. م: ئىگىز كۆتىرىپ ئاتقان شىشە يەرگە جاراڭلىدە چۈشۈپ، چۇل-چۇل بولۇپ كەتتى.

چۇلغاشماق خ. يىغىلىشماق، توپلىنىشماق، ئولاشماق.

چۇلۇق ل. كۆپ، مول، مۆ-مۆ، مىغ-مىغ. م: بېلىق چۇلۇق، قوساق توق — بېلىق كۆپ بولسا، قوساق توق بولىدۇ.

چۇلۇق تاۋۇز خ. پىشىپ ئۆتۈپ كېتىپ، ئۇرۇغى بىلەن ئېتى ئارىلىشىپ كەتكەن تاۋۇز.

چۈمغۇق خ. قاغا تىپىدىكى قۇش. م: ئاۋۇ چۈمغۇقنى قورۇۋېتىڭا (بەزى جايلاردا "چۈمگەك"مۇ دېيىلىدۇ).

چۇۋادان قە. كەپتەرنىڭ بىر خىلى.

چۆپچۈل قە. غۇربەسىل، ئاددى، قاتتىق-قۇرۇق. م: داستىخىنىمىز چۆپچۈلرەك بولۇپ قالدى، كەچۈرۈشسىلە.

چۆپگەز قە. تامنىڭ قىرغاق-بۇرجەكلىرىگە سۇۋاق بەرگەندە سېلىق ۋە تۇز چىقىرىش ئۈچۈن قويۇلىدىغان ئۇزۇن ياغاچ.

چۆپ-چۆپ چىلىق-چىلىق. م: **كىيىملىرىڭ چۆپ-چۆپ** ھۆل بولۇپ كېتىپتۇ.

چۆچەك خ. تاقلانغان پىللە قۇرۇتلىرىنى ئالىدىغان تەۋەك.

چۆرۈلمە تويدا ئوغۇل تەرەپ قۇدىلارغا سوغا قىلىدىغان كىيىملىكلەر.

چۆردىسى يوق قۇ. ئەبگار، چاپىنى تىزىدىن ئاشمايدىغان.

چۆك قۇ. تاغلاردا ھاك تاشلار ئۈستىدىكى سۈپە تاش، تۈپ-تۇز تاش.

چۆكە پۇرچاق قۇ. پۇرچاقنىڭ بىر تۈرى (سۇيۇق ئاشقا سېلىنىدۇ).

چۆكۈچ قۇ. چوكا.

چۆگەن قە. توپۇق توپىنى ئۇرۇپ ئويناىدىغان تاياق. م: چۆگەن ئويۇنى، چۆگەن بىلەن توپۇقنى ئۇرۇپ ئويناىدىغان ئويۇن.

چۆگۈنگۈل بۇغدايلىق ۋە يول بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

چۆگمەك قۇ. يۆگمەك، ئورماق.
چۆلمۆگ ل. كۆلچەك.
چۆمەچ ت. چۆگـلـمەچ، باشتـكى چۆگـلـمەچ يەر. م: ئۇنىڭ بېشىدا ئىككى چۆمچى بار؛ يېپ ئىگىرىدىغان چاقنى ئايلاندۇرىدىغان چوكا ياغاچ.
چۆمگۈچ ئا. چۆمۈچ.
چۆمۈچ قە. ساپـلىق. م: قازانـنىڭ گۈۋاچـسى چۆمـۈچ (ماقال).
چۆمۈمەك قۇ. ئۇزمەك (سۈنى).
چۆرپە ئا. ياۋا توڭگۈزنىڭ كۆچكى.
چۆچۆلمەك قۇ. ئۇزمەك (قوناق قاتارلـىق زىـرائەتـلەرنىڭ بېشىنى ئۇزمەك).
چۆچۈن غ. چۆچۈن قۇرۇتى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئەپيۇن تارتقان جاللاتلار،
دۆڭ يامۇلدا ياتىدۇ.
چۆچۈنلۈك، پەنلىك ئۆيدە،
نازۇك جۈۋان ياتىدۇ.

چۆشەك كۆرپە.
چۆشكىنە بىر خىل تىكەنلىك دەرەخ.
چۆشلىمەك ت. چۆشلۈك ئارام ئالـماق. م: بىزنىڭ ئۆيـدە چۆشلىگىن.
چۆشۈك بالا تاشلاش. م: ئون تۇغۇتـتىن بىر چۆشۈك يامان (ماقال).
چۆكۈنەم ت. ۋىجىك، كۆرۈمسىز، ئىسكەتسىز، ئاددىي.

چۈله قه. گۈله ـ قاق سۈيى، كۆچمه: مىجەزى بوش ئادەملەر چۈله ئادەم دىيىلدۇ.

چۈمبەت قۇ. چۈمپەردە.

چۈمگەك قاغا تىپىدىكى بىر خىل قۇش.

چۈنچە ت. ئۇزۇم قۇرۇتىدىغان مەخسۇس ئۆي.

چۈيگە خ. چۈشۈرگە (تۇگمەن ئېرىغىنىڭ سۈيىنى چۈشۈرۈۋېتىدىغان ئېغىز).

چېتىن غ. قىزىل قارىغاي.

چېچىراپ كەتمەك كىچىك بۇۋاقلارنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى.

چېچىرەك قۇ. چەشرەك، ھاۋارەڭ.

چېچىرماق قۇ. سەكرىمەك؛ چاچرىماق.

چېچكى چاي بولماق قە. خوشال بولۇپ گۈل ـ قەھەلىرى ئېچىلىپ كەتمەك. م: بۇ خوشخەۋەرنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ چېچىگى چاي بولۇپ كەتتى.

چېچىلغاق ئا. چاقماق، چېقىن.

چېدىر قۇ. ئەخلەت، لاۋا.

چېغچە قۇ. كۆكۈلدىكىدەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قىپ ـ قىزىل بۆكنى كىنيپ،
سەن ئۆزەڭنى بىلمىدىڭ.
چېغچە يارنى كۆرۈپ،
بىزنى كۆزگە ئىلمىدىڭ.

چېقىتنىماق قە. چېقىلماق، چاقايماق، چاقنىماق. م: ئاپتاپتىن كۆزلىرى چېقىتناپ كەتتى.

چېقىش قۇ. بىر بىرىگە ماس كەلمەيدىغان يىمەكلىكلەرنى

كۆپ يۆتىش ئارقىسىدا، ئاشقازاننىڭ بۇزۇلۇشى (تۇرپاندا "چېقىل" دېيىلىدۇ). م: ئۇدۇل كەلگەنلا نەرسىلەرنى يەۋېرىپ چېقىل بولۇپ قاپتىمەن.

چېقىشماق چاقچاق قىلىشماق، چاقچاق قىلماق.

چېقىل - چۈقۇل تۇرمۇشنىڭ يېتىپ - قوپۇش، تاماق قاتارلىق جەھەتلەردە بىر خىل بولماسلىغى. م: تۇرمۇشتا چېقىل - چۈقۇل بولۇپ قالمىدىم — تۇرمۇشتا غورىگىللىك تارتمىدىم.

چېقىلدۇرغۇچ تۆگمەننىڭ چېقىلدۇرغۇچى. م: تۆگمەن تېشى مەن بولسام، چېقىلدۇرغۇچى سەن بول (ماقال).

چېقىن خ. تاغ قىيالىرى.

چېكى لەلەك غ. لاغايلاپ يۈرمەك. م: ئۇ چېكى لەلەك بولۇپ يۈرىدۇ.

چېكىلىك قە. شەپكىنىڭ ئالدى؛ ئات، ئېشەكلەر نوختىسىنىڭ چېكىگە توغرا كېلىدىغان يېرى. م: نوختىنىڭ چېكىلىگى، چېكىلىك نوختا.

چېگەلەك ل. لوپ كەندىرى، ياۋا كەندىر.

چېنەك قورولغا ئېلىپ ئاتىدىغان نىشان، بەلگە.

چېنىمەك قورولغا ئالماق، چاملىماق، مۆلچەرلىمەك.

چېۋىرقاي غ. تېرىككەك.

چېۋىقىغا ئالماسلىق نەزىرىگە ئالماسلىق، ھىساپقا تۇتماسلىق. م: ئۇ بۇ گەپلەرنى چېۋىقىغا ئالمايۋاتقانىدەك، نەگىدۇ تىكىلگىنى تىكىلگەن.

چىپ "دەرھال، ئۈزۈلۈش" مەنىلىرىدە كېلىدىغان ھالەت ئىملىقى. م: مۇئەللىم سۆزلەۋاتقان دەرسنى چىپ

توختتىپلا....

چىپەرچى خ. پوچتىچى، پوچتالىيون.

چىپەرخانا خ. پوچتىخانا.

چىپتا خ. قاپ، كەندىر تاغار.

چىپچا خ. جۇۋازنىڭ ياغ چىقىدىغان تۆشۈگىگە تىقىپ قويىدىغان ياغاچ.

چىپچاپ ت. تويغۇچە ئەمەس، يېتەرسىزلىكى تاماقنىڭ تويغۇچە بولماسلىغىنى بىلدۈرىدىغان سۆز. م: تاماق چىپچاپ بولۇپ قالدى ــ تاماق تويغۇچە بولمىدى. ئىككى ئىغىز كاپ ــ كاپتىن، بىر ئىغىز چىپ ــ چاپ ياخشى (ماقال).

چىپىت ئا. يۇپقا قاتلىما.

چىپىچ خ. يېشىغا توشمىغان چىشى ئۆچكە (باشقا جايلاردا "چۈچ" دىيىلىدۇ).

چىت ل. قاشا.

چىتەن غ. هارۇنىڭ چۆرىسىگە قويىدىغان توساق؛ سامان قاچىلايدىغان چوڭ بورا قاچا، باداڭ (هارۇنغا ئورنىتىلىدۇ).

چىچتىمخانا ت. تەرەتخانا (چۆكۈرۈش مەنىسىدە كېلىدۇ).

چىچىل كۇ. چۇچۇلا.

چىر خ. پىر. م: بالىلىرى خۇددى تېنىپ قالغاندەك، ئۆيىنى چىر ئايلىنىپ يۈگۈرۈشۈپ يۈرەتتى.

چىرمۇخ ل. قۇلماق.

چىرمىغۇت چىگگىلەك (ئوت).

چىرۋەك ل. قۇلۇله، قۇلۇله قېپى.

چىرىمدان غ. يېڭى قاتقان نەپىز مۇز.

چشی گەز ـ گەز بولماق چەكسز ئاچچىغى كەلمەك.
چشمەك چشى چقماق. م: بۇ قوي چشەپتۇ ـــ بۇ قوينىڭ چشى چقىپتۇ.
چش يارماق غ. ئېغىز ئېچىپ گەپ قىلماق، بىر نەرسە دىمەك. م: ئاباق قانچىلىك يۇزسزلىك قىلسمۇ، ئايدىن ئۇنىڭغا چش يېرىپ بىر نەرسە دىمىدى.
چنغچى شاخ سانىغۇچ (قۇش).
چنغدان چىغ پەردە.
چنقار ل. چنقار يەر، ئېغىز، مەنبە.
چنقاغدىماق ل. چنق ـ چنق قىلىپ ئاۋاز چنقارماق، تاسقىنى قاقماق. م: سۇ ياقىنساغان چاقى بار، بۇركۇت چىقاغداپ تۇرادۇ.
چنقان بەدەنگە چنقىدىغان بىر خىل يارا (بەزى جايلاردا "كۆتىيوغان" مۇ دىيىلىدۇ).
چنقۇق ل. سېرىق ئەت يېرىنغى.
چنقش قىلماسلىق قۇ. پايدا بەرمەسلىك، يەتمەي قېلىش، پايدىسى زىيىنىنى كۆتىرەلمەسلىك، پايدىسى يوق.
چنقشىپ كەتمەك ت. نىكادىن ئاجرىشىپ كەتمەك.
چنكانكىلماق كۇ. كېۋەزنىڭ ئۇچىنى ئۇزمەك.
چنكەر قۇ. چاكار، مالاي، خىزمەتچى.
چنگىلەنمەك غ. چىگىشلەشمەك، چىرماشماق.
چنگكىرىش قۇ. چىدامليق، پۇختا؛ سەۋرىچان.
چنگگىز قۇ. تاغدا ئۆسىدىغان بىر خىل دەرەخ.
چىل خ. ھۆل تەمرەتكە.

چل قاغا ت. ئالا بويناق كىچىك قاغا.

چلاپچن خ. چىلاپچا.

چلاق قه. چىللاق (توي بولۇپ 15 كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، قىز تەرەپ يىگىت تەرەپنىڭ ئاتا-ئانىسى، يېقىن تۇققانلىرى ۋە دوست-ئاغىنىلىرىنى چاقىرىپ مېھمان قىلىدىغان كۈن).

چله خ. قىغ (غۇلجىدا مالنىڭ پوق، سۈيدۈكىنىڭ ئارىلاشمىسى "چله" دىيىلىدۇ).

چلگه ئالما غ. بالدۇر پىشىدىغان ئالما.

چللە قه. بەز ئاغرىغى.

چما لتا ل. پاچاققا ئورايدىغان گوجەي.

چمه لتەك غ. چىمچىلاق.

چمىتمەك ت. كەمستىمەك، چۆكۈرمەك.

چم-چاق قه. قىزلارنىڭ جۈپ-جۈپ بولۇشۇپ، چىم-چاق تېپىشىپ ئويناىدىغان ئويۇنى.

چمچماق چىمدىماق، ئاز-ئازدىن. م: بېرىشمىزنى چىمچىپ تۇگەتتۇق — بېرىشمىزنى ئاز-ئازدىن بېرىپ تۇگەتتۇق.

چمدىق قۇ. ھالقا.

چمگەر خ. چەمچى، چەم ياسىغۇچى.

چمىت خ. چىمچىلاق.

چمگەن قۇ. تىترەك.

چىن-پىششق خ. راست، جەزمەن، چوقۇم، شۇبھىسىز.

چىنتاش قۇ. ئىسىل تاش، ياقۇت، ئۇنچە-مەرۋايىت.

چندان ل. سەندەل.

چن قىچقىرىش غ. توي ئويۇنى (توي كۈنى تۆت ئاقباش خوتۇننىڭ گىلەمنىڭ تۆت ئۇچىنى تۇتۇپ، قىزنى گىلەمگە ئولتۇرغۇزۇپ، قوشاق ئېيتىپ، يىگىتنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ مېڭىشى).

چېۋا يىرىق، تېقىم. م: بالىنىڭ چىۋىسى پىشلاق بولۇپ قېپتۇ، ئازراق ئۇپا بېسىپ قويۇڭلار.

چۈللاشماق قە. پىچىرلاشماق، شۇىرلاشماق. م: قۇلاق تۇۋدىكى چۈللىشىشتىن باشقا ئاۋاز ئاڭلانمايتتى.

چۈن ل. پاشا.

چۈنقىماق غ. مالنىڭ بېشىنى، پۇتىنى مىدىرلىتىپ چۈننى قوغلىشى.

چىيلمەك قۇ. چەيلىمەك. م: خېمىرنى چەيلەپ تېخىمۇ ئۆلۈك قىلماق.

خ

خا خ. لىم، لىم ياغاچ.
خا ئالماق ئا. هار ئالماق، ئېغىر كەلمەك.
خاپا بولماق خ، ئىزا تارتىماق، خىجىل بولماق. م: گەپ سورغىلى خاپا بۇتكەن ئادەم ــ گەپ سورىغىلى ئادەم خىجىل بولىدىكەن.
خاپان خ. تارازىنىڭ نەرسە سالىدىغان تەخسىسى.
خاپانباش يوغان باش. م: ئىلانباش قىزىڭدىن خاپانباش كېلىنىڭ ياخشى (ماقال).
خاپان كاللا خ. "خاپانباش" قا ئوخشاش.
خادا قۇيۇن قە. تىك قۇيۇن. م: ساي تەرەپتىن ئىككى خادا قۇيۇن كۆتىرىلىپ، ئاسمانغا بۇرغا قويغاندەك پېقىراپ ــ پېقىراپ ئۆتۈپ كەتتى.
خاراۋان خ. هەيۋەتلىك، چوڭ. م: بۇ، خاراۋان تېرەك ئىكەن!
خارايلىماق ل. تاللىماق. م: شۇنچىلارنىڭ ئىچىدە، خارايلاپ تۇتتۇم سېنى.
خارەت خ. ياغاچچى. مۇجاڭ.
خارسانىتاش خ. گىرانىت تاش.

خاس ل. دۇشمەن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يۇرگۈزمەيدۇ تەلگەشىپ،
ئۆز تۇققانلار خاس بولۇپ.
كۆڭلۈنۈ بۆلۈپ كەتتى،
قارىنداشتار يات بولۇپ.

خاش قاپاق خ. ياپما قاپاق.

خاك خ. توپا.

خاكخوك دىمىغدا گەپ قىلىدىغان، خاكروۋق.

خال مەك.

خالا قە. ھاجەتخانا، تاھارەتخانا.

خالايلىماق خ. "خارايلىماق"قا ئوخشاش.

خالو قۇ. نوغۇچ.

خالۋاپ خ. گىلەمچى، گىلەم توقۇغۇچى.

خامار بۇرۇن. م: خامىرىڭنى يەنچۇبتىمەن.

خامپا خ. تۇگمەننىك ئۇن چۇشىدىغان يېرى. م: چورۇقنى سالمايي خامپىغا كىرمە (ماقال).

خام پاختا كۇ. چىگىتتىن ئايرىپ چىقىرىلغان، تېخى ئېتىلمىغان پاختا.

خامتاسما غ. تىللاشتا ئىشلىتىلىدىغان سۆز.

خام تاما قۇ. خام تەمە، كۆچمە: سىناق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كەلسىلە خېنىم دىسەم،
قارىمايي كەتكەن بارىم.
خام تامادا داڭگال ئاتسام،
ئاچچىغى كەلگەن يارىم.

خاموت غ. ئاتـنىڭ بوينـىغا سېلىنىدىـغان هارۋا جابـدۇغى (بوغا).

خامسكىرمەك قۇ. چالا پىشىپ قالماق. م: نان خامسكىرىپ قېپتۇ ــ نان خامسۇق بولۇپ قېپتۇ.

خاناچا قە. كېلىنلەر قېينىئانىسىنى ياكى كىچىكـلەر ئاكـسىنىڭ خوتۇنىنى خاناچا دەپ چاقىرىدۇ.

خان ئاغىچا قە. خانـنىڭ خـوتۇنى، خانـىش؛ ياشانـغان، هۆرمەتلىك ئاياللارغا قوللىنىلىدىغان هۆرمەت نام (قۇمۇلنىڭ "ئاپپاق" دىگەن سۆزىگە توغرا كېلىدۇ).

خاناقماق غ. دەرگۇمان، ئىككىلىـنىش، بـىخۇتلـىشىش. م: خانىقاپ قېپتىمەن ــ بىخۇتلىشىپ قېپتىمەن.

خان ئەتلەس خ. زەيتۇن هەم ئاق ئارىلاش ئەتلەس.

خان بېلىق ل. بېلىقنىڭ بىر تۈرى.

خانچە ل. خانىنىڭ خوتۇنى.

خانگۇل كېپىنەككۇل.

خانكە مەلىكە.

خەتمەك قۇ. چىلگـىگە ئوخشايدىـغان بىر خىل ياۋا قوغۇن (يىگىلى بولمايدۇ).

خەددەلىك قۇ. يوغان ــ يالپا، بەستلىك.

خەس قۇ. ئەتەي، قەسـتەن؛ خۇپسەنـلىك. م: خەس قىلـماق ــ خۇپسەنلىك قىلماق.

خەشەك ئۇرۇك تۇكلۇك ئۇرۇك.

خەقىش جىدەلخور، بالـلارنىڭ جىدەلـخورلۇقى. م: بۇ بالا خەقىش بالا ئىكەن ــ بۇ بالا جىدەلخور بالا ئىكەن.

خەلدەك قۇ. چىش كولىغۇچ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سوقماك مېنى بەلدەك بىلەن،
چىش كولىغۇچ خەلدەك بىلەن.

خەندىلەك ت. "خەتىنەك"كە ئوخشاش.

خەۋەداش ل. ئاگاھ، پەخەس. م: ئۆزەڭگە خەۋەداش بۇل ــ ئۆزەڭگە ئاگاھ بول.

خوتۇق قۇ. تەخەي، خوتەك، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئارپىدىيان ئىچكەنلەر،
ئەمدى ئىچەر چاي،
قوتۇر خوتۇق مىنگەنلەر،
ئەمدى مىنەر تاي.

خوخا قۇ. يانتاققا ئوخشايدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك. م: خوخا ــ يانتاق.

خوردا شۇڭغۇرۇچ.

خوردا بولماق خۇمار بولماق، ئادەتلىنىپ كەتمەك، ئۈگىنىپ كەتمەك، قىن ــ قىنىغا سىڭىپ كەتمەك. م: ئادەم ئۆلتۈرۈشكە خوردا بولۇپ كەتكەن.

خوردا قىلماق ئازاپلىماق، قىينىماق، خارلىماق. م: سەن مېنى خوردا قىلىۋەتتىڭ.

خورلىق قۇ. ، ئازلىق، كەملىك.

خورۇشچى قو. شوخ، كەپسىز (باللارغا قارىتىلىدۇ).

خورۇشلۇق قۇ. شوخلۇق: خورۇشلۇق قىلما ــ شوخلۇق قىلما.

خوجا بېكە خوجايىن ئايال؛ خوجايىننىڭ خوتۇنى.

خولا قۇ. رەتلەنمىگەن يوغان ياغاچ، خولا ياغاچ.
خولگىر قۇ. بوم، قوپال، يىرىك، گادا-گۇرۇ ("خولاگىر" مۇ دەيدۇ).
خولۇپ ئاش قە. خېمىرنى يوغان-يوغان تاشلاپ ئېتىدىغان سۈيۇق ئاش (بەزى جايلاردا "خالاپ ئاش" دېيىلىدۇ).
خون قە. چاي تەخسىسى، پەتنۇس.
خونچا كىچىك چىنە تەخسە.
خۇستى غ. ھۆرمىتى، ئىززىتى، ئابرويى. م: سۇلتان پادىشا-نىڭ خۇستىنى بىز قىلماي كىم قىلسۇن.
خۇشبۇيلۇق ئەترە، ئىپار ئوخشاش خۇشپۇراق نەرسىلەر.
خۇشپىچىم كېلىشكەن، چىرايلىق.
خۇشكۆرەم قە. خۇشخۇي، چىرايلىق. م: خۇشكۆرەم يىگىت.
خۇۋالاشماق ھەمنەپەس بولماق، ھەمدەم بولماق؛ يېقىنلىشىش. م: مۇنەۋەر بىلەن بارات خۇۋالىشىپتۇ (بۇ، خالاشماق — بىر بىرىنى ياخشى كۆرۈپ قالماق دېگەن سۆزنىڭ ئۆزگەرگەن تۈرى).
خېنى قە. بىدە-سامان سېلىغى.
خىپچا خ. ئەتلەسنىڭ يېپىغا گىرە سالىدىغان ياغاچ؛ گىلەمنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى يېپلارغا باغلىنىدىغان ياغاچ.
خىدىر غ. ھەد، چەك. م: خىدىرىدىن ئېشىپ كەتتى — ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى.
خىدىك قۇ. ياغاچ قۇشقۇن (ئېشەك، خېچىرلارنىڭ).
خىر قۇ. قېلىن، ئۈياتماس. م: تازا خىر نىمىكەن.
خىراجە خ. سۈرگە.

خىردەك قۇ. كىچىرتەك، بوغۇز.
خىقوق قۇ. دەرۋازا، تاشقىرىقى ئىشىك.
خىلۇ خ. بىر نەرسىنى بىلىنمۇ، بىلمەسكە سالىدىغان ئادەم.
م: سەن تولا خىلۇلىق قىلما.
خىمخام قىلماق قۇ. دۇدۇقلىماق؛ هودۇقماق.
خىنا قۇ. ئاياللار قولىغا ياقىدىغان خىنا؛ توي سوۋغىسى.
م: قىزلار قولىغا خىنا يېقىۋاپتۇ؛ بۇ تويغا خىنا كۆپ چۈشۈپتۇ.
خىنىلىق قۇ. "خىنا"غا ئوخشاش.
خۇەينى ئا. ئۇرۇكنىڭ بىر تۈرى.

د

دابایا ت. بایا، بایاتسن، هسلی، هلسراق. م: ئۇ دابایا كەتتى. ــ ئۇ هلى كەتتى.

داپەندى خ. ئورۇق، ئاجىز (هايۋانلارغا قارىتىلىدۇ). م: پۇ دىسە ئۇچۇپ كېتىدىغان داپەندى ئىمكەن؛ پىرى ئويۇ- نىدا داپ چېلىپ بەرگۈچى.

داپشاق ت. يۇزى قېلىن، يۇزسىز.

داپشايماق ت. يۇزى قېلىنلىق قىلماق.

داپقۇر نۆۋەت، قېتىم.

داپلماق قە. چىكىدىماق، يەرنى چىكىداپ تۇزلىمەك؛ كەتـ مەنگە بىس چىقارماق.

داتخو قە. داتلىغاق، قاخشىغاق.

داجماق ل. ئەگمەك، چېكىنمەك، قايتماق (بۇ سۆز باشقا جايلاردا چەتلەش، يىراقلىشىش، قېچىش مەنىلىرىدە كېلىپ، لوپنۇر دىئالېكتىدىن سەل پەرق قىلىدۇ).

داخان قۇ. داڭقان.

داخشالماق قۇ. سىلكىنمەك، قېقىلماق. م: تولا يۆتۈلۈپ بەدەنلىرىم داخشىلىپ كەتتى.

دادكا خ. دادا، ئاتا (مېهرى يېقىنلىق، هۆرمەت مەنىسىدە

ئېيتىلىدۇ).

دارا ئېقىن، جىرا، ئىككى تاغنىڭ ئارىسىدىكى سۇ ئاقىدىغان جىلغا. م: ئات چاپسا گۈمبۈرلەر تاغنىڭ دارىسى، ئۇرۇشتا بىلىنەر مەرتنىڭ سادىسى.

داراقتىغ ل. سالتاڭ. م: داراقتىغ ئادەم — سالتاڭ ئادەم.

داراڭگا غ. "تاراڭگا"غا قارالا.

داردار ت. تالاش-تارتىش. م: بۇ ناھايىتى جىق داردار بىلەن ھەل بولغان ئىش.

داردالاڭ غ. كېرىلگەن، يېيىلغان. م: داردالاڭ قۇلاق ئادەم — قۇلىغى كېرىلىپ تۇرىدىغان ئادەم.

داردايماق غ. ئېچىلماق، كېرىلمەك، يېيىلماق م: داردىيىپ ياتماق — پۇت-قولىنى كېرىپ ياتماق؛ تېرە داردايتماق — تېرىنى يايماق، كەرمەك.

داردماق قۇ. تارتماق، جەلپ قىلماق، مەپتۇن قىلماق. بېيىت-تە مۇنداق كەلگەن:

ئاق - ئاققىنە چىشلىرى،
دىلنى دارادۇ،
قاشلىرى قازى بولۇپ،
يۈرتنى سورادۇ.

دامان خ. تونۇر داپخىنىنىڭ ئىچكى ئەتراپى. م: دامانغا ياققان نان — تونۇرغا دەسلەپ قىلىپ ياققان نان.

داس خ. جاۋۇر.

داشناق ت. ئاشۇنداق. م: داشناق گەپ قىلمىساڭچۇ! — ئاشۇنداق گەپ قىلمىساڭچۇ!

داشۇ ت. ئاشۇ، ئاشۇ. م: داشۇ ئادەم ــ ئاشۇ ئادەم.
داستى ل. سۇنىڭ ئايىغى چىقمايدىغان سېسىق كۆل.
داغال قوپال، يىرىك. م: داغال قول ــ يىرىل قول.
داغدىرماق ھولۇقماق، ئالاقزادە بولماق، تەسلىكتە قالماق، ئىككىلەنمەك؛ چارچىماق؛ قېتىپ قالماق ("داغدارماق"مۇ دېيىلىدۇ).
داغۇل ھىلىگەر، قۇۋۇ، مەككار.
داغى ل. قاخشال، قۇرۇپ كەتكەن دەرەخ.
داق قۇرۇق، قاتتىق، يالاڭ. داق يەر ــ ھېچنىمە سېلىنمىغان قۇرۇق يەر.
داققالچى چاپانچى، تەخسىچى.
داقى كۇ. ئورۇق، ئەتسىز. م: داقى قوي.
داقىراتما غ. لەگلەكنىڭ داقىراتمىسى. م: داقىراتمىلىق لەگلەك.
داڭقۇر غ. ئىلمەك.
داڭگال خ. ئەخلەت؛ بۇغداينىڭ، شالنىڭ يانچىلماي قالغان كۆتىچىگى. توخۇ داڭگال چۇشەيدۇ، ئۆچكە جاڭگال (ماقال).
دالان غ. تاشقىرقى ئۆي، ئارىلىق، كاردور (بۇ سۆز ھەر جايدا ھەر خىل ئىشلىتىلىدۇ. م: بەزى جايلاردا مېھمانخانا قىلىنىدىغان چوڭ ئۆيلەر ياكى تۆرە ئۆيلەر دالان دېيىلىدۇ).
دالتەك قە. گەپ توشۇغۇچى؛ ئاقساقال، قوشۇق سالغۇچى، گەپكە ئارىلاشقاق.
دام خ. سىرتماق، تۇزاق.
داملىماق كۆز ــ كۆز قىلماق، ماختانماق.

دامدالماق قه. ئەخمەق تاپماق، كولدۇرلاتماق، مازاخلىماق.
دانىكار تۆمۇر ئۇلاشتا (كەپشەلەشتە) ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل دورا. م: ماۋۇ بىرنىمە دانىكاردەك يېپىشۇبلىپ كەينىمگە كىرىۋالدى.
داۋا[1] ت. گەرىز، سېرىق ئەتنىك يىرتىلىپ كېتىشى بىلەن ئۇچەينىك بۇرەك خالتىسىغا چۈشۈپ قېلىشى.
داۋا[2] تىل، دەككە. م: ھىلى داۋاڭنى ئىشتىسەن! داۋىسىنى بەرمەك ــ ئەدىۋىنى بەرمەك، دەككىسىنى بەرمەك.
داۋان قۇ. جىگدە قاقىدىغان تاياق.
داۋدىرىماق "داغدىرىماق"قا ئوخشاش.
داۋۇ ت. ئاۋۇ. م: داۋۇ ئادەم.
داۋىخور(ر) قە. قېلىن، تىللاپ ياكى ئەدىۋىنى بېرىپ تۇرمىسا ئىش قىلغىلى ئۇنىمايدىغان. م: تازا داۋىخور بىرنىمىكەن، داۋىسىنى بېرىپ تۇرمىسا ماڭمايدىغان.
داۋىماق قۇ. داۋان ئاشماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بارادۇرمىز، تۇرادۇرمىز،
ياخشى قېلىڭلار.
ئىگىز داۋان داۋادۇرمىز،
شوتا قويۇڭلار.

دايىماق غ. تەمىنلەش، قامداش. م: ئۆزىنى ئۆزى دايايدۇ ــ ئۆزىنى ئۆزى قامدايدۇ.
دەپتىن خ. توقۇلۇۋاتقان ئەتلەسنىك يېپىنى چىگىتىدىغان سايمان.
دەپسەتمەك ت. ئۇرۇقلاندۇرۇش ئۈچۈن مالنى مالغا چاپتۇر-

ماق.

دەپسەك قۇ. تاغ ئۇستىدىكى تۇزلەك يەر.

دەپسەن خ. قىستا قونجىلىق پىيما.

دەپسىنىش يەر تەپمەك، يەر تېپىپ ئاچچىغى بىلەن ۋاقىرىنىش. م: مەلىكە دەپسىنىپ جاللاتقا ۋاقىراپتۇ.

دەپشىمەك دىۋىتمەك (ئات ياكى ئېشەك مىنگەندە، تېز ماڭىدۇرۇش ئۈچۈن ئىككى بىقىنىغا تەپمەك).

دەپشىگۈچ ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ ئاتىنى دىۋىتىش ئۈچۈن ئۆتۈگىنىڭ ئۆكچىسىگە بېكىتىلىدىغان مېتال غىلدۇرغۇچ.

دەتتە-دەتتە ت. بىر ۋاراقى، بارا-بارا، پەيدىن-پەي. (باشقا جايلاردا "دەت-دەت" دىيىلىدۇ).

دەجگۈشلىمەك قە. ئىتەرمەك، نوقىماق، سىلكىشلىمەك، ("دەشكۈشلىمەك"مۇ دىيىلىدۇ).

دەخۇنچى خ. ئاغلاقچى، خەۋەرچى؛ گەپكە ئارىلاشقۇچى.

دەر قۇ. شارىك، ساقا.

دەرەبزۇن خ. دەرىزىگە ياغاچتىن چىقىرىلغان گۈل، نەقىش.

دەرەپچە ل. بېكىنز ("دەرەپشە"، "دەرەش" دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

دەرەڭگە[1] غ. كالىنىڭ قېچىپ كەتمەسلىگى ئۈچۈن بويىنىغا ئېسىپ قويۇلىدىغان كالتەك.

دەرەڭگە[2] خ. ئۇۋزمە قاقىدىغان خادا.

دەربىدەر قۇ. ھالاك، ۋەيران، سەرسان قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بۇ ئۆلۈم يالغۇز ئۆلۈم،
بارچىغا كەلگەن ئۆلۈم.

هەزرىتى ئادەم ئاتانى،
دەربىدەر قىلغان ئۇلۇم.

دەرۋەك خ. ئىشىك.
دەريايى خ. سەيناق يېپتىن توقۇلغان رەخ.
دەكە-دۇرۇم قە. دەككە-دۇككە.
دەكچە-دەكچەك خ. ئۇچ پۇتلۇق كىچىك قازان.
دەگدەك قۇ. ئەندىشە، تەشۋىش، سارىسىمە، قورقۇنچ.
دەگدەپ قالماق قۇ. قېرىپ-مۇنۇپ، ئەس-ھۇشىنى بىلەلمەيدىغان بولۇپ قالماق.
دەگىرەك خ. پوچى، پاختا ئاتقۇچى.
دەلتە قاپاقۇاش، گومۇش، كالۇا، دۆت.
دەلدەك تىك، ئۇچلۇق. م: دەلدەك قۇلاق — ئۇچلۇق قۇلاق.
دەلدۇش غ. سارىك قېتىش، لەقۇا.
دەلدۇگۇنمەك غ. دەلدەگشىمەك، سەنتۇرۇلمەك. م: ئالدى، كەينىگە دەلدۇگۇنمەك.
دەم ئىشكىنىك ئىچىدىن تىرەپ قويىدىغان تىرىگۇچ. م: ساكا قاراپ مەن، ئىشككە قاراپ دەم (ماقال).
دەمبى قۇ. قوساق كۆپۈپ دەم سقىلىش.
دەمشەلمەك قۇ. ئۇمتولمەك، تەمشەلمەك.
دەملىك قو. تىرىك، جانلىق، تىنىۋاتقان. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاللا يارىم سەن بۇ يەردە،
باركەندۇقسەن.

دەملىكمىكىن، دەمسزمىكىن،
باربكەندۇقسەن.

دەمزەك قۇ. ياردەمچى، يار-يۆلەك. م: دەمزەك بولىدۇ — ياردەمچى بولىدۇ.

دەنە ت. ئەنە، ئاينا.

دەندىمەك ئۇگىنىپ قالماق، ئادەتلىنىپ قالماق. م: دەندەپ قېپتۇ — ئۇگىنىپ قېپتۇ؛ سېنى دەندىگەن قارىغۇجىدەك، قولۇم-دا بىر دانلىتىمەنغۇ!

دەۋرەپ كەلمەك يېپىلىپ كەلمەك، ئېتىلىپ كەلمەك، ھەيۋەت بىلەن كەلمەك.

دەۋرىمەك يامرىماق، تاشماق؛ قىمىرىماق. م: دەريا سۇيى دەۋرەپ كەتتى — دەريا سۇيى تېشىپ كەتتى؟ ئادەملەر دەۋرەپ كەتتى — ئادەملەر قىمراپ كەتتى.

دەي-دەي كۇشكۇرتۇش. م: دەي-دەيگە سالماق — كۇشكۇرتمەك، قۇتراتماق.

دوبدۇلماق قۇ. دىۋەيلىمەك، تۇمشۇغىنى سوزۇپ كۆزگە كىرىۋالماق، قادىلىۋالماق. م: ماڭا نېمە دوبدۇلىسەن؟

دوپ سالماق قۇ. داۋراڭ سالماق.

دوخۇلۇر قۇ. تۇغۇر، قۇيروق سۆڭگى.

دودا قۇ. دۆت، مۆڭ (تاغلىقلار سۆزى).

دورداي دورداق. م: دورداي كالپۇك.

دورايچسىغا قۇ. تەخمىنەن، قىياسەن. م: دورايچسىغا گەپ قىلما!

دورايمچى قۇ. تەخمىن، مۆلچەر.

دورغىلىق قىلماق قۇ. گەپ توشۇماق؛ ئاقساقاللىق قىلماق.

دوزوله بولماق ۋەيران بولماق، زىيان تارتىپ دەسمايىسىنى يوقتىپ قويماق.

دوشاپ قۇ. تاۋۇز ئۇرۇغى.

دوغۇڭگا ل. ئۆزىنى توختاتماي، ئۇسكەنەكلا، پالاق-پۇلۇق قىلىپ كىرمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دوغۇڭگا كىرەۋەردىڭ،
مېنىڭ بارىمنى بىلمەي.
.....

دوغۇلا قۇ. چېقىمچى، گەپ توشۇغۇچى؛ قۇۋۇ، ھىلىگەر؛ جاسۇس، ئىشپىيۇن.

دوقال غ. توقۇنۇش، پەسىل ئالمىشىش ۋاقتى، پەسىل ئالمىشىشدا بولىدىغان ھاۋا توقۇنۇشى ياكى جۇدۇن-چاپقۇن. م: ئالدىرىمايلى سەيلىگە، ئالدىمىزدا دوقال بار.

دوقۇسلاتماق سانچىماق، نوقىماق. م: بېگىنز قولى بىلەن ئۇنىڭ قۇلىغىغا دوقۇسلاتتى.

دوك-دوك سالماق ئەمەس.

دوكسا خ. بىر ئېغىز گەپ ئازلىق، ئىككى ئېغىز گەپ جىقلىق قىلىدىغان ئادەم.

دوڭغۇرچاق قۇ. دوڭغالچاق (ئات-ئېشەكلەرنىڭ دوڭغالچاق ئېتىشى).

دولانا تاغدا بولىدىغان تاش ئالمىغا ئوخشاش بىر خىل ياۋا مىۋە.

دولخاي غ. گەجگە، پاتاق، شىلىمە. م: دولخىيىغا بىرنى

قويۇۋىدىم، تىك چۈشتى.

دومبا ت. باكىلاشكا، سۇدان.

دومساق قە. يۇزى دومبۇلاق، سېمىز.

دومبۇر ت. "دومبا"غا ئوخشاش.

دومسماق قە. دوملىماق، تۇرتمەك، تەكىلمەك. م: ئۇ مېلىنى ئۇ يەرگە دومساپ، بۇ يەرگە دومساپ، ئاخىرى ساتالمىدى.

دوملماق تەكىلمەك، بىر نەرسىنى بەرمەكچى بولۇپ تەكىلەپ، بەرمەي تارتىۋالماق. م: قۇرۇق ئەمچەكىنى دوملىغاندەك ئادەمنى گوللايدىغان نىمىكەنسەن!

دوناي غ. ئەگىرى. م: دوناي توقماق ــ ئەگرى توقماق. ئەگرى قوزۇقتا دوناي توقماق (ماقال).

دونقاي ئا. توقاي، يارنىڭ دوقمۇشىنى ئەگىپ ئۆتىدىغان يەر.

دوڭسۇق چاپان ئىچىگە ماموق سېلىپ، چوڭ-چوڭ شىرىپ تىكىلگەن چاپان ــ كۆپتۇرمە چاپان.

دوڭساق دوڭۇسۇن، سۇيدۇكلۇك.

دۇپ ئۆتۈككە ناھال قېقىشتا ئىشلىتىلىدىغان قېلىپ.

دۇدۇق دۇدۇقلاپ سۆزلىگۈچى. دۇدۇق سۆزگە يارىماس، ئوغرى كۇزەتكە (ماقال).

دۇرۇشلىماق قۇ. گەپ تالاشماق؛ ئەيىپلىمەك، سۆكمەك، سىلكىشلىمەك.

دۇز قۇ. قىزىقچى، ھەييار.

دۇشقار قۇ. قىيىن، مۇشكۇل. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قەلەم قاشلىق ئىكەن،
جاننىڭ پىراقى.

هەجەپ دۇشقار ئىكەن.
يولنىڭ يىراقى.

دۇغدۇر خ. كوت ـ كوت، غودۇڭشىغاق.

دۇكان پاچىغى خ. گىلەم دۇكىنى گۇنىدىسىنىڭ يان تەرەپتىكى ياغىچى.

دۇكان قىلىچى خ. گىلەم دۇكىنىنى چوڭلىتىدىغان ۋە كىچىكلىتىدىغان ياغاچ.

دۇكان گۇنىدىسى خ. گىلەم دۇكىنىنىڭ ئاستى تەرىپىدىكى ياغاچ.

دۇڭدۇر خ. غودىرانچۇق، غۇدۇرايدىغان.

دۇمبۇل[1] ت. ئىدىشسىمان چويۇن تەشتەكسىنىڭ ئاغزىنى كالا شىرىسى بىلەن يېپىپ ياسالغان، ناغرىغا تەڭكەش قىلىپ چېلىنىدىغان يوغان دۇمباق.

دۇمبۇل[2] قە. خامراق، چالا پىشقان؛ نادان. م: بۇ بۇغداينىڭ مايىرى سەل دۇمبۇلراقكەن؛ بۇ بالا تېخى دۇمبۇلكەن، دۇمبۇل نان

دۇمبىغى يېرىلماق يامان نىيەتتىنىڭ بەربات بولغانلىغىنى بىلدۇرىدىغان بىرىكمە.

دۆرۈلمە قۇ. ئۆيدىن ـ ئۆيگە كېزىپ يۇرۇپ كۇن ئۆتكۈزگۈچى، سايياق (تۇرپاندا "تۆرەلمە" دىيىلىدۇ). م: نەدە تۆرىلىپ يۇردۇڭ؟

دۆرى خ. ئەتلەسنىڭ يىپلىرىنى يىغدىغان چاقپىلەك.

دۆش خ. ئېغىز؛ يەرنىڭ دۆڭ جايلىرى. م: يەرنىڭ دۆشىنى ئېلىپ تۇزلىمەك.

دۆشه گۆش چانايدىغان كۆتەك.
دۆڭگەي ت. دۇمبە، ئۇچا. م: دۆڭگىيى قىچىشقان ئېشەك تۇگمەنگە باردۇ (ماقال).
دۆڭگۇرچەك قۇ. يانتاق كۆتىگى.
دۆڭگۇلۇك قۇ. كېلەڭسىز ئاياق.
دۆمبەل ل. تۆپە، تۆپلىك يەر.
دۆۋەسكەل قۇ. قېلىن كۆرپە، پاياندار. (لوپنۇردا "دەۋەسكە" دىيىلىدۇ).
دۆۋەزىن خ. جىرىس ئۇن.
دۇرت قويماق قۇ. تىكىۋەتمەك، قېچىپ كەتمەك.
دۇركۇن كەينى ـ كەينىدىن، توپ، نۇرغۇن. م: دۇركۇن ئېتىلىغان مىلتىقنىڭ ئۇنى. بىرىنچى دۇركۇن ـــ بىرىنچى توپ.
دۇشكەللىك قو. پىشكەللىك.
دۇگجمەك خ. ئالدىغا مۇدۇرۇلۇپ كەتمەك. م: ئالدىغا ئىككى قەدەم دۇگجۇپ كېتىپ يىقىلىپ چۈشتى.
دۇگدەك غۇژمەك، تۇگۇلمەك.
دۇگۇلچەك قۇ. غالتەك؛ چەمبەر (ئويۇنچۇق).
دۇمچە قۇ. قۇيرۇق سۆڭگى ئارىلىغدىكى ئىككى تال ئۇمۇرتقا سۆڭگى.
دۇمچە تۇماق قە. تۇم قاسقانلىق، دۇخاۋا تاشلىق قارا كۆرپە تۇماق (ئەرمنچە).
دېبايا قۇ. ئابايا، ھىلىراقتا، يېڭىلا، بايا تىن.
دېبۇ قۇ. ئاۋۇ، ئەۋۇ.

دېبۇت قۇ. ئاۋۇ يەر.
دېچۇ قۇ. ئاۋۇچۇ.
دېدەقتۇرماق ت. قىزىقتۇرماق، ئىنتىلدۈرمەك.
دېرەپتا خ. تەك، تەپمۇ-تەك، بىردەك.
دېرەكلىمەك دېرىگىنى ئالماق، خەۋىرىنى ئالماق، ئۇقۇشماق.
دېشناق قۇ. ئاشۇنداق.
دېشۇ قو. ئەشۇ، ئاشۇ.
دېكىلىك بېرى كېلىك، مەيەرگە كېلىك (كىچىك بالىلارنى ئەركىلىتىپ ئېيتىلىدىغان سۆز).
دېكىنمەك قە. دېۋىنمەك، ئورنىدا تۇرۇپ ئاچچىغلاپ دېۋىنمەك، بوينىنى ئۇشلاپ گەپ قىلماق. م: دېكىنمەي گەپ قىل!
دېگىنە قۇ. ئەنە.
دېلىگەي قىلماق غ. كوزا-كوزاك قىلماق، بازارغا سالماق.
دېۋەك خ. كومشا، دۆت.
دېخمارلىماق قۇ. دۈشكەلمەك.
دىداك قۇ. تېتىك، تىمەن، چەبدەس، كۈچلۈك. م: هارۋىنىڭ ئاتلىرى بەك دىداك ئىكەن.
دىر دەسمايە، ئاناپۇل، تېگى.
دىرايماق قۇ. تارتىشماق (بەدەن).
دېرەكسىز كېچىكمەي، تۇرمايلا، هايال قىلمايلا.
دىرىيىپ قالماق قۇ. هۇشىدىن كېتىپ قېتىپ قالماق.
دىستە خ. پاشنا، ئاياق كىيىمنىڭ پاشنىسى.
دىسلىماق تىزلىماق، تىزىغا بېسىپ نىقتىماق.

دىغ قۇ. راسا سەمرىپ تۇلۇم بولۇپ كەتكەن. م: بۇ ئېشەك دىغ بوپ كېتىپتۇ.

دىغىرىماق ت. يايرىماق، يايراپ كەتمەك (ئىش هايۋانلىرى-نىڭ ئۇزاققىچە ئوبدان بېقىلغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىشلىتىل-مىگەن ئەھۋالدا جانلىنىپ، روھلىنىپ كەتكەن هالىتىنى بىلدۈرىدۇ).

دىغىر ـ دىغىر قۇ. غىچىر ـ غىچىر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاغلار يولى توپۇلۇق،
هارۋالىرى دىغىر ـ دىغىر.
يېڭى يارنى يار دېمەڭلا،
كونا يار يۈرەك ـ بېغىر.

دىگەلەش ئا. هىساپلاش، خۇلاسىلاپ چىقىش.

دىڭگۈس قە. دىڭگۈك. ئاقساق. م: شىرەنىڭ پۈتى دىڭگۈس-لاپ قېپتۇ.

دىڭگىل قاش قە. تىك قاش، ئۇچلىما قاش.

دىم ـ دام چالا ئۈيقۇلۇق هالەت. م: سېنى قاچان كۆرەر-كىن دەپ دىم ـ دام بولۇپ ئۇخلىيالمىدىم؛ ئاغرىق دىم-دام ئۇخلايدىغان بولدى.

دىم ـ دىراي قۇ. دەم. م: دىم ـ دىرايى ئىچىگە كىرىپ كەتتى ـــ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

دىمغىزا قىلماق قوساقنىڭ ئاچلىقىنى باسقۇدەك ئاز ـ تولا بىر نەرسە يېيىش.

دىمىغىنى قاقماق غ. "خېنىڭ! هېھ!" دەپ نارازىلىق بىلدۈر-مەك.

دۈە پىچەك ئېتىزلىق ۋە ئوتلاقلاردا يۆگىشىپ ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

دىيەك قە. تىرەك. م: ئىشكىنى دىيەپ قوي ــ ئىشكىنى تىرەپ قوي.

ر

راخاپ خ. مۇزغا شىرنا قوشۇپ ياسالغان ئىچىملىك.
راخاپچى خ. راخاپ ياسىغۇچى؛ راخاپ ساتقۇچى.
راگازا ئا. ئۆتكەن ـ كەچكەن گەپ ـ سۆزنى تەگەش.
رالاشماق ئا. كېلىشىپ ئىش قىلماق، بامەسلىھەت ئىش قىلماق، كېڭىشىپ ئىش قىلماق، ئەپلەشمەك.
رالماق قۇ. بوزەك قىلماق، دەپسەندە قىلماق، ئايال ئاستى قىلماق؛ پاسكىنا قىلىۋەتمەك.
رام بولماق بوي سۇنماق، ئىتائەت قىلماق.
راۋات قۇ. ئۆتەك، چۇشكۇن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارىسام كۆرۈنمەيدۇ،
دۇنيانىڭ ئۇچى.
دۇنيا دىگەن ئەسكى راۋات،
مەن يول ئۆتكۈنچى.

راۋىتە قە. كېلىش ـ بېرىش، ئالاقە، مۇناسىۋەت. م: بىز ئىككىمىز راۋىتە قىلىشمايمىز؛ مېنىڭ ئۇنىڭ بىلەن راۋىتىم يوق.
رايىش يۇۋاش، قۇلىغى يۇمشاق. م: رايىش بالا ــ يۇۋاش بالا.

رەج قە. ئۇششۇق. م: ھەي رەج، كىم ساڭا ناس دەۋاسىنى قىپتۇ؟!

رەللە ئىچى پۇشماق، قايغۇرماق.

رەم قىلۇالماق ت. ئۆزىگە قارىتۇالماق.

رەۋەت چىدام، تاقەت، رىغبەت.

رەۋەندە خ. ئاشلىق سودىگىرى.

روچۇن قۇ. چۇننىڭ بىرخىلى: قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

روچۇن بولسا كىشى،
قانات تاقاپ ئۇچسا كىشى.
دۇنيانى بىر چۆرۈلۈپ،
ئۆز خىلىنى تاپسا كىشى.

رودا قە. گاداي، نامىرات، يوقسۇل، ھىچ نەرسىسى يوق، تۇرمۇشى ئىغىر (باشقا جايلاردا "رودو" دىيىلىدۇ).

روزانە قە. تۇرمۇش، تىرىكچىلىك. م: قىرىق ئۆيىلۈك ئەزانىڭ روزانىسى نەدىكى قىماۋاز لۇكچەكنىڭ قولىغا قالغىنىنى كۆرمەمسىلە!

روكۇلدىماق قە. توخۇنىڭ "روك-روك" قىلىشى. م: كاتەكلەردىن توخۇلار باشلىرىنى چىقىرىپ روكۇلدىشاتتى.

رويا ئا. ئادالەتسىزلىك، ئادىل بولمىغان ئىش، ئۇۋالچىلىق.

رويا پىقا چىقماق قە. ئەمەلگە ئاشماق، ئەمەلدە كۆرۈلمەك.

رويا چىلىق ئا. "رويا"غا ئوخشاش.

رىزەندە غ. كىگىزچى ئارىسى.

رىپىدە قە. نان ياقماندا قولغا سىپىۋالىدىغان قولقاپ.

رىزە خ. نازۇك، نىپىز؛ جاپا كۆتىرەلمەيدىغان.

رەل ئالماق ئا. قايىل بولماق، تەن ئالماق.

رەپ-رەپ كونا، بۇرۇلغان، جۇلىغى چىقىپ كەتكەن، رەزگى.

ز

زاخا تېگىش، چېقىلىش. م: بىزگە زاخا قىلمىدى ــ بىزگە چېقىلمىدى، تەگمىدى.

زاغ خ. قارغا.

زاكاۋەت زېرەك، ئۆتكۈر (كۆپرەك كىچىك بالىلارغا قارىتىلىدۇ).

زالالەت گاڭگىراپ قالماق، قايمۇقۇپ قالماق، تەمتىرەپ قالماق، ئېزىپ قالماق: م: نېمە قىلىشىمنى بىلمەي، زالالەتتە قالدىم.

زاقا ئا. ئازار، دىلنى ئاغرىتىش.

زالڭ خ. ئۇماچنى قويۇقراق ئېتىپ، تۆپىسىگە قورۇما سەي قۇيۇپ يەيدىغان تاماق. م: ھالۋىنى كۆپ يىسەڭ زالڭ تېتۈر (ماقال).

زالڭكا باسماق قە. بىر جايدا ئۇزاق يىلىلار يۆتكەلمەي تۇرۇپ قالغان نەرسىنى ياكى ئەر چىقماي تۇرۇپ قالغان قىزلارنى "زالڭكا باستى" دەيدۇ.

زالڭكار ت. پاسكىنا، مەينەت، كىر.

زالڭگۇل ـ زۇڭگۇل قە. ئۇششاق ـ چۇششەك، ئىكىر ـ چىكىر ئىشلار .م: ئۆي دىگەندە زالڭگۇل ـ زۇڭگۇل ئىشلار بولۇپ

تۇرىدۇ.

زال خ. گەپ ئۆتمەس.

زانانە ت. نازۇك، نەپس. م: بۇ تولىمۇ زانانە قىز بوپتۇ. (بۇ سۆز باشقا جايلاردا "ھەزىلەك مسجەز" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ).

زاۋۇت ت. قاتتىق قول، رېژىمى قاتتىق. م: بۇ ئادەم بالىلىرىغا ناھايىتى زاۋۇت ئادەم.

زەر خ. ئالتۇن.

زەردار بايي، پۇللۇق.

زەردەك سەۋزە.

زەگۈندە تامنىڭ ئۇلىغا، سۇپىنىڭ قىرغىغا، ئوچاق ئالدىغا ئورنىتىلغان ياغاچ.

زەللە قە. مېھماندارچىلىق ياكى نەزىر-چىراقتىن كۆتۈرۈپ كېلىنگەن ئاش.

زەمباقى قۇ. كۆك بىلەن يېشىل ئارىلىغدىكى رەڭ.

زەن خ. خوتۇن.

زەھەر خالتىسى قۇ. ئاچچىغى يامان، جىلىخور.

زەي[1] قە. ئوقيانىڭ ياكى پاختا ئاتىدىغان دۇكانىنىڭ كىرىچى.

زەي[2] خ. كىرىچ، ئۆچكە تېرىسىدىن تىلىپ ئىشلەنگەن شوينا. م: زەي قامچا — زەيدىن ياسالغان قامچا.

زەيپانە ئاياللارغا خاس بولغان، ئايالچە. م: زەيپانە مەسە، زەيپانە ئۆتۈك.

زەي رەندە خ. ئىشىك-دەرىزىلەرگە گۈل چىقىرىشقا ئىشلىتىلىدىغان رەندە.

زور ت. چېلىشچى، پالۋان.

زور چىقماق قۇ. يەڭمەك، غالىپ كەلمەك.

زورقىل غ. چېلىشچىلار سۆزى (قېنى، سەن زور قىل دىسە، سەن زور قىل دەپ چېلىشنى باشلاپ كېتىدۇ).

زۇلپۇك ت. ھەرە، بوغۇن. م: ئۇنىڭ قولىنى زۇلپۇك چېقىۋاپتۇ.

زۇلپىكەش خ. ئايالالارغا مەخسۇس چاچ سالغۇچى ئايال (كەسپ ئېتى).

زېدىقماق قە. زېرىكمەك، يالچىماق. م: دەۋا توغرىسىدا تولا يول مېڭىپ زېدىقاپ كەتكەن سادىق چەكەدى مېڭىسىدىن ئېزىپ ئالاجوقا سۆزلەيدىغان بولۇپ قېپتۇ.

زېرىپ ئىنچىكە ئىش (يېڭىنە ئىشى) قىلىدىغان ئادەم، تىكۈچى.

زىب-زىب ت. بىر جايدا تۇرالمايدىغان (بالا).

زىبىز غ. پەقەت، زادىلا: ئۇ زىبىز ئۇنىمىدى.

زىبىلدىماق ت. بىر جايدا جىم تۇرماي سەكرەپلا يۈرمەك.

زىزىلمەك قۇ. ئەكىلمەك.

زىم-زىيا قە. تۇم. م: زىم-زىيا قاراڭغۇ كېچىدە ھېچنېمىنى كۆرگىلى بولمايتتى.

س

ساپا سۇپەت، ئېتىۋار، قىممەت. بىلىملىكنىڭ باھاسى يوق، بىلىمسىزنىڭ ساپاسى (ماقال).

ساپاق[1] قۇ. ساپ، نەرسىنىڭ سېپى.

ساپاق[2] قۇ. شۇم، شۇمتەك (بالىلارنى سەتلەش سۆزى: ۋاي ئۆلمىگۇر ساپاق).

ساپساپچى غ. ئالدامچى، ساختىپەز، ئالقانات؛ ئاچكۆز.

ساپقان قە. سالغا، تاش ئاتقۇچ.

ساپما خ. مونچىدا كىيىدىغان ساپما ئايال.

سات ل. ياخشى پۇرسەت، قۇلاي پۇرسەت، ۋاقىت، چاغ. م: ساتىم تۇشۇپ بىر بارسام ئويمان كۆلگۆ — قۇلاي پۇرسەت كېلىپ قېلىپ، ئويمان كۆلگە بىر بارسام ئىدى.

ساتما قە. كەپە، ئالچۇق ياكى باراك.

ساچقاق ل. بېلىق سانچىدىغان ئارا ("سانچقاق" مۇ دېيىلىدۇ).

ساخال خ. لاي تامنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان شاخ تىكەن. (تۇرپاندا چېت دەپ ئاتىلىدۇ.)

ساخو قۇ. ئېلىشاڭغۇ، سارالىق قېتىش، ئەخمەق، ھاماقەت.

سارا تاللانغان، ئاز ئۇچرايدىغان.

سارا‌غان شورلۇق يەرلەردە بولىدىغان كۆك قوموشقا ئوخشاش بىر خىل ئوت.

سارسلماق قۇ. خارلانماق، سەرسان بولماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مۇنداقمۇ بولۇرمەنمۇ،
شۇم تەلەي بولۇرمەنمۇ.
سۆيگەن ياردىن ئايرىلىپ،
سار سېلىپ يۈرەرمەنمۇ.

سارسماق ت. ۋاقىراپ دۇشكەللىمەك، جېمىللىمەك، ئازار بەرمەك، ئازاپلىماق.

سارقىت زىياپەتتىن قايتقاندا ئالغاش كەلگەن تاماق، يىمەكلىك، زەللە.

ساقىت قىلماق ئادا قىلماق، ئېلىپ تاشلىماق، خالى قىلماق، خالاس قىلماق.

سارۇا ل. غونان تاي.

سارۇاك قۇ. پاخما، چېچىلاڭغۇ، جىڭگىلماچ، پاخپىيپ كەتكەن. م: سارۇاك چاچ ــ پاخما چاچ.

ساربۇغچ قە. ئايالىلار روملىنىڭ بىر خىلى (لېچەكلىك رومال).

سازىكەپ قۇ. نېزىقىغاق، قېيىدىغاق.

ساغىدىغىنى ئاسماق غ. ئۇرۇشۇشقا تەييارلانماق، غەزەپلەنمەك.

ساغرۇغى خ. پاك، ساغرۇ، گاس (بەزى جايلاردا "سارو"مۇ دېيىلىدۇ).

ساغلماق ل. سانچىلماق.

ساق ھۇشيار، سەگەك. م: سۇتتىن ئاق، سېغىزغاندىن ساق (ماقال).

ساقا[1] شاربك، باللار چېكىپ ئويناىدىغان شارسىمان تاش (بەزى جايلاردا "ساققا"مۇ دىيىلىدۇ).

ساقا[2] نانىنىڭ گىرۋىگى. م: نانىنىڭ ساقىسى كۆيۈپ كېتىپتۇ.

ساقاققا كانا.

ساقاق[1] ل. بېلىقنىڭ نەپەس ئەزاسى ("ئايقۇلاق"مۇ دىيىلىدۇ).

ساقاق[2] بىر خىل ئۆسۈملۈك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۆستەڭ بويىدىن چۆپ ئورىسام،
تەڭدىن تولسى ساقاق.
ئىككى يۇرت ئاتلاپ بېرىپ،
ئالغان خوتۇنۇڭ پوقاق.

ساقال تارغىغى خ. لوقما سالغاق، گەپكە قوشۇق سالغۇچى، ئاقساقال.

ساقتاش ل. ئامبارچى.

ساقسى ئالچۇ چۇشمەك غ. ئامىتى كەلمەك، تەلىيى ئوڭدىن كەلمەك ("ئوشۇغى ئالچۇ چۇشمەك"كە ئوخشاش).

ساقىقۇش بىر خىل قۇش.

ساقىلغا ئوت كەتمەك غ. جىددى ئەھۋالغا چۇشۇپ قالماق.

ساڭقارا قۇ. سار.

ساڭقماق قۇ. كۆزگە ئىلماق، ئەھمىيەت بەرمەك، ئېتىۋار بەرمەك، پىسەنت قىلماق. م: ئۇنداق نىمىگە كىم ساڭقىپتۇ!

ئۇ ھەچكىمنى ساڭقمايدۇ.

ساڭگۇل ـ سۇڭگۇل ت. نەرسىلەرنىڭ رەتسىز ـ قالايمىقان ساڭگىلاپ تۇرغان ھالىتى؛ جۇلۇغى چىقىپ كەتكەن كىيىمنىڭ جۇل ـ جۇل ھالىتى.

سالا[1] بارماق قوللارنىڭ ئارىسى، يوچۇغى.

سالا[2] ت. دەۋەت، سايى.

سالپا سالپاڭ، ساڭگىلاپ تۇرغان. م: سالپا يۇز ـ گۆشلىرى ساڭگىلاپ خالتىلىشىپ كەتكەن يۈز؛ سالپا قۇلاق.

سالپا ـ سایاق قە. ماكانسىز، ئىگىسىز. م: نەدىكى سالپى ـ سایاق نىمىنى تېپىپ كەپتىكەنمەن، قېچىپ كەتتى.

سالتاڭ[1] ت. تەنھا، يالغۇز؛ يۆكسىز، يۈك ئارتىلمىغان؛ قىسىر، بالىسىز. م: سالتاڭ ئات ـ يۈك ئارتىلمىغان ئات؛ سالتاڭ بايتال ـ قىسىر بايتال؛ سالتاڭ ئايال ـ بالىسىز ئايال.

سالتاڭ[2] ھارۋىكەشكە يارەملىشىپ، قىغ ئۇسۇشۇپ ۋە توشۇ ـ شۇپ بېرىدىغان يارەمچى ئىشچى.

سالجماق غ. يۇرتتىن چىقىپ كەتمەك.

سالدار ل. ئانىسىدىن ئايرىپ باققان قوزا.

سالغۇ ل. ئېرىق ـ ئۆستەڭلەرگە سېلىنىغان يالغۇز ئاياقلىق كۆۋرۈك.

سالما كەسىلەنچۇكنىڭ بىر تۈرى.

سالۋار خ. بىر نەرسىنىڭ رەتسىز ساڭگىلاپ تۇرۇشىنى بىلدۈ ـ رىدىغان ھالەت ئىملىقى. م: سالۋار تۇماق ـ ئۇزۇن تۆكـ لۈك، تۆكلىرى ساڭگىلاپ تۇرىدىغان تۇماق (ئېغىزدا

"سالۋا تۇماق" دېيىلىدۇ. بۇ سۆز "سالۋىرىماق، سالـۋىراتـماق" دەپ تۇرلىنىدۇ).

سالۋاسلىماق غ. قەدەمنى چوڭ ئېلىپ تېز ماڭماق، سالۋاسـلاپ ماڭماق.

سالۋاڭ كۇ. پاخماق، چۈپۈرچەكلىنىپ كەتمەك.

سامانچى قۇ. ياۋا مۇشۇك.

سامبا خ. پىلە قۇرۇتىنى ئالىدىغان قاچا.

سان قۇ. ئەھمىيەت، ئېتىۋار، قىممەت.

سان تەگمەك پۇرسەت تەگمەك.

سانجىق ئوت چاتقاللىقلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

سانىدىكتاز كۇ. سۇڭگۇلغۇچ، سۇڭگۇت.

سانسالماق قە. بۇلغۇشلىماق، دۇشكەلمەك. م: سار چۈجىنى سانسالۇەتتى؛ بالامـنى تولا سانـسالاپ قورقۇنـچاق قىلىپ قويدۇم.

سانماق قۇ. سانىماق، ھىساپلىماق؛ قاراتماق، تاۋىماق. بەرـگىنىڭنى ئازغا سانا؛ قاشقا سانساڭ كۆزگە، كىشـگە سانساڭ ئۆزگە (ماقال).

ساي خ. ھىلى، ھازىر. م: ساي كەلدىم ــ ھـلى كەلـدىم ("سايا" مۇ دېيىلىدۇ).

سايات غ. ئوۋچى. م: قارچۇغىدەك بويۇڭغا، بولدۇم سايات، يار ـ يار.

سایاتىن خ. بايىاتىن، ھىلىلا.

سایاق[1] سەرگەردان، ئېگىسىز، ماكانسىز، يالغۇز، تەنھا، توپقا قوشۇلمىغان؛ ئىشكـمۇ ـ ئىشـك دوقۇرۇپ يۈرىدىـغان. م:

سایاق ئىت ــ ئىگىسىز ئىت؛ سایاق كالا ــ توپقا قوشۇلمىغان كالا. سایاق یۇرگەن تایاق یەر (ماقال).

سایاق[2] ئایىقى یېنىك، چاققان؛ ببباش. م: سایاق بالا ــ چاققان بالا؛ سایاقتىق قىلماڭ یارىم، تۇشاق سالاي پۇتۇڭگا (اوپنۇر قوشاقلىرىدىن).

سایاڭغۇ دەریانىڭ سۇیى تارتىلىپ كېتىپ سایلاشقان یەر، دەریا سۇیىنىڭ تېپىزلاشقان یېرى.

سایان تەرەپ، تامان، یاق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارلىغىم قارلىق سایان،
سەگۈنچىگى سەرۇەڭ سایان.
زامانىڭ دۇشقارىدا،
سەن بىر سایان، مەن بىر سایان.

سایغاتماق غ. كالىنىڭ سایغاقتىن قېچىشى.

سایغاق[1] خ. ئۇچ چىشلىق كىچىك ئارا (بېلىق تۇتۇشقىمۇ ئىشلىتىلىدۇ).

سایغاق[2] ل. كۆكۈیۇن؛ ئوقۇرۇق چۆدىنى (شەكلى ھەرگە ئوخشایدىغان، سارغۇچ قاراچىپار كېلىدىغان ھاشارەت بولۇپ، كالىنىڭ تۇكى ئىچىگە تۇخۇم سالىدۇ، لىچىنكىسى كالىنىڭ تېرىسى بىلەن ئېتى ئارىسىدا یاشایدۇ، یېتىلگەن چاغدا تېرىنى تېشىپ چىقىدۇ).

سایقى ئۇزۇم خ. ئۇزۇمىنىڭ بىر خىلى ("سایاقى ئۇزۇم" دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

سایي كەلمەك غ. یاپسا كەلمەك، ئۇیغۇن كەلمەك، مۇۋاپىق كەلمەك، دەل كەلمەك.

سايلاتما قۇ. سايىۋەنلىك، لاپاس، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىشك ئايلى سايلاتما،
سايلاتمىغا تاش ئاتما.
مەن سېنىڭ خىلىڭ ئەمەس،
قاش ـ كۆزۈڭنى ئويناتما.

سايلا ئۇزۇم خ. كۆك ئۇزۇم.

سايىسىغا قارىماق غ. تەرزىنى تۇزمەك، ئۆزىنى ياساپ يۈرمەك. م: سايىسىغا قاراپ ماڭىدىغان ئادەم ــ ياسانچۇق ئادەم.

سايىقى خ. ھىلىقى. م: سايىقى كىشى ــ ھىلىقى كىشى ("سايىتىنقى"مۇ دېيىلىدۇ).

سايماق غ. تەڭ كۆرۈش، تەڭ ساناش. م: ئازنى كۆپكە سايماش.

سەپ[1] قە. كېلىن بولغۇچى قىز ئۇچۇن تەييارلانغان ئۆي جاھازلىرى.

سەپ[2] پەم. م: پۇلنى سەپ بىلەن خەجلەش كېرەك.

سەپچى قۇ. قوغۇنىنڭ بىر تۈرى.

سەت قۇ. ۋاقىت، چاغ، دەم. م: بىر سەتتىن كېيىن كېلەي؛ بىر سەت تۇرۇپ تۇر.

سەتكە كۇ. قوغۇنلۇقنى باقىدىغان كىچىك ساتما، كىچىك ئالچۇق.

سەچە خ. تورۇسقا ئېسىپ قويۇلىدىغان بىر خىل جاھاز (ئىچىگە سۈت قاچىسى ياكى باشقا نەرسىلەر قويۇلىدۇ).

سەدىلىك غ. خاسلىق، مىجەز، ئادەت، خۇسۇسىيەت.

سەرجان غ. ياغاچنى 50ـ60 س. م ئۇزۇنلۇقتا ھەربەپ

بولغاندىن كېيىن، يېقىلغۇ قىلىش ئۇچۇن كەسلەپ، مەلۇم ھەجمدە تىزىپ قويۇلغان ئوتۇن. م: قولۇڭغا بىر يىل ئەمەل تېگىۋىدى. ئەڭ ئاۋال مېنىڭ بېغىمغا سەرجان سالدىڭ.

سەرخۇش قۇ. ئېلىشاڭغۇ، سارىڭ چېلىش، تەلۈە.

سەرسۇك قۇ. بېشى قايغان، ھۇشىنى يوقاتقان (تاغلىقلار سۆزى).

سەرمە قۇ. شىرەنىڭ تارتمىسى؛ سېرىتما.

سەرمە چاپان قۇ. سېرىتمىلىق چاپان (يېڭىدىن ياسالغان سۆز).

سەرىمەس غ. غەم يىمەس.

سەكسەن ياچاق خ. كەلكۇننى توسۇش ئۇچۇن ياسالغان ياغاچ قۇرۇلما.

سەكسەن پۇت خامان ياكى ئېتىز ئىشلىرىدا ئىشلىتىلىدىغان نۇرغۇن پۇتلۇق ياغاچ تۇلۇق ("سەكسەن ئاياق"مۇ دېيىلىدۇ).

سەگ خ. ئىت.

سەگەنچۇك ئاسما بۆشۈك.

سەگۇ سۇۋادان تېرەك. م: سەگۇ تېرەك ("سەگە"مۇ دېيىلىدۇ).

سەگۇنچەك قۇچاچقا ئېسىلىدىغان زىننەت بۇيۇمى قوشاقتا. مۇنداق كەلگەن:

قارا قاش باشتا بولۇر،
سەگۇنچىكى ساچتا بولۇر.
مەن يارىمنى كەچتە كۆرسەم،
ئەتىلىك ناشتا بولۇر.

سەگدەمەك ت. يېنىكلەش، ئاغرىقتىن ساقىيىش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قۇرغۇي بولۇپ، لاچىن بولۇپ،
تاغنى ئەگدىم.
يار دەردىدە كېسەل بولۇپ،
يېڭى سەگدىم.

سەگەرمەك قۇ. دىققەت قىلماق، سەزمەك، چۈشەنمەك.

سەگىمەك خ. پەرق ئەتمەك، ئاڭقارماق.

سەلقلىغ خ. ئۇستا، ماھىر. م: سەلقلىغ ھۈنەرۋەن ــ ماھىر ھۈنەرۋەن، سەلقلىغ ئەرتىس.

سەلكىن غ. سالقىن شامال، غۇر ــ غۇر شامال. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئارپا ــ بۇغداي ساماننى
سەلكىن ئايرىدۇ،
ئۇرۇق ــ تۇققان قېرىنداشنى
ئۆلۈم ئايرىدۇ.

سەم قە. ئەس، خاتىرە. م: سەمىگە سېلىش ــ ئېسىگە سېلىش، جېكىلەش.

سەندى قۇ. سەتلەش، يامانلاش، ئۆچ كۆرۈش سۆزى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سېنىڭدەك سەندىنى،
سەنمۇ دېمەسمەن،
قەن ــ ناۋات بەرسەك،
ھەگۈس يېمەسمەن.

سەنمەسلىك قۇ. ئىشەنمەسلىك.
سەيلىمەك تەرتىپكە سالماق، رەتلىمەك.
سەيما خ. بۇزۇق خوتۇن.
سەيناق خ. پىلە قۇرۇتى تېشىۋەتكەن پىلە غوزىگى. م: سەيناق يېپ — بۇزۇلغان غوزەكتىن چىققان يېپ.
سەينەك[1] تىرناق تۈۋىگە چىقىدىغان يارا.
سەينەك[2] بىر ياشلىق سەركە.
سوتۇق قۇ. ئاھاك، كۈي، ئۇن، ئاۋاز؛ قائىدە — نىزام. م: سوتۇغى يوق ئادەم — ناخشىغا ئاۋازى كەلمەيدىغان ئادەم. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سەن مېنى ئۇردۇم دەمسەن،
سېپى يوق قامچاك بىلەن.
سەن مېنى سۆكتۇم دەمسەن،
سوتۇغى يوق ناخشاك بىلەن.

سوچى ۋاستىچى، ئەلچى، دەللال، دەللە. م: سوچى خوتۇن — ئەلچى خوتۇن.
سوخرۇن غ. ئىلگىرى كەلمەس، رونىق تاپماس.
سوقان لەيلەك (بىر خىل قۇش).
سوراقلىماق قۇ. سورىماق، سوداشتۇرماق.
سورانماق تەلەپ قىلماق، ئۆتۈنمەك، ئىلتىماس قىلماق.
سوقمچىلان چىلاننىك بىر تۈرى ("چوك چىلان" مۇ دېيىلىدۇ).
سورۇق غ. تېپىلگەن غدايىنى خامانىدا سورۇپ تازىلاش ئىشى. م: بۇگۈن سورۇق سوردۇق.
سورۇقلۇق قۇ. سورۇقچىلىق، ۋەيرانچىلىق. قوشاقتا مۇنداق

كه‌لگه‌ن:

قونتاجىنىڭ له‌شكرى،
قىلدى خه‌ققه سورۇقلۇق.
سار سېلىشتى خالايىق،
ئۆي ـ ماكانى تۇرۇقلۇق.

سوغا ياغاچ چىلەك، ياغاچ تۇڭ. قوشاقتا مۇنداق كه‌لگه‌ن:

باغىمدا گۈلۈڭ بولسام،
بۇلبۇلدەك تىلىڭ بولسام.
باققا سۇغا كىرگه‌نده،
سوغاڭدا سۇيۇڭ بولسام.

سوغات خ. پىشلاق (قېتىقنى ئۇيۇتۇپ، يېغىنى سۇزۇۋۈېلىپ، قالغىنىنى قاياناتسا "سوغات" بولىدۇ).

سوغاتلىماق ت. توڭلىماق، توڭماق، ئۇششۇمەك (به‌زى جايلاردا "سوقتۇنماق"مۇ دىيىلىدۇ).

سوغۇگۈل غ. تاغ باغرىدىكى چىمه‌نلىكله‌رده ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

سوغۇن قۇ. ئىشىك ـ قوۋۇق ياكى ده‌رۋازىلارغا، ده‌ريزىنىڭ كۆزنىگىگه ئوخشاش ئېچىپ قويۇلىدىغان كۆزنه‌ك، تۆشۈك.

سوق قۇ. قىزىقچى، هه‌زىلكه‌ش، سوغاق گه‌پ قىلىپ قىزىقچىلىق قىلغۇچى.

سوقا[1] قۇ. چاي ئىچىدىغان كۇرۇشكا.

سوقا[2] يۇمۇلاقىنىڭ ئه‌كىسى. م: سوقا باش، سوقا قوغۇن ("سوققا"مۇ دىيىلىدۇ).

سوقا چۈشتى قە. ئارقا ـ ئارقىدىن، تۆپه ـ تۆپىلەپ. م:

سوغاق سوقا چۈشتى ــ كەينى ـ كەينىدىن سوغاق بولدى.

سوقا ـ سۆبەت قە. گەپ ـ سۆز، پاراڭ، پاراڭدىشىش، گەپلەشىش. م: سىرتتا بولۇۋاتقان سوقا ـ سۆبەتلەر ئۇيۇ ــ ئىچىگە ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

سوققا غ. زەربە، دەككە.

سوقماتاش غ. تام سوقۇشقا ئىشلىتىلىدىغان تاش ئەسۋاپ (بۇ چويۇندىنمۇ ياسىلىدۇ).

سوقماق[1] خ. ئۇزۇم بىلەن ياڭاق مېغىزىنى سوقۇپ ئارىلاشتۇرۇپ ياسىلىدىغان تاتلىق يېمەكلىك.

سوقماق[2] غ. چىغىر يول، سوقماق يول.

سوقنەپەس قۇ. قىلىغى سەت، قىلىقسىز.

سوقۇر غ. قارىغۇ: ساق كۆز يىغلىسا، سوقۇر كۆزدىن ياش چىقار (ماقال).

سوكال قە. توكۇر، چولاق؛ ئۆتەمەس، گال؛ مېيىپ. م: سوكال قۇيرۇق؛ سوكال پىچاق؛ سوكال ئادەم ــ مېيىپ ئادەم.

سۆكسەك قۇ. سۆكسۆك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالتاي ياتتۇق مىگگاڭدا،
سۆكسەك بىلەن ئوت قالاپ،
كۆزنىڭ خۇمارى ئاقتى،
قۇمۇل يولىغا قاراپ.

سوكسوك[1] خ. قومۇش ئېكىزى.

سوكسوك[2] ئاتنىڭ سوكۇلداپ، قاتىراپ مېڭىش هالىتى. م:

سوكسوك ئات ــ قېتىرغاق ئات.

سوڭدىماق غ. پۇتنىڭ سوڭى بىلەن چەيلىمەك، دەسسىمەك، چىڭدىماق. م: سوقمىنىڭ نەم توپىسىنى دەسسەپ چىڭدىماق.

سولاشماق غ. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ سۇسىزلىقتىن يۇمشاپ كېتىشى. كۆچمە: ئىزىلەڭگۈلىشىش. م: تولا سولاشماي، ئىتتىكرەك ماڭغىنا. بەزى ئىزىلەڭگۈ، مىس ــ مىس ئادەملەرنىڭ ئاتلىرىنىڭ كەينىگە بۇ پېئىلنىڭ تومۇرى سۈپەت شەكىلدە قوشۇپ ئېيتىلىدۇ. م: ئابدۇرېھىم سولاش، تۇردى سولاش.

سوملىماق قۇ. پۇتۇنلىمەك، قىرلىماق، ياغاچنىڭ تۆت تەرىپىنى ئوخشاش چوڭلۇقتا رەندىلەپ چىقماق (بۇ سۆز بەزى جايلاردا "يۇمشاق نەرسىلەرنى پومىلاقلاش" مەنىسىدە كېلىدۇ).

سومۇن قۇ. تىزىم، ئىسىملىك، رويخەت، تىزىم دەپتىرى (قۇمۇلدا ئالۇۋاڭ ــ ياساق تۆلەيدىغان ئىسىملىك سومۇن دېيىلىدۇ).

سونجاق خ. پۇتنىڭ سوڭى.

سون ت. غەلىتە، يوچۇن، ئۆمسە. م: سونلا بىر ئادەم ئىكەن، سونلا قىلىقلارنى قىلمىساڭچۇ!

سونۇ قۇ. غەلىتە، ئەجەپ، يوچۇن، يات، ئۆمسە. م: سونۇلا گەپ قىلىدىغان بىرنىمىكەنغۇ؛ مەلىمزگە سونۇلا بىر ئادەم كېلىپ قالدىغۇ.

سونۇر ل. سەھەر.

سونۇرقىماق قۇ. ئەجەپلەنمەك، ھەيران قالماق.

سونۇكەلمەك غ. نەقمۇ-نەق كېلىش، دەل جايىغا كېلىش.
م: بۇگۈن ئىش تازا سونۇ كەلدى.
سونون بۆلۈك ل. مۇسىنىڭ باش بۇرنىدىن قىلىنىدىغان سوغا.
سوۋۇتقۇ قە. ياخشى گەپ ئىسستىقۇ، يامان گەپ سوۋۇتقۇ (ماقال).
سويام قە. چارەك (15 سانتىمېتىرغا تەڭ كېلىدىغان ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى).
سويتۇپ كېتىش يانداپ كېتىش، بىر ياققا ئېغىپ كېتىش. م: تاغار سويتۇپ كەتتى. ئۇ خىيالغا چۆمگەن ھالدا يەنە بىر ھازا بېشى سويۇتقان تەرەپكە ماڭدى.
سويلا تاياق چۆڭ.
سويلماق تېز ھەم سىلىق ئۇزمەك؛ بوي تارتىپ كەتمەك.
م: گۈللەر كۈن تەگمەي سويلاپ كېتىپتۇ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاغدىن چۈشتى تاغ بېلىق،
سودىن چىقتى ئاق بېلىق.
سويلاپ-سويلاپ ئويناڭلار،
ھەيران قالسۇن خالايىق.

سويمەك ئا. بۇ "سويما" سۆزىنىڭ كىچىكلىتىلمىسى بولۇپ، كىچىك بالىلارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.
سويۇم مال سويۇش ئۈچۈن ياكى گۆش ئېلىش ئۈچۈن بېقىلغان مال.
سۇخسۇر قوشماق ئۆردەك.

سۇزماق قۇ. ئۇسماق، قاچىلىماق. م: تاماقنى پىيالىگە سۇزماق، بۇغدايىنى تاغارغا سۇزماق.

سۇسماق قۇ. "سۇزماق"قا ئوخشاش.

سۇلاقچى ت. مىراپ، سۇغا قارىغۇچى (سۇنىڭ بېشىدىن ئېتىزلىققىچە بولغان ئارىلىقتا سۇنى تەكشۈرۈپ يۇرىدىغان ئادەم سۇلاقچى دېيىلىدۇ).

سۇغان ل. غاز-ئۆدەكلەرنى تۇتۇش ئۇچۇن سۇ ئۇستىگە قۇرۇلىدىغان قىسماق.

سۇغۇلۇق سۇلۇق يەر.

سۇقلەت قۇ. يوق ئىشلارغا ئارىلىشىدىغان، چات كېرىۋالىدىغان، مەمەدان.

سۇقلەت-سۆرۈن قۇ. سوغاق چىراي ھەم مەمەدان (ئادەم).

سۇقۇپ قويماق قۇ. يوشۇرۇپ قويماق، سۇقۇنۇپ كىرىۋالماق—يوشۇرۇن كىرىۋالماق.

سۇقۇلۇشماق قۇ. كىشىنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىۋالماق. م: خەقنىڭ ئىشىغا نىمە سۇقۇلۇشۇپ يۇرۇيسەن؟ گەپكە سۇقۇلۇشماي جىم ئولتۇرساڭچۇ!

سۇ قىلماق مالنى ياكى نەرسىنى پۇلغا ئايلاندۇرماق.

سۇكۈت قە. سۇكۈلىغۇچ (بەزى جايلاردا "سۇكۈچ" مۇ دېيىلىدۇ).

سۇكۈتماق قە. شۇكۇتماق، ئوغۇرلۇقچە بەرمەك، بىر نەرسە بېرىپ ئاغزىنى مايلىماق. م: ئۇ باشلىققا بىر شىشە ھاراقنى سۇكۈتۇۋەتتى.

سۇلاق كۆل، كىچىك سۇ ئامبىرى (سۇ قىس جايلاردا ئاھا-

لىلەر ئىچىدىغان سۈنى ساقلايدىغان كۆل سۈلاق، دەپ ئاتىلىدۇ).

سۈلتايماق غ. سالپايماق، روھى چۈشمەك، روھسىزلانماق.

سۈلۈ ل. چىرايلىق، گۈزەل. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

زىل كۆكۈلنى خار قىلما،
كەك قوينۇگنى تار قىلما.
ئۈزگىلەرنى يار قىلما،
يارىم سۈلۈ ياخشى قال.

سۈما خ. سۈرمە.

سۈمال قۇ. تاغار. م: بۇغدايىنى سۈمالغا قاچىلاپ قوي.

سۈمۈق قۇ. زەمچە.

سۈنايلىماق پۈت-قولىنى ئۈزۈن سوزۇپ ياتماق.

سۈۋار غ. تامامەن، پۈتۈنلەي، ھەممىسى، جىمىسى، م: ئېتىزلىقنى سۈۋار سۇ بېسىپ كەتتى.

سۈۋاقچى قە. تامچى. كۆچمە: سالاچى.

سۈۋاي-سالتاك غ. بالىسىز، سالتاك؛ ئېغىرچىلىغى يوق.

سۈۋۈق خ. گەمە.

سۈيۈق قە. يېگىلىتەك، ئالدىراڭغۇ. م: سۈيۈق ئادەم—يېگىلىتەك ئادەم.

سۈيۈلتۈش قە. سۈيۈقلاندۇرۇش.

سۆجە ت. سۆگەچ، يانپاش.

سۆرە[1] قۇ. ئۆگزە، ئۆينىڭ تۆپىسى؛ تورۇس.

سۆرە[2] ل. ئوت-چۆپ دۆۋىلەنگەن جاي، لاپاس، قالىق، چەللە ("سۆرۈ"مۇ دېيىلىدۇ).

سۆرۈن سالقىن. م: سۆرۈن چىراي.
سۆرۈندىمەك سالقىندىماق، سەگمەك.
سۆزەكگىر قۇ. ياخشى گەپكىمۇ، يامان گەپكىمۇ ئۇنىمايدىغان، قېيىدىغاق ئادەملەر شۇنداق دېيىلىدۇ ("سۆزەمەل"مۇ دېيىلىدۇ).
سۆزەمەل قۇ. "سۆزەكگىر"گە ئوخشاش.
سۆز سالماق ت. ئېغىز ئاچماق، ئوتتۇرىغا قويماق، تەلەپ قىلماق، ئەلچى قويماق.
سۆكۈچكۈ ل. يالاقچى.
سۆكە قە. ئايالالار قۇلىغىغا ئاسىدىغان ھالقىنىك بىر خىلى. م: سۆكە ـ مۇنچاق تاقىغان خېنىملار.
سۆككە قۇ. چاشقان تۇرىدىكى بىر خىل قان شورىغۇچ جانىۋار، شەپەرەكگە ئوخشاپ كېتىدۇ.
سۆگەتگۈل تالگۈل.
سۆل[1] كۆچ، ماغدىر. : سۆللۈك ئادەم ـ كۆچلۈك ئادەم؛ سۆللۈك ئۇن ـ قۇۋەتلىك ئۇن.
سۆل[2] ھۆل، قۇرۇمىغان (مىۋە ۋە گۆش قاتارلىقلارغا نىسبەتەن)، خوتەندە "خام" مەنىسىدىمۇ كېلىدۇ. م: سۆل نان ـ خام نان. قۇمۇلدا چىقىشقاق، يېپىشقاق، يېقىملىق مەنىلىرىدە كېلىدۇ. م: سۆلى بار ئادەم ـ چىقىشقاق ئادەم.
سۆيۈنمەك قۇ. خوشال بولماق، شاتلانماق؛ تايانماق، يۆلەنمەك، پايدىلانماق.
سۈپۈتمۆرە قۇ. بۇرغۇ (قۇلۇله قېيىدىن قىلىنغان كاناي).
سۈتلىگەن غ. سۈتلۈك ئوت.

سۇر قۇ. ئەپ، پـەم، يول، ئىشـنىڭ ئېـپى-جېپى. م: بۇ ئىشنىڭ سۇرىگە كىرىۋالدى ــ ئىشنىڭ ئېپىنى تېپىۋالدى.

سۇرۇم ت. ئىشنىڭ ئېپى. م: ئۇلار ئىشنىڭ سۇرۇمىگە كىرىۋالدى (بۇ قۇمۇلـنىڭ "سـۇر" دىـگەن سـۆزى بىلەن ئوخشاش).

سۇرۇك قۇ. توپ، پادا، گۇرۇھ. م: مـەلـمـنى سۇرۇكـكە قوشتۇم، سايدا كىيىكلەر سۇرۇگى بىلەن يۈرۈيدۇ.

سۇز قۇ. سۇزۇك، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

باغدىكى ماجان تېرەكتەك،
بويىڭزنىڭ تۇزلۇگى.
باغدا پىشقان ئاق يـمـشـتەك،
ئۆزىڭزنىڭ سۇزلۇگى.

سۇزمە خالتىسى قىلىۋەتمەك غ. ئۇرۇپ مىجغىنى چىـقىرىۋەتمەك.

سۇزمەكِ قۇ. ئۇسـمەك. م: سۇزگەك كالا، ئىكـكى قوشـقار تازا سۇزۇشتى.

سۇزمە ھۆل تۇ. چىلىق-چىلىق ھۆل. م: كىيىمىڭ سۇزمە ھۆل بولۇپ كېتىپتۇ.

سۇكە خ. سۇپا.

سۇكەن "خاپان"غا ئوخشاش.

سۇگۇن رەڭگى قارا، ئۆزى تىكەنلىك بىر خىل تاغ دەرىخى.

سۇڭگۇمەك شۇڭغىماق.

سۇلكەت قۇ. تەكەللۇپ.

سۇمەل قە. دورا سۇرىدىغان تاش. كۆچمە: گەپ ئۆتمەس،

خىجىل بولمايدىغان.

سۈمۈلەك ت. ئۇجمىسىنىڭ سۈيىنى قاينىتىپ، بىرئاز ئۇن چېلىپ پىشۇرۇلىدىغان، ھالۋىغا ئوخشاش تاماق.

سۈنگۈ غ. نەيزە، ملىتقىنىڭ نەيزىسى.

سۈۋەت قۇ. خۇش خەۋەر (ئايالالار يەڭگىگەندە خەۋەر ئېيتىپ بارغاننى سۈۋەت ئېيتىپ باردى دەيدۇ).

سۈيەم "سويام"غا ئوخشاش.

سۈزە قۇ. يالپۇز.

سىتىق ئاش قۇ. تاۋار ئاشلىق (بۇ يېڭىدىن ياسالغان سۆز).

سىرى تەرەپ، تامان؛ تەڭ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بارچە ئالەم بىر سىرى،
يالغۇز ماڭا سەن بىر سىرى.
تەلپۈنۈپ قۇشتەك ئۇچارمەن،
ھەر زامان سېنىڭ سىرى.

سىرىتما ت. شىرەنىڭ تارتمىسى (بۇ سۆز باشقا جايلاردا "لاسو" يەنى چاپان ياكى سومكىلارنىڭ سىرىتمىسى مەنىسىدە كېلىدۇ. م: سىرىتما چاپان—لاسولۇق چاپان.

سىرىغ نەمدە قە. چالا قوساق، قەدىر ئەھۋال. م: سىرىغ نەمدە جان بېقىپ كېتىۋاتىمىز.

سىرىق تۈكى تەتۇر ئۆرۈلۈپ كەتمەك غ. توڭغانلىقىنى، مۇزلىغانلىقنى سۈپەتلەپ ئېيتىلىدىغان بىر كەمە.

سىرىق سەيۋى قە. ئۇزۇمنىڭ بىر تۈرى.

سىرىق-سۇرۇق قە. سىرىق (جۈپ سۆز).

سىرىق-سۇمۇل ت. سىرىق (جۈپ سۆز).

سېرىق قار ھاۋا مۆتىدىلرەك ۋاقىتتا ياققان قار.
سېرىق قۇش قۇ. مۆشۈك ياپىلاق، ئىۈكەر قۇش (تاغلىقلار سۆزى).
سېرىق ئەت تېرىنىڭ ئاستى، گۆش بىلەن تېرىنىڭ ئارىلىغىدىكى توقۇلما.
سېرىق ئېتىگە كىرىۋالماق قېتىغا كىرىۋالماق، ئىشەنچىگە ئىگە بولۇۋالماق.
سېسىق لويلا بىناملاردا ۋە يول بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.
سېغىز چېچىگى نەمىخۇش جايلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ياۋا چېچەك.
سېكىرگۈچ ل. چېكەتكە.
سېكىلەك[1] ت. جىلىت ئاچىدىغان پۈزا.
سېكىلەك[2] خ. چوكان (جۈگان).
سېلىنچا كۆرپە.
سېۋەپخانا خ. مونچا.
سېيماق بېگىز قولىنى چىقىرىپ تۇرۇپ سۆزلىمەك. م: ئۇ قولىنى سېيىپ تۇرۇپ بىرنىمىلەر دەۋاتىدۇ ("سايماق"مۇ دېيىلىدۇ).
سېيۇجا قە. قېيىق، قىڭغىر. م: نىمە تۈز ئولتۇرماي، سېيۇجا ئولتۇرۇسەن! بۇ ئەدىيالنى تۈز سالماي، سېيۇجا سەپ قويۇپسەن.
سېپاق قۇ. سۇۋاق.
سېپەچ خ. تاج، سەللە.

سپته سلىق (بەزى جايلاردا "سىپتا"مۇ دىيىلىدۇ).
سپىماق ت. سۈزمەك.
سرەك شالاڭ.
سرتلىق ئۆرۈچ خ. گىلەمنىڭ يان تەرىپىنى تەڭشەپ تۇرىدىغان يىپ.
سرتمق قۇ. خەۋەر، ئۇچۇر، ئىز-دېرەك. م: بالام يۇرتتىن چىقىپ كەتكىلى بەش يىل بولدى، ھىچ سىرتىغىنى ئالالمىدىم.
سرغا قۇ. زىرە، قۇلاقتا تاقايدىغان ھالقىنىڭ بىر خىلى.
سركايا پىيالە، كىچىك چىنە.
سركە ئاچچىقسۇ؛ ئۈزۈم سۈيىنى ئېچىتىش يولى بىلەن تەييارلىنىدىغان چۈچىمەل ئىچىملىك؛ پىتىنىڭ تۇخۇمى.
سركە پىيازلىق قىلماق كۈشكۈرتمەك، ئېچىتماق.
سركىسى سۇ كۆتەرمەسلىك گەپ ياكى چاقچاق كۆتۈرەلمەسلىك.
سرلىشپ قالماق ئا. "شىلىشپ كەتمەك"كە ئوخشاش.
سرلىما نوچا خ. تېشى پال-پال، ئىچى غال-غال.
سزما رەسىم؛ چىرتۇژ. م: ئىمارەتنىڭ سىزمىسى—ئىمارەتنىڭ چىرتۇژى.
سزماق تەپچىرىمەك، قاچىلارنىڭ دەز كەتكەن ياكى يېرىلغان يېرىدىن سۇ، ياغ قاتارلىقلارنىڭ تەپچىرىشى.
سزىپ كەتمەك خ. ئورۇقلاپ كەتمەك.
سقماق خ. قول بىلەن سقىپ ياسىغان تېزەك.
سقمق غ. ئازاپ، چەكلىمە.

سقمم غ. ئازاپ، جاپا.
سقمن غ. يۇقۇرىدىكىگە ئوخشاش.
سكسنمەك قە. بەدەنگە ئۇششاق قىزىل ئۆرلەپ كەتمەك. م: بالا سكسنىپ كېتىپتۇ.
سكىر قۇ. بۇرجەك؛ دوقمۇش؛ تۆت كوچا ئاغزى.
سمىقماق غ. قورۇلۇپ كىچىكلەپ كەتمەك. م: ھۆل قوناق سمىقىپ قېپتۇ (باشقا جايلاردا "شمىقماق، شۇمۇقماق"مۇ دېيىلىدۇ).
سنجا خ. تامنىڭ ئۈستىگە قويۇلىدىغان ياغاچ.
سنچاي چىنە خ. سىركايا، پىيالە.
سنچەك خ. بېدىش، قالىق، باراك. م: سىنچەك بولمىسا كاۋا ئۆگزىگە چىقمايدۇ (ماقال).
سنچى[1] كىشىنىڭ چىراي-تۇرقىغا قاراپ خاراكتېرىغا باھا بەرگۈچى، تەھلىلچى؛ پايلاقچى.
سنچى[2] ل. جەگە، لىم.
سنچىلماق ئىنچىكىلىمەك. م: سىنچىلاپ قارىماق—ئىنچىكىلەپ قارىماق.
سنماق قۇ. ئىشەنمەك (تاغلىقلار سۆزى).
سۆئل قە. نازۇك، ئاجىز، قورقۇنچاغراق. م: ھەجەپمۇ جېنى سۆئل بالا ئىكەنسەن!
سىپاك قۇ. بەدەننىڭ بىر نەرسىگە سۈركىلىپ ياكى كۆكۈيۈن، ھەرىگە ئوخشاش ھاشارەتلەرنىڭ چېقىشى بىلەن يارا بولۇپ قېلىشى.
سىيلە قە. رەھىم، شەپقەت. م: سىيلە-رەھىم—رەھىم-

شەپقەت.

سىلىماق قە. غەمخورلۇق قىلماق، شەپقەت كۆرسەتمەك، كۆيۈنمەك. م: ياماڭ كىشى سىلىغانغا بىلمەس (ماقال).

ش

شاپ[1] خ. تېز، ئىتتىك: شاپ بولاڭ ــ تېز بولۇڭ.

شاپ[2] قىلىچ، ئۇزۇن پىچاق.

شاپ[3] چۆللەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك.

شاپالداق قە. چۈشىن ئۆلتۈرىدىغان پالاق، چۈشىن پالىقى. م: ئاباق تامغا ئېسىقلىق شاپالداقنى قولىغا ئېلىپ، "ۋاقـقىدە" بىرنى سالغان ئىدى، چۈشىن دەرھال ئۇيۇقتى.

شاپاللماق قاناتلىرىنى ھۆرپەيتىپ قورۇغدانماق (ئۇچار-قاناتلارغا قارىتىلىدۇ).

شاپتۇل قاقماق كۆچمە: نارازىلىق بىلدۈرۈپ بوينىنى تولغىماق، بوينىنى سلكىمەك؛ كۆرەڭلەپ ئۆزىنى كۆرسەتمەك.

شاپتۇل مونىكى قە. شاپتۇلنىڭ يارماي قۇرۇتقان قېقى. م: مونەك سالدۇق ــ شاپتولنى يارماي قاق سالدۇق.

شاتاۋا قە. گۇللۈك ماتا.

شاجا ئۇلپەت، شېرىك؛ خىرىدار.

شاخاپ خ. شاخ؛ تارماق.

شاخاپچە خ. تارماق. م: دەريا شاخاپچىلىرى ــ ئۆستەڭ تارماقلىرى.

شاخچه قاشا ئىشىگى (بەزى جايلاردا "چاقسا"مۇ دېيىلىدۇ).
شاخ سانىغۇچ قە. شاخىتىن شاخقا قونۇپ يۇرىدىغان بىر خىل كىچىك قۇش؛ بۇ بىر جايدا ئولتۇرالمايدىغان ئادەملەرگىمۇ تەقلىت قىلىنىدۇ (غۇلجىدا "بىر توغرام" دېيىلىدۇ).
شاخشا بويلۇق قۇ. تال بويلۇق، كېلىشكەن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تام باشدا ئولتۇرادۇ،
شاخشا بويلۇق شا يىگىت.
ئاغزىدىن شەرۇەت تامادۇ،
شەرۇىتى ئالتۇن يىگىت.

شاخشارما قۇ. چۇل-چۇل، پاچاق-پاچاق، كۇكۇم-تالقان. م: ئوتۇننى يېرىپ شاخشارما قىلىۋەتتى.
شاخشاق قوي، كاللارنىڭ تۇۋىقىنىڭ ئارقا تەرىپىدە بولىدىغان بىر جۇپ كىچىك كۆمۈرچەك؛ ئاغزى ئىتتىك، يېڭىلتەك. م: قوي پاچىقىنىڭ شاخشىقى؛ شاخشاق خوتۇن.
شاخشۇر قۇ. تاغ جىنسلىرىنىڭ يىمىرىلىشى بىلەن ھاسىل بولغان ئۇششاق تاشلار.
شاخنە شاتىراق. م: شاخنە قويۇۋەتتى ــ شاتىراقلىۋەتتى.
شاخنەك ئويماق.
شادا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غولى؛ چاقىنىڭ گىرۋىكىنى؛ قاشا (رىشاتكا). م: كۆڭۈل شادلىسى؛ چاقنىڭ شادلىسى؛ شادلىق كارۋات ــ رىشاتكىلىق كارۋات. كۆچمە: شادا پاچاق (ئۇزۇن پاچاق).

شاراڭ-شۇرۇڭ ت. ئاغزى يېنىك، گەپنى تولا قىلىدىغان، ئاغزىدا بار، ئەملىيىتىدە يوق كىشىلەر شۇنداق دەپ ئاتىلىدۇ.

شار-شار ت. بۇ، يامغۇرنىڭ تېز چۈشۈشى، سۇنىڭ تېز ئېقىشى، كىتاپنىڭ تېز ئوقۇلۇشىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق سۆز. م: يامغۇر شار-شار قىلىپ شاقىراپ قۇيۇۋەتتى؛ مەسۇم ماقالنى شار-شار شارىلداپ ئوقۇدى.

شارۇپ خ. مەنچاناق (قۇدۇقتىن سۇ تارتىدىغان ياغاچ قۇرۇلما).

شاغال ت. شېغىل تاش.

شاشماق غ. ئالدىرىماق، ھوۋلۇقماق، ئەندۈرىمەك.

شاقىلداق بىر خىل ئويۇنچۇق.

شاڭ[1] ت. ئۆتۈكنىڭ قونجىغا سېلىنىدىغان ياغاچ قېلىپ.

شاڭ[2] خ. ماتا، بۆز، يەرلىك رەخت.

شاڭغىر-شۇڭغۇر قۇ. جاراڭ-جۇرۇڭ، شالدۇر-شۇلدۇر، شىلدىر-شىلدىر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

شاڭغىر-شۇڭغۇر قىلدۇرغان،
چاچتىكى تۇمار ئەمەسمۇ.
سىزنى بىزنى كۆيدۈرگەن،
قارىقاش يارلار ئەمەسمۇ.

شال ئېغىزدىن ئاقىقان سۇ، شۇلگەي (بەزى جايلاردا "شالۋاق" مۇ دېيىلىدۇ).

شالا قە. ئوچاقنىڭ ياكى مەشنىڭ شالاسى ("شالاسن" مۇ دېيىلىدۇ).

شالدامچى ل. بوۋاقلارنىڭ ئالدىغا تارتىپ قويۇلىدىغان لاتا، شالداما، شالدۇرۇق.

شالدىرشاپ قۇ. ئۇجمە ياكى ئۇرۇك قاقىدىغان چوڭ داسمىخان.

شالۇك "شال"غا ئوخشاش.

شالغۇچ قۇ. سەۋزە شالايدىغان (قىرىدىغان) سايمان، سەۋزە قىرغۇچ.

شالماق[1] قۇ. قىرماق، ئاقلىماق (سەۋزىنى)؛ ئىلىغا ئاغرىغىنى ئىلماق.

شالماق[2] قىيمىغا توز ئىلەشتۇرمەك.

شان ل. بەلگە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەلۈلەرنىڭ شانىغۇ،
ھەردەم يەرشان سۆزلىمەك.
بۇ ساڭا ئادەت بولامدۇ،
ئۆتكەن ئىشنى تەگمەك.

شانا بۆز توقۇيدىغان دەستىگاھنىڭ ئۆرۈش يىپلىرىنى كۆتىرىپ-چۈشۈرىپ تۇرىدىغان قىسمى. بۆزنى بۇزغان شادىسى، قىزنى بۇزغان ئانىسى (ماقال).

شانازكەتمەن قە. ئۇزۇنچاق، بۆرەكسىمان كەتمەن.

شاي قۇ. شاش، كۆندۈرۈلمىگەن، توسۇن.

شايارىدى قۇ. داۋراڭچى، پوچى.

شەپشەك شالاق، بەكۈاش، تەنتەك؛ بەتخۇي. شەپشەك ئات — بەتخۇي ئات.

شەپشۈك قۇ. چېپىلغاق، شوخ، چاپتىكەش.

شەددە ل. ئۆلۈكلەر بېشىغا (قەۋرە بېشىغا) بەلگە قىلىپ تىكىلگەن ياغاچ.

شەر قۇ. باركا لالا، رەھمەت، بەللى.

شەر-شەر قۇ. باركا للا: ھەشقاللا، رەھمەت ("ھەششەرە" مۇ دېيىلىدۇ).

شەرۋاز قۇ. ئەسكەر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالىلىيەي شەرۋازەي،
ھازىر بولۇڭلار.
كەلسە دۈشمەنلەر،
باتۇر بولۇڭلار.

شەشۈك خ. يېشىك.

شەللەك قۇ. گۆشىنىڭ چاندىرى (بەزى جايلاردا "شەللەت"مۇ دېيىلىدۇ).

شەللەڭ گويەك خ. چاچتەڭگە.

شەلىگا قۇ. گالۇاڭ، ھاماقەت.

شوپۇق غ. مىتىكوت بولۇپ، ئۇشۇق ئىشىشپ كەتكەندە، تۆگە يۇڭنىڭ شاكارا پقا چىلاپ شوپۇق ئېتىپ تاڭىدۇ.

شۆپۈك ت. پىياز، ئالما قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ پوستى، شاكىلى. م: پىياز شۆپۈكى، ئالما شۆپۈكى، گازىر شۆپۈكى.

شوت-شوت قە. ۋالاقتەككۇر.

شوتا ئات خ. ئىچ ئات، شوتىغا قوشىدىغان ئات.

شوچا قۇ. بىرخىل تاماق (گۆش، كۆكتات، قېنىتوزا قاتارلىق نەرسىلەرنى شورپىدا پىشۇرۇپ، دورا-دەرمەكلەرنى تېتىتىپ تەييارلىنىدۇ).

شورا تامنىڭ كەمتۈك يېرى (توساق تامنىڭ بۇزۇلۇپ، ئادەم ئۆتىدىغان بولۇپ قالغان يېرى).
شوركا چىشى بۆدىنە (بۆدىننىڭ مىكىينى).
شوخا قە. جىگدىنىڭ تىكىنى، تىكەن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

شوخلىق جىگدىگە چىقسام،
يىرتىلدى چاپانلىرىم.
سىزنى ئىزدەپ يول يۈرۈپ،
يىرىلدى تاپانلىرىم.

شوخلاچۆپ قە. شوخلا سېلىپ ئېتىدىغان چۆپ (تاماق).
شوداڭ غ. ئىنچىكە، ئېگىز، توغرىسىغا يوغىنىمايلا، ئىگىزىگە ئۆسكەن ھەرقانداق نەرسە.
شورلاق قۇ. شورلۇق، شور چىقىدىغان يەر.
شورلاڭ ئا. "شورلاق"قا ئوخشاش.
شورۇق ت. بادىرا، خادا ياغاچ.
شوغۇرتما ت. سىرىما، تارتما.
شوغۇر ـ شوغۇر ناھايىتى كۆپ.
شوم قۇ. داۋراڭ.
شومچى قۇ. كۆز ـ كۆزچى، دامدامچى، داۋراڭچى.
شوم قىلماق قۇ. كۆز ـ كۆز قىلماق، داملىماق.
شوينابەل قۇ. نازۇك، ئاجىز؛ بېلى بوش، بوشاڭ، ئىزىلەڭگۇ، جاپادىن قاچىدىغان، ئاقنانچى.
شۇپۇر قۇ. شاخ ـ پۇتاق (كېسىلگەن).
شۇپۇر ئېغىز غ. گەپ توشۇغۇچى.

شۇپۇك ئېغىز ت. گەپ تاپقاق.
شۇدايماق ق. لوكچىدە چىقىپ قالماق، گەۋدىلەنمەك، يالىڭاچلىنىپ قالماق. م: قاتتىق ياققان مۆلدۈردىن كېيىن، كۆممەقوناقلار يالىڭاچلىنىپ شودىيىپ كېتىپتۇ.
شۇدىبار چىداملىق؛ بىچارە. م: بەكمۇ شۇدىبار ئايال ئىكەن، شۇنچە دەرت-ئەلەمگە چىداپ، يەنە ئۆزە يۇرۇۋاتىدۇ.
شۇراڭقا قۇ. "شاخشۇر"غا ئوخشاش.
شۇرداق قە. زىننەت، بېزەك.
شۇرلما قۇ. كۆممەقوناق.
شۇرلماق قۇ. چالا كۆيدۈرمەك. م: قوناق شۇرلىماق.
شۇشماق غ. مايسىرىماق؛ بالىلار شۇشاپ كەتتى — بالىلار مايسىراپ كەتتى.
شۇغۇنۇتتە قۇ. شۇ يەردە.
شۇڭغۇتماق خ. قۇناق ئۇنىدىن قىلىنغان بىرخىل تاماق (قۇناق ئۇنى سۇيۇق يۇغۇرۇلۇپ قايناۋاتقان سۇغا سىقىپ شۇڭغۇتۇلۇپ ئېتىلىدۇ).
شۇمبا خ. كەكە ياكى كەتمەنىنىڭ دەستە ئۆتكۈزىدىغان تۆشۈگى.
شۇنا خ. جىگدە شېخى.
شۆرلىمەك قۇ. ئاختۇرماق، مالتىماق.
شۆلتەڭلىمەك قۇ. ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىمەك، كاپشىماق.
شۇپتۇر قۇ. پوق-سۇدۇكلەرنىڭ سىيىسىق پۈرىقى (پاسكىنا ئادەملەرنى "شۇپتۇر" دەپ تىللايدۇ).
شۇدە ت. قاسماق (ماي سۈرتۈلگەن جايغا توپا قونۇپ

هاسل بولغان قاسماق شۇده دىيىلدۇ). هارۇننىڭ قازىنىنى شۇده باغلاپ كېتىپتۇ.

شۇرمەل غ. ئەتىيازدا دەريادا ئېرىپ ئاققان مۇز.

شۇشە بىر خىل خۇشپۇراق ئوت.

شۇلله غ. شويلا.

شۇمشەرىمەك شۇمشەيمەك.

شۇمشۇك قۇ. گېلىنگە ئامراق، ئاچكۆز.

شېتىلە غ. شوخ، قىزىقچى.

شىلىمەك كېسىپ ئاجراتماق (گۆشنى سۆڭىگىدىن ئاجراتماق).

شىپ قۇ. تورۇس.

شىپا ت. سۆز ـ ھەركىتى نازاكەتلىك، تۇرمۇشى، ئىش ـ پائالىيىتى رەتلىك، پۇختا ئادەم شىپا ئادەم دىيىلدۇ.

شىپاق كەش قە. ساپما ئاياق.

شىپشدار قۇ. ناھايىتى زىچ، ناھايىتى قويۇق، ناھايىتى قېلىن. م: شىپشدار دەرەخلەر.

شىپشر قۇ. نۇرغۇن (ھەم كۆپ، ھەم زىچ ــ مىغ ـ مىغ ھالەتنى بىلدۈرىدۇ).

شىپلداق شىپ ـ شىپ كۆز (كۆزى ھەمىشە شىپلداپ تۇرىدىغان ئادەم).

شىدار قۇ. قويۇق، زىچ؛ ئۆسكۈلەك، بىر تۇتاش.

شىداق خ. ئاۋاق، ئورۇق.

شىددىشاپ قە. كىرلىك، يوتقان ـ كۆرپىلەرنىڭ كىرلىگى.

شىر كاۋاك، پورنىڭ ئەكسى. م: شىر ياغاچ، شىر چامغۇر.

شىراغول قۇ. جاھىل، گەپ ئۆتمەس، قېلىن.

شراق ت. پاچاق؛ ملتىقنى ئاتىدىغان چاغدا تىرەپ تۇرىدىغان ئاچا ياغاچ. م:قوينىڭ شىرىقى؛ شراقلىق ملتىق.

شرشم ئانچە قۇرۇپ كەتمىگەن، يېرىم قۇرۇق. م: شرشىم ئوتۇن.

شرلا قۇ. شىللە، گەجگە، پاتاق.

ششى قۇ. ئاغامچا تۇگۈنلىرىنى يېشىدىغان مۇڭگۈز ياكى ياغاچ زىق. بالىنىڭ ئىشى ئىش بولماس، ئوغلاق مۇڭگۈزى ششى (ماقال).

ششى ئا. ماتا، خام.

شغلداق غ. يېڭىلتەك. م: شغلداق ئايال.

شكىشن قۇ. بۇغداي، تېرىق قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ دان ئالماي قالغان قالدۇقى.

شكىتايتماق دىگىگايتماق. م: ئاتلار قۇلاقلىرىنى شكىتايتىپ تېپىرلاشتى؛ كېيىكلەر ئەتراپقا شكىتىيىپ قارايتتى.

شكىگىل بىر ساپاق ئۇزۇمنىڭ كىچىك شاخچىلىرى. م: بىر شكىگىل ئۇزۇم.

شلتاڭ ئاتماق پو ئاتماق، چوڭ گەپ قىلماق.

شلدىپ غ. ئۆسۈملۈكتىن ئىشلەنگەن يامغۇرلۇق يېپىنچا.

شلگەي خ. خالات، شالدۇرۇق.

شلۇە قۇ. تاغدا ئۆسىدىغان قارىقاتقا ئوخشاش ئۆسۈملۈك.

شلىشپ قالماق قاسقاندا پىشۇرۇلمىدىغان يىمەكلىكلەرنىڭ ئوبدان پىشۇرۇلماي قېتىپ قېلىشى (بەزى جايلاردا "شرلىشپ قالماق"مۇ دىيىلىدۇ).

شمشانماق قۇ. تىمسىقلىماق، ماڭماق، ئىشكىتىن بېشىنى

تېقىپ قارىماق، بېشىنى سوزۇپ دەممۇ-دەم قارىماق.

شىمىقماق قۇ. قورۇلماق، ئورۇقلىماق، سوغۇلماق، سۈيى قاچماق. م: بىر ئوكۇل بىلەنلا ئۇنىڭ ئىشىشقى شىمقىپلا كەتتى.

شىنە ل. شىرنە، ژارىنا، مۇرابا.

شۇاق قۇ. ساسلىق، چىملىق.

شۇەر قۇ. ئېغىلىنىڭ چىلەسى، قىغ، سۈيدۈكىنىڭ ئارد-لاشمىسى.

شۇەرلىك سازلىق.

شۇەكچى ت. گەپ تاپقۇچى، گەپ توشۇغۇچى.

شۇجماق قۇ. قوڭچە سۇرۇلۇپ ماڭماق (بۇ سۆز كۆپىنچە مېڭىشى چىقىمغان بوۋاقلارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ، غۇلجىدا "سىبجىماق" دىيىلىدۇ).

شۇرغاق قۇ. چارۋا ماللارنىڭ تۈيىغى ئىچىدىكى سۆڭەك.

غ

غاپ ئەتمەك خ. كاپ ئەتمەك، هاپ ئەتمەك.

غاپشماق قۇ. هاۋشماق. م: ئىتلار غاپشيدۇ، گادايىنى كۆرسە.

غاتاڭ قە. غاتاڭدەك ئادەم ــ كۆتەكتەك ئادەم.

غادىر ـ سۇكۇر قە. ئاختۇرماق، ئوبوسكا قىلماق. م: هەممە يەرنى غادىر ـ سۇكۇر قىلىپمۇ جەسەتنى تاپالمىدى؛ ئۆيگە بېسىپ كىرىپ، هەممەيلەننى غادىر ـ سۇكۇر قىلدى.

غارال خ. قوتاننىڭ شادىلىق ياغاچ ئىشىگى (قاشا ئىشىك).

غارغالتا ل. پورت، ماتۇ، كېمە توختايدىغان يەر.

غارىشتامال ل. شەپەرەڭ.

غاز تاپان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، دەريا ۋادىلىرىدىكى ئوتلاقلاردا ئۆسىدۇ ("سۇغۇر ئوت"مۇ دېيىلىدۇ).

غاز قوغۇن خ. قوغۇننىڭ بىر تۈرى.

غاز ئوت غ. بىر خىل چىرايلىق ئوت. م: سەن بىر زامانلاردا غاز ئوتتەك چىرايلىق ئىدىڭ.

غاش قېرى، قاتتىق. م: سەۋزىلەر غاش بولۇپ كېتىپتۇ.

غاشا قۇ. قاشا.

غالجاق قۇ. كېيىكنىڭ چىشى.

غالچەك سۇ بويلىرى ۋە يول بويلىرىدىكى نەم جايلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

غالدىران قامۇش ل. ئېگىز ئۆسۈپ قۇرۇپ قالغان، بورا توقۇلىدىغان قومۇش.

غالمۇس ـ غۇلمۇس قۇ. شالاپ ـ شۇلۇپ.

غالۋاڑماق غ. پاي ـ پېتەك بولماق، ئالدىراپ ـ تېنەپ يۇرمەك.

غالىس ل. ئۇستۇن، يۇقۇرى، قالتىس. م: غالىس كەلـ مەك ـ ئۇستۇن كەلمەك، بېسىپ چۈشمەك.

غاۋۇر ـ غوۋۇر غ. ۋاراڭ ـ چۇرۇك (پاراڭ ئاۋازى).

غايلىماق قۇ. چەتنىمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مىلتىق ئوقى يامان نىمە،
ئۇ يان ـ بۇ يان غايلىماس.
يىراقتىكى يار كەلگىچە،
يۈرەك ـ بېغىر پايلىماس.

غاينۇق قۇ. ئارغۇن (كالا بىلەن قوتازنىڭ ئوتتۇرىسىدىن چىققان شالغۇت كالا).

غەپسە قە. بەك، ناھايىتى، ھەجەپ. م: غەپسە يوغان ئادەم ئىكەن.

غەجەپ قۇ. خەتكۈچ، خەلچەك.

غەچچەي ئا. چار ئوت، سۈتلۈك ئوت.

غەرەك قۇ. ۋاراق.

غەزىنەت خ. تاپا ـ تەنە.

غەلەپ خ. غىلاپ.

غەلەت قۇ. يالغان، ساختا. م: غەلەت سۆز قىلماق، كۆزنى غەلەت قىلماق ــ ساختا قىلماق، كۆز بويماق.

غەمزە قە. ناز، جىلۋە، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىشق ئوتۇڭنى تۇتاشتۇرۇپ،
كۆيدۇردۇڭ مېنى. .
جىلۋە قىلىپ، غەمزە قىلىپ،
ئۆلتۇردۇڭ مېنى.

غەنجۇ قە. غالجىر. م: غەنجۇ ئىت ــ غالجىر ئىت.

غوپ ـ غوپ ت. بوش كېلىپ قالماق. م: چاپان ئۇچامغا غوپ ـ غوپ كېلىپ قالدى.

غوپ ـ غوپىلاك ت. بوپبوش، بوش.

غۇجام چاڭگىلى قىلماق قە. ھەممىگە چات كېرىۋالماق، مونوپول قىلىۋالماق.

غۇجا كۆرسۇن خوجايىنغا ياكى باشلىققا ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن، ياخشى ئىشلارنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ قىلىشقا خۇشتار ئادەم. م: تازا غۇجا كۆرسۇن نىمىكەنسەن، غۇجا كۆرسۇنمۇك قىلمىساڭچۇ!

غوجىتام غ. بەلتام.

غوجىكا قە. كۆيوغۇل بولغۇچى قېيناتىسىنى شۇنداق دەپ چاقىرىدۇ.

غورا قاپاق قە. توك، قوپال مۇئامىلىلىك كىشىلەرنى سۈپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىر ئىكمە.

غورو ت. "غارال"غا ئوخشاش.

غودۇراڭغۇ قە. كوت ـ كوت، غوڭشىغاق.

غودۇرماق خ. كوتۇلدماق.
غوراپ خ. خام ئۇزۇم.
غورۇلداي غورۇلاي (بىر خىل قۇش).
غوزو ل. مەڭگەن، بۇغداي پاخلى، ئۇيە.
غوڭۇلداق قە. غوڭۇلداپ ئاۋاز چىقىرىدىغان ئىچى كاۋاك بىر خىل ئويۇنچۇق.
غول قۇ. ئۆستەك، دەريا، ئېقىن؛ تەكتى، ئەسلى؛ دۇمبە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۇلۇغ ـ ئۇلۇغ سۇنى كەچتىم،
يەنە بارمۇ غول.
ئاسان قىلىك پەرۋەردىگارىم،
مەن يالغۇز ئوغۇل.

غولى خ. زادى، پەقەت، ھەرگىز.
غون قۇ. قوغۇن (قوغۇننىڭ قىسقارتىپ ئېيتىلىشى).
غۇجۇر قۇ. غەزەپ؛ غەيرەت؛ ھاياجان.
غۇجۇرى كەلمەك قۇ. تەسىرلەنمەك، قايىنىماق، غەزەپلەنمەك، ھاياجانلانماق.
غۇجۇم خ. سېپىدىن ئاجراپ كەتكەن ئۇۋاق ئۇزۇم.
غۇچچۇق ل. قىنچى، غىجىق.
غۇدۇرۇك ـ چۈتۈرۈك قىلماق قۇ. سۈرۈپ توقاي قىلماق (تۈرپاندا "غۇدۇرۇك ـ سۈپۈرۈك قىلماق" دېيىلىدۇ).
غۇدۇق ـ بۇدۇق غ. دۇدۇقلىماق. م: ئۇ غۇدۇق ـ بۇدۇق قىلىپ گەپ قىلالماي قالدى.
غۇرتەك[1] خ. شوخ بالا (بۇ سۆز قەشقەردە "شۇمتەك"

مەنسىدە قوللىنىلىدۇ).

غۇرتەك[3] قە. يۇتۇم، ئوتلام (مىقدار سۆز). م: ئۇنىڭ گىلى قىمىلداپ، بىر ـ ئىككى غۇرتەك ئاتقۇسى كەلدى ـــ بىر ئىككى يۇتۇم ھاراق ئىچكۈسى كەلدى.

غۇلاجماق غ. غۇلاچلىماق. م: كەتمەننى غۇلاجىپ چاپ.

غۇلدا خ. توقماق، كالتەك.

غۇلغۇر قۇ. چولاق قۇلاق.

غۇلغۇن قە. توپ. م: ئۇ قەدىمنى چوڭ ـ چوڭ يۆتكەپ، غۇلغۇندىن تېزلا ئايرىلدى ـ دە، تۆت كوچا دۇقمۇشىنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، چوڭ يولغا چۇشتى.

غۇلغۇي قە. غۇل ـ غۇلا، توپىلاڭ، مالىمان، ئەنسىزلىك. م: غۇلغۇي كۆتەرمەك ـــ توپىلاڭ چىقارماق.

غۇم خ. دەرت، تۇگۇن؛ كىتا، ئاداۋەت.

غۇملىماق خ. دەرد ئېيتىش، كوتۇلداش.

غۇموكلەشمەك قە. بىرلەشمەك، تىل بىرىكتۈرمەك. م: ئۇ ئاباق بىلەن غۇموكلىشىپ، ئۇلارغا قارشى يېڭى سۇيىقەستلەرنى تەييارلىدى.

غۇنچا قۇ. گۇل لوكقىسى (ساپالدىن گۇل چىقىرىپ ئىشلەنگەن).

غۇيياڭشماق قە. غۇيۇلدىماق.

غەجىر قۇ. ئىچى تار، مىجەزى ئوسال، تەرسا.

غەدىرا قۇ. ھېجىر، تاۋاق.

غەمس ـ غۇموس قۇ. شالاپ ـ شۇلۇپ (تاماقنى تېز يېگەندە ئېغىزدىن چىقىدىغان تاۋۇشنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق سۆز).

غىپچا خ. جۇۋازىنىڭ ياغ چىقىدىغان تۆشۈگىگە تىقىپ قويىدىغان ياغاچ.

غىتمەك قە. زەيپانە مىجەز ئادەم.

غىجەك ھايۋانلارنىڭ ئۆلۈكلىرىنى يەيدىغان قۇش. ئېشەك ئۆلۈۋاتسا كۆتىنى غىجەك چوقۇپتۇ (ماقال).

غىجەك تارتماق توڭۇپ تىترىگەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان بىر ئىكىمە.

غىجىم پۇرۇم، بۆرتمە. م: غىجىم رومال، بۆرتمە شال، غىجىم دۇخاۋا.

غىجىملانماق قە. پۇرلۇشۇش، قاتلىشىپ كېتىش. م: ئەتىگەن كەيگەن كۆينىگى غىجىملىنىپ كەتتى.

غىدىق قۇ. قىچىق؛ غىدىغلاش ــ قىچقىلاش.

غىدىك ـ پىدىك قۇ. ئېتىراپ قىلىشقا، ماقۇل بولۇشقا مەجبۇر بولۇپ ئېغىز ئاچالماي قالغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق سۆز.

غىرتىلداق كېكىرتەك، بوغۇز.

غىژمۇدۇن غ. يىغلاڭغۇ (بىر نەرسىنى بانا قىلىپ، ئورۇنسىز يىغلايدىغان بالىغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ).

غىل تېيىلغاق. م: غىل مۇز ــ تېيىلغاق مۇز؛ يوللار غىل بولۇپ كېتىپتۇ (بەزى جايلاردا "غىلتاك" دىيىلىدۇ).

غىلام ـ غىلام قۇ. لۆم ـ لۆم (ھالەت ئىملىغى). م: ئۇ ماڭا غىلام ـ غىلام قاراپ قويىاتتى.

غىلتاك خ. تېيىلغاق؛ ھەممىسى، پۇتۇنلەي، ساپلا. م: بۇگۈن يىغنىغا غىلتاك ئەرلەر كېپتۇ ــ بۇگۈن يىغنىغا ساپلا ئەرلەر كېپتۇ.

غملجىق قۇ. ئەلەس كۆز، ئالغاي.
غملجىك غ. ناياق، ناز.
غملجىكلىماق غ. ناياقلىماق، ناز قىلماق، غەمزە قىلماق.
غملدىرەك غ. غالـتەك (باللار ئويۇنـچۇغى)؛ تۆمۇر ھالقا (ئويۇنچۇق).
غملدىرغۇچ ت. قىيىقچە، بوغۇرساق قىلغاندا، خېمىرنى كېسىـ دىغان چىشلىق غالتەك.
غمسا[1] قۇ. يوشۇرۇن، پىنھان، بۇلۇك ـ پۇشقاق، خىلۋەت.
غمسا[2] ت. تار يول.
غمسماق قۇ. ھەۋەس قىلىش، قىزىقىش، ياخشى كۆرۈش.
غنجە خ. ئىتنىڭ بويىنىغا باغلاپ قويىدىغان كالتەك.
غنجۇاغ غ. چانا ياغىچىنى ئاتقا تاڭىدىغان ئاغامچا.

ق

قاپ قۇ. يالغان. راست گەپنىڭ چېچىگى قاپ گەپ (ماقال).
قاپاق چۆمۈچ غ. نوگاي.
قاپاق ئۈيقۇسى خ. پىلە قۇرۇتىنىڭ ئىكىنچى قېتىم ئۇخلىشى.
قاپاق ياردى قە. قىش پەسلىدىكى مەۋسۇملەرنىڭ بىرى، بۇ "دەلۇە" مەۋسۇمىدىن كېيىن كېلىدۇ. يېڭىچە 1 ـ ئاينىڭ 20 ـ، 21 ـ كۈنلىرىدىن باشلىنىپ، قىش پەسلى مۇشۇ مەۋسۇم بىلەن ئاياقلىشىدۇ.
قاپالاڭ قۇ. غالجىر.
قاپتۇرغا غ. قاپچۇق (پۇل قاپچۇغى).
قاپتىلغا ئالماسلىق نەزىرىگە ئالماسلىق، ئىرەن قىلماسلىق، پەرۋا قىلماسلىق (بۇ "قاپتال" سۆزىدىن كېلىپ چىققان). دۇنيانى سۇ بېسىپ كەتسە، ئۆدەكنىڭ قاپتىلغا كەلمەيتۇ. (ماقال).
قاپچىغاي ئا. كارىدور؛ ئىكىكى تاغ ئارىلىغىدىكى ئۇزۇن كەتكەن تار ئارىلىق. م: خېشى كارىدورى ــ خېشى قاپچىغايى (بەزى جايلاردا "تارلاق" دېيىلىدۇ).
قاپقۇش ل. شىشە (پانار چىراقنىڭ شىشىسى).

قاپلاڭغۇ قۇ. تۆت ئەتراپى تاغلار بىلەن ئورالغان يەر.
قاپلاق قۇ. قۇلاقچا (تاغلىقلار سۆزى).
قاپلاڭ غ. يالغانچى، ئالدامچى.
قاتاڭشماق قە. قېرىپ مۇنۇپ قالغان ئادەم ياكى مېۋە بەرمەيدىغان بولۇپ قالغان دەرەخلەرگە شۇنداق دېيىلدۇ.
قاتاڭغۇر غ. قاتمال، ئورۇق.
قاتماق قوشماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا ـ قارا قاشلىرىڭغا،
قاتساڭچۇ مېنى.
كىرپىگىڭنى ئوقيا قىلىپ،
ئاتساڭچۇ مېنى.

قاتمم غ. قىساس.
قاچار قۇ. مەڭىز. م: قىزىل قاچار ــ قىزىل مەڭىز. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يار سەپەرگە ئاتلانىپتۇ،
مىنگەنى دۆلدۈل.
قاچارلارى قىزىل ئالما،
ساچلارى سۈمبۈل.

قاچۇرا قۇ. قارىغاي (تۇرپاندا "قوچۇرا" دېيىلدۇ).
قاچماق كۆ. قىسماق، تولغماق، بۇرىماق، قايرىماق.
قادا خ. قاردا مۇز قىرىندىسى بىلەن قېتىشقىنى شىرنىغا ئارلاشتۇرۇپ تەييارلىنىدىغان ئىچىملىك (مۇز قىرىندىسى قارغا ئوخشايدىغانلىقى ئۈچۈن "قادا" دەپ ئاتالغان).
قادىغاللىماق قە. دېڭىزىلىمەك، ھۇرپىيىپ كەلمەك. م: ئەر-

كىنمۇ ئۇنىڭ سىلەن تەڭلا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا قادىغاللاپ كەلدى.

قارا ئەتكۈلۈك قۇ. قارىلىق (ماتەم بەلگىسى).

قارا تاپشۇرماق ئا. قىز تەرەپكە تويلۇق تاپشۇرماق.

قارا باسماق نەس باسماق، تەلەي قاچماق.

قارا بۇيا چۈچۈك بۇيا.

قاراچى[1] خ. تىلەمچى، قەلەندەر، ئىشسكمۇ-ئىشىك يۈرىدىغان تىلەمچى.

قاراچى[2] ل. پۇقرا، ئاددى خەلق.

قارا خىيال قە. يامان نىيەت، بۇزۇق خىيال.

قارا سانماق خىيانەت قىلماق.

قارا سۇ غ. سازلىق سۇيى؛ بۇلاق سۇيى.

قاراسۆك ل. چۈجە.

قارا غازاك ئا. ئۇرۇكسىنىڭ بىر تۈرى.

قارىغان تاغدا ئۆسىدىغان بىر خىل دورا ئۆسۈملۈكى.

قاراق ل. كۆز قارىچۇغى.

قارا قاراق ل. كۆزقارىشى.

قارا-گۈجۈر قۇ. تەۋەككۈل، قارام، قارىسىغا.

قارا يىتىم قە. ھېچنىمىسى يوق، تۇغۇلۇپلا يىتىم قالغان.

قارتا ئاتنىڭ توغرا ئۇچىيى (كۆتەن بېشى).

قارساق قۇ. تۇلكە جىنىسىغا كىرىدىغان بىر خىل ھايۋان ("قارا تۇلكە"مۇ دېيىلىدۇ).

قارغۇ ياپىلاق قۇ. شەپەرەڭ، نامازشام قارغۇسى (بەزى جايلاردا بۇ سۆز "ھۇۋقۇش" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ).

قارو قۇ. قارغۇ، كور.

قاربشقۇ ل. بۆره، قاشقىر. م: ئاربسالدا ئېشەكىكى قاربشقۇ يەپتۇ (ماقال).

قاربقاش قە. قوغۇننىڭ بىر تۈرى.

قاربمۇق[1] قە. ئاق قوناققا چۈشىدىغان قارا كۈيە.

قاربمۇق[2] بۇغداينىڭ ئاربسىدا ئۆسىدىغان ئۇرۇغى قارا ئۆسۈملۈك. بۇغداينىڭ بانىسدا قاربمۇق سۇ ئىچپتۇ (ماقال).

قازاق پېشىن غ. كەچ پېشىن.

قاسماق يوغان-يوغان چىشلەپ يىمەك. م: ئىتلار سامسىنى ئىككى قاساپلا يۇتۇۋەتتى؛ ئۇ قولىدىكى نانىنىڭ يېرىمىنى ئىككى قاساپلا يەۋەتتى.

قاشاڭ خ. يۇزى قېلىن.

قاش-قاپىغا قاربماق تەلمۇرۇشىنى بىلدۈرىدۇ.

قاشقا دەسسىمەك قە. ئىشى ئۇڭمىغانلىقنى بىلدۈرىدۇ.

قاشقانچۇق غ. باللار ئۇينايدىغان پوڭزەك ئويۇنىنىڭ بىر تۈرى.

قاشقىنا قۇ. "قاش، يان" سۆزىنىڭ كىچىكلىتىپ ئېيتىلىشى. (قاشقۇنەمۇ دېيىلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاشلاپ كەتسەڭ كەتكىنىڭنى،
ئۇنۇتمىغايمەن.
ئەمدى كەلسەڭ قاشقىنامغا،
يولاتمىغايمەن.

قاشلىق سۇرمە.

قاشلىق ئوت ئوتلاق، ئېتىز قاتارلىق نەم يەرلەردە ئۆسىدىغان

بىر خىل ئوت.

قاشلىماق قە. قىر سالماق، قاش سالماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىرىقىڭغا سۇ كەلدى،
چۆرىسىنى قاشلىۋەت.
يېڭى يارىڭ مەن بولاي،
كونىسىنى تاشلىۋەت.

قاغدالما غ. جىق ئىش كۆرۈپ تەجرىبىلىك بولۇپ كەتكەن كىشى (سەلبىي مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ، "قاغجالما"مۇ دېيىلىدۇ).

قاق قۇ. تاغلاردا چوڭ تاشلارنىڭ ئويۇلۇپ كۆلچەك بولۇپ قالغان يېرى.

قاقرام قە. قېقىر، تېتىر. م: ئاپپاق قاقرام شورلۇق ئېتىزلار.

قاقما ل. مىتىن (تاش چوقۇيدىغان ئەسۋاپ).

قاقلاق قە. ئالدىراشچىلىق، بېسىقچىلىق، تېنەشچىلىك.

قاقلاي-سوقلاي خ. قېقىلىپ-سوقۇلۇپ. م: ئۇ بالا ئاتا-ئانىسىدىن كىچىك قېلىپ، قاقلاي-سوقلاي كۈن كەچۈردى.

قاڭتايماق قە. كەينىگە يۆلۈنۈپ ياتماق. م: ئۇ پۈتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ئورۇندۇق يۆلەنچۈگىگە قاڭتايغىنىچە تورۇسقا تىكىلىپ، ھە دەپ تاماكا چېكەتتى.

قاڭدىماق خاڭدىماق، چىڭدىماق. م: ئۇ ئىلاجسىز كوچا قاڭداپ تۇننى تاڭغا ئۇلىدى.

قاڭغۇر قو. قۇڭغۇراق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

زەم بىلەن زەنجىرىسى ئالتۇن بىلەن پەنجىرىسى،
جىگىرىاپ ئۇن كېلىدۇ قىز بېشىدا قاڭغۇرىسى.
قاڭغۇرۇقنى ماڭا بەر قەلبىم قىلاي، ئەلەم قىلاي،
قايسى قىزنى ئالسىڭىز شۇڭا بېرىپ سالام قىلاي.

قاڭقىرا سۇلۇق، سازلىق جايلاردا ياشايدىغان، ئۇزۇن تۇمشۇق، ئۇزۇن پاچاق قۇش.

قاڭقىرىماق قۇ. تېنىمەك، سەرسان بولماق (بەزى جايلاردا "قاڭغىرىماق" دېيىلىدۇ).

قاڭقىغاق ئا. پۇرژىنا.

قالاق قۇ. ياغاچ قوشۇق؛ هور چىقىپ كەتمەسۇن ئۈچۈن قازانىنىڭ چۆرىسىگە قويۇلىدىغان چەمبەر.

قالغايتا قۇ. چاققاق ئوت.

قالقا سايە، كۆلەڭگە.

قالقان ت. مۇداپىئە ئۈچۈن قورغان تامىنىڭ ئۈستىگە ئۈچ بۇلۇڭ شەكىلده تىزىلغان كېسەك قۇرۇلما.

قالۇاق ئا. قالپاق.

قالىق ئا. چەللە، لاپاس.

قان چېچىشماق قاتتىق ئۇرۇشقانلىقنى بىلدۈرىدۇ.

قاندىماق قۇ. قانغا بويىماق، قانلىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۇرۇمچىنىڭ چېرىگى،
ئاتلىرىنى يالدايدۇ.
تۆمۈرنى ئۆلتۈرۈپ،
نەيزىسىنى قاندايدۇ.

قاۋاش قاماش، قاپساش. م: توخـۇنى ئۆيـگه قاۋاش، ئـتتنى ئۆيگه قاۋاش.

قاۋاماش قۇ. ياغ چېكىلگەن كاكچا (نان).

قاۋۇشماق ل. جەم بولـماق، بىر يەرگه يىغىلـماق، م: بىز ئاتا ـ بالا، ئۇرۇق ـ تۇققانلار قاچانمۇ قاۋۇشارمىز؟

قايچا خ. جۇۋازنىڭ كالا سۆرەيدىغان ئاچا ياغىچى.

قايراق كىچىك تاغ، ئېدىر؛ بىلەي.

قايرىماق غ. بىلـمەك، ئارقىسـغا يانـدۇرماق. م: پىچاقنى قايرىماق، قوينى قايرىماق.

قەددى گۈۋا غ. قېرىپ ھالسىزلىنىپ كەتمەك. م: قەددى گۈۋا بولۇپ قالدى ـــ قېرىپ تېنىلا قالدى.

قەستە قىلماق قۇ. ئەمەل قىلماق، ۋاپا قىلـماق، گېپىدە تۇرماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا ئۇينىڭ مۇڭگۈزىنى
غىرجىگىڭگە دەستە قىل،
ئەر بولساڭ بىلىڭنى باغلاپ،
دېگەن گېپىڭگە قەستە قىل.

قەل ـ قامىشق قۇ. قاملاشقان. م: قەل ـ قامىشغى يوق ئادەم ـــ قاملاشمىغان ئادەم.

قەلاپ خ. ئالـدامچى.

قەلەي قۇ. سەي (قورۇلغان سەي).

قەن خ. قاسساپلارنىڭ گۆش ئاسىدىغان ئىلگۈچى.

قوپارغا پىشاڭ (تۇگمەن تېشىنى قوپـرىدىغان كالتەك). م: توز غا كۆنگەن ئىت قوپارغا ئاستىدا ئۆلەر (ماقال).

قوپقا ـ موپقا قۇ. قوپال، يىرتىك، توڭ.

قوتايماق ت. دۇغدايماق، تۇگۇلمەك، دولىسىنى قورۇۋالماق. كۆچمە: ئېغىر كۆرمەك، قىممەت كۆرمەك. م: ماۋۇ ئېشەك يۈكنى كۆتىرەلمەي قوتىنىۋالدى؛ ماۋۇ چاپاننى 30 كويغا ئال دىسەم، سەل قوتىيىپ تۇرۇۋاتىدۇ.

قورتماق قۇ. لاي سۇ ياكى قويۇلۇپ كەتكەن سۈيۇقلۇق.

قورمال قۇ. بەگلىكنىڭ ئورمان ـ زىرائەت ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغۇچى بەك.

قورۇق قورۇق تام: جاڭزا ياكى بەگلەرنىڭ يېزا خوجۇلۇغى.

قورۇل مىلتىقنىڭ نىشانغا ئالىدىغان بەلگىسى؛ مۇداپىئە ئىستېھكامى، قەلئە.

قوزى چۈش غ. چۈشتىن ئىلگىرىكى يەنى چۈشكە يېقىن قالغان چاغ.

قوزى يۇلتۇز ھەمەل يۇلتۇز، 3 ـ ئايدىن باشلاپ كۆرۈنىدىغان يۇلتۇز بولۇپ، بەزى جايلاردىكى ئۇيغۇر دېخانلىرى مۇشۇ يۇلتۇز كۆرۈنگەن مەۋسۇمنى يېڭى يىلنىڭ باشلىنىش ۋاقتى ھىساپلايدۇ (بۇ قەدىمى تۈركىي قەبىلىلەرنىڭ يىل ھىساپلاش ئۇسۇلىدىن قالغان ئادەت).

قوساق يېشى قە. يالغان ياش.

قوشاغ بىر بىرىگە چېتىپ باغلانغان باغلاق.

قوشاغدىماق قوزىلارنى ئاغامچا بىلەن بىر بىرىگە چېتىپ باغلىماق.

قوشام ئا. چىت، چىتلاق. م: قوغۇنلۇقىغا يۇلغۇندىن قوشام تارتتۇق.

قوشام تام خ. يۇلغۇن بىلەن توقۇپ ياسالغان تام.
قوشقاۋاق قۇ. شاكىلدىن ئاجرىتىلمىغان دان.
قوشلاش ئىككى ئېقىننىڭ قوشۇلىدىغان يېرى.
قوشلاق قە. قوش، جۇپ.
قوشماق جۇپ؛ قوشكىزەك؛ بىر خىل ئويۇننىڭ نامى.
قوشۇق سالماق قە. گەپ قىستۇرماق، لوقما سالماق.
قوشۇق نان ت. جەۋەندە (ئاق ئۇنغا قوناق ئۇنى ئارىلاشتۇرۇپ يېقىلغان نان).
قوشۇماچ ل. بوقۇسا، ساپان ("قوش"مۇ دېيىلىدۇ). م: قوش ھەيدىمەك ــ ساپان بىلەن يەر ئاغدۇرماق.
قوغ قۇ. قوقاس (كۈل ئارىلاش ئۇششاق قوغ ئوت دېيىلىدۇ).
قوغاچ خ. ئۇستى ئوچۇق نو؛ تۇگىمەننىڭ سۇ چۈشىدىغان نورى ("قوغاش"مۇ دېيىلىدۇ).
قوق قۇ. قۇۋۇق، ئىشىك، دەرۋازا.
قوقلاق غ. ئانىسىغا ئەگىشەلمەيدىغان كىچىك قوزا.
قوڭارماق قۇ. ئۇرۇك رەڭ تۇزمەك.
قوڭغاق قۇ. يېڭى تۇغۇلغان قوزىنىڭ مايىغى.
قول توپ قە. قول بىلەن ئېتىپ تورغا چۈشۈرۈپ ئويناىدىغان توپ.
قولتۇقماچ غ. ئىككى قولتۇقتىن ئۆتكۈزۈشكە لايىق قىلىپ باغلانغان باغلاق (كۆپىنچە يۇدۇلىدىغان ئوتۇن شۇنداق باغلىنىدۇ).
قولتۇقدا ئىسسىنماق باشقىلارنىڭ ھىمايىسىدە جان باقماق.

قولتۇقىغا سۇ پۇركىمەك شىلماق. "پۇتىغا ھۆل خىش قويماق" دىگەن بىرىكمىگە ئوخشاش.

قول سلكىمەك ۋازكەچمەك؛ قول ئۇزمەك.

قوللاپ خ. گىرە، كىرەچە.

قوللانما غ. قولداما (تاماق).

قولۇشتۇق ل. مۇھەببەت، سۆيگۈ.

قولى ئەمگەكلىك قۇ. قولى ئەگرى ــ ئوغرى.

قولى شور قولىدىكى نەرسىنى ھەدىسە بۇزۇپ ــ چېقىپ قويىدىغان ئادەملەرنى سۆپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

قولى كۆكسىدە ئىتائەتمەن؛ "قارشى ئېلىش"، "ئالقىشلاش" مەنىلىرىنىمۇ بىلدۈرىدۇ. م: بىز تەرەپكە بارسىڭىز، قولۇم كۆكسۈمدە.

قولى گۈل قە. قولىدا ھۈنىرى بار.

قولى گىرى غ. قولى گال.

قولى ئۇزۇك يوقسىزلىق، نامراتلىق.

قولىنى كۆسەي، چېچىنى سۆپۈرگە قىلماق بىر ئىشنى جاپادىن قورقماي، جانىپىدالىق بىلەن ئىشلەشنى سۆپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

قول يۇماق قە. بىرەر ئىش ــ ھەرىكەت ياكى ئادەمدىن ئالاقە ئۈزمەك.

قوناشماق قە. يۇرۇشمەك، ئەپلەشمەك، قولاشماق، ئوكۇشلۇق بولماق. م: بۇلارنىڭ ئىشى قوناشماپتۇ؛ گەپكە گەپ قوناشمىدى؛ ئىشلىرىمىز ناھايىتى قونۇشۇپ كەتتى.

قوناق بەرمەسلىك غ. گەپنى سەۋرىچانلىق بىلەن ئاڭلا-

ماسلىق. م: ياندىكى ئۆيدە ئىككى ئايال بىر بىرىنىڭ گېپىگە قوناق بەرمەي، غەزەپ بىلەن ۋاقىراشماقتا ئىدى.

قونداق[1] مىلتىقنىڭ دەستى (ياغاچ قىسمى).

قونداق[2] توخۇ، كەپتەرگە ئوخشاش قۇشلار قوندىغان بالداق.

قوناق قىلماق غ. مېھمان قىلماق، كۈتمەك، قوندۇرماق.

قونچا قە. خۇنچە، تەخسە. م: قونچىلاپ چاي تۈتتى — چىنىنى تەخسە ئۈستىگە قويۇپ چاي تۈتتى.

قوۋۇشماق قۇ. يېپىشماق، جۇپلەشمەك، جەم بولماق.

قوۋۇق خ. مالنىڭ دوۋۇسۇنى.

قوۋۇقچى ت. ئىشكباقار، دەرۋازىۋەن.

قوۋۇل قە. قەرز، بېرىم. م: قەرز-قوۋۇللىرىنى تۈگەتتى.

قوي-كىشە خ. قوي-پوي.

قويۇش بەرمەسلىك قۇ. ساقايماسلىق، ئۇكۇلانماسلىق. م: كېسىلىم ھېچ قويۇش بەرمەيۋاتىدۇ.

قويۇغاش پولو.

قۇتاتماق بەركەت بەرمەك، ئەسقاتماق، پايدا بەرمەك، ئۇنۇم بەرمەك، كارغا كەلمەك.

قۇچماق قۇ. ئېرىشمەك، ئالماق، ئىگە بولماق، قولغا چۈشۈرمەك.

قۇدۇغۇي قۇ. قۇدا، قۇداغۇي.

قۇرا ت. يۇك ياكى پاختا يېپتا توقۇلغان ياپىلاق ئاغامچا.

قۇراق قە. قۇراشتۇرۇلغان. م: قۇراق چاپان، قۇراق كۆرپە.

قۇراللىق قۇ. مەرگەن.

قورام قه. يوغان تاش (قۇرام تاش).
قۇرامساق قه. ئاتا-بوۋىسىدىن قېپقالغان كونا نەرسىلەر.
م: ئۇنىڭ ئاتىسىدىن قالغان قۇرامساقلىرى كۆپ.
قۇرتقا ل. ئانىسىنىڭ ئانىسى، مومىسى. م: چىمەن قۇرتقا، ئايشە قۇرتقا.
قۇرما ئا. چوڭراق، ئۆڭي شەكلىدىكى كەپە.
قۇرماتام ئۇستىگە لاي سۇۋالغان قاشاتام.
قۇرۇت-قۇمۇرلۇق قۇ. قۇرۇت-قوڭغۇز، قۇرۇت-قۇمۇرسقا.
قۇرۇقشىمال كۇ. دەرەخنىڭ چالا قۇرۇپ قېلىشى.
قۇرۇق هارۋىنى ئەپقاچىدىغان قه. قۇرۇق پىو ئاتماق، ئاغزىدا شەھەر ئالماق.
قۇز[1] قه. قۇزغۇن، يىرتقۇچ. م: سېخىنىڭ بېغىغا قۇز كەلمەس (ماقال).
قۇز[2] خ. تەسكەي.
قۇشلىماق ت. قۇشنىڭ بېشىنى سىلاپ كۆنىدۈرۈۋالماق.
كۆچمە: بېشىنى سىلىماق، ياخشىلىق قىلماق، خەيرىخالىق قىلماق، ئەكىلەتمەك، بەزلىمەك. م: ئالدىدا قۇشلاپ، كەينىدە مۇشتلايدۇ—ئالدىدا ماختاپ، كەينىدە تىللايدۇ (تەمسىل)؛ پاتەمخان ئەتىدىن كەچكىچە بالىسىنى قۇشلاپ ئولتۇرىدۇ.
قۇلاق غ. سۇ ئۆلچىمى (كىچىك بىر ئېرىق سۇ "بىر قۇلاق سۇ" دېيىلىدۇ).
قۇلاق قاقماق غ. ئاڭلىماق. م: ئۇ سۆزۈمگە قۇلاق قاقمىدى.
قۇلاق قېقىشماق ئۆزئارا ئۇقۇشۇۋالماق.

قۇلاقنىڭ توپىسىنى قېقىۋەتمەك سەگەك بولماق، ھۇشيار بولماق.

قۇلاقۇاغ ھارۋىنىڭ قۇلىغىنى بويۇنتۇرۇققا چاتىدىغان تاسما باغ.

قۇلاي ل. يېڭناغۇچ.

قۇلىغى تۆشۈك قۇلىغى ئۇزۇن، ھەممىدىن خەۋەردار ئادەم-لەرنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

قۇلماق پىۋا ئىشلەشكە ئىشلىتىلىدىغان ئۆسۈملۈك ۋە ئۇنىڭ مۇسى (پىجۇخۇا).

قۇما قە. كەپتەرخانا، كەپتەر ياتىغى (بۇ سۆز خوتەندە كەپ-تەر، توخۇ قاتارلىقلارنى سولاش ئۈچۈن تالدىن ياكى ياغاچ-تىن ئاراچ ـ ئاراچ قىلىپ ياسالغان يازلىق كاتەكنى بىلدۈرىدۇ).

قۇماق تازىنىڭ يارىسى ئۇستىدىكى ئاپپاق نەرسە، باش كېپىگى.

قۇمباش قۇ. گەپدان، گەپپى تولا.

قۇمتېلى قۇ. "قۇمباش"قا ئوخشاش.

قۇمچاق خ. پاقا.

قۇمچاقيۇتقىنى خ. پاقىيوپۇرمىغى.

قۇمچۆچەك قۇ. گەپپى تولا، گەپدان.

قۇمدىن يىپ ئەشمەك خام خىيال قىلىشنى، ھېلە ـ مىكىر ئىشلىتىشنى تەسۋىرلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

قۇمساق ئا. قۇم ئارىلاش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قۇمساق يەرگە تاۋۇز تېرىدىم،
پىلەكلىرى تۇز.

سويملىرى پىشىپ قېپتۇ،
يارىم كېلىپ ئۇز.

قۇمساق "قۇمساق"قا ئوخشاش.

قۇمقازى غ. گېپى چۇۋالچاق، گېپى تولا.

قۇموۇلاق خ. قۇملۇق، قۇمسال يەر.

قۇنت غ. ئەستايىدىل، ئىنچىكىلەپ. م: قۇنتلاپ ئىشلىدى ــ ئىنچىكىلەپ ئىشلىدى.

قۇندۇزوت بىر خىل ئوت.

قۇۋ[1] ت. قۇرۇپ چېكىگە يەتمەك. م: قۇرۇپ قۇۋ بولماق.

قۇۋ[2] قە. ياپىلاق قىلىپ توقۇلغان ئىشتانباغ.

قۇۋانماق شاتلانماق، خوشال بولماق.

قۇۋۇرماق قۇ. بىلمەك، سۇركىمەك، غىرديماق. م: پىچاقنى قۇۋۇرۇش ــ پىچاقنى ئىتتىكلىتىش ئۈچۈن، ساپال ــ قاچىنىڭ تۈۋىگە غىرداش، سۇركەش، بىلەش.

قۇيرۇق چۆرىگۈچ كىشىنىڭ ئاغزىغا قاراپ قالغۇچى.

قۇيرۇق سىلىپ يۇرمەك ئىشنى چالا قىلىدىغان ئادەملەرنى سۆپەتلەشتە قوللىنىدىغان بىرىكمە. م: سىلىنىڭ ئىشلىرىنىڭ ئايىغى قاچان ئۇزۇلگەن، ھەر كۈنى قۇيرۇق سىلىپ يۇرگەنلىرى يۇرگەن.

قۇيقۇلاش قۇ. ئۇكلەش.

قۇيماق[1] قە. بۇ سۆز قۇمۇلدا چەلىپەك، تۇرپاندا پۆشكەل دەپ قوللىنىلىدۇ.

قۇيماق[2] خ. تۇخۇم تۇغماق. م: چارمېكسىيان بىرنى قۇيدى.

قۇيمۇچ قۇ. ساغرا، كاسا ("قۇيمۇش"مۇ دېيىلىدۇ).

قۇيمۇچۇق قۇ. تۇغۇر ("قۇيمىچاق"مۇ دىيىلىدۇ).
قۇيۇت ئوغۇت.
قۇيۇچ قە. پولات، گاڭ؛ كۆچمە: قۇۋۇەت. م: ئاتىلارغا بوغۇز بېرىپ پۇتلىرىغا قۇيۇچ باغلايلى.
قېپىشماق قۇ. تۇتاشماق (ئوت تۇتاشماق). م: ئوتۇن ھۆل ئىكەن، ھېچ قېپىشمايۋاتىدۇ.
قېتىقى ئۇيۇماسلىق كۆڭىلى قانائەت تاپماسلىق، ئېمىن تاپماسلىق.
قېرىسال خ. قېرى-چۈرى، قېرىپ كۈچىدىن قالغان كىشى.
قېرىم خەندەك، ئاكوپ، ئورەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كۆتەل بېشى تەنشىكدە،
تەسكەن ئوتۇن چاپتۇق بىز.
قېرىم بىلەن شەر سوقۇپ،
ئوتتۇرىسىدا ياتتۇق بىز.

(بۇ سۆز خوتەنده "قېيىم"، كۈچادا "قېزىم" دىيىلىدۇ).
قېسىرماق قۇ. قاسراق، قوۋزاق، پوست، شۇپەك.
قېقىندى چەتكە قېقىلغان، تاشلانغان، تاشلاندۇق، داشقال. م: جاھان قېقىندىلىرى — جەمىيەت داشقاللىرى.
قېيىغاچ قۇ. قارا ياغاچ، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قېيىغاچ يوپۇرماغى،
قاتمۇ-قات بولارىكەن،
خەقنىڭ يۇرتىغا بارسا،
مۇساپىر بولارىكەن.

قىتراتماق قىسىرلاتماق، مىدىراتماق. م: ئىگىگىنى قىترىتىپ

جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن سۆزلىدى.

قىتلانماق ئا. ئۇگەنمەك، كۆنمەك، ئادەتلەنمەك. م: قىتلانمىغان پىچاق ــ تېخى ئىشلىتىلمىگەن پىچاق.

قىپچا قۇ. گۈل بەرگى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىگىز تاغنىڭ بېشىدىن
سېرىلدىم تۇزگە،
قىزىل گۈلنىڭ قىپچىسىدەك
ئېگىلدىم سىزگە.

قىچا چېچىلىپ كەتمەك ئۇرۇش ـ جىدەلىنىڭ كۆپىيىپ كەتكەنلىگىنى، ئاداۋەتنىڭ كۈچىيىپ كەتكەنلىگىنى بىلدۈرىدۇ.

قىدام كەكە چولدۇسى يوق كەكە. تاز قىزغا ئەر تاپماق ــ قىدام كەكىگە ساپ تاپماق (ماقال).

قىرتۇ قۇ. ئورۇق، ئاۋاق.

قىرتىش قۇ. يۈز ـ چىراي.

قىرتىشلىماق قۇ. غىرىدىماق. چاچنى ئۇستۇرا بىلەن بىر قېتىم چۈشۈرۈپ بولغاندىن كېيىن يەنە بىر قىرىش.

قىرچاڭغۇ جىق ئىشلەتكەنلىكتىن ئورۇقلاپ كەتكەن، قىرچىلىپ كەتكەن، قاشاڭ. م: قىرچاڭغۇ ئېشەك.

قىرچىلما قۇ. "قىرچاڭغۇ"غا ئوخشاش.

قىرچىلماق "قىرچىلما"نىڭ مەستەر شەكلى.

قىرغىن قۇ. دىدەك، تېجىمەل، كۈك، قۇل.

قىرقىچاچ قۇ. بالىنىڭ قوساقتىكى چېچى.

قىر ـ قىر قۇ. كۆپ، تولا، مىڭ ـ مىڭ. م: بازاردا قىر ـ قىر ئادەم، قىر ـ قىر مال.

قىرلىق قۇ. گەۋدىلىك، بويلۇق، بەستلىك.
قىرماق قۇ. قازان تۆۋى، قازاننىڭ تېگىگە چاپلىشىپ قالغان تاماق يۇقۇندىسى (بەزى جايلاردا "قىسماق"مۇ دېيىلىدۇ).
قىرىنداق ت. "قىرماق"قا ئوخشاش.
قىرمىزاق قۇ. تەكچە.
قىرىچە بولۇپ يۇرمەك قېيىداپ يۇرمەك، تەتۇر قاراپ يۇرمەك، ماي تارتىپ يۇرمەك.
قىرىچە تەگمەك قاتتىق تەگمەك. م: ئۇنى ئىزدەپ كەلگۈچە-لەرگە قىرىچە تەككەنلىگى... ("قىرىچە-يېنىچە تەگمەك"مۇ دېيىلىدۇ).
قىرىق سۇيى قە. بوۋاق بالىنى قىرىق كۈن بولغاندا يۇيىدىغان سۇ.
قىرىم يەرلىك ئۇسۇلدا ئىشلەنگەن خۇرۇم.
قىر يېغى قۇ. چوڭ غەۋغا، قاتتىق ئۇرۇش.
قىز كۆرۈش قە. توي پۈتۈشكەندىن كېيىن، توي بولۇشتىن ئىلگىرى قىزنى كۆرۈش نامىدا قىز تەرەپنىڭ ئۆيىگە يىگىت تەرەپتىن بىرمۇنچە كىشى بېرىپ بىر كۈن مېھمان بولۇپ كېلىش (شۇ كۈنى قىز كۆرۈنۈش بېرىدۇ).
قىزدىل غ. چەشلەنگەن بۇغداي.
قىزىلاڭ ئا. ئۇرۇكنىڭ بىر تۈرى.
قىزىل بىجەش بىر خىل كۆكتات.
قىزىل قۇلاق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، يول بويلىرى، ئېتىزلىقلاردا ئۆسىدۇ ("شوخىلەك"مۇ دېيىلىدۇ).
قىزىل كۆس قە. ئەتىياز پەسلىدىكى مەۋسۇملارنىڭ بىرى

بولۇپ، يېڭىچە 4 ـ ئاينىڭ 20 ـ ، 21 ـ كۈنلىرىدىن باشلىنىدۇ. بۇ مەۋسۇم "چوكانتال" مەۋسۇمىدىن كېيىن كېلىدۇ، يەنى ئەتىياز پەسلىدىكى ئەڭ ئاخىرقى مەۋسۇم ھىساپلىنىدۇ.

قىزىلمۇچلۇق قە. ئۇشۇشۇقلۇق، مۇتەھەملىك.

قىز مېلى غ. تويلۇق.

قىساق ت. جىلغىنىڭ تار يېرى.

قىسرەمدى غ. قىسىر كالىنىڭ موزىيى، قىسرەمدى، موزاي (بۇ سۆزنىڭ ئەسلى "قىسىر ئەمدى ــ قىسىر ئەمگەن موزاي").

قىسماق ئا. قۇشقاچ تۇتىدىغان توزاق.

قىسىل ئا. بوغاز (جۇغراپىيىلىك يەر تۈزۈلۈشى).

قىسىم قە. زۇلۇم، سىقىق، سىقىن.

قىسنىماق "قىسماق" پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى. م: بالىلىرىمغا قىسنىپ بۇ تاماق گېلىمدىن ئۆتمىدى.

قىش ـ قۇرۇن قە. قىش ۋاقتى. م: قىش ـ قۇرۇندا توقايىنىڭ جاڭگىلىدىن ئوتۇن ئەكەلىمەك ئاسان ئىش ئەمەس (بەزى جايلاردا "قىش ـ قۇرۇ" مۇ دېيىلىدۇ).

قىشقىل غ. كىسلاتا. م: قىشقىللاش ــ كىسللاتالاشتۇرۇش.

قىغ ـ قات كۇ. قىغ ـ پىغ، قىغ. م: پاخالىغا قىغ ـ قات ئارىلاشتۇرۇپ ئوغۇت ياساش.

قىقۇ ـ ماچۇ قۇ. ئولاش ـ چولاش.

قىقىراپ كۈلمەك قە. ماختانچاقلىق بىلەن كۈلمەك.

قىلچاق ئا. بوقۇسىنىڭ ئاستى ياغچى بىلەن ئۇستى ياغچىنى چېتىپ تۇرىدىغان ياغاچ.

قىلچىق قىلدىن ئىنچىكە، تېۋىتتىن تومراق كېلىدىغان

تۈك.

قمدىماق ت. باستۇرماق، باستۇرۇپ قويماق، ئىچىگە پۈكۈپ قويماق. م: يوتقاننىڭ چۆرىسىدىن سوغاق كىرىۋاتىدۇ، قمداپ قويغىنە ــ باستۇرۇپ قويغىنە.

قىناق غ. قىناشتىن ھاسىل بولغان ئىز، يول.

قىنماق غ. سۇنى جىراپ بىر ئىزغا چۈشۈرۈپ قويماق. م: ئوتنى پۈلسە، تۈتىشىدۇ، سۇنى قىنسا ماڭىدۇ (ماقال).

قياق قۇ. قيا، قيپاش. م: ئىشىك قياق ئوچۇق تۇرۇپتۇ.

قياق ـ ئېچىرىق قۇ. ئوت ـ چۆپ.

قيىقلىق ئەگرىلىك؛ تەرسالىق. م: قيىق ئادەم ــ تەرسا ئادەم.

ك

كا پادىشا ياساۋۇلى، قوغدىغۇچى، قورۇقچى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىتلىرىڭنى دوغا ياراتتىڭ،
مۇشۇكلىرىڭنى كا.
ئىشىگىڭدىن ئالدى چۇجنى،
قانتى يوق سا.

كاپكاپ خ. مامكاپ.

كاتۇ خ. سانىدۇقلۇق كارتا (”كات“ مۇ دىيىلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۇستەڭ بويىدا كاتو،
زەينەپخان دۇتا چاتو.
زەينەپخان دۇتا چاسا،
ئەلنىڭ ئاغزى ھاڭ قاتو.

كاج تالاشماق قە. كاجلىق بىلەن تالاشماق. م: ئارتۇقچە كاج تالىشىپ ئولتۇرماي، ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى.

كاجۇۋا[1] قە. سۇكەن ــ ئارتما سۆھبەت (توكاك).

كاجۇۋا[2] خ. ئاشلىق ساقلايدىغان ئۇستى ئوچۇق ساندۇق.

كاچكۇل قە. قىش ۋاقتىلىرى مۇزلىغان كۆل ۋە دەريالار-

دىن سۇ ئېلىش ۋە بېلىق تۇتۇش ئۈچۈن ئېچىلغان تۆشۈك.

كاداك قۇ. ھارۋا ئىزى (باشقا جايلاردا "كاتاك" دېيىلىدۇ).

كار خ. ئىش. كارغا چىقماق ــ ئىشقا چىقماق.

كارسان قۇ. كارساك، ياغاچتىن ئىشلەنگەن چوك تاۋاق (قۇمۇلدا ساپالدىن ئىشلەنگىنى "كارسان" دېيىلىدۇ).

كارگەر ئىشچى، تېخنىك، ھۈنەرۋەن.

كاساك قوراي غ. كاسىنى ئۆسۈملۈگى. م: سېنىك پاسىلىك ئاۋۇ كاساك قورايىنىك ئۈتتۇرى، مۇنۇ ئارىلىقمۇ مېنىك!

كاسكا كاسكاس، تولا گەپ قىلىدىغان ئادەم.

كاسۋال ئېكەك (قۇمۇلدا "كارىمگال" دېيىلىدۇ).

كاشا غ. قۇرا، يۇڭدىن ئىشلەنگەن ياپىلاق ئاغامچا.

كاككۇك سايرىدى خ. ياز پەسلىدىكى مەۋسۇملارنىك بىرى بولۇپ، يېڭىچە 5 ـ ئاينىك ئوتتۇرىلىرىدىن باشلىنىدۇ.

كاكىلماق قە. تۇخۇم تۇغماق (توخۇنىك تۇغۇشىغا قارىتىلىدۇ). م: توخۇ كاكىلدى ــ توخۇ تۇغدى. كۆچمە: قۇچىقىغا ئالماق. م: زەينەپخان كەچكىچە بالىسىنى كاكىلاپ ئولتۇرىدۇ.

كاڭكا[1] خ. چوك سۆەت.

كاڭكا[2] ت. كاللەك، مونەك. م: لەغمەن كاڭكا بولۇپ قېپتۇ.

كاڭكىلماش ت. مونەك، كاڭكا. م: پولو كاڭكىلماش بولۇپ قېپتۇ.

كالا ـ كۆتە قە. مۇجمەل، تۇتۇق.

كالاك غ. ئەگرى، قىڭغىر ـ سىڭغىر، ئېگىلىپ كەتكەن، مايـ

ماق. م: هارۋىنىڭ چاقى كالاڭ بولۇپ قېپتۇ.

كالان خ. چوڭ، كاتتا.

كالتساق قە. قىسقا قونچلىق ئايال. م: پۇتىدىكى كالتىساقنىڭ سىرتىغا لاي چاپلىشىپ، ئىچىگە سۇ تولۇپ قالغان ئىدى.

كالچاڭ چوڭ، يوغان، كېلەڭسىز. م: كالچاڭ ئېغىز ــ يوغان ئېغىز؛ كالچايماق ئاغزىنى يوغان ئاچماق؛ كالچىيىپ ئولتۇرماق ــ كېرىلىپ كېلەڭسىز ئولتۇرماق.

كاللىپەز زاسۇيىپەز.

كاللىگىر ئا. پاشنا. م: ئۆتۈگۈمىنىڭ كاللىگىرى چۈشۈپ قالدى.

كاللىماشاڭ ئېلىشىپ كەتكەن، قالايمىقان، ئىگىز-پەس، ئوڭغۇل-دوڭغۇل.

كالۇ خ. تۇغمەننىڭ چاقپىلىگى تۇرىدىغان جاي (باشقا جايلاردا "كويلا" دېيىلىدۇ).

كالۇ بېشى خ. تۇغمەننىڭ نوربغا سۇ چۈشىدىغان جاي.

كامال خ. گىلەمنىڭ ئۆرۈشلىرىنى يۇرۇشتۇرىدىغان كالتەك.

كانار خ. گىلەمنىڭ چۆرىسىدىكى پارالىل سىزىقلارنىڭ ئارىسى.

كانتۇ قۇ. ئوغرى. م: كانتۇ مۇشۇك.

كانجا قە. توڭ سۇ. م: كانجىلىماق ــ ئېتىزغا توڭ ياتقۇزماق.

كاندىك قە. پارچە، بۆلەك، كىچىك ئېتىز. م: بىر كاندىك يەر ــ بىر ئېتىز يەر.

گان ئوچاق خ. تاماقنى پىشۇرۇپ بولۇپ نان ياقىدىغان ئوچاق.

كانىينى كەرمەك غ. ۋاقىراپ ـ جاقىراپ سۆزلىمەك.

كاھ قۇ. ئاتنى كەينىگە شوخشتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئىملىق سۆز (بەزى جايلاردا "ساھ" دىيىلدۇ).

كەپ[1] قۇ. قېلىپ (كېسەك قېلىپى)؛ يەڭلىك (نان ياقىغاندا قولغا سالىدىغان).

كەپ[2] ل. تور توقۇشقا ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ ئەسۋاپ.

كەپە قۇرغاق، تاشلىق يەرلەردە پىلەك تارتىپ ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك ("كەبىر"، "بۆرە سويىمىسى" دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

كەپىش ئا. خام كېسەك.

كەتىل قە. دۇمبىگە ئارتىپ ئەرسە توشۇيدىغان سايمان. م. دۇمبىلىرىگە كەتىل بىلەن يوغان تاش توۋز ئارتىلغان.

كەتمەك قە. بوۋاقلارنىڭ چوڭ ـ چوڭ قەدەم تاشلاپ مېڭىشى. م: رەنا قىز چوڭ ـ چوڭ كەتەيدىغان بولۇپ قېپتۇ.

كەتئوال قە. يېتىم ئاقساقال ("كېتئوال" مۇ دىيىلدۇ).

كەچتە ـ پاتتا قە. كەچتە، كەچ ئەتراپىدا، كەچقۇرۇن.

كەرگە قۇ. كىگىز ئۆينىڭ ياغاچ شادىلىق تېمى.

كەك قۇ. ئۆچ، ئىنتىقام، ئاداۋەت، تەنە. م: ياماق خوتۇن ئوسەكچىل كېلىدۇ، يېتىم بالا كەكچىل (ماقال).

كەڭكى قۇ. دانلىق زىرائەتلەرنىڭ چارىدىن كېيىنكى قالدۇق قىسمى.

كەلپىغۇن قۇ. "كەپە" گە ئوخشاش.

كەلگۈندى قو. كەلگۈچى.

كەمچەك ل. كەمچەن ئۆلچەم، سۇيۇقلۇق ئۆلچىگۈچ.
كەمشۇك ئاغزى مايماق، مايماق ئېغىز؛ چىسسىز بولغانلىقتىن، كالپۇكلىرى ئىچىگە ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن ھالەت.
كەنە خ. گىلەم دۇكىنىنىڭ ئۈستى تەرىپىدىكى ياغاچ.
كەيلۈك قۇ. كالا بىلەن قوتازنىڭ چېتىلىشىدىن تۇغۇلغان بىرىنچى ئەۋلات بودا.
كوتىرناق قە. بىر قېتىم چىقىپ كېتىپ قايتىدىن ئۆسكەن تىرناق.
كوچا قە. بۇغداي ياكى قوناق يارمىسىدىن تەييارلانغان سۇيۇق تاماق (بەزى جايلاردا "كۆچە"دىيىلىدۇ)
كودەي ل. قومۇش.
كوراچ نان قە. تاشتەك قېتىپ كەتكەن نان (قۇرۇپ تاراقشىپ كەتكەن جۇۋىنمۇ كوراچ جۇۋا دىيىلىدۇ).
كوسا قە. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ پۇتاق، يوپۇرماق ياكى چېچەك چىقىرىدىغان تۇگۈرچەك يېرى، بىخ.
كوساتماق قە. تۇغماق، بوشانماق.
كۆكۈر ت. سۇدان، سۇ قاچىسى.
كوكۇنە تىرناق گۆشلىرىنىڭ يىرىڭلىشى.
كوكۇنچىلىق غ. ئۇششاق-چۈششەك خىزمەت؛ ئاۋارىچىلىق. م: بەش بالىنىڭ كوكۇنچىلىغى بىلەن ئۆتۈۋاتىمىز.
كوكىرام غ. سۇنىڭ ئېگىزلىكتىن چۈشىدىغان جايى.
كوڭكالاك قۇ. "كاڭكا" غا ئوخشاش.
كولدۇر غ. پەرق ئېتىش ئىقتىدارى كەم بولغان، ئويلىمايلا ئىش قىلىدىغان ئادەم.

كولما ياڭاق خ. پوستى قېلىن، مېغىزىنى پىچاقتا كولاپ ئالىدىغان ياڭاق.

كوۋا قە. موزدوزنىڭ چەم ــ كۆنلەرنى سوقۇپ تۈزلەيدىغان، چىگىتىدىغان ئەسۋاۋى. كوۋا بۇرۇن ــ بۇرنى كوۋىغا ئوخشايدىغان ئادەم. م: قاتارنىڭ ئالدىدا كوۋا بۇرۇن، كالاكۆز، قارا ساقال، يوغان قورساق بىرسى ئاتلىق مۇڭدەپ كېتىپ باراتتى.

كويلا قە. "كالو" غا قارالسۇن.

كۆتكويلۇق قە. سۇرۇشتە قىلماق، كوچىلىماق. م: بۇ ئىش كىشىلەردە ئېنىق گۇمان پەيدا قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئانچە كۆتكويلۇق قىلمىشمدى.

كۆتلا غ. نەق، دەل. م: كۆتمۇ ـ كۆت ــ ئوپ ـ ئوخشاش.

كۆررەك قە. كۆكتۆش، يالاكتۇش.

كۆرسۈك ئىت، بۆرىلەرنىڭ كۆيلىگەن ھالىتى. م: كۆرسۈك ئىت، كۆرسۈككە كىرگەن ئىت، كۆرسىغان ئىت (بەزى جايلاردا "كۆسۈك" دېيىلىدۇ).

كۆسكا چاشقان ل. چاشقاننىڭ بىر خىلى.

كۆس ـ كۆس ئۇششاق سۆز، غەيۋەت ـ شىكايەت.

كۆكۈن نەۋرە خ. چەۋرىنىڭ بالىسى.

كۆك قۇ. دېدەك، تېجىمەل، قۇل ئايال.

كۆلاك ل. ئوچاقنىڭ كۈل چۈشىدىغان يېرى.

كۆلۈك "كۆلاك" غا ئوخشاش.

كۆننۇس خ. پىخسىق، بېخىل.

كۆۋۈك كەپتەر كاتەكى.

كۆپچمەك كۆپەك، ئىشىشماق، ئۆرلىمەك. م: ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزى كۆپچەپ قېپتۇ؛ دەريانىڭ سۇيى خېلى كۆپچۈپتۇ.

كۆپسمەك قۇ. ئەزۆەيلىمەك، ئەدەپ كەتمەك، سەكرەپ كەتمەك (خاپا بولۇپ).

كۆپۈك[1] قۇ. ئاچچىق، دەرت.

كۆپۈك ت. ماغزاپ.

كۆپۈنكى قۇ. كۆپتۇرمە، دۆڭگە، بۆرتمە. م: كۆپۈنكى ئەينەك.

كۆتەكباش قە. پۈچەك باشاق (بەزى جايلاردا "كۈلتۈك-باش" دېيىلىدۇ).

كۆتەل قۇ. بەل (تاغنىڭ)، داۋان.

كۆتۈرۈم قۇ. قۇچاق، يۈدۈم. م: بىر كۆتۈرۈم ـ بىر قۇچاق.

كۆتۈك قۇ. پادىچىلارغا بېرىلىدىغان ئىش ھەققى.

كۆتۈەللىك قۇ. قۇشقۇن.

كۆتىرەم ئورۇق، ئاجىز. م: كۆتىرەم بولۇپ قالماق ـ ئورۇق-لاپ ئاجىزلىشىپ كەتمەك، ئاتلار كۆتىرەم بولۇپ قېلىپ، تىرىنىمۇ تارتالمايدىغان بولۇپ قالدى.

كۆتىنىڭ پېرىسى تۇتماق رەنجىپ قېيىدىماق، تەتۈر قاراپ يۈرمەك.

كۆجۈن قە. ئاۋات، توپ، زىچ، قويۇق (بەزى جايلاردا "كۆجۈم" دېيىلىدۇ). م: كۆجۈن مەھەللە ـ توپ، ئاۋات مەھەللە.

كۆچە قۇ. خوتۇن، رەپىقە. م: كۆچىلىرى ئامانمۇ ـ رەپىقە-

لىرى ئامانمۇ؟

كۆچە قاينماق قۇ. پاتىپاراق بولماق، قالايمقانلاشماق، پۇ-قۇرلاپ كەتمەك.

كۆچكۈن قاتتىق جىسىمنىڭ يېرىلىشى، پارچىلىنىشى. م: قار كۆچكۈنى، تاغ كۆچكۈنى.

كۆچۈرمە ئېرىق خ. يول ياكى جىلغىنىڭ ئۈستىدىن ئۆتكۈزۈلىدىغا كۆتەرمە ئېرىق.

كۆچ يول غ. چارۋا مالىلارنى يايلاقتىن قىشلاققا ياكى قىشلاقتىن يايلاققا كۆچۈرۈلىدىغان يول (لېنىيە).

كۆرپىچەك خ. بالا كۆرپىسى، يۆگەك.

كۆرتە قۇ. كۈدە؛ سۇدان (باكالاشكا).

كۆركۈتمە ل. كوزا-كوزاك، كۆز-كۆز.

كۆرگە ل. چۆلدە ئۆسىدىغان يانتاقسىمان بىر خىل ئۆسۈملۈك.

كۆرۈشمەك قۇ. ئۇنۇم بەرمەك، پايدا قىلماق. م: بۇ كېسەلگە ھېچقانداق دورا كۆرۈشمىدى (بەزى جايلاردا "كىرىشمەك" دېيىلىدۇ).

كۆزگۈنەك ل. كۆكسىنەك (جاغالۇاي تېپىدىكى بىر خىل قۇش).

كۆزىگە ئەلگەك كىيۈالماق كۆزى ساق تۇرۇپ كۆرمەي قالغانلىقنى، تونۇماي قالغانلىقنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدۇ.

كۆزىگە ماي تولماق ھاللىنىپ قالماق.

كۆسەك كۇ. كېۋەزنىڭ مايسا دەۋرىدىن كۆسەك تۈتۈش دەۋرىگىچە بولغان دەۋرى.

كۆشۈك كۆلادىن توقۇلغان تور قاپ (تاغار).

كۆشۈگە قۇ. پەردە، چىملدىق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يىغلىماڭ قىز، يىغلىماڭ قىز،
تويۇڭىز بولدى.
ئالتۇن گۈللۈك كۆشۈگە،
ئۆيىڭىز بولدى.

كۆك[1] قۇ. كۆكتات؛ كۆكەمە، ئۇششۇق. م: كۆك چۆچۈرىسى؛ نىمىدىگەن كۆك بالا ــ نىمىدىگەن ئۇششۇق بالا.

كۆك[2] قۇ. قىشلىغى قاچىدا ئۆستۈرۈلگەن مايسا. م: كۆك مەشرەپى (بۇ مايسا بەيت بىلەن بىراۋغا تۇتۇلسا، شۇ كىشى ئۇنى ئېلىپ مەشرەپ قىلىپ بېرىدۇ؛ ئۇ يەنە بىر كىشىگە تۇتىدۇ، شۇنداق قىلىپ بۇ مايسا ئەتىيازغىچە ئايلىنىدۇ. بەيتتە مۇنداق كەلگەن:

گۈل ــ چېچەكلەرگە ئۇراپ كۆكنى توتتۇم ئالسىلا،
دۇنيا دىگەن كارى چاغلىق يىراققىنە قويسىلا.

كۆك ئانا مومىسىنىڭ ئانىسى.

كۆكەر ل. سۇ قاچىسى، سۇدان (تۇرپاندا "كۆكۈر" دىيىلىدۇ).

كۆك ئەمەن يول بويلىرى ۋە ئېرىق بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

كۆك پىشت ئا. ئۇرۇكنىڭ بىر تۈرى.

كۆك تاشقا مىنمەك مەقسەت ــ مۇرادىغا يەتمەك.

كۆكتالغۇ قە. توك ــ توك قۇش.

كۆكچى كۆكتات تېرىغۇچى دىخان.

كۆك چېچەك ئېتىزلىق، يول بويىلىرى ۋە جىلغىلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل دورا ئۆسۈملۈكى.
كۆكسار سارىنىڭ بىر خىلى.
كۆكسۇ قۇ. يۆتەلگەك، زىققا، كاناي ياللۇغى.
كۆك سۈيى قە. بۇغداينى كۆكلىتىش ئۈچۈن قويۇلىدىغان تۇنجى سۇ.
كۆكسىمەك غ. گەپ تالاشماق، گەپ تەگەشمەك، ئەزۈەلىمەك.
كۆكلىمەك[1] تىكىمچىلەرنىڭ رەسمىي تىكىشتىن بۇرۇن بەلگە سىلىش ھىساۋىغا شالاڭ تىكىپ قويۇشى.
كۆكلىمەك[2] ت. ئاسمانغا كۆتىرىلىمەك. م: گۈلەڭگۈچتە كۆكلەپ ئۇچماق، ئۇچار قاناتلار كۆكلەپ ئۇچماق ــ ئىگىز ئۇچماق؛ سەكرىمەك.
كۆكنار ئەپيۇن.
كۆك ئۇچەي ئا. ۋاقىراپ سۆزلەيدىغان (ئادەم).
كۆكۇشكەن قۇ. كەپتەر.
كۆكۈپشى مىراپ، سۇ باشقۇرغۇچى. ئاتاڭ كۆكۈپشى بولغىچە، ئۆيۈڭ سۇ بېشى بولسۇن (ماقال).
كۆكىمەك غ. تەگىمەك. م: ئۇنىڭغا كۆكەپ قان قىزارتىشنىڭ ھاجىتى يوق.
كۆكىنەك قۇ. جاغالۇاي تېپىدىكى بىر خىل قۇش، بېيىتتە مۇنداق كەلگەن:

تام بېشىدا ئىككى پاختەك.
ئوتتۇرىسىدا كۆكىنەك.

كۆك ئىنەك سۈتى ئۈيغۇر تىبابەتچىلىكىدە كېسەللىنى داۋالاش ئۈچۈن ئىستېمال قىلىنىدىغان ئېشەك سۈتى "كۆك ئىنەك سۈتى" دېيىلىدۇ. م: كۆك يۆتەلگە كۆك ئىنەك سۈتى ئەم بولىدۇ.

كۆكيار ل. ياۋا ئېشەك.

كۆگە قۇ. ياغاچ كۆيۈندىسى، ياغاچ كۆمۈر، قازان قارىسى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قۇم قازان تۈتقان بىلەن،
قولۇمدا يوقتۇر كۆگىسى.
يار ئۈچۈن يىگەن تاياقتىك،
دولامدا يوقتۇر يارىسى.

كۆگەل قۇ. ئەركەك ئۆردەك.

كۆگەن سېغىن ۋاقتىدا بىرقانچە ئوغلاق ۋە قوزىنى قوشۇپ باغلايدىغان باغلاق.

كۆگەشمەك كۆگەنگە باغلىماق.

كۆڭلى چىگىلمەك كۆڭلى ئاغرىماق. م: كۆڭلىڭىز چىگىلگىدەك بىر ئىش بولغانمىدى؟

كۆڭلى سۈيۈق شاللاق، گېپىدە تۇرمايدىغان، ئالىقاپ: م: ھە، مېنى شۇنچە كۆڭلى سۈيۈق قىز دەپ چاغلىدىڭىزمۇ؟ مەن ئانداق گېپىدە تۇرماي يېنىۋالىدىغان قىزلاردىن ئەمەس!

كۆڭۈل تاۋارەن غ. خاتىرجەم. خالىغىنىچە.

كۆل قۇ. گۈلدۈرماما.

كۆلەڭگۈچ قۇ. كۆلەڭگە، سايە.

كۆلۈك ئۇلاق، ئىش هايۋانلىرى.
كۆلۈگەچ ل. شولا. م: ئايىنى كۆلۈگەچىـ ـ ئايىنىڭ شولىسى.
كۆمەك[1] جەمەتلىك، بالا ـ چاقىسى يېيىلغان.
كۆمەك[2] غ. ياردەم. م: كۆمەكلەشمەك ـ ياردەملەشمەك.
كۆمەل تاش كۇ. ئىشلەنمىگەن تەبىئى تاش (بەزى جايلاردا "تاختاتاش"، "شىبەنتاش"نى كۆرسىتىدۇ).
كۆنەك قە. كۆنگەن. ئۇگەنگەن، ئادەتلەنگەن، كۆندۈرۈلگەن (بەزى جايلاردا "كۆنۈك"مۇ دېيىلىدۇ).
كۆنەلگۈلۈك ئا. كۆنەلگە، قېتىق ئېچىتقۇسى.
كۆندۇ قۇ. ئېدىر ئارىلىغدىكى يامغۇر سۇيى ئاقىدىغان چوڭ جىلغا.
كۆندۇك قۇ. سېغىزدىن ياسالغان سانـدۇق، ئىچىگە ئاشلىق ياكى كىيىم ـ كېچەك سېلىنىدۇ.
كۆۋە ئا. كۆرپە.
كۆۋۈلمگۈچ ل. ئات، ئېشەك، خېچىر ئېغىنايدىغان يەر.
كۆيە ئا. ياغاچ كۆمۈر، ياغاچ كۆيۈندىسى.
كۆيەك قە. مۇهەببەت، سۆيگۈ، ئىشق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۆينىڭ ئارقىسى خامان،
شامال ئۇچۇرار سامان.
نادان باللار بىلمەيدۇ،
هەممىدىن كۆيەك يامان.

كۆيدۈرمە قاش قۇ. ياسىما قاش، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا قاشىم بار مېنىڭ،
كـۆيـدۈرمه قاش لازىم ئەمەس.
بىر ئاداشىم بار مېنىڭ
ئىككى ئاداش لازىم ئەمەس.

كۆيۈكۈش ئىچ-ئىچىدىن كۆيۈكۈپ يىغلىماق.

كۆيۈم كۆيۈنۈش. م: سېنىڭ بالىغا كۆيۈمۈڭ يوق؛ كۆيۈمى يوق تۇققانـدىن يات ياخـشى، ئىسسىغى يوق كاڭدىن كات ياخشى (ماقال).

كۆتەك ئۆي قۇ. بىر ئېغىزلىق ئۆي.

كۆجە قۇ. شاڭ، ئىسرىق.

كۆچتۈڭگۈر ت. كۆچلۈك، كۆچكە تولغان. م: ئۇ ناھايىـتى كۆچتۈڭگۈر ئادەم.

كۆچ سالماق قە. كۆچ سەرپ قىلماق، تىرىشماق.

كۆرە ت. ھويلا، قورا.

كۆرەك[1] قۇ. ياخشى پىشقان، چىرايـلىق، كېلىشـكەن، قامـلاشقان: ئەجەپ كۆرەك قوغۇن ئىكەن؛ كۆرەك ساڭزا ــ ئوخـشىغان ساڭزا.

كۆرەك[2] قە. تاغاق (ئادەمـىنىڭ دولا سۆڭـگى. م: نېـپىز پەشمەتـتىن ئۇزۇن قەددىنىڭ ئىككى كۆرـگى داردىيـپ چىقىپ تۇراتتى.

كۆرەك تۇماق قە. تاشلانمىغان تۇماق.

كۆرەك جۇۋا غ. تاشلانمىغان جۇۋا، ئۆڭ جۇۋا.

كۆرك جۇۋا.

كۆركى يېشىلمەك تۇتۇلغان كەيپى ئېچىلىپ كەتمەك.

كۈرمەك يوپۇرمىغى شالغا، مۇسسى تېرىقتا ئوخشايدىغان ئۆسۈملۈك (بەزى جايلاردا "كۈمەك"مۇ دېيىلىدۇ).
كۈرۈك يۇلغۇنغا ئوخشايدىغان چاتقال تىپىدىكى ئۆسۈملۈك.
كۈزەيمەك يەڭگىللىمەك، بالا تۇغماق، بوشانماق.
كۈشۈك خ. يوشۇرۇنىدىغان جاي.
كۈلتۈك قار غ. كۈلگە ئوخشاش يۇمشاق ۋە بىر يەرگە توپلىنىپ قالغان قار. م: كەتمەن بىلەن كۈلتۈكلەرنى چاناپ يول ئاچتى.
كۈلدە كۆمەچ بولماق قە. پايپېتەك بولماق. م: ئەتىدىن كەچكىچە كۈلدە كۆمەچ بولۇپ ئىشلىسەك، يە خېنىم رازى بولمىغان، يە بېگىم.
كۈلگۈنچەك جىق كۈلدىغان.
كۈلگۈن چىراي كۈلۈپ تۇرغان چىراي.
كۈنچەك قە. ياقا. م: ئىچ كۆينىگىنىڭ كۈنچەكلىرى يىرتىلىپ كەتكەن.
كۈنچۈك قە. "كۈنچەك"كە ئوخشاش.
كۈنچېچەك ل. ئاپتاپپەرەس، ئايغا باقار.
كۈن دەسە كۈزى، ئاي دەسە ئاغزى بار ئايالىلارنىڭ ناھايىتى چىرايلىقلىغىنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىر نىكمە.
كۈن يۈرۈش قۇ. جەنۇپ.
كۈيەك غ. قوچقار ۋە تېكىلەرنىڭ ئالدىغا تارتىپ قويۇلىدىغان كىگىز شالدۇرۇق.
كۈيمەسلىك قە. چىداپ تۇرالماسلىق، تاقەت قىلماسلىق.

م: خىيالىنى ئاياغلاشتۇرۇشقىمۇ كۆيمەستىن، چاچراپ ئۇرۇنىدىن تۇردى. ئۇ ياتاقتا كىرىپ كەشنى سېلىشقىمۇ كۆيمەي كارۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ ئۈيقۇغا كەتتى.

كۆيمۇنۇش قۇ. شۇغۇللىنىش، ئەمەك بولۇش.

كۆيىباش قارا كۆيە (كۆمىرقوناقتا بولىدىغان بىر خىل كېسەللىك).

كۆيۈ ئەر (خوتۇن كىشىنىڭ ئېرى). م: سىڭلىمنىڭ كۆيۈسى.

كېپىلماق قو. تولا يىغلىماق (بالا)؛ تولا گەپ قىلماق. م: ھەجەپ كېپىلىغاق بالىكەن ــ ھەجەپ يىغلاڭغۇ بالىكەن؛ ھەجەپ كېپىلاپ كەتتى ــ ھەجەپ تولا گەپ قىلىپ كەتتى.

كېچىرىملىك غ. ئەپۇچان.

كېر غ. جەدە بىلەن تورۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئاتنىڭ تۇسى ــ رەڭگى.

كېرەجمەك قۇ. ئىشكنى توساپ تۇرۇۋالماق (باشقا جايلاردا "كېرەلمەك" دېيىلىدۇ).

كېزو غ. گېزەكچىلىك، نۇقۇتچىلىك.

كېسەر قە. كەسكىن ئىش قىلىدىغان ئادەملەرگە قويۇلىدىغان لەقەم. م: تۇيغۇن كېسەر، ئابدۇرېھىم كېسەر.

كىسسە ئا. غەيۋەت ــ شىكايەت.

كېككەيمەك غ. غورۇرلانماق، تەكەببۇرلانماق.

كېكتەمە قۇ. تەنە، ھەجۋى، ياپتا گەپ. م: كېكتىپ گەپ قىلماق ــ تەنە بىلەن تەككۈزۈپ گەپ قىلماق.

كېلەپ خ. مالنى تېز سەمرىتىدىغان بىر خىل ئوت.

كېيىنلىك كەلگۈسى، ئىستىقبال، ئاقىۋەت. م: ئانا ئولتۇرسا ــ

قوپسا بالسىنىڭ كېيىنلىگىنى ئويلايدىگەن.

كى قو. سۆز ئاخىرىسىغا قوشۇلۇپ ئېيتىلىدىغان تەكەللۇپ قوشۇمچىسى. م: يىمەكى، كىرسىلەكى، دىسلەكى، قىسلاكى.

كىپىت قە. دائىرە، كۆلەم، تۇرق. م: يۇزىنىڭ كىپىتى سەل كىچىكرەك بولسىمۇ، لېكىن چوڭ روشەن كۆزلىرى ئەتراپىغا ئىنتىلىپ ـ ئىنتىلىپ قويىاتتى.

كىتە ـ مىتە خ. ئۇششاق ـ چۇششەك ئىشلار، چەكىكە ـ چۈككە ئىشلار.

كىچىك بەھەك خ. پىللە قۇرۇتىنىڭ ئۇچىنىچى قېتىم ئۇخلاش ۋاقتى،

كىن ئاداۋەت (بىراۋغا دىلدا ساقلانغان خاپىلىق، نارازىلىق). م: كىن ساقلىماق ــ ئاداۋەت ساقلىماق.

كىرتىك كومۇك، كەمشۇك، كەمتۈك: كىرتىك چىنە ــ كەمتۈك چىنە.

كىرىشەك ل. تاڭلاي.

كىرىش تاسما غ. تىللاش سۆزى.

كىشى ـ قارا بىر كىم، بىراۋ. م: كىشى ـ قارا كۆرۈپ قالمىسۇن.

كىشى قويماق ئەلچى قويماق.

كىشىگە قۇ. موتىۋەرلەرنىڭ داستىخىنىدىن ئاشقان تاماق.

كىلتان خ. دەرىزىنىڭ قانىتىنى تىرەپ تۇرىدىغان تۆمۈر ئىلغۇچ.

كىلەك غ. يىپنىڭ بىر ئۇچىنى تارتىش بىلەنلا يېشىلىپ كېتىدىغان قىلىپ باغلانغان بىر خىل باغلاق. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: پاكار تاغ يايلاقتا يارىماس، قىسقا يىپ كىلەككە

("كىرمەك"مۇ دېيىلىدۇ).

كىلىت قۇ. ئاچقۇچ، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۆمۈر قەپەز ئىگىز يەردە،
كىلىتى بەگدە.
ئىچىدىكى چاركسزنىڭ،
گۇناسى نەدە.

كىمىرلەنمەك پۈچۈلماق، يىيىلمەك. م: دېڭىز شاماللىرىنىڭ تەسىرى بىلەن كىمىرلەنگەن تاقىر دۆڭلۇك.

كىنىمەك غ. ئەسلىمەك، سېغىنماق، ياد ئەتمەك.

كىۋە ئا. كىرپە.

گ

گالزاك ئەقىلسىز، دۆت.

گاجاك غ. ماڭقا.

گاداي خ. كۆچمە: ئادەم، كىشى (بۇ، "ئادەم" دىگەن سۆزنىڭ كىچىكلىتىلمە، ئەكىلەتمە ياكى چۆكۈرمە ئاتىلىشى). م: ئاۋۇ گاداي ــ ئاۋۇ ئادەم...

گارا قۇ. پاسكىنا، قاسماق. م: كۆينىگىڭنىڭ ياقىسى گارا بولۇپ كېتىپتۇ.

گاراق ت. خۇددىنى بىلمەسلىك، ھۇشسىزلىنىش. م: گاراق مەس ــ قاتتىق مەس.

گاراك گاڭگراق ــ گاڭگراپ قالغان، بىخۇتلۇق؛ گاس ــ قۇلۇغى ئاڭلىماس بولۇپ قالغان.

گازىن كۇ. يەرلىك، دانىلىق، بوغۇزلۇق؛ كەپتەر توخۇغا ئوخشاش جانىۋارلارنىڭ گېلىدىكى دانلىغى. م: كەپتەرنىڭ گازىنى ــ كەپتەرنىڭ دانلىغى.

گاستاك ئا. ئاپتاپپەرەسنىڭ گەردىشى (بېشى).

گاس چىقماق قە. نەرسىلەرنىڭ يارامسىز، سۈپەتسىز بولۇپ چىقىشىغا قارىتىلىدۇ. م: ئىشلەنگەن مەشلەر ئون كۈن ئوت قالسىمۇ ئالقانىنى ئىستالمايدىغان گاس چىقتى.

گاشات قۇ. غەم، ئەندىشە. م: بۇ ئىشتىن تولا گاشات قىلماڭ.

گاڭ ـ گالاس قۇ. گاراڭ، گاراخ، باش ئايلىنىش. م: بېشىم گاڭ ـ گالاس بولۇپ قالدى ـــ بېشىم گاراڭ بولۇپ قالدى؛ قۇلغىمنى گاڭ ـ گالاس قىلىۋەتتى ـــ قۇلغىمنى گاراڭ قىلىۋەتتى.

گالۋاڭ دۆت، ھاماقەت، كومشا، ئېلىشاڭغۇ.

گالۋاڭ قىلماق ئېلىشتۇرماق، قايمۇقتۇرماق، ئەخمەق قىلماق.

گەجگە سۇ بۇغدايغا قويۇلىدىغان ئىككىنچى قېتىملىق سۇ.

گەجگىلىمەك غ. قايتىلىماق (ئاختارمىغا بىرىنچى قېتىم قويۇلغان سۇدىن ئانچە ئۆتمەي يەنە سۇ قويۇلسا، "گەجگىلىدى" دېيىلىدۇ).

گەز سۇتكە ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ قازان تېگىگە يېپىشىپ قالغان قالدۇغى.

گەزلەشمەك كۇ. ئۇچراشماق، م: كوچىدا ئۇنىڭ بىلەن گەزلىشىپ قالدىم.

گەزنە قە. نان ياقىدىغان رېپىدىنىڭ بىر تۈرى (ھەمەك نان ياقىدىغان دۇگىلەك رېپىدە).

گەكسى غ. قېلىن، تەمەخور، داپشاق.

گەكىلىمەك ت. ئىككى پۇتىنى نۆۋەت بىلەن دەممۇ ـ دەم كۆتۈرۈپ ماڭماق.

گەللە قۇ. گەدەن، گەردەن.

گەلۋۇر قۇ. قېلىن، يۇزى قېلىن (تىللاش سۆزى).

گەم[1] قۇ. دەرت، ئاغرىق.
گەم[2] قە. تۇتۇق. م: ھاۋا گەم ئىدى.
گولمۇش گومۇش، پاكقۇش.
گويا مەلھەم دورا (يەل ئاغرىقلىرىغا چاپلاپ داۋالايدىغان دورا).
گۇڭ غ. غۇم. م: قوسىغىدا گۇڭ ساقلىما.
گۇڭگا[1] خ. شارپا.
گۇڭگا[2] غ. غۇۋا، تۇتۇق، ئېنىق بولمىغان.
گۇڭ ـ مۇڭ خ. پاراكلىشش، ھال ـ مۇڭ ئېيتىشىش. م: گۇڭ ـ مۇڭ ئولتۇرايلى ـــ پاراكلىشىپ ئولتۇرايلى، گۇڭ ـ مۇڭ ماكايلى ـــ پاراكلاشقاچ ماكايلى (بەزى جايلاردا "گۇكۇر ـ مۇكۇر" دېيىلىدۇ).
گۇلا خ. گۇلە، ئۇرۇك قېقى.
گۇم بولماق ت. ھالاك بولماق، ئۆرۈلۈپ چۈشمەك، يىقىلىپ چۈشمەك.
گۇندا خ. ئەتلەسنىڭ ئۆرۈشلىرى ئۆتكۈزۈلگەن چوڭ ياغاچ.
گۆدەگە قۇ. ئوكدا. م: ئۇ گۈدەگىسىگە چۈشتى ـــ ئوكدىسىغا چۈشتى.
گۆددش تاپماق قۇ. ئەپ تاپماق، كۆنۈكمەك.
گۆسمە قۇ. غەيۋەت ـ شىكايەت.
گۆكۈ ل. بېلىق تۇتىدىغان قارماق.
گۆلەك غ. دەريالارنىڭ چۆگىلەپ، ئاقماي تۇرۇۋالىدىغان يەرلىرى، قاينام.

گۆلمۇ ل. بىلىق تۇتىدىغان تور.
گۆمۇرۇلمەك كۆمتۇرۇلمەك، ئويۇلۇپ چۇشۇپ كەتمەك.
گۆپسەيمەك غ. ئىششىپ قالماق، كۆپىشىپ قالماق.
گۆدرەت قۇ. گۇمان، شەك. م: كۆڭلۇمگە گۇدرەت چۇشتى ــ كۆڭلۇمگە گۇمان چۇشتى.
گۆرەن كۆپۈرمەك يۇز-بويۇنلىرىنى قىزارتماق، قىپ-قىزىل قىزىرىپ بوغۇلماق، ئاچچىغى كەلمەك.
گۆر-گۆر غ. لاپ ئارىلاش سۆزلەيدىغان، چوك سۆز-لەيدىغان.
گۆلەش خ. سۆرەلمە، هورۇن.
گۆلەمشۇا قۇ. گۇلى هەمىشە ئېچىلىپ تۇرىدىغان بىر خىل گۇل.
گۆلدان قۇ. تەشتەك، گۇل تەشتىگى.
گۆلدۇرمە خ. كىچىك شاقىراتما. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىگىز تۇگمەنگە نو قويدۇم،
پەس تۇگمەنگە گۇلدۇرمە.
هەرقانچە ئەلەم تارتسامۇ،
دۇشمىنىڭگە بىلدۇرمە.

گۆلگۇم قۇ. زەپىرەڭ.
گۆلگۇن قۇ. زاراڭزا چېچىگى.
گۆلىچى ئا. ئۇرۇكنىڭ بىر تۇرى.
گۇن ل. چوڭقۇر، تېرەن (باشقا جايلاردا "نۇر" مەنىسىدە كېلىدۇ. م: چىرايىنىڭ گۇنى يوق ــ چىرايىنىڭ نۇرى يوق.
گېزەرمەك يۇزىنى قىلىن قىلماق.

گېزەك غ. نۆۋەت. گېزەكلىشىپ ئىشلىمەك ــ نۆۋەتلىشىپ ئىشلىمەك.

گېلىكتەمەك ل. گىرە سېلىپ تۇتماق.

گىجىك ت. قاشاق، ھەركىتى سۇس. م: ئۇ ناھايىتى گىجىك ئىش قىلىدۇ.

گىجىڭلىماق ت. ئىككىلەنمەك، بىر قارارغا كېلەلمەسلىك، بىر يەرگە كېلەلمەسلىك.

گىچا ئالاتماق خ. كۆز ـ كۆز قىلماق.

گىدە خ. بۇدرە، بۇجمۇر.

گىدىگەي غ. ھاكاۋۇر، گىدەيگەك.

گىردىيىپ قالماق غ. ئورۇقلىغانلىقتىن ياكى ئاغرىقتىن كۆزى ئولتۇرۇشۇپ كەتمەك.

گىرۋى قۇ. قىرغاق، ئۇپۇق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كۈن چىقار گىرۋى بىلەن،
يارلار چىقار جۇپتى بىلەن.
ھەممە خەق جۇپتى بىلەن،
مەن ئۆزۈم يىگانىمەن.

گىرى ئىشنىڭ يولىنى بىلمەيدىغان؛ سەرالىق.

گىلاك قۇ. تېك يار.

گىلدەك لىڭشىق، لىڭشىيدىغان: گىلدەك باش ــ لىڭشىق باش.

گىلگىتاك قە. تايىنى يوق: گىلگىتاك گەپ ــ تايىنى يوق گەپ.

گىلماق قۇ. خىيال قىلماق، ئويلىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كەتتى ئۆستەڭ ياقىلاپ،
تاش بىلەن قۇمنى شاناپ.
كىچە بولسا ئۇيقۇ يوق،
كۆڭۈلدىكى يارنى كىلاپ.

(بۇ سۆز بەزى جايلاردا "كىلىمەك" شەكلىدە قوللىنىلىدۇ).

گىنا ت. ئاداۋەت، كەك. م: ئۇنىڭ گىناسى قاتتىق.

ل

لاپاسلماق پاپپاسلماق، ئالدىراپ ئىتتىك ماڭماق.
لاپچۇق پاناق. م: لاپچۇق بۇرۇن — پاناق بۇرۇن.
لاپچىن ل. يوپۇرماق.
لاپخور لاپ ئۇرغۇچى، لاپچى، چوڭ سۆزلىگۈچى.
لابدۇر ت. ئۇستى-بېشى پاسكىنا، كىيىم-كېچەكلىرى پاراكەندە ئادەملەر "لابدۇر" دىيىلىدۇ. م: ئانىسى لابدۇر خوتۇن، بالىسى شىلدىر شېكەر دېگەن تېپىشماق تالىنىڭ شۇڭلىرى بىلەن ئۇزۇمگە تەمسىل قىلىنىدۇ.
لاپەندى ت. كالاڭپاي، پالاكەت.
لاپسايماق قە. سالپايماق، بوشىشىپ كەتمەك.
لاپشاڭ قە. سۇس، زەئىپ، سولاشقان.
لاتا ئاشقى قە. يۇرتمۇ-يۇرت كېزىپ يۈرىدىغان، ھە دىسە ھۇ دەيدىغان ئادەم.
لاتا كۆسكۈس قە. بېلى بوش، جاپادىن قورقىدىغان، بوشاڭ.
لاتكەش قە. بوشاڭ، ئېزىلەڭگۈ.
لاخسا قۇ. خاماندىن سامان قاچىلايدىغان، ئاتقا تارتىپ توشۇيدىغان چوڭ تور قاپ (تاغچىلار سۆزى)؛ تويماس.

لاسكات خ. ئايالـلارنىڭ يەڭـسز جـلىتـكـسى (بۇ سۆز "ۋاسكات" مۇ دىيىلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

لاسكتىمنىڭ يېڭى تار،
ئاق بىلىكەم قانداق ياتار.
بىزنى كۆيدۈرگەن خېنىم،
ئاخشىمى قانداق ياتار.

لاشىن ل. ئات ـ ئۇلاق باغلايدىغان خادا، موما ياغاچ.

لاغلا قۇ. ئېسىلىپ قالـغان، زەمبىلـگە ئوخـشاش قوسـغى ساڭگـلاپ قالـغان (سىمـتاناپ ياكى تورۇسـلارنىڭ ۋادەك ياغاچلىرى قوساق سېلىپ ئېسـلىپ قالـسا "لاغـلا" بولۇپ قېپتۇ دىيىلىدۇ).

لاغلى ل. تاغار.

لاقا ـ لۇقا خوجۇن ـ قاچا، يۇڭ ـ تاققا ئوخشاش نەرسىلەر.

لاقسا قۇ. "لاخسا" غا ئوخشاش.

لاقۇ ل. سىرتىدا قاسىرىغى بولمايدىـغان بىر خىـل بېـلىق. بۇنداق بېلىق تارىم دەريـاسـىدا كۆپ بولـىدۇ ("لوخو" مۇ دىيىلىدۇ).

لاكات قە. بوش، بوشاڭ، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان.

لاڭشىق قە. تۇراقسىز، تۇتۇمسىز.

لاڭقا[1] ئورۇق ۋە ئىگىز: لاڭقا ئات ـ ئورۇق ۋە ئىگىز ئات.

لاڭقا[2] غ. غورۇنىڭ ئىككى چېتىدىكى ياغاچ.

لاڭگۇڭ خ. ئەپكەش.

لالاق قۇ. ئەكىنياناق، قىلىقسىز (تولاراق بالىلارغا قوللىنىلىدۇ، لەقەم بولۇپمۇ كېلىدۇ. م: ھاشىم لالاق، نىياز لالاق).

لالاي بوشاك، لۆم ـ لۆم. م: تازا لالاي بىرنىمكەن.
لالايماق بوشاشماق، بوشاڭلىق قىلماق.
لالو قۇ. زەمبىل.
لانتا قۇ. بولقا.
لاي پاچاق قە. ئاددىي، ساددا؛ لابدۇر، لەقۋا.
لايپاس مىجىق، لۆم ـ لۆم، سۆرەم پالاس، ئېزىلەڭگۈ، قاشاك. چاپسانغا بار، لايپاسقا يوق (ماقال).
لايچى ل. سۇيۇق پاتقاقتا ياشايدىغان بىر خىل بېلىق.
لايداك خ. لايلىق.
لاي غىلاپ خ. كېرەككە كەلمەيدىغان، ئەسقاتمايدىغان. م: ئۇ ئەسقاتماس بىر لاي غىلاپ ئىدى.
لايلماچ لايلىما؛ لايلماچ توسما.
لايلماق قۇ. قېيدىماق، ئاچچىقلىماق، ئۇزاققىچە توختىماي يىغلاپ كەتمەك (بوۋاقلارغا قارىتىلىدۇ). م: بۇ بالا لايلاپ كەتتى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاللا يارىم بۇ يايلاقنى،
قانداق يايلايسەن.
ئۆزەك ئويناپ، ئۆزەك كۆلۈپ،
كىمگە لايلايسەن.

لاي يىگەك ل. لاي يەيدىغان بىر خىل بېلىقسىمان جانۋار.
لەپەكسىز قە. بىر يەردە شۇك ئولتۇرالمايدىغان. م: ئۇ باققا بۇيرۇسا تاققا، تاققا بۇيرۇسا باققا چاپىدىغان لەپەكسىز، ئىش خوشياقمايدىغان هورۇن ئىدى.
لەپپىتە قۇ. دىككىدە، دەرهال، شۇ ئان، تېزدىن. م: لەپپىتە

بىرىپ كېلەيلى.

لەپسەك قە. لەپ ـ لەپ، لەپلدەپ. م: ئۇششاق لەپسەك قار چۈشۈشكە باشلىدى.

لەپشىرىن ت. يا تاتلىق، يا ئاچچىق ئەمەس بىر خىل تەم.

لەپكەگدىمەك غ. ساماننى داندىن ئايرىماق.

لەتخور خ. داۋنخور، دەشنەم يىگەك؛ لەت بولسا كۆڭلى ئارام تاپمىدىغان ئادەم.

لەتمە قۇ. باراك؛ لاپاس.

لەت ئىشتىمەك خ. "لەت يىمەك" كە ئوخشاش.

لەت يىمەك قە. ئاھانەت ئاڭلىماق، دەككە يىمەك، ئازار يىمەك، سۈنماق. م: لەت يىگەن كۆڭلىگە ھاي بەردى. بىردىن كۆڭلى لەت يەپ، پۈت ـ قولىدىن ماغدىر كەتتى.

لەك غ. كەك، ئۇلۇغ. م: ئىشىك لەك ئوچۇق تۇرۇپتۇ.

لەكگۇت غ. ئانىسىنى ئىمىدىغان قىسرەمدىنىك بۇرنىغا ئۆتكۈزىدىغان چۈلۈك.

لەك ـ لۇك غ. يەر تەۋرىگەندىكى ھالەت، باشىنىك بىرده ئىگىز، بىرده پەسلىك ھىس قىلىشى (ھالەت ئىملىغى). م: بىر دەمنىك ئىچىدىلا ئۆينىك ئىچى لەك ـ لۇك بولۇپ كەتتى.

لەلە قۇ. گۇموش، پاكقۇش، ئەقىلسىز، دۆت، لەقۇا (بۇ سۆز غۇلجىدا "لەللە" دىيىلىدۇ).

لەلەكلىمەك غ. لاغايلىماق.

لەلىشو قۇ. ئالجىغان، دۆت، لەقۇا.

لەيلەپ قالماق قە. ئاشكارا بولۇپ قالماق، كۆرۈنۈپ قالماق، ئوتتۇرىغا چىقىپ قالماق.

لوبدۇر قۇ. "لابدۇر" غا ئوخشاش.

لوجا غ. لەش، سۇدا ئېقىپ كەلگەن ئەخلەت، غازاك، چاۋاغا ئوخشاش نەرسىلەر. م: ئازگالىلار كۆلدەك لىق تولۇپ، سۇ ئۇستىدە ئەخلەت-لوجىلار لەيلەپ تۇراتتى؛ سۇكگۇچكە لوجا توشۇپ قېپتۇ؛ پۇتۇمنى لوجا-چاۋا چىرماپ ئالدى.

لوغۇلدىماق غ. لاۋۇلدىماق، يېلىنجىماق، م: قىزىل چوغدەك لوغۇلداپ تۇرىدۇ.

لوقۇراپ كۆيمەك لوپ-لوپ كۆتىرىلىپ كۆيمەك.

لوك خ. ياغاچ قۇلۇپنىڭ تۇمشۇغى.

لوكا تۆگىنىڭ ئۆركىشى. م: تۆگە لوكىسىدەك تىزما تاغلارنىڭ چېكى يوقتەك كۆرۈنەتتى.

لوكتا قو. تۆگە.

لوكدان خ. ياغاچ قۇلۇپ.

لولاك[1] قۇ. ئېلىشاڭغۇ، كەلسە-كەلمەس، قالايمىقان. م: لولاك سۆزلىمەك — قالايمىقان سۆزلىمەك.

لولاك[2] قە. خورازنىڭ بىر تۇرى (مېڭىشى يورغا ئاتنىڭ مېڭىشىغا ئوخشايدۇ).

لولاك[3] ئا. تېتىقسىز، بەتتام، ئازغان، لاۋزا؛ ئاينىغان. م: لولاك قوغۇن — لاۋزا قوغۇن، ئازغان قوغۇن.

لولاكچى قە. ئايالىلارنى ئەگىشىدىغان كىشى، ئايالىلارنىڭ ئارقىسىدىن قاتراپدىغان كىشى.

لولاكلىماق قۇ. ئالجىماق، قالايمىقان سۆزلىمەك.

لومودى[1] قۇ. تاسمىچى، تېپىشتۇرغۇچى، دەللال، دەللە.

لومودى[2] يالاقچى، تەخسكەش.

لومودلىق يالاقچىلىق، تەخسكەشلىك؛ تاسمىچىلىق، دەللاللىق.

لوۋيا ل. جاڭدۇ (پۇرچاقنىڭ بىر تۈرى).

لويلا غ. كۆيدۈرۈپ شاخار چىقىرىلىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك. م: ئاتاڭ نىمە ــ لويلا، ئاناڭ نىمە ــ چويلا (ماقال). بۇ سۆز يېڭىسىردا "چاڭدۇ" نى بىلدۈرىدۇ.

لۆجە قە. "لوجا"غا ئوخشاش.

لۆكەن ل. ئۆركەش، لوكا.

لۆڭلىمەك قۇ. دۆڭلىمەك، قوپۇرماق، توپلىماق.

لېپەز ت. ئىشتاننىڭ باغ ئۆتكۈزىدىغان يېرى.

لېپىر[1] قۇ. كونا، ئەسكى ـ تۈسكى، لېپىرساتتى ــ كونا ئەسكى ـ تۈسكىلەرنى ساتقۇچى.

لېپىر[2] ت. سۆگەت چىۋىنىڭ پوستىدىن ياسالغان نەيچە، پىپى.

لېچەك ت. قوناق بېشىنى ئوراپ تۇرىدىغان پوست (كۆچمە مەنىدىكى سۆز).

لىقشپ ئاغرىماق قۇ. سانجىپ ئاغرىماق. م: يۇرىگىم لىقشپ ئاغرىيدۇ.

لىڭشىق قۇ. ئارىسالدا، ئىككىلەنگۈچى، تۇراقسىز.

م

ماتماق بىرەر نەرسىنى بىر بىرىگە تاڭماق، باغلىماق؛ ياغاچ ماتىرىيالنى نەملەپ، قىزىتىپ، بىرەر نەرسىگە تېڭىپ ياكى باستۇرۇپ ئېھتىياجلىق شەكىلگە كىرگۈزمەك.

ماتاق چۈمن قۇ. ئات ـ ئۇلاقلارنىڭ كۆزىگە قونۇڭالىدىغان ئۇششاق چۈمن.

ماتال خ. سوغا (ياغاچ چىلەك)؛ ياغاچ نور.

ماتىچى قۇ. پاھىشە ئايال.

ماچىگۇجۇ قۇ. ۋاراڭ ـ چۇرۇك.

ماخار قۇ. پاناق بۇرۇن.

ماختۇم قۇ. ماختانچاق.

مادىخدا ع. ئارىسالدىلىق، ئىككىلىنىش. م: مادىخدا بولماق ـ ئارىسالدى بولماق، ئىككىلىنىپ قالماق.

مارالقۇلاق بىر خىل ئۆسۈملۈك.

مارداق قۇ. كىچىك، كىچىككىنە، مەدەك. م: گېپىنىڭ چوڭ ـ لۇغىنى بۇ مارداقنىڭكى ـ ئۆزى كىچىككىنە تۇرۇپ، گېپىنىڭ چوڭلۇغىنى بۇ مەدەكنىڭكى.

ماز كونا پاختا.

ماز بولماق ت. ئامراقلىغى كەلمەك. مەسلىگى كەلمەك. م:

ئۇ بالىسىنىڭ قىلىقلىرىغا ماز بولۇپ كۈلۈپ كەتتى.

مازۇز بولماق قۇ. پەخىرلەنمەك، ماختانماق، مەسلىگى كەلمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قاش قاراسى مەنده دەپ،
قاشىڭغا مازۇز بولمىغىن.
بارچە دۆلەت مەنده دەپ،
دۆلەتكە مازۇز بولمىغىن.

ماسقىراتماق ت. مەسخىرە قىلماق، زادىلىق قىلماق، شادىخۇ قىلماق.

ماشاش ل. خام گۆشنى پارچىلىماق.

ماشاق غ باشاق، بۇغداينىڭ بېشى. قوشتا يوق، ماشاقتا يوق، خامانداا بار (ماقال).

ماش چۆپ قە. ئۇستىگە ماش سېلىنىپ ئېتىدىغان چۆپ (تاماق).

ماشقاق قۇ. پاچاق، پاقالچاق.

ماقات ل. قەۋرە. م: مەرھۇمنىڭ ماقاتى ــ مەرھۇمنىڭ قەۋرىسى.

ماك بولدى خ. يادىقاق پوستىدىن ئاجرالدى (يادىقاق پىشتى).

ماڭدا قۇ. تاپسا، پەگا.

ماڭغال چوغدان.

ماڭغلىماق ئاستا بولسىمۇ، مىدىرلاپ مېڭىپ تۇرماق. ئالدىرىغان يولدا قالار، ماڭغلىغان ئۆيگە بارار (ماقال).

مالامەت ل. بىراۋنى قارىلاپ، ئەيىپلەپ ئېيتىلغان سۆز. م:

مالامەت قىلماق ــ قارىلماق، ئەيىپلىمەك.

مالتىلماق ئاختۇرماق، ئىلىشتۇرماق، قوچماق. م: يانچۇقنى مالتىلماق، ساندۇقنى مالتىلماق، تاماقنى مالتىلماق.

مال ـ مېكەت خ. مال ـ ۋاران.

ماناسقان غ. تۇتەك، تۇمان. م: ئادەم قېرىغاندا، ھەممە نەرسە ماناسقان ئارىسىدا تۇرغاندەك كۆرۈنىدۇ.

ماناق قۇ. كېچىدە ئات ـ ئۇلاقلارنى ئوتلاققا ئىلىپ چىقىپ باقماق. م: ئاتلارنى ماناققا ئېيچىقىپ كەتتى.

مانان[1] قوناقنىڭ ياكى قومۇچنىڭ پۇپۇكى.

مانان[2] تۇمان، چاڭ ـ توزان.

مانتۇ دوپپا قە. سىدام دوپپا.

مانتماق قۇ. "ماتماق" قا ئوخشاش.

مانجار ل. تاربوغۇزدىكى ئېقىن سۇغا سىلىپ قويۇپ بېلىق تۇتىدىغان تالدىن توقۇلغان تەتۇر ئېغىزلىق سۇۋەت.

مانجا سىمكار، ھۆنەرۋەنلەرنىڭ ئىش ھەققى.

ماچتا كېمىنىڭ موما ياغىچى.

مانجىت يەڭنىڭ بوغما ئاغزى. م: مانجىتلىق يەڭ ــ بوغماق يەڭ.

ماندار يۆگۈمەچ تىپىدىكى ئۆسۈملۈك. ماندارلىقتا ئات ئۆلمەس، ئەمەنلىكتە ئەر (ماقال).

مايتۇق ت. قىڭغىر، مايماق.

مايتۇق ـ سايتۇق قىڭغىر ـ سىڭغىر، مايماق ـ سايماق.

مايداڭ قۇ. چاقچاق؛ غەلۋە ـ غوۋغا. م: ئۇ مايداڭ كۆتەر ـ مەيدۇ؛ دۆڭ مەلىدە مايداڭ چىقىپتۇ.

مەتۇ قە. ئەقىلسىز، كالۋا. دۆت.
مەجبۇر قۇ. باشقا، كەپتەر بالىسى.
مەرئا خ. بوز يەر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يېڭى ئۆستەڭ چاپىتۇق بىز،
مەرئا يەرنى ئېچىشقا.
گۈللۈتۇشچۇن ۋەتەننى،
مول ھوسۇللار ئېلىشقا.

مەردەشمەك قۇ. باغلاشماق، شەرتلەشمەك.
مەردەك ئېيىق كۆچكى.
مەزۇر كۆرمەك. قە. كەچۈرۈم قىلماق، ئەيىپكە ئالماسلىق، ئەپۇ قىلماق.
مەغۇل بولماق قە. مەشغۇل بولماق.
مەرگەن چىش خ. ئوغرى چىش.
مەزىت قۇ. مەزمۇت، چىڭ، بەك.
مەسقى قۇ. مەسخىرىۋاز، قىزىقچى، ھەييار، يۇمۇر (تاغلىقلار سۆزى).
مەشرۇ قۇ. لايىقىدا تىكىلگەن بىر يۈرۈش كىيىم.
مەككىچامغۇر خ. ياڭيو.
مەڭدىمەك ھاڭ-تاڭ بولماق، تېڭىرقاپ قالماق، گاڭگىراپ قالماق.
مەڭگىسەر قۇ. ئۇنۇتقاق؛ ئالدى-كەينىگە يېنىپ ئىش ئاينىتالماس.
مەڭلەشكەن كۆكەرگەن، كۆكىرىپ قالغان. م: يامغۇردا قېلىپ مەڭلىشىپ كەتكەن ھەم ئۇششاق، ھەم قۇرۇق

جىگدىلەر.

مەلەك ئا. دەخلى قىلماق، ئاۋارە قىلماق؛ مەشغۇل بولماق. م: ۋاقتىمىنى مەلەك قىلما؛ ماۋۇ ئىش بىلەن مەلەك بولۇپ قالدىم.

مەلتۈك خ. كەمتۈك.

مەممەم ت. پاھ، پاھ؛ ئاچچىقلاش ۋە ھاياجانلىنىش ۋاقتىدا قوللىنىدىغان ئىملىق. م: مەممەم، بۇنداقمۇ ئىش بولامدۇ.

مەندىر قۇ. مۆلدۈر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قار بىلەن مەندىر يېغىپتۇ،
كەلمە يارنىم ئىز بولۇر.
ئاخشام كېلىپ ئەتە يانساڭ،
بارچە خەققە سۆز بولۇر.

مەنزەر قە. بالىخانا (ئاددىي سېلىنغان ئىمارەتنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى ئۆي).

مەنلىك تالاشماق خ. بەس تالاشماق. م: سەن مەندىن مەنلىك تالاشما.

مەيزاپ خ. ئۈزۈم سۈيىدىن ياسالغان ئىچىملىك.

موتەر قۇ. تۆگىلەرنى باشقۇرغۇچى (مەنسەپ نامى).

موتىماق قە. چىمدىماق.

موخەك قە. كېكىرتەك، بۇغدىيەك.

موخولىيا قىلماق قۇ. قايمۇقتۇرماق، گالۋاڭ قىلماق.

مورۇشۇ ئا. ئۈرۈكنىڭ بىر تۈرى.

موللاۋى ئا. ئۈرۈكنىڭ بىر تۈرى.

موللىقوپقاق قە. بالىلار ئويۇنچۇغى.

مولۇكۈاش قۇ. پاخما باش.
مونەك قە. ئۇرۇقچىسى ئېلىنمىغان شاپتۇل قېقى.
مونوخەي قۇ. قارانچۇق.
مويەكچە ل. چوتكا.
مۇت خ. بىكار، ھەقسىز. م: مۇت كىنو ــ ھەقسىز قويۇپ بېرىلىدىغان كىنو.
مۇجۇق قۇ. بوسۇغا (تۇرپانىدا ئۇلۇگۈجەك مۇجۇق دېيىلىدۇ).
مۇرۇللۇغ ل. ۋەدىلەشكەن، باغلىنىپ قالغان.
مۇز ل. مۇڭگۈز.
مۇغال خ. باشلام.
مۇقۇدىماق ت. ھەددىدىن ئارتۇق چارچاپ كەتمەك.
مۇقۇلداشماق قۇ. تىل بىرىكتۈرمەك.
مۇڭقۇي قۇ. شېلىم. كۆچمە: دۆت، كالۋا.
مۇڭمىيىپ قالماق زېرىكمەك، مۇڭلانماق.
مۇلغۇي ل. موزدوزنىڭ شىلىمى.
مۇم خ. جەك، راست. م: مۇم خوتەنلىك ــ جىڭ خوتەنلىك.
مۇمپۇق قۇ. سىر بەرمەيدىغان كىشى.
مۇمسق پىخسىق، بېخىل.
مۇمۇن مومايا غاچ.
مۇنۇپ قالماق قۇ. "مۇنىيىپ قالماق" قا ئوخشاش.
مۇنىيىپ قالماق قە. قېرىپ ھىچنەرسىنى پەرق ئېتەلمەيدىغان، تاغدىن ــ باغدىن سۆزلەيدىغان بولۇپ قالماق.

مۇيات قۇ. يادىگار، ئەستىلىك، خاتىرە.
مۇياتلىق قۇ. ئەتىۋار، ئىسىل، كۆڭۈلدىكىدەك. م: بۇ ياخشىراق نانلارنى مۇياتلىق مېھمان كېلىپ قالسا قويار- مەن دەپ ئايرىم ساقلاپ قويدۇم.
مۇيەم- تۇيەم ئەپلەپ- سەپلەپ. م: بۇ ئىشنى مۇيەم- تۇيەم قىلىپلا ئۆتكۈزۈۋەتتى.
مۇرىن قۇ. دەريا.
مۇك دۆت، كالۋا، دىۋەك.
مۇڭكىمەك غ. مۇڭمەك (ئات- ئۇلاقلارنىڭ مىنىش، يۈك ئارتىش ۋە ھارۋىغا قوشۇشنى رەت قىلىپ قارشىلىق بىلدۇرۇشى).
مۇدۇك خ. كىچىك، ئىخچام.
مۇشۇك ياپىلاق قە. ھۇقۇش.
مۇكۇرۇ قۇ. ئاۋاق، جەۋەك، ۋىجىك.
مۇكۇل- تېقىل ت. رەتسىز، تەرتىپسىز: قاتىلاڭلىق، ئالدىراشلىق.
مۇنۇچ خ. ۋىيەي، پاھ (ئايالىلار قوللىنىلىدىغان ئىملىق سۆز).
مۇنۇرىمەك قۇ. تاشقى مۇھىتنىڭ سوغاق ھاۋا ياكى سۇنىڭ تەسىرى بىلەن پۇت ياكى قولنىڭ توڭۇپ ئاغرىش ھالىتى. م: پۇتۇم توڭۇپ مۇنۇرەپ كەتتى.
مۇنۇكۇم خ. يۇۋاش، بىچارە. م: بۇ بەك مۇنۇكۇم ئادەم.
مىتەۋىلەشمەك خ. يوسۇنلاشماق، زوكۇنلاشماق، دىيىشمەك.
مىت قىلماسلىق غ. ھىمىرلاپمۇ قويماسلىق.

مىتكوت قه. قايرىلىپ كەتمەك. م: ئۇنىڭ پۇتى مىتكۈت بولۇپ كېتىپتۇ.

مىراقۇل قۇ. ئاتباقار. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىشىك ئالدى ئانار گۈل،
ئاتنى باغلاڭ مىراقۇل.
ئۇچ كۈن بولدى كەلمىدىڭ،
يارىم ساڭا ناماقۇل.

مىرىڭ خ. يىغلاڭغۇ. م: تازا مىرىڭباش بالىكەن!

مىسلمياڭ غ. ئېزىلەڭگۇ، سولاش، لەقۋا.

مىسىل خ. پاخال؛ پاخالدا ياسالغان كۆرپە؛ پاخال تۆشەك.

مىش خ. مۇشۇك (بۇ سۆز كوپىنچە كېرىيەدە قوللىنىلىدۇ).

مىشە ت. تۈكى قىرىۋېتىلگەن ئاشلاق تېرە. م: مىشە خالتا.

مىشمىرىق خ. چىدىماس، يىغلاڭغۇ.

مىڭەر قۇ. پۇتۇن بەدەن، ئۆگە ـ ئۆگىلەر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مەتنىياز دەپ قىچارسام،
سىڭار كۆزلۈك ئەر چىقتى.
ئارقارلارنى قويلۇشۇپ،
مىڭەرلەردىن تەر چىقتى.

مىڭگەن قە. كورا.

ملجىك غ. ئەزمە. ماقالدا مۇنداق كەلگەن:

ملجىك ئادەم سۆز بۇزار،
قىڭغىر هارۋا يول بۇزار.

ملجىڭنى ئەزمە يېڭدۇ،
ئەزمىنى بەزمە يېڭدۇ.

ملىك قە. چىشنىڭ يىلتىز تەرىپىدە چىشنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان گۆش ئارىلىغدىكى بوشلۇق.

منەپتەكۇن قە. دەم ئالدىغان كۇندىن باشقا كۇنلەر.

منىك ئات مىنىدىغان ئات.

مىيانە خ. يامان، يېقىمسىز. م: مىيانە ئادەم ــ يېقىمسىز ئادەم.

مىيانسال خ. سۇلۇق، يوغان، كۆك شاپتۇل.

مىيىق ئېغىزنىڭ بۇرجىگى. م: مىيىغدا كۇلمەك.

ن

ناجاك قۇ. نازۇك، زەئسپ، ئاجىز، ئىنچىكە.
ناچا خ. چۆرنەك، كىيىم تىكىش ماشىنىسىنىڭ چۆرنىگى.
ناچا كۆز قە. كىچىك كۆز. م: ناچىدەك كۆزى نۇرلاندى.
ناچۇكۇچ قۇ. چەككۇچ، تۇككۇچ.
ناخۇش خ. ئورتاھال، چۈچۈمەل. م: ناخۇش ئانار ــ ئاچ-چىقمۇ ئەمەس، تاتلىقمۇ ئەمەس، ئورتاھال ئانار.
ناسات ل. نەسىھەت. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالتىنچى ئايدا ياز بولۇپ،
تۇتقان يارىم ئۇچۇپ كەتتى غاز بولۇپ.
ماڭا ناسات قىلماڭلار تۇققانلىرىم،
كېتەدىمەن كارگانلارغا باش بولۇپ.

ناگازگۇل كۇ. نەغەزگۇل (چىغىر تىماقتىن يوغانراق بولىدۇ).
ناگىلا غەمكىن، مەيۇس؛ تۇتۇق، غۇۋا. م: بەزىلىرى ناگىلا، بەزىلىرى خوشال ئىدى؛ ئايدىڭ ناگىلا كۆرۈنەتتى؛ دوستلىرىمىز خوشال، دۈشمەنلىرىمىز ناگىلا.
نامارغۇ قۇ. نەمخۇش. م: نامارغۇ يەر ــ نەمخۇش يەر.
نامرات ـ چۇمرات نامرات، كەمبەغەل، ئاجىز ـ ئورۇق.
نامۇزۇن ل. تەمسىز، لەززەتسىز، تېتىقسىز.

ئانتاختا غ. نان يېسىلايدىغان تاختا.
نە خ. ئۇچار ـ قاناتلارنىڭ ئەركىگى (كۆپىنچە كەپتەرگە ئىشلىتىلىدۇ).
نەدىن ئارا قۇ. نەدىندۇر، قايىقتىندۇر (بىراۋنىڭ كۈتۈلمىگەندە، بىئەپ چاغدا كېلىپ قالغانلىغىنى بىلدۈرىدۇ). م: بۇ نەدىن ئارا كەلدى، ئادەمنى ئېلىشتۇرۇپ.
نەمتېپە قىلماق قە. چالا ـ بۇلا نەمدىمەك. م: ئۆيدە يېگۈدەك ئاشلىق بولمىغانلىقتىن، چىلان يوپۇرمىغى ۋە توك چىلان بىلەنلا نەمتېپە قىلىپ يۈرەتتى.
نەيزۇ ت. يايپاك قارا چىنە.
نوپ قۇ. ئىش ـ كۈش.
نوپۇق قۇ. يوشۇرۇن، مەخپىي. م: گەپنى نوپۇقراق ئېيتىپتۇ.
نور تامچا.
نوغۇچ ل. يىپ ئايرىش تاياقچىسى.
نوغۇچ ئاياق قە. ئىنچىكە، ئۇزۇن پۇت، شادا پاچاق.
نوقاتچىلىق ئا. ئالدىراشچىلىق، بېسىقچىلىق. م: بۇ ئىش تازا نوقاتچىلىق ۋاقتىدا كەلدى.
نوقانچى خاماندىن ئاشلىق تىلىگۈچى تىلەمچى. نوقانچىنىڭ كۆزى يامان، سۇخەنچىنىڭ سۆزى (ماقال).
نوكەش نور: تۆمۈر نوكەش ــ تومۇر نور.
نوگاي قە. قاپاق چۆمۈچ.
نومۇتلۇق قۇ. ئۇمىتسىزلىك.
نوۋەر ياشلىق، قىرانلىق. م: ئۇ چاغلاردا تازا نوۋەر ۋاقتىم

ئىدى.

نۆتۈرىمەك قۇ. كاتكىرىماق، گالۋالاشماق.

نەمرغا قۇ. نەمخۇش؛ نەمرغا يەر ــ نەمخۇش يەر.

نمخ خ. مىقدار سۆز. م: يېپىنىڭ بىر نمخى، ئۈچ نمخلىق يىپ.

نىلقا قۇ. بوۋاق، ناربىسىدە. م: نىلقا بالا ــ بوۋاق بالا، ناربىسىدە بالا.

نىمشەك قە. ئېغىرلىق ئۆلچىمى (ئىككى جىكىغا تەڭ).

ھ

ھاپ ئېغىزنىڭ تېز ئېچىلىپ-يېپىلىشىنى ئىپادىلەيدىغان ئىملىق سۆز. م: ھاپ ئەتمەك، ھاپ قىلماق.

ھاپپاق شاپىلاق؛ ھاپپاقلىماق—شاپىلاقلىماق. م: ئەركىن تىزىغا ھاپپاقلاپ، بىردەم ئالدىغا، بىردەم كەينىگە تەۋرىنىپ يىغلىماقتا ئىدى. بۇ سۆز "ھاپپا" شەكلىدىمۇ كېلىدۇ.

ھاپ ئۇرماق ئا. لاپ ئۇرماق، پو ئاتماق، يالغان ئېيتماق.

ھاتتار خ. دورا پۇرۇش.

ھاردۇقتا چىقماق قۇ. پىنسىيىگە چىقماق. م: دادام ھاردۇقتا چىقتى.

ھاش قاپاق خ. ياپما قاپاق.

ھاكىۋاتو خ. ئىش قىلىپ، قانداق بولمىسۇن.

ھاگۇل ئا. ھويلا، قورۇ ("ھوگۇل"مۇ دېيىلىدۇ).

ھاگىنا قۇ. كېيىكنىڭ ئەركىگى.

ھاڭغۇق غ. بويۇنتۇرۇق، ئۆكۈزنى قوشقا قاتقاندا بويىنىغا سېلىنىدىغان قوۋۇق.

ھاڭغرىقاي ئوچۇق، ئېچىلىپ قالغان. م: ئېغىللار بوشاپ، ھاڭغرىقايلا بولۇپ قالدى؛ ھاڭغرىقاي بولۇپ قالغان ھويلىلار؛ ئىشىك-دەرىزىلەر ھاڭغرىقاي ئوچۇق تۇرۇپتۇ.

هاڭگا تېرەك قە. تېرەكنىڭ بىر تۈرى.
هاڭگىز خ. ئېڭىز.
هاڭ قالماق ت. هاڭ قېتىپ قالماق، هاڭتاڭ بولۇپ قالماق، داڭ قېتىپ قالماق.
هالپۇ خ. كىچىك ئىشنى يوغان قىلىپ كۆرسىتىدىغان لاپخور.
هالگۈددىت قۇ. شىزى (مۆە).
هاللازلىماق خ. هاڭگا ئېشەكنىڭ هاڭراپ يۈگرىشى ("هاللاز ئاتماق"مۇ دېيىلىدۇ).
هاللاڭ خ. "هاڭغرىقاي"غا ئوخشاش.
هاللەسە قۇ. بار نەرسىنى تەڭ كۆرۈپ پايدىلانماق.
هالۇ خ. هويلا.
هاپاش قىلماق ت. يۇدۇمەك (ئادەمنى يۇدۇشكە قارىتىلىدۇ).
هامنام قۇ. هاممام (مونچا)؛ تىنچىق، دەمىق.
هامى همماىه قىلىغۇچى، قوغدىغۇچى، ئاقىلىغۇچى، يان باسقۇچى.
هامىلە قۇرساقتىكى بالا؛ تۆرەلمە.
هاما قە. هاماماچا، دادىسىنىڭ ياكى ئانىسىنىڭ هەمشىرىلىرى (ئاچا ـ سىڭىللىرى).
هايلى ت. مىجەز، ساقلىق. م: بۇگۈن هايلىم يوق.
هەپەش ت. قوناق ئۈندىدىن قىلىنغان پېتىر خېمىرنى قازانغا چۆرىسىگە يېقىپ هوردا پىشۇرۇلىدىغان نان.
هەپتىرەك قۇ. ئالا ـ جوقا، تۈتۈرۇقسىز.
هەپ دورا قە. كۇمۇلاچ دورا.
هەپسە قاماق، سولاق، تۇرمە.

هەپسەر ت. تويماس، قارنى ياماق.
هەپسلا ئادەم خ. كۆڭلىنىڭ شىرىسى بار ئادەم.
هەپشمەك ت. ئەسىنمەك.
هەتتەم قۇ. ھاكاۋۇر، تەكەببۇر؛ پوچى، داۋراڭچى.
هەتتەمشا قۇ. "هەتتەم"گە ئوخشاش.
هەجەڭگە قۇ. گۈلەڭگۈچ.
هەجەڭگۈچ قۇ. "هەجەڭگە"گە ئوخشاش.
هەدە غ. ئاچا، ئېگىچە.
هەررەڭ ـ سەررەڭ قاملاشمىغان، كەلسە ـ كەلمەس، ئىگىز ـ پەس، تېتىقسىز، ئالىجوقلىم: هەررەك ـ سەررەڭ گەپ قىلماق، هەررەڭ ـ سەررەڭ نەرسىلەرنى يىغمەك، هەررەڭ ـ سەررەڭ كىيىنمەك.
هەس ـ هەس هەيران، ھاڭتاڭ. م: هەس ـ هەس بولماق ـ هەيران بولماق، ھاڭتاڭ قالماق، ئەجەپلەنمەك.
هەسەلى قە. بوز، قوڭۇر (قوينىڭ رەڭگى).
هەش سەت، پاسكىنا. م: ئەل جېنى بىلەن، هەش قىز ئېرى بىلەن (ماقال).
هەقۇۋ خ. ۋەج، بىسات، دۇنيا.
هەمەك قە. نېپىز نان.
هەمسات غ. بىردەم، دەرھال، شۇئان. م: هەمساتتا ـ بىردەمدە، دەرھال؛ هەمساتنىڭ ئىچىدە بېرىپ كېلىمەن.
هەمسال ت. تەڭتۇش، ياشداش؛ كۆيۈمچان، مېھرىۋان.م: ئۇلار بىر بىرىگە بەك هەمسال.
هەمكام خ. ئىتتىپاق، ئىناق.

هوپقوۋۇز ئىششىپ قالغاندەك. م: ئۇ هوپىقۇۋۇز چىرايىنى سەت تۇرۇپ، هومايغان هالدا هۆكۈرىدى.

هوت ئەتىياز پەسلى كىرگەن ۋاقىت. م: ياراشسا هوت، ياراشمىسا جۇت (ماقال).

هوجرا كېپى غ. توي كۈنىنىڭ ئەتىسى قىز ۋە يىگىتىنىڭ دوستلىرى بىر يەرگە جەم بولۇپ ئۆتكۈزىدىغان مەرىكە.

هودەق خ. كۆكەرمە. م: تازا هودەق نىمىكەن بۇ!

هور[1] قۇ. ياغاچ هاۋانچا.

هور[2] قە. بۇغداي ياكى گۈرۈچ ئاقلايدىغان سوقا.

هور لۇق نان ت. جىگموما.

هوردنى چىقارماسلىق چاندۇرماسلىق، تۇيغۇزماسلىق.

هوگا قە. چوقان، سۇرەن. م: پۇتۇن شەھەرنى قاپلىغان تېخمۇ كۈچلۈك هوگا كۆتىرىلدى.

هوگا ـ جاهان قۇ. هاۋا، كىلىمات، ئىقلىم. م: هوگا ـ جاهان ئىسسىپ قالدى ـ هاۋا ئىسسىپ قالدى.

هوگازا قۇ. ئويۇق، ئويۇقچە، تەكچە ("هوگاز"مۇ دېيىلىدۇ).

هوگا ـ سۇرەن كۆ. ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ، سۇرەن ـ چوقان. م: هەپتىدە بىر بولىدىغان هوگا ـ سۇرەنلىك بازار.

هولۇك قۇ. تاش ياكى كېسەك بىلەن قوپۇرۇلغان ئىگىزلىك.

هولا قە. يالقۇن، گۈلخان. م: تونۇرنىڭ ئوتى هولا بولۇپ كېتىپتۇ؛ هولا سالماق ـ گۈلخان ياقماق. ("هولۇ"مۇ دېيىلىدۇ).

هولولوپ ئالدىراڭغۇ، تەۋەككۈلچى. م: هولولوپ ئادەم ـ ئالدىراڭغۇ ئادەم.

هونان قه. "هورلۇق نان"غا ئوخشاش.
هوننات قه. گالغا چىقىدىغان بىر خىل زەھەرلىك يارا؛ قۇۋۇ، ھىلىگەر، كۆيدۈرگۈ، ئىچى تار.
هونۇس قۇ. خۇددى، دىگەندەك. م: بۇ ئىش ھونۇس مېنىڭ دىگىنىمدەك بولۇپ چىقتى.
هوۋۇقماق غ. ئىششىپ قالماق. م: ئۇنىڭ كۆز-قاپاقلىرى هوۋۇقۇپ، بۇرنى ئىششىپ كەتكەن ئىدى.
هۇررەك غ. ئۇششۇق، كوكەرمە، مۇتەھەم. م: جىدەلنى پۇلغا سېتىۋالغانغا هۇررەكلەر.
هۇقۇيتماق خ. ۋاقىرىماق، توۋلىماق، چاقىرماق.
هۆپىگەر هۇنەرۋەن، كاسىپ؛ ئۇششاق ئىلىپ ساتار.
هۆپىگەن خ. چاشقان جىنسىغا كىرىدىغان بىر خىل جانۋار.
هۆپىلەك تاش غ. بالىلار ئويۇنى "بەش تاش"نىڭ چوڭى.
هۆدەيچى قه. خەۋەرچى.
هۆددەس خ. پەقەت، ئەسلا، زادىلا.
هۆسۈت قه. ھەسەت، قىزغىنىش.
هۆسلە-سۈلكەت قىزغىنلىق، خۇشخۇيلۇق. م: ئۇ بىزنى ئىسسىق چىراي، هۆسلە-سۈلكەت، شېرىن سۆزلەر بىلەن قارشى ئالدى.
هۆكۈنەك خ. ھەرىنىڭ ئۇۋۇسى، ھەرە كۆنىگى.
هۆلتەن ل. تىرىك جان.
هۆمىدىمەك ھاسىرىماق. م: ئۇ ھاسىراپ-هۆمىدەپ يېتىپ كەلدى؛ نىمە ئانداق هۆمىدەپ كەتتىڭ؟
هۇپلىمەك ت. ئىسسىق ئۇرۇپ كەتمەك. م: بۇ يىل ئىسسىق

قاتتىق بولغانلىقتىن، بۇغدايلار ھۆپلەپ يېتىپ كەتتى.

ھېرىقماق قە. ھارماق، چارچىماق.

ھېزى بولماق قە. دىققەت قىلماق، سەگەك بولماق، پەخەس بولماق.

ھېزىم بوزەك خ. بوزەك، يۇۋاش.

ھېشىق غ. قېلىن، گەپ ئۆتمەيدىغان.

ھېكماچ خ. تاق كالا تارتىدىغان قوش، ساپان.

ھېلىلىق خ. پاسكىنا، كىر.

ھېيتماق ئەيبى بار، ئەيىپناك.

ھېيجېن خ. ۋىيەي. م: ھېيجېن، شۇنىڭغىمۇ يىغلامتىكەن!

ھىرلىگۈدۈك قۇ. گومۇش، كالۋا، دەلدۇش، ھاكۇاقتى، پاكۇقۇش.

ھىرلىك قۇ. "ھىرلىگۈدۈك"غا ئوخشاش.

ھىجاق ھىجىيىپ يۇرىدىغان ئادەم.

ھىم خ. ئىم، ئىچ گەپ. م: ھىمى بىر-گېپى بىر.

ھىمات خ. ئارقا تىرەك، يۆلەنچۈك، باشپانا.

ھىمرىق ئاش قۇ. قولداما.

ھىمدۇك قۇ. يەپ قاچا بىكار قىلىدىغان، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەم.

ھىمراش قە. ھەپىلەشمەك، شۇغۇللانماق. م: كەچكىچە مۇشۇ ئىش بىلەن ھىمراش بولدۇم.

ھىمرەك تۇرمەك. م: قاپىغىنى ھىمرەپ، كالىپۇگىنى ھىمرەپ.

ئو

ئوئەش غ. ئوش، سەتـلەش ياكـى نارازىـلىق سـۆزى. م: ئوئەش، ئوغامنى قاياتمىغنا!

ئوپقان تويماس. م: باي تولا يسه خوردان دەر، نامرات تولا يسه ئوپقان دەر (ماقال).

ئوپۇر ت. ئازگال؛ ئالـدام، دام، قاپـقان. م: كالا ئوپۇرغا چۈشۈپ كېتىپتۇ ــ كالا ئازگالغا چۈشـۈپ كېتىپـتۇ؛ ئوپۇرغا چۈشۈپ كەتمەك، ئالدام خالتىغا چۈشۈپ كەتمەك.

ئوپۇرماق قە. تېگىگە يەتكۈزمەك. م: ئوقەت قىلساڭ ئوپۇ- رۇپ قىل، تومۇرىنى قومۇرۇپ قىل (ماقال).

ئوتاق كىگىز ئۆي، چېدىر، ئاق ئۆي.

ئوتالغۇ ل. ئوتاق. م: قوناق ئوتالغۇسى، كېۋەز ئوتالغۇسى.

ئوتلۇق ت. تونۇرنىڭ كۈلـىنى چـىقىرىدىـغان تـۆشۈكـى، داپخۇن.

ئوتۇقماق[1] غ. سۇتـتىن ئايـرىلىـپ ئوت يەيدىـغان بولۇپ قالـماق (قوزا ـ ئوغلاقلارغا قارىتىلىدۇ) م: قوزا ئوتۇقتى ــ قوزا ئوت يەيدىغان بولدى.

ئوتۇقماق[2] ئىشـشـىپ قالـماق. م: ئۇنىڭ يـۈزى ئوتۇقۇپ قېپتۇ.

ئوتۇنئۆي ل. ئوتۇنخانا.
ئوت ئېغىز قۇ. ئاغزى ئىتتىك.
ئوتمغات قۇ. ئوردا ئەمەلدارلىرىنىڭ باش كىيىمىگە تاقىلىدىغان ئەمەل تاجىسى.
ئوخشۇالماق قۇ. قېتىشۇالماق، گىدىيىشۇالماق؛ مازلىشۇالماق. م: بۇ تازا ئوخشۇاپتۇ.
ئودىكام قە. باللار ئويۇنىنىڭ بىر تۈرى (يەرگە قاتار-قاتار قىلىپ ئورەك كولاپ، پومزەكنى دومىلىتىپ ئورەككە چۈشۈرۈپ ئويناىدۇ).
ئورا قۇ. تەسكەي.
ئوراقچە قۇ. كىچىك ئورغاق، قوشاقتا مۇندىغان كەلگەن:

ئوغلۇمغا بەردىم ئوراقچە،
قىزىمغا بەردىم قىڭغىراقچە.

ئوراي قۇ. باشتىكى چاچنىڭ چۆگۈلمىسى، (لوپنۇردا "ئورۇغۇي" دىيىلىدۇ).
ئوردۇ چاشقان ۋە كۆسۆتكىگە ئوخشاش يەر ئاستىدا ياشايدىغان ھايۋانلارنىڭ ئۇۋىسى.
ئورلاڭ غ. بېقىندى، باغلاندى، قورچاق، چوڭ پادىشالارغا قارايدىغان كىچىك شاھلار، بەگلەر. م: ئورلاڭ بېگى—بېقىندى بەگ.
ئوروجەك ل. روجەك.
ئورۇغۇي ل. "ئوراي"غا قاراڭ.
ئورۇنجى خ. پايتىما.
ئوزماق ئالدىغا ئۆتۈپ كەتمەك، ئېشىپ كەتمەك.

ئوش ـ كه قوش هەيدىگەندە كالىنى تاپقا كەلتۇرۇش ئۇچۇن ئېيتىلىدىغان ئىملىق سۆز.

ئوشۇقچىلىق قىلماق قە. ھەددىدىن ئاشماق، زورلۇق قىلماق. م: ھەددىدىن ئېشىپ ساقچىلارغىمۇ ئوشۇقچىلىق قىلدى.

ئوشۇقماق قۇ. ئالدىرىماق، تەمتىرىمەك، ھولۇقماق، ئاسىقماق، چۆچۈمەك، جىددىلەشمەك. م: ئوشۇقماي گەپ قىل.

ئوغچا خ. باسماق، توزاق.

ئوغۇ غ. تېرىق سوقىدىغان ياغاچ سايمان.

ئوغۇش قۇ. قەي قىلماق، ھۆ بولماق.

ئوغۇلجىماق تەزىم ـ تەكرىم قىلماق، ھۆرمەت قىلماق.

ئوغىيامان قۇ. ئاچچىغى يامان، زەھەر خالتىسى.

ئوق قۇ. ھەسسە، ئۇلۇش.

ئوقرەك قە. بويۇنىنىڭ ئاستىدىكى سۆڭەك ئوقرەك سۆڭىگى دېيىلىدۇ، سول ئوقرەك، ئوڭ ئوقرەك دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

ئوققا ئۇچۇرماق ئوق بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرمەك.

ئوقۇرۇق[1] غ. ئات تۇتىدىغان سالما. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كەسلەنچۇككە ئوقۇرۇق سالدىم،
سۇرۇلدى، قاچتى.
يېنى يوق قوڭغۇزنى مىنىپ قوغلىۋىدىم،
بەش داۋان ئاشتى.

ئوقۇرۇق[2] قۇ. مۆھە قاقىدىغان تاياق.

ئوقۇرى ئىگىز نەزىرى ئىگىز. م: ئۇ ئىگىز ئوقۇردا بوغۇز يەپ

كۆنۈپ قالغان ئۇدەم، ئانداق-مۇنداق يەرلەرنى كۆزىگە ئىلمايدۇ.

ئوك پۇت خ. مورا ئوچاقنىڭ ئوك تەرىپى.

ئوكچە مۇستەقىل، ئۆز ئالدىغا، يالغۇز، ئەركىن، ئىختىيارىي. م: ئوكچە ئولتۇرۇپ سۆزلىشۈالايلى.

ئوكدا-دۈمدە ئوكىغا-تەتۈرسىگە. م: كىسەل ئارام ئالسۇن، ئوكدا-دۈمدە قىلماڭلار.

ئوكدا قويماق ئالدامچىلىق بىلەن بىراۋنى قاتتىق زىيان تارتقۇزماق.

ئوكدۇرماسلىق غ. ئىلگىرى كەلتۈرمەسلىك، ئوكىغا تارتقۇزماسلىق، ئالغا باستۇرماسلىق (بىراۋنىڭ ئىشىغا توسقۇنلۇق قىلىش).

ئوكغايماق غ. ئاغرىق ۋە باشقا سەۋەپلەردىن ئورۇقلاپ، ماغدۇرسىزلىنىپ، رەڭگى ئۆچۈپ كەتمەك (بۇ سۆز "ئىگگەيمەك"مۇ دېيىلىدۇ. م: ××× ئاغرىپ ئىگگىيىپلا كېتىپتۇ).

ئوكلۇق تۈزۈك، توغرا، تەرسا ئەمەس. م: ئوكلۇق ئادەم— تۈزۈك ئادەم.

ئوكماس قە. ئىلگىرى كەلمەس، ئىشى ئوكىغا تارتماس، تەلەيسىز، پالاكەت بېسىش. م: ئەتتىگەن ئوكمىغان كەچكىچە ئوكماس (ماقال).

ئوكماق مۇۋاپىقىيەت قازانماق، ۋۇجۇتقا چىقماق، ئىشى ئوكۇشلۇق بولماق؛ تەلىيى كەلمەك.

ئولاك كۇ. چىغنىڭ تۈپ تەرىپىدىكى ئاقلىۋېتىلىدىغان

یوپۇرماقلىرى.

ئولان[1] قۇ. يالغۇز، يەككە، غېرىپ، بىچارە؛ ئەركسىن، ئىختىيارسىز.

ئولان[2] قۇ. ئۇلار، تاغ توخۇسى.

ئولپاق قۇلاقچا، تۇماق.

ئولپاك ت. ئاغزى كىچىك تېگى يوغان ھەم چوڭقۇر ئازگال.

ئولپان قە. كاك توپىسى، كونا توپا.

ئولغام باغلانغان (تېڭىلغان ياكى تارتىلغان) ئاغامچا ياكى سىمنى چىگىتىش ئۈچۈن ئارىسىغا قىستۇرۇپ تولغايدىغان كالتەك.

ئولغۇر سالماق غ. تەتۇر باغلاش. م: چانىنىڭ ئوق ياغىچىغا ئولغۇر سالدى.

ئولغىماچ قە. "ئۇلغام"غا ئوخشاش.

ئولىماق تولغىماق، ھىمىرمەك، بارماق بىلەن چىمدىماق. م: مۇشۇ گەپنى ئىككىنچى ئاغزىڭغا ئالمىغان بولساڭ، تىلىڭنى ئولۇۋېتىمەن.

ئوناق پەرەز، مۆلچەر، قىياس. م: ئوناق ئوناققا كەلمىدى، ئارقىدىكى يەر قوناققا كەلمىدى (ماقال)

ئونماق ل. ئويلىماق، خىيال قىلماق، ئەسلىمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاقپ كەلدى باش مەللەنى تارىمى،
ئاڭلاپ تۇردۇم كۆڭلۈڭىزنۇ يارىمى.
ئوناپ ياتسام چۈشۈمگىما كىرمەيسىز،
بىر مەللەدە يالغۇز ئۆينۇ غارىمى.

ئۇۋلماق ھەزلىمەك، خوش قىلماق (كۆڭۈلنى). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

نە قىلاي نىمنە قىلاي،
يىتىم كۆڭۈلنى ئۇۋلماي،
ئەر بولسام كەتمەسمىدىم،
باش ـ كۆزۈمنى ئورىماي.

ئۇۋۇش قە. ئوھۇي، ۋاي ۋۇي (مەنىستىمەسلىكنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق). م: ئۇۋۇش، نىمە دەۋاتىسەن؟

ئويچى خىيالپەرەس، مۇتەپەككۇر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئوي ئويلايسەن، ئوي ئويلايسەن،
ئويچىمدىك سەن.
يان ـ باغىردا يېتىۋاپسەن،
قويچىمدىك سەن.

ئويلاپ كەتمەك قۇ. پەس تەرەپكە قىچىپ كەتمەك. م: ئات تۆۋەينىگە ئويلاپ كەتتى ـ ئات جەنۇپ تەرەپكە قىچىپ كەتتى.

ئويلاتماق قۇ. قوغلىماق، سۈرمەك، قاچۇرماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۆمۈر خەلىپە تەۋرەپتۇ،
ئاسماندىكى يۇلتۇزدەك.
چاك دارىنى ئويلاتتى،
جاڭگالدىكى توڭگۇزدەك.

ئويلۇق سۆڭەك بىلەك سۆڭگىنىك يوغان يېرى.

ئويمات ئوي، ئويمان، ئويمانلىق. م: ئويماتقا سېلىنغان

كىچىككىنە ئۆي.

ئوينىغۇچ ت. چىلگە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئوينۇغۇچ ئوبدان نىمە،
يازلىغى بار، كۈزلۈگى يوق.
يېڭى يار ئوبدان نىمە،
ئاغزىدا بار كۆڭلىدە يوق.

ئويۇق قۇ. كەشتە نۇسخىسى، ئەندىزە؛ تەكچە.

ئويۇنچى قۇ. ئويۇن كۆرسەتكۈچى، سەھنىدە ياكى كوچىدا تۈرلۈك ئويۇنلارنى ئويناپ چىققۇچى.

ئۇ

ئۇجۇز قۇ. ئاجىز، خار، پەس؛ ئەرزان.

ئۇجۇزلىماق قۇ. خارلىماق، پەس كۆرمەك.

ئۇجۇل ل. يېكەننىڭ گۈلى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قىزىل گۈلۈم نەدە توزۇپ يۈرۈيسەن،
كۆزدە ئۇجۇل قاسرىغىنى ئاچقاندەك.

ئۇچقات غ. پاكار قارا قارىغاي.

ئۇچقۇرۇل قۇ. سىرتتىن باستۇرۇپ كەلگەن ياۋۇنى يىراقتىن كۆرۈپ، ئوت يېقىپ خەۋەر بېرىش ئۈچۈن شەھەرنىڭ ئەڭ چېتىگە سېلىنغان قوغدىنىش تۇرىسى (پوتەي).

ئۇچقاق توزۇپ كېتىدىغان، ئۇچۇپ كېتىدىغان.

ئۇچلايماق گەۋدىلەنمەك، كۆتۈرىلىپ چىقماق، چوقۇچىيىپ چىقماق.

ئۇچلىماق[1] قۇ. ئۇننى تاسقىماق.

ئۇچلىماق[2] ئۇزارتماق، ئۇچ چىقارماق، ئۇلىماق (چاپانىڭ يېڭىنى).

ئۇچما غ. تىك: ئۇچما چوققا.

ئۇچماق قۇ. جەنىنەت، بېيىش.

ئۇچۇرما ئۇچار قاناتلار بالىلىرىنىڭ ئۇچۇش دەرىجىسىگە

يېتىشى. كۆچمە: قىز بالىنىڭ ياتلىق بولۇش يېشىغا يېتىشى. م: قالغاچنىڭ بالىلىرى ئۇچۇرما بوپتۇ؛ بۇ قىز ئۇچۇرما بوپتۇ.

ئۇچۇرما نان قە. تونۇرنىڭ ھارارىتىنى سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن تۇنجى قېتىم ياققان نان.

ئۇچۇرما ھاڭ چوڭقۇر، تېگى يوق ھاڭ.

ئۇچئۇن قۇ. بىرىنچى دەرىجىلىك ئاق ئۇن.

ئۇچۇنما ئاغرىق، كېسەل. م: ئۇچۇنۇپ قالدىم، ئۇچۇنمام قوزغىلىپ قالدى.

ئۇچۇنماق شامال تەگمەك، شامالدارماق. ئۇچۇنۇپ قالدىم — شامال تېگىپ ئاغرىپ قالدىم.

ئۇچسى قىچشماق ئىش "سېغىنىپ" قالغانلىقىنى (ئىشتىن قېچىپ ئىشقا تۇتۇلۇپ قالغانلىقىنى) بىلدۈرىدىغان بىرىكمە. م: ئۇچسى قىچىشقان ئېشەك تۇگمەنگە بېرىپتۇ (ماقال).

ئۇختا غ. ئىشنىڭ دەل جايىدىن چىقىشى، كۆڭۈلدىكىدەك بولۇپ چىقىشى. م: ئىشنىڭ ئۇختىسىغا كەلگىنىنى دېمەڭ!

ئۇدۇسقماق قۇ. بوۋاقلارنىڭ ئۇخلاۋېتىپ كۈلۈشى ياكى يىغلىشى.

ئۇدۇم ئادەت، رەسىم، ئەنئەنە؛ ئىرسىيەت؛ مەخپى رېتسىپ. م: بۇ ئىش ماڭا ئۇدۇم بولۇپ قالدى؛ بۇ ماڭا ئاتا-بوۋامدىن قالغان ئۇدۇم.

ئۇران قۇ. شۇئار؛ چاقىرىق؛ سۈرەن، چوقان.

ئۇران - جۇرات ئۇرۇق - جەمەت.

ئۇرتوقاي "ئۇركالتەك"كە ئوخشاش. م: ئۇرتوقاي قىلماق، ئۇرۇپ ۋەتۈەرىگىنى چىقارماق.

ئۇرۇقچا ئۇچكە (ئۇرۇكنىڭ ئۇچكىسى).

ئۇرۇقتاي غ. ياسانچۇق، مىشچان.

ئۇرۇڭال قۇ. دەم ئالدۇرۇپ ياكى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىلدىغان يەر ئۇرۇڭال يەر دېيىلىدۇ.

ئۇز خ. چىرايلىق، گۈزەل؛ ماھىر (قول ئىشى، ئۆي كارىغا ماھىر). ئاز قىل، ئۇز قىل (ماقال).

ئۇزۇن بۆك كىيدۈرمەك ماختاپ ئۇچۇرۇشنى بىلدۈرىدىغان بىر نېكمە.

ئۇزۇن تۇرا بويى ئىگىز ئادەم، شادىپاچاق.

ئۇسقاق ل. چۆمۈچ، ساپلىق.

ئۇش قۇ. ئاتاقلىق، داڭلىق.

ئۇششاق ـ چىپە خ. ئۇششاق ـ چۈششەك.

ئۇششاق سۆز قۇ. غەيۋەت، شىكايەت: سۆز ـ چۆچەك.

ئۇشلىماق قە. تۇتماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۇشلىماك بىلەكىمنى،
كۆيدۈرمەك يۈرەكىمنى.

ئۇغۇنۇتتە قۇ. ئۇ يەردە.

ئۇقاسىز قۇ. ئەھمىيەتسىز، مەزىسىز، تايىنى يوق.

ئۇقاق تارتماق غ. غەم يىمەك، كۆيۈنمەك. م: ئىككىيلەنىمەك بىر بىرىمىزگە قانداق ئۇقاق تارتىپ يۈرىدىغانلىغىمىزغا ئىشىنەمسىز؟

ئۇقلىماق غ. ئۇگلىماق، بەدەننى مۇجۇپ قويماق، تۇتۇپ

قويماق.

ئۇگىلانماق ت. ئىچ ئاغرىتماق، ئىچى سىرىلماق. م: ئۇ پۇلنى كانتوغا ئالدۇرۇپ قويۇپتۇ، ناھايىتى ئۇگىلىنىپ كەتتىم.

ئۇل نەرسىنىڭ تېگى، ئارقىسى. م: نانىنىڭ ئۇلى ــ نانىنىڭ ئارقىسى.

ئۇلاق مالالارغا ئوت، يەم بېرىدىغان ۋە ئۇلارنى سۈغۇرىدىغان ياغاچ نور.

ئۇلاق-قۇراق قۇ. ئۇلاپ قۇراشتۇرۇلغان. م: ئۇلاق-قۇراق لاتىلار.

ئۇلاق كېمە پۈتۈن ياغاچنى ئويۇپ ياسالغان كېمە ياكى قېيىق.

ئۇلاي ل. پار، ھور، بۇس.

ئۇلدىماق قۇ. تاقىسىز ئاتنىڭ تۇيغىنىڭ يالىنىپ كېتىشى.

ئۇللىماق چىگىتماق (تامنىڭ ئۇلىنى)؛ ئوغۇتلىماق، قوناقنى ئۇللىماق ــ قوناقنى ئوغۇتلىماق.

ئۇلۇغ بەھەك خ. پىلە قۇرۇتىنىڭ تۆتىنچى قېتىم ئۇخلاش ۋاقتى.

ئۇماي قۇ. ئوغۇل بالىنىڭ ئۇرۇقدىنى؛ ئەش، ھەمرا.

ئۇماتاق ت. چايغا چىلاپ يۇمشىتىلىپ ئۇماچ ھالىتىگە كەلتۈرۈلگەن نان.

ئۇمۇنماق قۇ. ئۇمىتسىز قالماق، ئۇمىدى يوققا چىقماق، ئۇمۇنۇپ قالماق.

ئۇنتۇق قۇ. ئۇۋاق، تالقان، پاراشوك. م: ئۇنتۇق سوپۇن ــ

سوپۇن پاراشوگى.

ئۇھسنماق ئۇھ دىمەك. م: ئۇ، ئۇھسنىپ ئېغىر دەم ئالدى.

ئۇۋەت خ. ئۇيات، نوموس. ھابدالدا ئۇۋەت يوق، كېپەكتە قۇۋۋەت (ماقال).

ئۇيا قۇ. قېرىنداش، تۇققان.

ئۇيخاسى يوق قۇ. تاينى يوق، مەنسىز. م: بۇگۈن بازار-نىڭ ئۇيخاسى يوق ــ بۇگۈن بازاردا مالنىڭ تاينى يوق.

ئۇيقا ـ تۇيقا ۋەيران، خاراپ. م: بوران كۆكتاتلارنى ئۇيقا-تۇيقا قىلىۋەتتى.

ئۇيقاش قۇ. ماسلىشىش، قاملىشىش، قاپىيە، قاپىيە كېلىش. م: ئۇيقاشمىغان گەپلەر ــ بىر بىرىگە باغلاشمىغان گەپلەر.

ئۇيقلماق خ. "ئۇقلىماق"قا ئوخشاش.

ئۇيۇتقا قۇ. ئۇيۇتقان نەرسە؛ ھۇجەيرە، كىلىتكا.

ئۇيۇق ـ تۇيۇق قۇ. "ئۇيقا ـ تۇيقا"غا ئوخشاش.

ئۇيۇل قۇ. مۇنەك، لەختە. م: قان قېتىپ ئۇيۇل بولۇپ قېپتۇ ــ قان ئۇيۇپ قېپتۇ.

ئۆ

ئۆپكە - باغرىنى قاقماق كۆيۈنمەك، مېھرىۋانلىق قىلماق.
ئۆپكىدىمەك ئۆكسۈمەك، ئوپكىدەپ يىغلىماق، ئۆكسۈپ يىغلىماق.
ئۆپكىسىنى ئىچىدىن قاقماق بىلىندۈرمەي ئەدىۋىنى بەرمەك.
ئۆپكىسى ئۆرۈلمەك غ. كۆڭلى بۇزۇلماق، يىغا تۇتماق.
ئۆپلەن خ. چاشقان تىپىغا كىرىدىغان بىر خىل كىچىك جانىۋار.
ئۆپۈپ - تېتىپ قە. تاماقنى كۆكۈلسىمەيلا ئېغىز تېگىپ قويماق.
ئۆپۈم قۇ. يۇتۇم. مىقدار سۆز. م: بىر ئۆپۈم چاي.
ئۆتەگ خ. ئىچ ئۆتۈشنىڭ ئىسسىم تۈرى.
ئۆتكۈن جىن - ئالۋاستى.
ئۆتۈك كېچىك (دەريانىڭ كېچىگى — ئۆتىدىغان يېرى).
ئۆدەكلىك قۇ. ۋاپادار، مېھرىۋان.
ئۆدىمەك قۇ. چارۋا مالىلارنىڭ بېشى تۆۋەن، تۆت پۇتى ئاسمانغا بولۇپ قېلىشى (بۇ سۆز غۇلجىدا "ئۆرەدىمەك" دىيىلىدۇ).
ئۆرە قۇ. خۇددى، بەئەينى. م: بۇ بالا ئۆرە دادىسىغا

ئوخشايدىكەن.

ئۆرە - تۆپە قە. ئۆرە - دۆرە، مالىماتاك. م: ئۆيىنىك ئىچى بىر پەس ئۆرە - توپە بولۇپ كەتتى.

ئۆرەسكەل قۇ. ئاجايىپ، غەلىتە، قامىلاشمىغان، ئەپلەشمىگەن.

ئۆرەنلىمەك ئات - ئېشەكلەرنىڭ ئالدى پۇتلىرىنى ئىگىز كۆتىرىپ ئۆرە بولۇشى.

ئۆرەنلىمەك[1] ت. ئات - ئېشەكلەرنىڭ ئالدى پۇتلىرىنى كۆتىرىپ ئۆرە بولۇپ چالۇاقىشى. كۆچمە: ئۆرەنلەپ كەتمەك — خاپا بولۇپ سەكرەپ كەتمەك، چالۇاقماق.

ئۆرەنلىمەك[2] ت. دۇۋىلىمەك، ئىگىزلەتمەك. م: خاماندىكى چەشلەنگەن بۇغداينى ئۆرەنلەپ ئىگىز دۆۋە قىلماق.

ئۆركىمەك قۇ. كۆكرەكنى كۆكرەكىكە ياكى باشقا نەرسىگە ياقماق، سۈركىمەك.

ئۆرلەك قۇ "ئۆلەك"گە ئوخشاش.

ئۆرمەك قۇ. قىلتاغار (تاغلىقلار سۆزى).

ئۆرمەك چۈن قۇ. ئۆمۈچۈك.

ئۆرۈش توقۇلمىلارنىڭ ئۆرۈش يېپى.

ئۆرۈمە قۇ. مەشرەپلەردە ئۇسۇل ئويىنىغانلارنىڭ بېشىدىن ئۆرۈيدىغان پۇل ياكى نەرسە. (بەزى جايلاردا "ئۆرۈم"مۇ دېيىلىدۇ).

ئۆرىدىمەك "ئۆرەنلىمەك"كە ئوخشاش.

ئۆرىلەشمەك ھەپىلەشمەك.

ئۆزەك يادرو، مېغىز، يۈرەك. ئۆزەكتىن چىققان ئوت يامان،

ئۆزدىن چىققان يات ياماڭ (ماقال).
ئۆزەن غ. دەريا، غول.
ئۆزسىناق ئۆز ئەدىمى دەپ بىلىمەك. م: بۇ سوزلەرنى ساڭا ئۆزسىنىپ ئېيتىۋاتىمەن.
ئۆزگەن قۇ. ئاق ئۇۋاق كۆتىگى؛ ئۆزەك، تومۇر.
ئۆزلە قۇ. سىلى، ئۆزلىرى (2ـشەخس كىشىلىك ئالمىشىنىڭ سىپايە تۈرى).
ئۆزلىرى قۇ. سىلىرى ("سىلى"نىڭ تېخىمۇ سىپايە ئېيتىلىشى).
ئۆزىگە كەلمەك غ. ھوشىغا كەلمەك. م: ئۇ بىر ھازادىن كېيىن ئۆزىگە كېلىپ، ئاران كۆزىنى ئاچتى.
ئۆزىنىڭ پاشىسىنى قورۇماق ئۆزىنىڭلا غېمىنى يېمەك.
ئۆزىنىڭ سايىسىغا مۇش ئاتماق ئۆزىدىن ئۆزى ھۇركىمەك.
ئۆسكۈلەڭ غ. ئىگىز، ئۆسكەن. م: ئۆسكۈلەڭ بويلۇق ـــ ئىگىز بويلۇق.
ئۆسۈمتە دەرەخلەردە پۇقاقتەك چىقىپ قالىدىغان مۇدۇرچەك (كېسەللىك).
ئۆكسۈز يېتىم، تەمتىرەپ قالغان ئادەم.
ئۆكسىمەك "ئۆپكىدىمەك"كە ئوخشاش.
ئۆگەن ـ سۆگەن قۇ. ئەيىپ، نۇقسان، كەمچىلىك (جۈپ سۆز).
ئۆڭ نەرسىنىڭ ئادەتتە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان تەرىپى، تۈس، چىراي، رەڭ. م: بۇغداي ئۆڭلۈك؛ تېرىنىڭ ئۆڭى ـــ تېرىنىڭ تۈكسىز تەرىپى. م: ئۆڭ جۈۋا ـــ تاشلانمىغان

جۇڭا.

ئۆڭەر[1] قۇ. چاپاننىڭ ئىچ ـ تاش پەشلىرى (ئىچ ئۆڭەر، تاش ئۆڭەر. بۇ سۆز "ئۆڭۈر" مۇ دېيىلىدۇ).

ئۆڭسۇل چىراي، رەڭگى ـ روي. م: ئۆڭسۇلى يوق ـــ چىرايى تاتىرىپ كېتىپتۇ، چىرايىدا قان يوق.

ئۆڭكەر قۇ. كۆكرەكنىڭ ئىچكى قىسمى.

ئۆڭگە ئاغىنا، دوست، بۇرادەر مەنىسىدە بولۇپ تولاراق "ئاغىنە ـ ئۆڭگە" دېگەن جۈپ سۆز شەكىلدە كېلىدۇ. مېلىڭ مىڭغا يەتكۈچە، ئۆڭگەڭ مىڭغا يەتسۇن (ماقال).

ئۆڭگەرچەك قە. "ئۆڭكەر"گە ئوخشاش.

ئۆڭلەن[1] قۇ. توي باشلانغاندا ئېيتىلىدىغان ناخشا. م: هاي ـ هاي ئۆڭلەن، هاي ئۆڭلەن، قىز كېلىدۇ يار سەنەم.

ئۆڭلەن[2] خۇشپۇراق بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى، يىگىلى بولىدۇ.

ئۆڭلىچەك ئۆڭلىچەم. ئۆينىڭ ئۆڭلىچىگى بار، ئوتتۇرىسىدا كۆلچەگى (ماقال).

ئۆڭمە ـ دۆڭمە قە. ئاددىلا، غەيرىي رەسمىي. م: ئۆڭمە ـ دۆڭمە ئارام ئېلىۋالساقلا بولىدۇ.

ئۆڭمەللىمەك ئېغىزنى گەپ قىلىشقا راستلىماق؛ خېمىرغا سۇنى ئىلەشتۇرۇپ رەسمىي چەيلەشكە راستلىماق، تەمشەلمەك. م: ئۇ ئاغزىنى گەپكە ئۆڭمەللەپ كېلىپ، توختاپ قالدى.

ئۆڭمسە غەلىتە، ئاجايىپ، بۆلەكچىلا.

ئۆڭمسۈرۈن ت. پاراكەندە، هۆشىدىن كەتكەن، بىھۇش بولۇپ قالغان، چىراي تاتارغان. م: ئۇ ھازىرغىچە ئۆڭمسۈرۈن

ياتىدۇ؛ ئۇنىڭ چىرايى ئۆمسۈرۈن كۆرۈنىدۇ.
ئۆمكەن قۇ. چوڭ ماللارنىڭ كۆكرىگى.
ئۆمگەك لوقما (بالىنىڭ بېشىدىكى قاتمىغان يېرى).
ئۆمگەن گۆرەن تومۇر.
ئۆملۈك ئىتتىپاقلىق، بىرلىك. ئىش ئۆملۈكتە، كۈچ بىرلىكتە (ماقال).
ئۆملاقمان ئالدىراشلىق، تېنەشلىك. م: ئۆملاقمان ئادەم — ئالدىراقسان ئادەم، ئۆملاقمانلا كېلىپ قالدىم — ئالدىراشلا كېلىپ قالدىم.
ئۆنجمەس قۇ. سىجىل، كۈن ئاتلىماي، ئۇدا. م: ئۆنجمەس توخۇي — كۈن ئاتلىماي تۇغدىغان توخۇي.
ئۆنده خ. يامان، قالتىس، كارامەت. م: ئۆندە گادای — يامان نەمە، قالتىس ئادەم.
ئۆندەرمەك ئالدىرىماق، تەمتىرىمەك، ھولۇقماق؛ جۈۋۈماق، ئاۋارە بولماق؛ چۆچىمەك. م: بالا ئۆندەرەپ ئوخۇنۇپ كەتتى؛ ئۆندەرمەي سۆزلەڭ؛ ئۆندەرمەي ئولتۇرۇڭ، بىرئاز گەپلىشەيلى.
ئۆندۈلۈك خاتالىق، سەۋەنلىك.
ئۆۋەر قۇ. كۈنگەي.
ئۆۋەك غ. يۆلەنچۈك. م: ئۇ نەچچە كۈندىن بۇيان بەۋش بولۇپ، ھېچنىمىنى ئۇقماي ئۆۋەكتە ياتىدۇ.
ئۆيە ل. مەڭگەن، بۇغداي پاخلى.
ئۆي تۆشۈكى قە. ئۆي ئىشلىرى، قازان ئىشلىرى. م: توققۇز يېشىڭدا ھاياتىنىڭ ساڭا قىلغان سۇۋغىسى ئۆي

تۆشۈگى بولدىمۇ؟

ئۆيسەن ئۆي سايان، ئۆيسەن كىرىلى ــ ئۆيگە كىرەيلى.

ئۆيلەك كۈ. ئۆي ئورنى، ئۆي ئورنىغا تاللانغان يەر.

ئۆيلەك قۇ. ساسلىق، چىملىق، چىمەن، ئوتلاق. ("ئۆر-لەك"مۇ دېيىلىدۇ).

ئۆيلەك چېچىگى قۇ. چىملىقتا ئۆسىدىغان سېرىق گۈل.

ئۆي ئىچلىك ت. ئۆي ئىشلىرى. م: بۇ خوتۇنىنىڭ ئۆي ئىچىلكى يوق ــ بۇ خوتۇن ئۆي ئىشلىرىنى باشقۇرۇشنى بىلمەيدۇ؛ ئۆي ئىچىدە كىيىدىغان كىيىم ــ ئۆي ئىچىلىك كىيىم.

ئۆيمەك قە. بىئارام بولماق، باشقىچە بولماق، ئەنسىرىمەك، تۇيماق. م: ئۇلار كۆڭلى ئۆيگەن هالدا بىر بىرىگە قاراشتى؛ بۇ ئاۋازنى هەرقانداق كىشى ئاڭلىسا، يۈرىگى ئۆيمەي قالمايتتى؛ قىزىم، شۇ چاققىچە نەگە كەتتىڭ، سەندىن كۆڭلۈم ئۆيەپ ئولتۇرالماي كەتتىم.

ئۆينى ئوچاق قىلىۋەتمەك جەدەل چىقىرىپ، ئۆينى بىر ئالماق، قالايمىقان قىلىۋەتمەك.

ئۇ

ئۇجۇره قۇ. جۆره، جۈپ، تەڭداش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالا غوللۇق غاڭزىنىڭ،
سېرىق ئىكەن جۈيزىسى.
قۇمۇل شەھرىدە يوق ئىكەن،
بىزنىڭ يارنىڭ ئۇجۇرىسى.

ئۇجۇك كىچىك ئوغۇل بالىلارنىڭ جىنسىي ئەزاسىنى بىلدۈرىدىغان سۆز (قۇمۇلدا "چولدۇر" دېيىلىدۇ).

ئۇكلىمەك قە. قوينىڭ بېشى ۋە پاقالچاقلىرىنى ئوتقا تۇتۇپ، تۈكلىرىنى كۆيدۈرمەك (قۇمۇل ـ تۇرپاندا "قۇيقىلاش" دېيىلىدۇ).

ئۇدۇسكىلىمەك غ. تەمتىرىمەك، تىمسىقلىماق. م: كۆزى كۆرمەي ئۇدۇسكىلەپ يۈرىدۇ.

ئۇدۇگەن ل. ئاغمىخان.

ئۇره بولماق غ. كۆنمەك، ئىجىل بولماق. م: بۇ ئىت ئادەمگە ئۇره بولمىغۇدەك.

ئۇرەن ئۇرۇق، دانلارنىڭ بىخلىنىدىغان ئورنى. :م ئۇرەنلىك بۇغداي ـ ئۇرۇق قىلىنىدىغان بۇغداي.

ئۇز قۇ. ياغ، ماي. م: بۇ ئاش ئۇزلۇك ئاش بوپتۇ.

ئۇزۇتلۇك قۇ. بېخىللىق، پىخسىقلىق.

ئۇسكەن خ. ئۇزۇنچاق سۆەت؛ تۇگمەننىڭ ئۇگۇت قۇيىدىغان ساندۇغى.

ئۇشكۇرمەك قۇ. ئىسقىرتماق.

ئۇگۇچەكلىك قە. ساندۇق ياساش ئۇچۇن تەيىارلانغان ياغاچ.

ئۇلگۇجە غ. توپ، پۇتۇن، پارچىلىمماي. م: ئۇلگۇجە ساتماق ــ توپ ساتماق.

ئۇلگۇدىمەك غ. يىرىكدىمەك، نەرسىنىڭ يىرىكىنى ئايرىدىغان ئەتمەك. م: ساماننى ئۇلگۇدىمەك ــ سامانىنىڭ يىرىكىنى ئايرىپ، يۇمشاقلىرىنى قالدۇرماق (تۇرپانىدا شاللاش مەنىسىدە "ئۇلگۇمەك" دىيىلىدۇ).

ئۇنلىمەك ئاۋاز چىقارماق، سايرىماق، ۋاقىرىماق. م: پويىزنى سۆرىگەن بوقىسى، ناغرىنى ئۇنلەتكەن چوكىسى (ماقال). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن: دۇتار دىگەن بىر ياغاچ، ئۇنلەيدىغان تارىسى؛ يۇرىگىمنى كۆيدۇرگەن، قېشىڭنىڭ قارىسى.

ئۇيۇر غ. يىلقا، پادا، توپ. ئاتىسى باشقىنى خۇدا قوشىدۇ، ئۇيۇرى باشقىنى نوختا (ماقال).

ۋ

ۋاخان خ. پاكار، پەتەك.
ۋادەك قە. شادا، سالاسۇن، رىشاتكا. م: گۈللۈكنىڭ ۋادىگى.
ۋاسا قە. ئۆينىڭ تورۇسىغا تىزىلىدىغان كالتا ـ كالتا ياغاچ.
ۋاسالغۇ خ. قۇرۇتۇلغان ئۇجمە، ئۇجمە قۇرۇغى.
ۋاسۋاسچىلىق قە. بىئاراملىق، خاتىرجەمسىزلىك.
ۋاسىدەمىيان خ. ئارىلىق قويۇپ تىزىلغان ۋاسا.
ۋاشاك قە. غازاك، پاساك. م: قوغۇن ۋاشىكى ـــ قوغۇن غازىكى (پاسكى).
ۋاغجىر قە. بۇجغۇر، بۇدرە. م: ۋاغجىر قوي ـــ بۇجغۇر قوي.
ۋاقاقلىماق قە. قاقاقلىماق. م: توخۇلار ۋاقاقلىشاتتى.
ۋالەك تۇلۇقچە.
ۋاللەي قە. گاگار ئويۇنى.
ۋايجان چىت قە. نېپىز چىت.
ۋاي ـ ۋايلىماق قاخشىماق، زارلانماق، ۋايسىماق.
ۋەتۈەرەك خ. لەگلەك.
ۋەددىش ئا. ئادەتلىنىش، كۆنۈش.
ۋەلەك غ. ھارۋىغا قوشۇلغان يان ئاتنىڭ ئىككى يېنىدىكى ئاغامچىنى ھارۋىنىڭ ئوقى بىلەن تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان،

ئىككى بېشى بەلدەكلىك ياغاچ.

ۋىتۈت غ. كىشىنىڭ ئارقىسىدىن گەپ قىلىش، غەيۋەت قىلىش. م: ۋىت ـ ۋىت ئادەم ـــ غەيۋەتخور ئادەم.

ئې

ئېپى ـ مەلە ئەلىمەلە، خولۇم ـ خوشنا.

ئېپى ـ يەڭگە ئاكا ـ ئىنىنىڭ خوتۇنلىرى. م: ئېپى ـ يەڭگە ـ لىرىڭنى ئالغاچ كەلمىدىڭمۇ؟

ئېتەك ياپماق غەمخورلۇق قىلماق، قانات ئاستىغا ئالماق.

ئېتەك سالدى قىلماق قە. يىغىش قىلماق، پۇل ياكى نەرسە چىقىرىشماق. م: ئاغىنىلىرىم تويۇڭنى تېزراق قىلىۋەت دەپ ئېتەك سالدى قىلىپ، مىڭ كوي پۇلنى ئالدىمغا تاشلاشتى.

ئېتىز قە. مىقدار سۆز. م: بىر ئېتىز ئۆي ـــ بىر ئېغىز ئۆي؛ بەش ئېتىز يەر ـــ بەش قېرىيەر.

ئېتىش قۇ. سوقۇش، ئۇرۇش، جەڭ. م: ئېتىش بولماق ـــ ئۇرۇش بولماق.

ئېتىگى ئوتلۇق ئاساسلا قارا چايلىنىپ قالىدىغان ئادەملەرگە بولۇپمۇ ئايالالارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.

ئېجە ل. ئاچا، ھەدە (تۇرپاندا "ئىگىچە" دېيىلىدۇ).

ئېجىل يار، ئاشنا، ئامراق، ھەمرا. لوپنۇر قوشاقلىرىدا مۇنداق كەلگەن:

قوشامەتتى ئۇچۇردۇڭ ئاغىز يەلدە،
دەردىڭىز زەكەيگەن ئېگىنىم جەندە.

بهری کەلگن ئېجىلم مۇڭداشالى،
چىقالمادىم دۇشمەنگە بولدۇم بەندە.

ئېجىل بولماق غ. ئىچكىپ قالماق، ئامراق بولماق.
ئېجىلغا چۈشمەك غ. كالىنىڭ كۆيلىشىنى كۆرسىتىدۇ.
ئېچىتمىخورلۇق قە. كىشىنىڭ ئىچىنى ئېچىتىپ سۆزلەش ياكى كۆلۈش، زاكلىق قىلىش، تەنە قىلىش. م: ئۇ ئېچىتمىخورلۇق بىلەن ھەجايدى.
ئېچىق ئېتىزدىن ئېتىزغا سۇ ئۆتىدىغان ئېغىز؛ ئېچىق بېشى — سۇنىڭ بېشى.
ئېچىقسىز قۇ. كىيىمنىڭ كونا-يېڭىسىنى ئايرىپ-ئاۋايلاپ كىيىشنى بىلمەيدىغان خوتۇنلارغا قارىتىلىدۇ. م: ئېچىقسىز خوتۇن.
ئېرىغ خ. پاكىز، ساپ، تازا.
ئېرىغدىماق قۇ. تازىلىماق، پاكىزلىماق.
ئېرىقشىماق قۇ. قېرىشماق، تاكاللاشماق.
ئېرىكاي ئالتە بارماقلىق ئادەم.
ئېسەلىنىش ئا. جىن چېپىلىش.
ئېسىركىمەك ئاسرىماق، ئاۋايلىماق.
ئېسىلماق سۇدا كۆپۈپ كەتمەك. م: ئۇ گېلىغا بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك ئېسىلىپ بىر پەس جىم بولۇپ قالدى.
ئېيىق تاپان ئۆستەڭ بويلىرى، تاغ جىلغىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.
ئېيىك تىكەن يول بويلىرى ۋە ئېتىز-دالىلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

ئېشەك قومىچى تاغ باغرىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

ئېشىكى تۆت چىشلىق بولماق بەك خوشال بولۇپ كەتكەندىلىكىنى، كۆڭۈلدىكىدەك ئىش بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

ئېغى بىلەن بېغى يوق قىلچە تەييارلىغى يوق، تايىنى يوق.

ئېغىر كارۋان ئېغىر مىجەزلىك، گەپ-سۆزدە، ئىش-ھەرىكەتتە ئاستا كىشىلەرنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان ئوخشاتما سۆز.

ئېغىر ئۇستىخان قە. ھامىلدار، ئىككى قات.

ئېغىزدا تۇغۇۋالغان ئەركە چوڭ قىلغان بالىلارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.

ئېغىز ئۆي تاشقارقى ئۆي، ئارىلىق ئۆي.

ئېقى كېلىشمەسلىك مىجەزى كېلىشمەسلىك.

ئېكى قۇ. ئاندىن، كېيىن.

ئېكسن غ. زىرائەت.

ئېكسنچى غ. دېخان، تېرىقچى.

ئېكسنچىلىك غ. دېخانچىلىق، تېرىقچىلىق.

ئېگىلچان قۇ. ئېگىلگەك، ئېگىلىپ تۇرىدىغان. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىگىز - ئىگىز دەرەخلەر،
ئېگىلچان بولسا.
قىزىل - يېشىل يوپۇرماغى،
تۆكۈلچان بولسا.

ئېگىن - كېچەك ل. كىيىم - كېچەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېگىن ـ كېچەك تال بويۇڭا ياراشىپ،
پۇلى بارلار ئالىپ كەتتى تالاشىپ.
قىزىل گۈلۈم سەن ئاڭا سەپەر قىلىدىك،
بىز ئامالسىز يىلغاپ قالدۇق قارلاشىپ.

ئېلىش[1] قۇ. توغان، توما.

ئېلىش[2] قۇ. ھارۋىنىڭ شوتىسى.

ئېلىشماق قۇ. تېگىشمەك، ئالماشماق؛ تۈتۈشماق، چېلىشماق، ئۇرۇشماق.

ئېلىق باج، ئالۋان. م: ئېلىقىدىن سېلىقى ياخشى (ماقال).

ئېنە ل. ئانا، ئاپا (ئۆزىنىڭ تۇققان ئانىسى).

ئېنىمەك ل. ئەن سالماق، ئاتماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن.

ياردىم مىنگەن ئاتىڭگى،
قىزىڭگا بەرگىن ئېنەپ.

ئى

ئىتاچى خ. ئىتاۋاز ("ئىتاۋاز"مۇ دېيىلىدۇ).

ئىجىك قۇ. ئامراقلىق، مەسلىك. م: ئىجىگى كەلمەك ــ مەسلىگى كەلمەك، ئامراقلىغى كەلمەك.

ئىچ پۇشماق خ. خاپا بولماق، ئاچچىغى كەلمەك.

ئىچ تۇرقماق قۇ. ئىچ پۇشماق، پەرىشان بولماق، ئىچى تىت ــ تىت بولماق، زېرىكمەك.

ئىچكىنەم قۇ. "ئىچ" سۆزىنىڭ ئەركىلىتىپ ئېيتىلىشى، يۇرىگىم، قەلبىم. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارلىق تاغدا قار يېغىپتۇ.
بوز تاغدا تۇمان،
ئىچكىنەمدە ئوت كۆيەدۇر،
كۆڭلۈمدە گۇمان.

ئىچمەك[1] غ. تەرلىك (توقۇم ئاستىغا سېلىنىدىغان نەپىز كىگىز).

ئىچمەك[2] خ. تېرە جىلىتكە.

ئىچكىمەك قۇ. ئامراق بولۇپ كەتمەك، ئېجىل بولۇپ كەتمەك (بەزى جايلاردا "ئىچەكەشمەك" دېيىلىدۇ).

ئىدەر[1] قە. خوتۇنلار بوشىنىپ 40 كۈنگىچە بولغان ۋاقىت.

م: ئىدەر تۇتماق.

ئىدەر[2] قۇ. بۆشۈك تويى ئۆتكۈزۈلگىچە بولغان ئارىلىق. م: ئىدەرلىك ئۆي ــ تۇغۇتلۇق ئۆي.

ئىدەلىك قە. قاۋۇل، بولۇق. م: ئىدەلىك ئۆسكەن بۇغداي مايىسى.

ئىدرەم قۇ. پەردە ياكى كۆڭلەك قاتارلىق نەرسىلەر ئۈستىگە چىقىرىلغان گۈلگە ئوخشاش سىزىقلار؛ ياغاچ ئۈستىدىكى گۈلگە ئوخشاش سىزىقلار. م: ئىدرەملىك ياغاچ.

ئىدىق قۇ. ياغاچنىڭ پورى (پور ياغاچ).

ئىدى ـ گۈپاسى قۇ. قارىسى، ئۈچۈرى، دەرەك. م: ئۈنىڭ ئىدى ـ گۈپاسىمۇ كۆرۈنمەيدۇ.

ئىدىماق قۇ. پورلاشماق، كۆكۈرۈپ قالماق، ئېچىپ قالماق.

ئىراقى رەڭدار يىپەك بىلەن تىكىلگەن گۈل ۋە شۇنداق گۈل تىكىلگەن نەرسە. م: ئىراقى چاپان، ئىراقى جىيەك، ئىراقى دۇپپا.

ئىرەكتە ئەركەك. م: قېرى ئىرەكتى مايمۇنلار (خوتەنده "ئەر" مەنىسىدە "ئىيەكتە" دېيىلىدۇ).

ئىرجارماق قۇ. ھىجايماق. (تۇرپاندا "ئىرجايماق" دېيىلىدۇ).

ئىركاشا قۇ. لۆم ـ لۆم، گومۇش.

ئىزلىمەك سانىماق. م: قوينى بىر ئىرلىۋالسام ــ قويىنى بىر سانىۋالسام.

ئىردىك ـ سىردىك ھورۇن، ئېزىلەڭگۇ.

ئىزچى ئىز قوغلاشقۇچى. م: پادىشا پۇتۇن مەملىكەتتىكى

ئۇزچى، سنچى، رەمچىلەرنى ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىشكە بۇيرۇيتۇ.

ئۇزمۇق تاغ باغرى، چاتقاللىق جايلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

ئۇستارە[1] خ. كۆكەرمە، ئۇششۇق، مۇتەھەم. م: قەلەم بىچارە، موللا ئۇستارە (ماقال).

ئۇستارە[2] قۇ. پۇتلىكاشاك، توسالغۇ، نەسلىك، پالاكەتلىك.

ئۇسمىدىماق خ. كېسەل سەۋەبىدىن قىزىپ كەتمەك.

ئۇسنا قۇ. ئۇسۇل. م: ئۇسنىچى — ئۇسۇلچى.

ئۇششەك تۆت جىڭغا تەك كېلىدىغان ئېغىرلىق ئۆلچىمى.

ئۇشقار شۇلتا.

ئۇشلىق قولى ئۇز، قولى ئەپچىل، قولىدىن ئىش كېلىدىغان.

ئۇش يۇگۈرۈش خ. گېلەم توقۇشنى باشلاش.

ئۇكتى كۇ. قۇۇ، هىلىگەر.

ئۇكىرلىك قۇ. دەرت، مۇك، رەنج، ئەلەم.

ئۇكىندى دىگەر ۋاقتى.

ئۇگە بولماق قۇ. مەسئۇل بولماق، ھۆددىگە ئالماق، كېپىل بولماق. م: بۇ ئىشقا مەن ئۇگە.

ئۇگەك چۇشمەك كۆتۈپ تەقەززا بولماق، تېكىرقىماق.

ئۇگۈرچاق قۇ. لىگىرچاق.

ئۇگۈلمەك ل. زىرە، ھالقا.

ئۇلەك ل. دەريانىڭ تارمىغى، تارماق ئېقىن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كېچه ـ كۈندۈز قىلارمەن،
يارىمى تىلەگىنى.
ئۈچ كۈن ياقالاپ ماڭسپ،
ئۆگەننى ئىلەگىنى.
ئاڭسز يالاپ كەتكەندۇر،
گۈلۈمۇ بىلەگىنى.

ئىلەڭچى جارچى. م: ئەلچىگە ئۆلۈم يوق، ئىلەڭچىگە ــ كۆرۈم (ماقال).

ئىلەك ـ چىلەك قۇ. يىمەك ـ ئىچمەكلەر مول بولۇش، ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرۇش.

ئىلەڭگۈتمەك قە. تەۋەتمەك، ئىغاڭلاتماق.

ئىلەڭگۈچ قە. گۆلەڭگۈچ (بەزى جايلاردا "ئىلاڭگا"مۇ دېيىلىدۇ).

ئىلەنمەك ل. چاپلانماق، قوشۇلماق، باغلانماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سىزگە ئاتىم ئىلەنىپ،
مەن قىنىمغا پاتالماي.
غارىپ جان ئوتۇڭ يامان،
كېچە ئورنۇمدا ياتالماي،
ئىچىمدىكى دەردىمنى
خالى تاپىپ ئايتالماي.

ئىلتىش غ. باشلاش، ئەگەشتۇرۇش. م: ئۇ مېنى ئىلتىپ باردى.

ئىلدىرلاتماق قۇ. تەۋرەتمەك، سىلكىمەك، ئىغاڭلاتماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالمىنى ئىلدىرلىتاي،
شاپتۇلنى شىلدىرلىتاي.
ئوتى يوق بەۋش جۇگانغا،
ئوتنى سېلىپ يالدىرلىتاي.

ئىلغا غ. پەرق. م: ئىلغا قىلماق ــ پەرق ئەتمەك، ئاڭقارماق.

ئىلغۇر ئىلمەك، ئىشكنى ئىلدىغان ئىلمەك. ئېرىكنى ئىشەنگۈچە ئىشىگىڭنىڭ ئىلغۇرىغا ئىشەن (ماقال).

ئىلكەشمەك قۇ. چېتىلماق، ئارىلاشماق، ئېرىشمەك.

ئىللىسۇن قۇ. بىر خىل پۇراقلىق ئوت. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىللىسۇنمۇ ئىللىسۇن،
ئىللىسۇننى تېرىسۇن.
مەن يارىمغا خالىتا بەرسەم،
ئىللاپ ـ ئىللاپ يىغلىسۇن.

ئىللىماق قۇ. پۇرىماق، ئىسكىمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ياخشىنىڭ يادىگارىنى،
كۆز ئېقىدا ساقلىغىن.
غولى بولسا باشقا سانچىپ،
غۇنچىسىنى ئىللىغىن.

ئىلىپ قامەت قە. چىرايلىق، كېلىشكەن، زىلۋا.

ئىلىكتەللە ھەقىقى تالاق، قىزنىڭ ئۆز ئانىسى تەرەپتىن يىگىتنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرى.

ئىلىكتىمەك قۇ. كۆزگە ئىلماق، ئېتىۋارغا ئالماق، ھېساپقا

ئالماق.

ئىلكى شور قە. تەلەيسىز، جاپاكەش.

ئىلكى قۇرماق قە. مال-دۇنيادىن ئايرىلماق، ماغدۇرىدىن كەتمەك.

ئىلىنچۇك قۇ. ئاساس، بانا، باغلىنىش، يۆلەنچۇك.

ئىلىنچىق غ. ئىلىك-سىلىك. م: ئىلىنچىق ئاغرىق بولۇپ يۈرگىلى بىرنەچچە كۈن بولغان ئىدى.

ئىن قۇ. خاماندا يانچىلىپ، سورۇلماي قالغان بۇغداي؛ مالنىڭ ئىنى.

ئىنەنمەك قۇ. ئىشەنمەك.

ئىن-تاك قە. ھاك-تاك.

ئىنجا قۇ. ئاۋاق، ئورۇق، زەئىپ (بۇ سۆز "ئىنجار" شەكلىدىمۇ قوللىنىلىدۇ).

ئىنجىتماق رەنجىتمەك.

ئىنجىمارۇق ئورۇق، ئاۋاق، ئاجىز، زەئىپ.

ئىندىمەسلىك قە. پىسەنت قىلماسلىق، كارى بولماسلىق، قۇلاق سالماسلىق، جاۋاپ بەرمەسلىك.

ئىندىمەك قۇ. چاتىرماق، جەلب قىلماق، قاراتماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئايدىن ئۆڭەر يۈزىڭىز،
چولپانغا ئوخشار كۆزىڭىز.
مەن سىزگە كۆيگەن ئەمەس،
ئىندىۋالغان ئۆزىڭىز.

ئىندەك "ئىندىمەك"نىڭ ئىسىم شەكلى (قولغا كۆندۈرۈلگەن

بۇركۇت ـ قارچۇغىلارنى چاقىرغانلىقنى بىلدۇرىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن: سەن قۇشۇڭنىڭ باردا ئۆزەكىكە سال، غازغا سال، تاڭلا بەش كۈندىن كېيىن مەيلى ئىندەكىكە كەلسۇن ـ كەلمىسۇن.

ئىنسىقتى قۇ. ئىنجىق، ئىزلەڭگۇ.

ئىنمەك قە. چۈشمەك؛ چۆكمەك. م: سوغا ئىندى ــ سۇغا چۈشتى.

ئىمىە قۇ. پارول، كۇلىك.

ئىملىمەك قە. ئىشارەت قىلماق. م: ئۇ تۇڭلۇكتىن بېشىنى چىقىرىپ، رىزۋاننى ئىملەپ چاقىردى.

ئىيلەك ت. ئاشلاق. م: ئىيلەك تېرە ــ ئاشلانغان تېرە.

ئىيلىمەك قۇ. ئاشلىماق.

ي

ياپا خ. پۇتۇنلەي، ھەممىسى.
ياپەن خ. ھارۇنىڭ ھارۇكەش ئولتۇرىدىغان تاختىيى.
ياپچان تاغ باغرى، دالا، ئېتىز، يول ياقلىرىدىكى تاشلىق يەرلەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.
ياپسا قە. ئۇدۇل، توغرا، دەل، ماس، مۇۋاپىق، جىپسا.
م: بۇ ئىش تازا ياپسا كەلدى؛ بۇ ئىككى ياغاچ تازا ياپسا كەلدى — بۇ ئىككى ياغاچ بىر بىرىگە تازا دەل ياكى جىپسا كەلدى.
ياپسال قە. قىيپاش، قىيپاش يەر.
ياپسالماق قە. ئۇدۇل كەلتۈرمەك، ماس كەلتۈرمەك، جىپسلاشتۇرماق.
ياپما قۇ. قورداقنىڭ ئۈستىگە پېتىر خېمىرنى يېپىپ دۇملەپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق.
ياپما نان ت. قورۇلغان سەينىڭ ئۈستىگە بولدۇرۇلغان خېمىرنى يېپىپ، دۇملەپ پىشۇرۇلىدىغان تاماق (قۇمۇلنىڭ "ياپما" دېگەن تامىغا ئوخشاپ كېتىدۇ).
ياپما ئۆي ت. ئۈستى ياغاچ ۋە بورا بىلەن يېپىلغان ئۆي ياپما ئۆي دېيىلىدۇ (بۇ كېمىر ئۆي — ئەگمە ئۆيگە قارىتىپ

ئېيتىلغان).

ياتا تۇك قە. ياچۇەك، بۆشۈك تەۋرەتكە.

ياتاك قۇ. ئاتقۇچىنىڭ مۇشتىكى.

يات ـ يوپۇر قۇ. يات، تونۇشمايدىغان.

ياچاق قە. كىچىك يا.

ياداق خ. خار.

يادايچا قۇ. تەخمىنەن، قارىسىغلا، كۆڭۈلگە يۆلەپ. م: يادايچا گەپ قىلماق ــ كۆڭلىگە يۆلەپلا بىر نەرسە دېمەك.

ياداي ـ چۈداي قۇ. ئاددىلا، غورىگىل، چۆپچۆل، قاتتىق ـ قۇرۇق، ئىلاجسىز، تەسەللايى. م: داسقىنىمىز يادايـ چۈداي بولۇپ قالدى، رازى بولۇشسىلا. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مەن سېنى يارىم دېدىم،
قاچان سېنى دائىم دېدىم.
يارغىنامنىڭ يوغىدا
يادايـ چۈداي يارىم دېدىم.

يادىتاش سېھرىگەرلىك، ئەپسۇن ئوقۇشتا ئىشلىتىلىدىغان تاش. م: ئىچىدە يادىتىشى بار بالا.

يارا ـ شىرىق بەدەنگە چىقىدىغان تۇرلۇك ئۇچۇق، چاقا، يارا ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش كېسەللىكلەر.

ياراق يارامسلىق، ياراق ئاتلار ــ يارامسلىق ئاتلار، يارامليق كېلىن.

يارانماق ل. ياخشى كۆرۈنمەك، يارىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارىپ قالسام يۇرۇيمەن،
تىرەك ئاسا تايانىپ.
ئونلۇقتىن بالىق توشۇپ،
ئاداشمىغا يارانىپ.

يارتا ت. يېرىم، م: يارتىلماق ــ قاق يېرىمىدىن ئىككىگە بۆلمەك.

يارداك قۇ. يار، قىيا.

يارما شاپتۇل خ. شاپتۇلنىڭ بىر تۈرى.

يارمىدىماق چالا ـ بۇلا بىلمەك، يېرىم ـ ياتا بىر نەرسە قىلماق. م: مەن خەنزۇچىنى پىششىق بىلمەيمەن، ئانچە ـ مۇنچە يارمىدايمەن ــ يېرىم ـ ياتا سۆزلەيمەن.

ياسداق خ. بېزەك، پەرداز، بېزەلگەن.

ياش قۇ. چامغۇر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مۇزلاپ ئېرىگەن ياشنى،
توغراپ سالامدۇ ئاشقا.
بىرلا كەلگەن دۆلىتىم،
يېنىپ كېلەمدۇ باشقا.

ياشلماق قە. قايتىدىن ئىسسىتىپ بەرمەك. م: سىلى ۋاقتىدا كەلمەي، ئاشلىرى سوۋۇپ قالدى، ياشلاپ بېرەي.

ياشمان ت. چۇچۇتۇلگەن ياقا ئۇۋۇتۇلغان ناننى ئارىلاشتۇرۇپ قىلىنغان تاماق (بەزى جايلاردا "يەڑمەن"مۇ دېيىلىدۇ).

ياغاچ قۇلاق قە. گەپ ئۆتمەس، گەپ ئاڭلىماس.

ياغ دادا ل. بوۋا. ئاتىسىنىڭ ئاتىسى.

ياغلاش قه. ياغ سۈرۈپ قويغانـدەك پارقىراپ تۇرىدىغان، ياغلىق. م: ياغـلاش تەرلـرى تامـچىپ تۇرغان؛ دىقـماق بويىنىدىن ياغلاش تەر تەپچىدى.

ياقا قۇ. ئىجارە (يەر ئىجارىسى).

ياقاڭلىماق قۇ. ئىغاڭلىماق. چاپقالماق.

ياقا-ياۋان ل. چەت-ياقا، م: بىز يۇرتـچـۇلۇق ئـشـغا ئارالاشـماي، ياقا-ياۋانـدا يۈرۈپ چارپـاي باقىپ كۈن كۆچۈرۈپ كەلگەن ئادەم.

ياقماق قۇ. چاپقىماق، يۇماق. م: چىنە-قاچىلارنى ياقمۇەت؛ ئاغزىڭنى ياقمۇەت.

ياڭپايلى يانتۇلۇق، يانتۇ يەر.

ياڭسۇڭ ل. نامەرد (بۇ سـۆز خوتەنـدىمۇ مۇشۇ مەنـىدە قوللىنىلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ياخشى گەپنى باھاسى،
ھەركىم ئالسا مىڭ تىللا.
ئوينا خىل گاڭگۇڭ بىلەن،
جان قينالار ياڭسۇڭدا.

ياڭشماق ل. سايراپ كەتمەك؛ كۆپ سۆزلـىمەك، مەمەدا-نىلىق قىلـماق.

يالا تۆھـمەت، قارا، بـۆھـتان. م: ئەمەت يالغا كېتىپتۇ — ئەمەت بۆھتانـغا قېپـتۇ؛ يامانـغا يولۇقـساڭ يالـسى پۇقار، قازانغا يولۇقساڭ قارىسى (ماقال).

يالاندا سوپۇننىڭ قالـدۇقى (ئىشـلىتـىلىپ نېپىزلەپ قالغان سوپۇن).

يالاق ت. ئىت قاچسى. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: ئىتمۇ ئۆز يالىقىنى قوروۋيدۇ (بۇ سۆز خوتەنده "ئەبرەز، يۇندا تۆكىدىغان ئورۇن" مەنىسىده قوللىنىلىدۇ).

يالاڭ ئوچۇق؛ م: يالاڭئاياق، يالاڭ باش؛ ئەستەرسىز؛ م: يالاڭ كىيىم؛ قاتسىز؛ م: يالاڭ قاپاق؛ تاق.م: يالاڭ نومۇر ــ تاق نومۇر.

يالاياپماق قە. بۆھتان چاپلىماق، قارا چاپلىماق.

يالجا غ. نەتىجە، ئاقىۋەت.

يالجماق[1] غ. ئىلگىرى كەلمەك، روناق تاپماق. يالغانچى يالجماس، ئوغرى بېيىماس (ماقال).

يالجماق[2] غ. زەرىكمەك.

يالداما قە. خاتىرە، يادىگار.

يالدماق قۇ. ئاتنىڭ يايلىتى قىرقماق.

يالغۇزەك خ. نەي.

يالماش چاينىماي يۇتۇش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كۆزۈڭ بىلەن يالمايسەن،
زۇلپۇڭ بىلەن باغلايسەن.
مەن ساڭا نىمە قىلغان،
دەرت قىلماقنى چاغلايسەن.

يالمان قۇلاق ئېتىز ــ دالىلاردا، يول بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

يالىخور قە. تۆھمەتخور، تۆھمەتچى.

يام قە. يوغان تاشتەك. م: بېشىغا يامدەك سەللە ئورىغان دامو للام.

ياماپ ـ تۆشەپ خ. ياماپ ـ تۆمەپ.
يامان يارا ت. چاشقان يارىسى؛ بويۇن لىمغا سىلى (بويۇنغا چىقىدىغان ساقايماس يارا).
يامچاق قە. تەشتەك، گۈلدان، گۈل قاچىسى.
يامداق[1] قۇ. سۈپۈرگە.
يامداق[2] ت. چوڭ سۈپۈرگە.
يامداقلىق قۇ. سۈپۈرگە قىلىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك.
يامدىماق سۈپۈرمەك.
يامزال تاغ باغرى، يانتۇلۇق. م: تاغنىڭ يامزىلىغا چىقىپلا يېنىپ چۈشتۈم.
يانپۇچاق خ. ياغاچ تېشىدىغان سايمان.
يانداق غ. ھارۇسىغا يانداپ قوشۇلىدىغان ئات. م: ئۈچ ئات تارتسا، يانداق ئات تارتماپتۇ (ماقال).
يانىغاچ قۇ. ئىشكىنىڭ يان ياغىچى.
ياۋا كۆكنار چىمەنلىكلەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ياۋا چېچەك، تاغلاردىمۇ بولىدۇ.
ياۋا ماش سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تاغلىق جايلاردىكى ئۆسۈملۈكلەر ئارىسىدا، ئورمان چەتلىرىدىكى نەملىك جايلاردا ئۆسىدۇ.
يايا ق ل. پىيادە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تىكەنلىككە تىكەن دەسسەپ يايا ق كەلدىم،
ھەمرايىم يوق غارىپ يالغۇز يىلغاپ كەلدىم.
بىر ئىل بولدى سەن بۇ ياقتا ياتقالى،
غارىپ كۆڭلۈم بىلەن سېنى يوقتاپ كەلدىم.

يايتاق قه. ئىگەرسىز، ئىگەر توقۇلمىغان. م: يايتاق ئاتقا مىنمەيمەن. (بۇ سۆز خوتەنده "يۇپتاق"، تۇرپانىدا "ياۋداق" دەيىلىدۇ).

يەر پورى ت. يەر توزغىقى.

يەر توزغاق ل. موگو، قوزىقارنى.

يەر غاجماق قه. دۆم چۇشمەك. م: يەر غاجاپ ئۆلمەك.

يەر ياڭقى خاسلىق.

يەر يالغۇر قه. يەر يۈتقۇر (قاغاش سۆزى). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بارمىغۇرەي، بارمىغۇر،
بارغان يېرىدىن كەلمىگۈر.
بىزنى يوللارغا قارايتتى،
ئاشىق دېگەن يەر يالغۇر.

يەر يېغى كىرسىن.

يەكسان قه. يالاڭ، ساپلا، پۈتۈنلەي، يەكسان شۇنداق — ساپلا شۇنداق.

يەلەڭ ل. گۆلەڭگۈچ.

يەل-بوران قۇ. شامال-بوران. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يەل-بورانده‌ك يەل بولۇپ،
يەتسەم يارىمنىڭ قېشىغا.
مىرزا گۈلده‌ك ئاچىلىپ،
سانچۇالسام بېشىمغا.

يەل يارا ل. سىپلىنس.

يەنسۇنۇق قۇ. بۇلاقلاردا بولىدىغان قۇرۇتقا ئوخشاش

جانىۋار، دورا ئورنىدا سۇ بىلەن تىرىكلا ئىچىلدۇ.

يوبدان خ. قوناق ئۇنىدىن قىلىنغان تاماق.

يوپۇتماق يوشۇرماق، ياپماق.

يوپۇرا قە. ئۇدۇل، دوچ. م: بىر ماشىنا ئۆينىڭ يوپۇرىسىغا كېلىپ شىپىدە توختىدى؛ بالام ھىلىقى ئادەمگە يوپۇرا كېلىپ قالمىغىن جۇما!

يوپۇرغا قۇ. سۆرەم.

يوتۇق قۇ. يانتۇ، قىيپاش، يانباغرى. م: يوتۇق يەر ــ يانتۇ يەر.

يوتۇقماق قە. كۆز قاپىغى ياكى يۈز ـ كۆزى ئىششىپ قالماق، ئوۋۇقماق.

يودا قە. ئەبگا، سوكال؛ نامرات، گاداي؛ ئورۇق، قوتۇر.

يودو قۇ. "يودا"غا قارا.

يوددماق قورسىغى ئاغرىغان ئادەمنىڭ تۇز، نان قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن ئاشلىماق (خۇراپى ئۇسۇل بىلەن داۋالاش).

يورتماق ئۇششاق قەدەم بىلەن تېز ھەم سىلىق ماڭماق (بۇ سۆز ئاساسەن ئاتقا قارىتىلىدۇ). م: ئاتنى يورتماق ــ ئاتنى يورتۇپ ماڭماق.

يوسول قو. پۇقرانى ئالۋاڭ ـ ياساقنا ھەيدىگۈچى ئوردا دوغىسى، ياساۋۇل.

يوغا ئا. تەكچە، ئويۇق.

يوغا تام قە. ئۆي بىلەن ئۆي ئوتتۇرىسىدىكى پاكار تام.

يوغا تامغا منمەك قە. مەسخىرە قىلىش سۆزى. م: ۋەلىسىپىتكە منمەن دىگۈچە، يوغا تامغا منىپ كەلگىنە!

يوغانچى چوكچى، تەكەببۇر، پوچى.
يوقساز خ. كەمبەغەل، نامرات.
يوقسز خ. "يوقساز"غا ئوخشاش. م: بالا يوقسزغا، كېيىك ئوقسزغا (ماقال).
يوقلا قۇ. يوق.
يول ئاغزى تۆت كوچا دوقمۇشى.
يولەك قە. ئارىلىق، كاردور (قورانىڭ دەرۋازىسى ئاستىدىن قورانىڭ ئىچىگە كىرگۈچىلىك بېسىپ ئۆتىدىغان ئارىلىق).
يوناق خ. دەل، توغرا.
يونۇپ - يۇمۇرۇپ قۇ. يونۇپ - قومۇرۇپ.
يۇپۇك ت. بېلىك، يۇپقا.
يۇتقۇنچاق غ. يۇتقۇلۇق.
يۇتما خ. كۆۋرۈكنىڭ ئاستىدىن ئۆتىدىغان ئىرىق.
يۇدى - يۇقى غ. شىرەم، يېراغراق. م: يۇدى - يۇقى تۇققان.
يۇقما قۇ. يۇقۇملۇق. م: يۇقما ئاغرىق — يۇقۇملۇق كېسەل.
يۇلقۇنماق ئۆزنى ئۆزى يۇلماق، باغلاقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن كۈچىنىپ ھەركەت قىلماق. م: قاماقتا چۈشكەن بېلىقتەك يۇلقۇنماقتا ئىدى.
يۇمشماق يۇمشاپ قالماق، ئاچچىغى يانماق، رايىدىن قايتماق؛ ماقۇل بولماق.
يۇمۇرماق قۇ. قومۇرماق، يونۇماق، ئاغدۇرماق.
يۇمۇرىغا يۇقماسلىق ھەچنەرسە چاغ كەلمەسلىك، قىلچە تەسىر قىلماسلىق.

يۆتۈك قۇ. تولۇقلىما، قوشۇمچە. م: ئاشلىغىمىز تۈگەپ قالاي دىدى. بىرئاز يۆتۈكلۈۋالايلى.

يۆگۈمەچ ل. يۆگۈمەچ قىلىپ قاسقانىدا پىشۇرۇلىدىغان هورنان، خۇاجۇەر.

يۆدۈمچى ل. هاممال، مال توشۇغۇچى.

يۆرۈش[1] ت. قاتنايدىغان ۋاستە ياكى بىر ياققا بارىدىغان ئادەم. م: يۆرۈش چىقىپ قالسلا بارىمەن؛ بىرەر يۆرۈش چىقىپ قالسلا ئەۋەتىپ بېرىمەن.

يۆرۈش[2] قۇ. قائىدە، نىزام، پەدە، چە. م: قۇمۇل يۆرۈشدە ــ قۇمۇلچە، قۇمۇل پەدىسىدە، قۇمۇل قائىدىسىدە؛ ئۇ ناخشىنى قۇمۇل يۆرۈشدە ئېيتىدىكەن.

يۆرىگىنى سۇ ياقىلاپ تۇرماق ئەنسىرەپ تۇرماق، قورقۇپ تۇرماق، يۈرەك ئالدى بولماق.

يۆز كۆرسەتمەك ت. ئۆلۈم ـ يېتىم ئىشلىرىدا ۋە تاسادىپى هادىسىلەر يۆز بەرگەندە پەتەگە بارماق.

يېپىشق غ. بىزەك، قېلىن.

يېتىنچان قۇ. مېھرىۋان، غەمگۇزار، كۆڭۈلچەك؛ چېچەن، هۇشيار.

يېزەك ل. دەككە.

يېسىر يېتىم (بۇ سۆز كۆپىنچە "يېتىم ـ يېسىر" دىگەن جۈپ سۆز شەكلىدە كېلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاتام مېنى ئانام مېنى،
جاپا ـ ئەمگەك بىلەن باققان.

ئۇزۇن بېشىمنى يېسىر ئەيلەپ،
مازارلارغا چىراق يانقان.

يېسۈبلەك ت. بەسەي.

يېشقماق غ. يەرگە سۇ تولا كىرىپ كەتكەنلىكتىن كۆكىرىپ كۇچىدىن كەتمەك. م: يەرگە سۇ تولا كىرىپ يېشىقىپ كەتتى.

يېغا ـ ئۇرۇش، جەڭ؛ ياۋ، دۇشمەن. يېغا يانىدىن قوپار، بالا كەلسە قېرىنداشتىن (ماقال).

يېغلاشماق قە. ئۇرۇشماق، سوقۇشماق، جىدەللەشمەك.

يېقىن ـ يورۇق تونۇش ـ بىلىش. م: ئۇ يېقىن ـ يورۇقلارنىڭ ئەيىپلىشىدىن ئەنسىرىدى.

يېگۇلۇك تاماق، يىمەكلىك. م: بىرى يەنە بىرىگە يېگۇلۇك ئۇتۇپتۇ.

يېلىقماق قۇ. زېرىكمەك. م: بۇ يەردە بىرمۇ تونۇشۇم يوقكەن، بەك يېلىقىپ كەتتىم.

يېمىش قۇ. مىۋە، مىۋە قۇرۇغى.

يېنىنى ئالماق بولۇشماق، يان باسماق، تەرەپدار بولماق. م: ئۇ ئاغىنىسىنىڭ يېنىنى ئېلىپ، ئۇنى بوزەك قىلغانلارغا قارشىلىق بىلدۇردى.

يېنى ـ ۋىلى قۇ. ئەتراپى، ئۆپ ـ چۆرىسى.

يېۋىداق قۇ. يايداق. م: ئېشەكنى يېۋىداق مىنىپ كەلدىم.

يىت قۇيماق، چەلپەك، پوشكال.

يىتىم ئوچاق خ. ئوچاقسىڭ ئوت قالايدىغان يېرى.

يىخا ـ يۆگەم قارا ـ قويۇق، بىراقلا.

يمدمغ خ. بۇزۇق، بۇزۇلغان. م: يمدمغ تۇخۇم — بۇزۇلغان تۇخۇم.

يمغاچ قەلەم قۇ. قېرىنداش قەلەم.

يمگويەن چاپان قۇ. ياقا ۋە پەشلىرىگە كەشتە بېسىلغان قەدىمقى چاپان (ئايالچە).

يمگىتلەنمەك قە. ئوغۇل بالىلىق قىلماق، باتۇرلۇغى تۇتماق، جۇرئەتلەنمەك.

يمگنە قۇ. ھالقا، زىرە، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يارىمنىڭ قۇلاقىغا يمگنە بولاي دەيمەن.
ئوڭ يانمغا چاچ قويۇپ، دۇانە بولاي دەيمەن.

يملغاماق ل. يمغلىماق.

يممەن ل. ياياۋان، چۆل، دەشت. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

نەگە يۇرسەڭ سېنى بىلەن بارۇرمەن،
كۆز ياشىمغا كېمە سالىپ ئۆتۈرمەن.
خۇدايتالا جۇپتۇنۇ ئايرىماسۇن،
غېرىپ بولسام شۇ يممەندە ياتۇرمەن.

简明维吾尔语方言词典

（维吾尔文）

吾拉木·吾甫尔编

新疆出版社出版　新华书店发行

民族印刷厂印刷

787×1092毫米 1/32　印张：10

1986年1月第1版

1986年1月北京第1次印刷

0001—8,500册　定价：1.50元

书号：M·9049（4）　9